

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Historie/obecné dějiny

PhDr. Roman Kodet

Rakousko-Uhersko a Osmanská říše 1896–1914

Austria-Hungary and the Ottoman Empire 1896–1914

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Obsah

Úvod.....	4
1. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše do roku 1906.....	14
1.1. Rakousko-Uhersko a Východní otázka do roku 1878.....	14
1.2. Na cestě k „entente“ s Ruskem.....	33
1.3. Rakousko-ruská entente a Osmanská říše.....	56
2. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše v letech 1906–1911.....	78
2.1. Počátek Aehrenthalovy éry.....	78
2.2. Krize sandžacké dráhy.....	96
2.3. Rakousko-Uhersko a mladoturecká revoluce.....	111
2.4. Bosenská krize.....	119
2.5. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše v letech 1909–1911..	147
3. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše v letech 1909–1911.....	161
3. 1. Italsko-turecká válka.....	161
3. 2. Balkánské války.....	174
3. 3. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše do června 1914.....	197
Závěr.....	204
Seznam zkratk.....	210
Bibliografie.....	211
Abstrakt.....	220
Abstract.....	222

Úvod

Dějiny vztahů mezi habsburskou monarchií a Osmanskou říší byly velmi často středem zájmu světové a z části i české historiografie. Většina historiků se však soustředila především na období konfliktů mezi oběma říšemi v 16. až 18. století. Na dějiny jejich vztahů v průběhu 19. a počátku 20. století se však zaměřuje relativně malý počet historických prací. Pro období let 1896–1914, které je středem zájmu autora této disertační práce, je k dispozici minimum odborných studií, jež by v úplnosti hodnotily politické, hospodářské a kulturní vztahy obou států. Mohlo by se tak zdát, že vztahy mezi Vídní a Istanbulem nebyly v této době příliš významné. Avšak vzhledem k angažovanosti Rakouska-Uherska na Balkáně a tehdejšímu vývoji v Osmanské říši, která se snažila udržet zbytky svého panství v Evropě, byly oba státy v častém diplomatickém a hospodářském kontaktu. Důvodů, proč je tato problematika do značné míry nezpracována, je více. Mnozí historikové mezinárodních vztahů před první světovou válkou se soustřeďují na zkoumání příčin tohoto konfliktu, jehož zárodky hledají především ve sporech jednotlivých velmocí. Pokud jde o historiografickou produkci zabývající se diplomatickými dějinami Rakouska-Uherska, zaměřuje se mnoho historiků většinou na některé dílčí problémy, jen ojediněle pojednávají o zahraniční politice podunajské monarchie v obecných souvislostech a delším časovém úseku. Existuje řada prací věnovaných postavení habsburské monarchie v rámci evropského systému aliancí či vztahům podunajské monarchie k jejím hlavním konkurentům. Mnozí autoři zaměřují pozornost na vztahy Rakouska-Uherska k Rusku či Srbsku, nebo hodnotí jeho balkánskou politiku jako celek ve snaze prezentovat a hodnotit příčiny vzniku světového konfliktu. Vztahům mezi Vídní a Istanbulem pak věnují spíše okrajovou pozornost. Tato skutečnost je ovlivněna především faktem, že habsburská monarchie

neměla (alespoň většinou) v Istanbulu takový vliv a zájmy jako její konkurenti Velká Británie, Rusko, Německo, nebo Francie.

Přes tento relativně menší zájem o vztahy mezi Osmanskou říší a Rakouskem-Uherskem nelze označit tento problém za okrajový. Obě země se na počátku 20. století angažovaly a střetávaly v průběhu mnoha významných událostí mezinárodních vztahů, jako byly otázka makedonských reforem, krize sandžacké dráhy, nebo Bosenská krize. Jejich vztahy ovlivňovaly problémy mezinárodní politiky bezprostředně předcházející vypuknutí první světové války. Z nich byly patrně nejvýznamnější byly Balkánské války, které ve svém důsledku znamenaly zásadní oslabení pozice Rakouska-Uherska na velmocenské scéně. Výše zmíněné otázky jsou většinou odborníků považovány za klíčové události, které ve svých důsledcích vedly ke všeobecné konflagraci v Evropě v létě 1914. Z tohoto úhlu pohledu nelze problém rakousko-osmanských vztahů podceňovat.

Cílem této práce je analýza vývoje vztahů mezi Rakouskem-Uherskem a Osmanskou říší v období let 1896–1914. Vzhledem k šíři tématu a především množství archivního materiálu, který byl zpracován, rozhodl se autor zaměřit se především na výše zmíněné klíčové události vývoje mezinárodních vztahů a jejich interpretaci v širších souvislostech politických dějin Evropy. Vzhledem k povaze a rozsahu díla autor do značné míry záměrně pominul dějiny hospodářských vztahů mezi oběma zeměmi. Hlavním záměrem bylo zhodnotit, jak se vztahy mezi oběma říšemi vyvíjely v širších souvislostech a analyzovat dopady mnohdy dramatického vývoje na politiku Rakouska-Uherska. V souvislosti s překvapivým nedostatkem historiografického zpracování tématu si autor kladl otázku do jaké míry byly vztahy obou zemí významné pro obecný vývoj mezinárodních vztahů před první světovou válkou. Důležitým cílem výzkumu, bylo zjistit, jaké bylo postavení habsburské monarchie v Istanbulu a jak poměr obou států určoval a ovlivňoval jejich politiku.

Důležitým autorovým cílem bylo zjistit a analyzovat, jaký byl a jak působil poměr ostatních mocností na rakousko-uherské postavení v Osmanské říši.

Autor práce se vědomě rozhodl pro konvenční lineárně-chronologické pojetí. Tento postup považoval za vhodnější, než analýzu vybraných témat v jejich vzájemných souvislostech. Chronologický výklad autorovi umožnil hlubší pochopení vývoje poměru Rakouska-Uherska k Osmanské říši v jeho úplnosti. Autor tak mohl do své prezentace zahrnout i hodnocení některých, z obecného hlediska méně významných otázek, jež však mnohdy podstatně ovlivňovaly charakter vzájemného vztahu obou mocností. Předmětem jeho zkoumání tak nebyly pouze velké krize, jež ovlivňovaly dějiny předválečné Evropy, soustředil se také na hodnocení dlouhodobých i krátkodobých cílů Rakouska-Uherska. V této souvislosti pak posuzoval do jaké míry byla Vídeň ve své politice vůči Turecku úspěšná, jakých prostředků využívala a nakolik byl její postoj a metody adekvátní. Vzhledem k tomu, že vztahy obou zemí nelze posuzovat a analyzovat bez znalostí širších souvislostí evropského systému mezinárodních vztahů počátku 20. století, rozhodl se autor do své práce zařadit i analýzu vývoje problematiky, jež má k otázce rakousko-osmanských vztahů spíše zprostředkovaný význam (např. otázku rusko-rakouské entente na přelomu 19. a 20. století, či jednání Izvolského s Aehrenthalem v Buchlovicích v září 1908), bez nichž by však nebylo možné danou problematiku pochopit.

Chronologickému pojetí práce přizpůsobil autor i členění jejích kapitol. První část práce se zabývá dějinami rakousko-osmanských vztahů do roku 1906. Autor se zde věnuje především vývoji poměru Rakouska-Uherska a Osmanské říše v souvislosti se vznikem rakousko-ruské entente, která zásadním způsobem ovlivňovala politiku Vídně vůči Istanbulu. Stěžejní části práce se pak zabývají velkými krizemi 20. století jež se dotýkaly vztahů obou zemí. Autor postupně analyzuje krizi sandžacké dráhy, Bosenskou krizi, Balkánské války a další zásadní otázky, jež

významným způsobem ovlivňovaly dějiny zahraniční politiky Rakouska-Uherska vůči Osmanské říši. Autor také analyzuje některé dílčí otázky (postoj Vídně k vnitropolitickému vývoji v Osmanské říši, nebo její politiku vůči ostatním velmocem v souvislosti s diplomatickým vývojem ve sféře Východní otázky), jež však měly pro vývoj rakousko-osmanských vztahů nemalý význam.

Vzhledem k povaze a šíři tématu a především k množství archivního materiálu, jež bylo nutné zpracovat, se autor rozhodl položit hlavní těžiště své práce, do let 1907–1914, která představují v rámci vývoje rakousko-osmanských vztahů logicky vymezené údobí, v němž proběhly události, které zásadním způsobem ovlivnily nejen vzájemný vztah mezi Vídní a Istanbulem, ale i mezinárodní vztahy v posledních letech před první světovou válkou. Takto vymezené téma si vyžádalo rozsáhlý archivní výzkum. V jeho rámci se autor zaměřil především na studium pramenů ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchivu, kde v rámci Politického archivu provedl analýzu diplomatické korespondence mezi Istanbulem a Vídní. Hlavní důraz kladl na výzkum pramenů vzešlých z činnosti rakousko-uherského velvyslance v Istanbulu Johanna markraběte Pallaviciniho. Výzkum těchto pramenů poskytl rozsáhlou informační základnu, která byla doplněna studiem dalších významných materiálů. Jednalo především o pozůstalost rakousko-uherského ministra zahraničí Aloise Lexy hraběte Aehrenthala uloženou v tomtéž archivu, obsahující soukromou i politickou korespondenci. Tyto prameny autorovi posloužily jako významný podklad především pro zpracování prvních tří kapitol práce – tedy pro období do roku 1907. Vzhledem k tomu, že se z podstatné části jedná o materiály neúřední povahy, vyjadřuje se v nich rakousko-uherský politik mnohem otevřeněji než v oficiálních dokumentech. Skýtají tak pozoruhodné informace nejen o Aehrenthalových politických názorech, ale i o obecném směřování zahraniční politiky Rakouska-Uherska.

Významným zdrojem informací především pro některé dílčí problémy se stala pozůstalost Aehrenthalova nástupce v úřadě ministra zahraničí Leopolda hraběte Berchtolda uložená také v Haus- Hof- und Staatsarchivu. Její hlavní součástí jsou čtyři díly nikdy nepublikovaných pamětí. Přestože tento text vznikl až po první světové válce, jeho základem jsou předchozí Berchtoldovy zápisy a záznamy, stejně jako úřední dokumenty. Jedná se o pozoruhodný spis, který je svým charakterem do značné míry výjimečný. Berchtold zde předkládá nejen hodnocení některých významných událostí a kroků rakousko-uherské diplomacie, ale současně se věnuje některým detailům a charakteristikám osob s nimiž během své politické kariéry spolupracoval. Vzhledem k jejich povaze však měly Berchtoldovy paměti pro tuto práci spíše doplňující význam. Z českých archivů čerpal autor především z fondů Moravského zemského archivu v Brně (Berchtoldova soukromá korespondence) a Státního oblastního archivu v Litoměřicích (Aehrenthalova soukromá korespondence). Zdejší materiály jsou však na informace o vztazích habsburské monarchie a Turecka poněkud skoupé, proto měl jejich výzkum spíše druhotný význam.

Pokud jde o vydané prameny opřel se autor při své práci především o velké edice *Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914*¹ a *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914*,² které zahrnují velké množství diplomatické korespondence a jsou pro výzkum zahraniční politiky Rakouska-Uherska a Německa v tomto období nepostradatelné. Nelze však přehlédnout skutečnost, že se jedná v obou případech o výběry nejvýznamnějších dokumentů, jejichž studium nemůže nahradit zkoumání archivního

¹ *Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des österreichisch-ungarischen Ministeriums des Äusseren*, Ausgewählt von BITTNER, Ludwig, PRIBRAM, Alfred Francis, SRBIK, Heinrich, ÜBERSBERGER, Hans, sv. 1–8, Wien, Leipzig 1930.

² *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914*, hg. LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich, sv. 1–40, Berlin 1922–1927.

materiálu. Podobně rozsáhlá edice na turecké straně dlouho chyběla, v nedávné době však začalo nakladatelství Isis Press v Istanbulu vydávat řadu *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One*,³ která však zdaleka není kompletní. Autor tak mohl využít svazek týkající se Bosenské krize, jenž přináší pozoruhodné materiály k osmanskému pohledu na vývoj mezinárodních vztahů na přelomu let 1908/1909. Z dalších souborů vydaných pramenů pak byla pro autora důležitá edice ruských dokumentů *Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente politik der Vorkriegsjahre* vydaná v Berlíně a Lipsku roku 1921,⁴ která je však mnohdy kusá a neúplná. Pokud šlo o zkoumání Aehrenthalova vztahu k předním rakouským osobnostem veřejné scény má zásadní význam edice Solomona Wanka *Aus dem Nachlass Aehrenthal* z roku 1994,⁵ která obsahuje nejen výběr materiálů z archivních fondů Aehrenthalovy pozůstalosti, ale také z pozůstalostí následníka trůnu Františka Ferdinanda, šéfa štábu Conrada a dalších významných osobností. Pro studium dějin zahraniční politiky Rakouska-Uherska na počátku 20. století jsou pak významné paměti šéfa rakousko-uherského generálního štábu Conrada von Hötzendorf,⁶ jež přinášejí některé pozoruhodné pohledy a názory této osobnosti nejen na vojenské, ale i na zahraničně-politické otázky.

Zahraniční politikou Rakouska-Uherska i dějinami mezinárodních vztahů před první světovou válkou se zabývá řada monografií i rozsáhlé množství odborných studií, avšak k tematice rakousko-osmanských vztahů stále postrádáme velké samostatné dílo, jež by tuto problematiku hodnotilo jako celek. K dispozici jsou dvě poměrně nerozsáhlé studie britského

³ *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One, II The Bosnian Annexation Crisis September 1908 – May 1909*, edited by KUNERALP, Sinan, TOKAY, Gül, Istanbul 2009.

⁴ SIEBERT, Benno von (ed.), *Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente politik der Vorkriegsjahre*, Berlin, Leipzig 1921.

⁵ WANK, Solomon (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Aussenpolitik 1885–1912 in 2 Teilen*, Erster Teil, Graz 1994.

⁶ CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz, *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*, 5 sv., Wien 1922–1923.

historika Francise Roye Bridge.⁷ Rozsáhlejší dílo napsala Rubina Möhring,⁸ jejíž disertace na téma osmansko-rakouských vztahů v letech 1908–1912 však nebyla publikována. Autor se proto musel opřít především o díla, jež analyzují obecné postavení habsburské monarchie a její zahraniční politiku. Z tohoto pohledu jsou neocenitelné monografie již zmíněného F. R. Bridge *From Sadowa to Sarajevo* a *The Habsburg Monarchy among the Great Powers*.⁹ Významným dílem zabývajícím se zahraniční politikou Vídně a Berlína před první světovou válkou je *Císařská politika* Aleše Skřivana,¹⁰ která vyčerpávajícím způsobem pokrývá období let 1906–1914, vztahy Rakouska-Uherska a Osmanské říše se však zabývá pouze v rámci širších souvislostí. Další z významných prací, jež poskytují detailní informace o politice habsburské monarchie, je dílo švédského historika W. M. Carlgrena *Iswolsky und Aehrenthal vor der Bosnischen Annexionskrise*,¹¹ jež se obšírně věnuje otázce rusko-rakouské entente a vztahům obou zemí do roku 1908. Z prací zásadního významu je nutné uvést také rozsáhlý životopis Leopolda Berchtolda od Huga Hantsche.¹² Významným problémem Bosenské krize se důkladně zabývá Bernadotte E. Schmitt,¹³ jeho práce však vzhledem k době vydání nezahrnuje výsledky moderního archivního výzkumu. Klíčovou prací k dějinám Balkánských válek je pak dílo E. C.

⁷ BRIDGE, Francis Roy, *Austria-Hungary and the Ottoman Empire in the Twentieth Century*, in: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 34/1981, s. 234–271.

BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire 1900–1918*, in: KENT, Marian (Ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996.

⁸ MÖHRING, Rubina, *Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem Osmanischen Reich 1908–1912*, Diss., Wien 1978.

⁹ BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866–1914*, London, Boston 1972.

BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990.

¹⁰ SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1996.

¹¹ CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal vor der Bosnischen Annexionskrise*, Uppsala 1955.

¹² HANTSCH, Hugo, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann*, Wien, Köln, Graz 1963.

¹³ SCHMITT, Bernadotte E. Schmitt, *The Annexation of Bosnia 1908–1909*, Cambridge 1937.

Helmreicha,¹⁴ jež však primárně sleduje především politiku velmocí a hodnotí jejich vztahy.

Dějiny Osmanské říše ve sledovaném období se nejnověji zabývá M. Şükrü Hanioglu v práci *A Brief History of the Late Ottoman Empire*,¹⁵ jež přináší cenné informace i interpretace osmanských dějin. Rozsáhlý přehled dějin Osmanské říše v 19. a 20. století pak představuje druhý svazek díla *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*,¹⁶ jež se zabývá téměř všemi aspekty tureckých dějin tohoto období od hospodářských, či správních otázek po dějiny politické. Vojenským dějinám Osmanů se věnuje Edward J. Erickson, jehož vyčerpávající dílo *Defeat in Detail* je patrně nejlepší analýzou Balkánských válek z tureckého pohledu.¹⁷ Problematikou konfliktů na balkánském poloostrově v letech 1912–1913 se pak zabývá i Richard Hall v díle *The Balkan Wars*.¹⁸ Problém osmanského vstupu do první světové války analyzuje Mustafa Aksakal, jehož publikace *The Ottoman Road to War in 1914*,¹⁹ přináší mnoho zajímavých postřehů o vývoji situace Turecka po Balkánských válkách. Z českých historiků se problematikou Osmanské říše zabývá Eduard Gombár v práci *Moderní dějiny Islámských zemí*.²⁰

Autor využil celou řadu publikací, jež se věnují některým otázkám, které se zpracovaným tématem souvisí jen dílčím způsobem. Mezi nejvýznamnější práce k dějinám Trojspolku patří monumentální dílo

¹⁴ HELMREICH, Ernst Christian, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*, Cambridge 1938.

¹⁵ HANIOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton, Oxford 2008.

¹⁶ SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975*, London, New York, Melbourne 1977.

¹⁷ ERICKSON, Edward J., *Defeat in Detail. The Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913*, Westport, London 2003.

¹⁸ HALL, Richard C., *The Balkan Wars 1912–1913. Prelude to the First World War*, New York 2000.

¹⁹ AKSAKAL, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge 2008.

²⁰ GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny Islámských zemí*, Praha 1999.

Holgera Afflerbacha,²¹ založené na rozsáhlém archivním výzkumu. Problematikou ruské politiky vůči Osmanské říši na počátku 20. století se zabývá Ronald Bobroff,²² který se zaměřuje především na otázku ruských plánů a politiky v souvislosti s otázkou Úžin. Hospodářským dějinám Osmanské říše se věnuje celá řada dílčích studií, nejzásadnější rozsáhlou prací je dnes již klasické dílo *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*.²³ V souvislosti s hospodářskými dějinami je pak nutné zmínit dílčí studie Arthura J. Maye zabývající se železničními projekty na Balkáně.²⁴

Při psaní své práce se autor musel vypořádat s některými praktickými problémy. Jedním z nich byla otázka přepisu tureckých osobních jmen a názvů, kterou se rozhodl řešit využitím transkripce, jíž používá moderní turečtina (místo tradičního přepisu titulu Paša, tak autor používá termín Paşa atd.). U místních jmen se autor snažil převést názvy používané na počátku 20. století do současného úzu (místo obvykle uváděné Konstantinopole používá autor název Istanbul, u Adrianopole Edirne atd.), pouze v případě přímých citací ponechává původně použitý název. Autor používá pojmy Osmanská říše i Turecko, které označují tentýž státní útvar, totéž platí i v případě označení osmanský, resp. turecký. Ze stejných důvodů autor operuje s pojmy „rakousko-uherský“, „habsburský“, případně „rakouský“, jež mají v tomto případě totožný význam (pokud tomu tak není, autor na tuto skutečnost dostatečně upozorňuje).

Závěrem by chtěl autor této práce poděkovat svému školiteli a učiteli profesoru Aleši Skřivanovi, jenž k jejímu vzniku přispěl cennými radami a

²¹ AFFLERBACH, Holger, *Der Dreibund. Europäische Grossmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*, Wien, Köln, Weimar 2002.

²² BOBROFF, Ronald P., *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits*, London, New York 2006.

²³ İNALCIK, Halil, QUATAERT, Donald (eds.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Volume Two 1600–1914, Cambridge 2004.

²⁴ MAY, Arthur J., *The Novibazar Railway Project*, in: *The Journal of Modern History*, vol. 10, 1938, No. 4, s. 496–527.

MAY, Arthur J., *Trans-Balkan Railway Schemes*, in: *Journal of Modern History*, vol. 24, 1952, No. 4, s. 352–367.

připomínkami, které byly nejen zdrojem inspirace, ale také autorovi pomohly vyvarovat se mnoha nepřesností. Dále by autor chtěl vyjádřit in memoriam svou vděčnost Johannu hraběti Aehrenthalovi, jehož laskavé svolení mu umožnilo bádát v rodinné pozůstalosti jeho děda Aloise Lexy hraběte Aehrenthala.

1. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše do roku 1906

1.1. Rakousko-Uhersko a Východní otázka do roku 1878

Vztahy mezi habsburskou monarchií a Osmanskou říší byly dlouhá staletí od osmanského vítězství u Moháče roku 1526 poznamenány řadou válečných střetů a latentním napětím. Tato situace se začala měnit až v průběhu 18. století, kdy již byl zřejmý postupný úpadek osmanské moci a Vídeň byla současně zaneprázdněná konflikty ve střední Evropě. K poslednímu měření sil na válečném poli tak došlo v letech 1787–1791, přičemž výsledek mírové smlouvy v Sistově byl pro habsburskou monarchii dosti neuspokojivý.²⁵

V průběhu 19. století se poměr habsburské monarchie a Osmanské říše výrazně proměnil. Vídeň se musela koncentrovat na závažné problémy v německém a italském prostoru a svou východní politiku dosti utlumila. Současně však bedlivě sledovala počínání Petrohradu a Londýna, protože právě politika těchto velmocí určovala další vývoj Východní otázky. Již krátce po Sistovském míru dospěl císař Leopold II. k závěru, že další posilování Ruska na Balkáně je pro Vídeň nebezpečné. Turecko proto začalo být považováno za „*nejlepšího možného souseda*“²⁶ na poloostrově. Další vývoj – srbské povstání z roku 1804 a prohlubující se dezintegrace Osmanské říše spojená s posilováním ruského vlivu ve slovanských oblastech Balkánu – měl za následek přijetí této zásady jako hlavního kurzu východní politiky císařského dvora. Vídeň byla rozhodnutá nedělat jakékoli kroky, jež by měly za následek oslabení Porty, a pokud možno se snažila

²⁵ ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774–1923. A Study in International Relations*, London, Melbourne, Toronto, New York 1966, s. 16.

²⁶ BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990, s. 29.

Osmany jakkoli posílit (samozřejmě jen za předpokladu, že nebudou poškozeny zájmy Vídně).

Tuto politiku snahy o udržení statu quo na Balkáně pak habsburská monarchie dodržovala v průběhu téměř celého 19. století²⁷ s jedinou významnější výjimkou – Velké východní krize. Důvodů pro krátkodobou změnu základní politické linie vůči Osmanské říši bylo několik. Krize, do níž se Porta dostala v polovině 70. let, vedla ke značné eskalaci problémů na Balkáně. Povstání v Bosně z července 1875 pak znamenalo definitivní zhroucení systému vytvořeného na mírové konferenci v Paříži roku 1856.²⁸ Nárůst panslovanské agitace v Rusku a její vliv na ruskou zahraniční politiku nemohla Vídeň ignorovat. Poté, co se povstání přeneslo do Bulharska, kde bylo krvavě potlačeno osmanskými nepravidelnými silami,²⁹ následovalo srbské vyhlášení války Turecku. Přestože se Srbové těšili podpoře Ruska, byli již v srpnu 1876 poraženi. To mělo pochopitelně významný vliv na politiku Petrohradu, kde panovalo značné zklamání z vojenských výkonů Srbů. Vzhledem k této skutečnosti výrazně zesílily hlasy po ruském ozbrojeném zásahu, naděje panslavistů se pak ve zvětšující se míře upínaly k Bulharsku, „*jako hlavní opoře ruského vlivu na Balkáně*“.³⁰

Rakousko-Uhersko na chaos na Balkáně reagovalo v souladu s dosavadní politikou zprvu dosti opatrně. Na počátku roku 1875 rakousko-uherský ministr zahraničí Gyula Andrassy prohlásil, že zachování Osmanské říše v jejím stávajícím rozsahu je pro habsburskou monarchii naprosto klíčové: „*Její existence je nezbytná pro naše všeobecné zájmy.*“

²⁷ Habsburská monarchie například podporovala Osmanskou říši v průběhu východních krizí ve 30. a 40. let 19. století v souvislosti s aspiracemi egyptského místodržícího Muhammada Alího. Blíže viz. ŠEDIVÝ, Miroslav, *Austrian Relations with the Ottoman Empire during the First Mohammed Ali Crisis (1831–33)*, in: Archiv orientální 77, 2009, p. 201–217. ŠEDIVÝ Miroslav, *Austria and the Near East: Metternich's Foreign Policy During the Second Mehmed Ali Crisis, 1839–1841*, in: Archiv orientální 74, 2006, p. 1–35.

²⁸ HANİOĞLU, Şükrü M., *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton, Oxford 2008, s. 111.

²⁹ Blíže viz. GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny Islámských zemí*, Praha 1999, s. 237.

³⁰ ANDERSON, s. 187.

Udržuje status quo malých států a zabraňuje jejich aspiracím, což je pro nás výhodné. Pokud by zde Turecko nebylo, padly by tyto složité povinnosti na naše bedra.“³¹ Vídeň proto navrhovala vyřešit chaos v Bosně a Hercegovině udělením autonomie oběma provinciím, které by však nadále zůstaly pod sultánovou správou. Když se však chaos na Balkáně na přelomu let 1875/1876 dále šířil, dostávala se rakousko-uherská politika do konfliktu s Rusy, jejichž političtí představitelé stále více volali po radikálním řešení Východní otázky. Aby byly zažehnány množící se pověsti o možnosti rakousko-ruské srážky kvůli Balkánu, sešel se Andrassy s ruským kancléřem Gorčakovem na počátku května 1876 v Berlíně. Zde za asistence Bismarcka vypracovali tzv. Berlínské memorandum (13. května), jehož cílem bylo přimět Turky k provedení reformy v Bosně a Hercegovině. Reformní program byl relativně umírněný, Turci však byli varováni, že pokud neustoupí tlaku velmocí, budou čelit jejich společnému postupu.³² Avšak více než samotné memorandum byla významná tajná dohoda, kterou oba státníci uzavřeli: pro případ náhlého rozpadu Osmanské říše si Rakousko-Uhersko vyhradilo právo obsadit část Bosny, zatímco Rusové by získali Bessarábii.³³

Zatímco probíhala tato jednání, se násilí na Balkáně rozšířilo i do Bulharska. Proklamace výše zmíněného memoranda pak jen přilila pomyslný olej do ohně. Náznaky ze strany velkovezíra Mahmuda Paši, že by byl ochoten ustoupit zahraničnímu tlaku, vyvolaly masové demonstrace nejen v Istanbulu, ale i dalších městech – především na Balkáně.³⁴ Nepokoje pak vyvrcholily sesazením sultána Abdülazize 30. května 1876 a jeho nahrazením duševně chorým Muradem V.³⁵ Zvýšená nestabilita a brutální zásah proti Bulharům zvěčněný v proslulé Gladstoneově brožuře

³¹ Tamtéž, s. 180.

³² SOSNOSKY, Theodor von, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, Bd. 1, Stuttgart, Berlin 1913, s. 149.

³³ ANDERSON, s. 183.

³⁴ Napadení byli i diplomatictí zástupci velmocí v Soluni – SOSNOSKY, Bd. 1, s. 149.

³⁵ K dramatickým událostem v Istanbulu v létě 1876 blíže viz. KINROSS, Lord, *The Ottoman Centuries. The Rise and Fall of Turkish Empire*, New York 2002, s. 511–516.

Bulharské hrůzy a východní otázka však pouze přispěly k prohloubení mezinárodní krize. Vzhledem k silnému protitureckému cítění britského veřejného mínění, pak Osmané ztratili podporu Londýna, svého tradičního spojence. Ve Vídni to pouze prohloubilo obavy z ruského ozbrojeného zásahu, zvláště poté, co Srbsko a Černá Hora vyhlásily Turecku válku.

Ve snaze dosáhnout dohody a zabránit možnému konfliktu mezi oběma státy kvůli řešení balkánské otázky se Andrassy sešel s Gorčakovem v Mnichově Hradišti. 8. července 1876 dospěli ke klíčové dohodě, jež měla zajistit smírné řešení Východní otázky. Pokud by Osmané v probíhající válce zvítězili, měly jim Rakousko-Uhersko s Ruskem zabránit ve změně statu quo. Pokud by byli Turci poraženi, měli být eliminováni jako evropská mocnost. Rakousko-Uhersko by podle této dohody získalo Bosnu, Rusko Besarábii, Srbsko a Černá Hora by získaly části Hercegoviny a rozdělily by si sandžak Novi Pazar. Podstatné územní zisky by si připsalo i Řecko. Ostatní balkánské provincie (Rumelie, Bulharsko a Albánie) by sice zůstaly formálně dále podřízeny Istanbulu, získaly by však rozsáhlou autonomii.³⁶ Andrassyho uspokojení z mírového řešení však bylo jen dočasné, protože drtivé vítězství Turků nad Srby znamenalo snížení ochoty Istanbulu k přijetí kompromisního řešení sporů na Balkáně vynuceného velmocemi.³⁷

Znovuzískané sebevědomí Osmanů po vítězství nad Srby a změny na vnitropolitické scéně v Istanbulu – nástup Abdülhamida II.³⁸ a jmenování Midhata Paši velkovezírem ve svém důsledku znamenaly zhroucení konference velvyslanců v Istanbulu, jež se sešla na konci roku 1876 na základě britského kompromisního návrhu.³⁹ Deklarovanými cíli konference byly provedení reformu na Balkáně a zavedení rovnosti mezi muslimy a

³⁶ BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866–1914*, London, Boston 1972, s. 77.

³⁷ Tamtéž, s. 78.

³⁸ K nástupu Abdülhamida II. na osmanský trůn blíže viz. PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996, s. 152.

³⁹ Samotná Porta se svolání konference dlouho bránila, nakonec byla nucena návrh Londýna přijmout po tlaku ruského velvyslance Ignatěva, který 31. října předal Turkům ultimátum požadující přijetí požadavků velmocí. Tento krok byl 14. listopadu podpořen částečnou ruskou mobilizací – GOMBÁR, s. 239.

křesťany. Během přípravných jednání se velmoci shodly na sjednocení Bosny a Hercegoviny do jednoho správního celku, na menším územním rozšíření Srbska a Černé Hory a na vytvoření dvou bulharských provincií.⁴⁰ Ze všech těchto plánů se však stala mrtvá litera již první den zasedání konference (23. prosince), kdy sultán k naprostému ohromení zúčastněných vyhlásil osmanskou ústavu, která dle jeho názoru činila reformy navrhované velmocemi zbytečnými.⁴¹

Následovalo rychlé zhroucení konference, které mělo pro Istanbul zásadní důsledky, jež spočívaly v tom, že se Rusko definitivně rozhodlo k použití vojenské síly k řešení Východní otázky a Porta ztratila poslední sympatie svého tradičního ochránce Velké Británie, kde „*veřejné mínění ... formovali a řídili muži motivovaní slepou nenávistí ke všemu tureckému, kteří novou ústavu prezentovali jako fingoovaný dokument, nebo jako cár papíru*“.⁴² Příslovečnou poslední kapkou britské trpělivosti pak bylo náhlé propuštění a vyhoštění Midhata Paši do exilu v Brindisi, které Londýn přesvědčilo o tom, že Turkům již nelze věřit, a že se sultán snaží obnovit svou absolutní vládu. Disraeli proto odmítl návrhy zvláštního vyslance Británie na konferenci v Istanbulu Roberta Cecila, třetího markýze ze Salisbury, který požadoval vyslání válečných lodí ke Zlatému rohu s cílem vnutit Turkům reformy a současně odradit Rusy od válečného řešení krize.⁴³

Politika Rakouska-Uherska během těchto dramatických událostí byla spíše opatrná. Na jedné straně se Vídeň obávala možnosti války s Ruskem, na straně druhé si však uvědomovala, že musí obhájit své zájmy na Balkáně – po porážkách z let 1859 a 1866 – poslední sféře své velmocenské politiky. Andrassy proto od podzimu 1876 sondoval v Berlíně postoj Německa k možnosti rakousko-ruské války. O podobné vyjádření z Bismarckovy

⁴⁰ ANDERSON, s. 191.

⁴¹ HANİOĞLU, s. 117, srv. s SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975*, London, New York, Melbourne 1977, s. 174 ann.

⁴² HANİOĞLU, s. 117 an.

⁴³ ANDERSON, s. 192.

strany se snažili i Rusové, kteří však byli zklamáni odpovědí, již se jim dostalo – Německo by v případě konfliktu Vídně a Petrohradu zachovalo neutralitu, což Gorčakov považoval za nevděk s přihlédnutím k benevolentnímu postoji Ruska během sjednocování Německa Pruskem.⁴⁴ Zklamán však byl i Andrassy, protože německý kancléř zastával stanovisko, že Rakousko-Uhersko by v případě ruského zásahu na Balkáně mělo zachovat neutralitu, za což by mělo získat kompenzace.⁴⁵ Andrassy tak dospěl k závěru, že v případě války s Ruskem, by Vídeň zůstala s přihlédnutím k protitureckému postoji Britů osamocená. Podle jeho názoru by takovou válku habsburská monarchie nemohla vyhrát,⁴⁶ a proto se rozhodl k přímému jednání s Petrohradem.

Vzhledem k tomu, že i ruská generalita se obávala možnosti vypuknutí války s Rakouskem-Uherskem v době, kdy budou hlavní síly Ruska vázány v operacích proti Turecku, byla cesta k dohodě otevřená. Výsledkem byla tzv. Budapešťská konvence z 15. ledna 1877. Rusko se v ní zavázalo omezit své operace na východní část Balkánu, Bosna a Hercegovina měly dostat rozsáhlou autonomii (přičemž Vídeň si rezervovala právo na jejich případnou okupaci), která měla být udělena taktéž Bulharsku. 18. března 1877 se pak obě velmoci dohodly na přidání několika dodatků k této konvenci – Rusko mělo po případném vítězství nad Turky získat Besarábii, zatímco Rakousku-Uhersku by jako kompenzace připadla Bosna a Hercegovina. Pro Vídeň bylo dále podstatné, že Rusko jí přiznalo právo na využívání obchodních cest v sandžaku Novi Pazar, který měl být podle předchozích dohod z Mnichova Hradiště rozdělen mezi

⁴⁴ JELAVICH, Barbara, *The Habsburg Empire in European Affairs, 1814–1918*, Chicago 1969, s. 118.

⁴⁵ Diktát říšského kancléře Bismarcka 20. října 1876, *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914* (dále jen GP), hg. LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich, sv. 2, Berlin 1922, s. 71.

⁴⁶ Proti válce se vyslovovali i přední armádní představitelé arcivévoda Albrecht a hrabě Beck-Rzikowsky, kteří byli tradičně protiprusky zaměření – blíže viz. BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 80.

Srbsko a Černou Horu.⁴⁷ Navíc se Rusové zavázali, že na Balkáně nevytvoří velký slovanský stát, který by se stal základnou pro jejich zájmy v oblasti. Tyto dohody zajišťovaly silné postavení Rakouska-Uherska na Balkáně i po případné porážce Osmanské říše, a proto byly ve Vídni považovány za značný úspěch – ke stejnému hodnocení dospěla i řada historiků.⁴⁸ Úspěšné vyrovnání mezi Ruskem a Rakouskem-Uherskem pak otevřelo cestu k ozbrojenému střetu na Balkáně.

Průběh a výsledek rusko-turecké války let 1877–1878 je dostatečně znám na to, aby zde byl podrobněji rekapitulován.⁴⁹ Po uzavření rusko-rumunské smlouvy z 16. dubna již nestálo Petrohradu nic v cestě a „24. dubna 1877 vydal car Alexandr II. v Kišiněvě ve jménu pravoslavní a slovanské vzájemnosti manifest o vyhlášení války Turecku“.⁵⁰ Přes značnou vojenskou převahu však Rusové narazili na houževnatý odpor osmanské armády, která od července do prosince 1877 statečně vzdorovala ruským útokům v pevnosti Plevno. Nakonec se však projevila převaha ruských zbraní a po pádu Plevna (10. prosince) se odpor Turků zhroutil a „Rusové poprvé [v historii – poz. R. K.] dosáhli předměstí Istanbulu“.⁵¹ Již v průběhu války však začalo být zřejmé, že plány Petrohradu jsou mnohem rozsáhlejší, než se před válkou zdálo.

Již před pádem Plevna oznámil car Alexandr II., že hodlá předat části Bosny Srbsku a Černé Hoře a plánuje okupovat Bulharsko.⁵² Ruské ambice přesvědčily Andássyho, že musí jednat dříve, než bude postavení Vídně na Balkáně podlomeno. Svou roli pak sehrálo také protiruské smýšlení značné části veřejnosti, která byla především v Uhrách silně proturecky

⁴⁷ Tamtéž, s. 81 an.

⁴⁸ ANDERSON, s. 194.

⁴⁹ K vojenskému průběhu Rusko-turecké války blíže viz. UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward J., *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2009, s. 183–202.

⁵⁰ GOMBÁR, s. 241.

⁵¹ UYAR, ERICKSON, s. 201.

⁵² BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 84 an.

orientována.⁵³ Ve své politice se pak mohl opřít o změnu politiky Londýna, který od léta pohlížel dosti podezřívavě na ruské úmysly. S pádem Plevna a zvyšujícími se ruskými aspiracemi pak bylo zřejmé, že pokud Británie nezasáhne, budou Rusové schopni ovládnout Istanbul i s Úžinami a tak natrvalo změnit status quo na Blízkém východě a ve Středomoří. Již 13. prosince proto ministr zahraničí Edward Stanley 15. earl z Derby varoval ruského velvyslance v Londýně Šuvalova, že pokud Rusové obsadí Istanbul, vyhrazuje si Británie právo samostatné akce na ochranu svých zájmů. Aby Londýn své varování zdůraznil, dostala britská středomořská flotila 23. ledna rozkaz proplout Dardanelami a zakotvit v istanbulském přístavu Zlatý roh.⁵⁴ Britové současně začali jednat s Vídní o možné spolupráci a obě země se postavily proti preliminární mírové smlouvě ze San Stefana uzavřené 3. března 1878.⁵⁵

Tato dohoda by v podstatě znamenala konec Osmanské říše jako evropské mocnosti. Její podmínky byly pro Portu zdrcující: „1. *Vytvoření Velkého Bulharska sahajícího k Ochridskému jezeru a Egejskému moři, jež mělo být dědičným knížectvím nominálně podléhajícím sultánovi. Osmanská vojska byla zbavena práva zdržovat se na jeho území. Bulharsko mělo být dva roky obsazeno ruskou armádou.* 2. *Osmanská říše uzná nezávislost Srbska, Černé Hory a Rumunska. Rumunsko získá severní Dobrudžu, Srbsko a Černá Hora dostanou nevelká území.* 3. *Rusko připojí jižní Besarábii a na Kavkaze města Ardahan, Kars, Batumi a Bayezit.* 4. *Osmanská říše zaplatí válečné reparace ve výši 1,41 miliardy rublů s tím, že většina této částky bude kryta územními ústupky.*“⁵⁶ Rusové si navíc vymínili právo okupovat Velké Bulharsko a přiměli Turky akceptovat autonomii Bosny a Hercegoviny. Podmínky mírové smlouvy ze San Stefana však vyvolaly obrovskou vlnu nevole jak ve Vídni, tak v Londýně. Obě

⁵³ Tamtéž, s. 83.

⁵⁴ ANDERSON, s. 198.

⁵⁵ JELAVICH, s. 121.

⁵⁶ GOMBÁR, s. 243.

velmoci se proto rozhodly usilovat o revizi této smlouvy, již museli bezmocní Turci přijmout.

Přestože nedošlo k naprostému zhroucení Turecka, jež by znamenalo aktivaci Budapešťské konvence, cítilo se Rakousko-Uhersko ohroženo ve svých zájmech: „*Vytvořením autonomní Bosny a Velkého Bulharska, které mělo být okupováno Ruskem po dva roky, ... to vše navíc navzdory předchozím varováním a protestům Vídně, smlouva ze San Stefana byla předzvěstí zničení prestiže a vlivu Rakouska-Uherska na Balkánském poloostrově.*“⁵⁷ Ve Vídni také nikdo nepochyboval o tom, že „*velkobulharská říše nebude ničím jiným, než ruským satelitem.*“⁵⁸ Avšak vzhledem k nedobrému stavu rakousko-uherských financí a skepticizmu generálního štábu k vyhlídkám možného úspěchu v případě války s Ruskem, se musel Andrassy uchýlit k diplomatickému řešení. Proto také během jara 1878 usiloval o přízeň Berlína a Londýna. Své námitky pak v březnu sdělil přímo strůjci Sanstefánské smlouvy hraběti Ignatěvovi, který přijel do Vídně ozřejmit okolnosti nové konstelace na Balkáně a pokusit se zajistit přijetí nového uspořádání ze strany Rakouska-Uherska. Setkal se však spíše s chladným přijetím. Andrassy přednesl své námitky proti vzniku Velkého Bulharska a jako kompenzaci požadoval nejen zisk Bosny a Hercegoviny, ale i sandžaku Novi Pazar, který by Vídni zajistil přístup na západní Balkán. Jen tak mohl Petrohrad podle Andrassyho slov zabránit přímé spolupráci Vídně a Londýna.⁵⁹ Vzhledem k Ignatěvově neochotě uzavřít jakoukoli závaznou dohodu však tato jednání uvázla na mrtvém bodě.

Klíčovým se nakonec ukázala jednání Šuvalova v Londýně a odpor Britů vůči mírovému uspořádání režírovaného Ruskem. Současně Rusové začali jevit tendence k ústupnosti, protože země nebyla připravená na velkou evropskou válku, armáda byla oslabena předchozím náročným

⁵⁷ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 86.

⁵⁸ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 166.

⁵⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 89.

tažením na Balkáně, kde v řadách ruských jednotek vypukl tyfus. Všechny zainteresované velmoci nakonec souhlasily s Bismarckovým návrhem uspořádat mírovou konferenci, jež by přinesla řešení, se kterým by souhlasili všichni účastníci sporu. K jistému průlomů pak došlo 30. května, kdy Britové podepsali s Rusy dohodu, která značně omezovala ruské zisky na Balkáně, a na nadcházejícím Berlínském kongresu posloužila jako základ řešení balkánského problému.⁶⁰

Samotný „*Berlínský kongres z června-července 1878 byl jednou z posledních velkých konferencí svolaných kvůli urovnání významného mezinárodního problému před první světovou válkou. Pokus vyřešit Východní otázku jednou pro vždy byl ambiciózní a Osmané z něj vyšli jako jednoznačně poražená strana.*“⁶¹ Kongres byl z jistého úhlu pohledu především Andrásyho dílem, přestože je nutné konstatovat, že hlavní jednání probíhala mezi Británií reprezentovanou Disraelim a Salisburym a ruskou delegací vedenou Gorčakovem. Přesto byla Andrásyho pozice výjimečná, v jistém smyslu ji vystihovalo jeho samotné vzezření, neboť rakousko-uherský ministr zahraničí „*vyčníval z davu ostatních fádně oblečených delegátů, oděn do šarlatové uniformy, se šavlí u boku*“.⁶² Ve své politice se pak mohl opírat o podporu menších balkánských států (především Srbska a Rumunska), které se cítily být zneklidněny vznikem Velkého Bulharska. K Vídni s jistými nadějemi vzhlížela i Porta, která doufala, že by s pomocí Rakouska-Uherska mohla alespoň částečně zvrátit sanstefánské uspořádání. Přesto se Andrásy musel spoléhat na podporu některé z velmocí. Tu se mu podařilo získat ještě před začátkem kongresu, kdy mu 6. června Salisbury přislíbil podporu ve věci rakouských nároků na okupaci Bosny.⁶³

⁶⁰ ANDERSON, s. 207.

⁶¹ HANIOĞLU, s. 121.

⁶² GLENNY, Misha, *Balkán 1804–1999. Nacionalismus, války a velmoci*, Praha 2003, s. 122.

⁶³ Naproti tomu Němci Vídeň od aspirací v Bosně zrazovali. Podle Bismarcka by bylo lepší, kdyby Andrásy rakouské zájmy ve prospěch upevnění vztahů s Ruskem. Blíže viz. BRIDGE, *The Habsburg Monarchy...*, s. 126.

Rakousko-Uhersko tak mělo přes některé slabiny svého postavení na konferenci relativně výhodnou pozici. Asi nejdůležitějším bodem jednání byla otázka osudu Velkého Bulharska. Budoucí podobu této země řešila již předběžná jednání mezi Londýnem a Petrohradem, přesto byl tento problém na konferenci dlouze projednáván. V tomto případě se Andrásy uchýlil k podporování britské politiky, jež se snažila omezit velikost a význam Bulharska, které bylo vnímáno jako hlavní nástroj ruské mocenské pozice na Balkáně. Výsledkem bylo rozdělení Velkého Bulharska na tři části. Z ústřední části Bulharska se stalo autonomní Bulharské knížectví, z jižní části Bulharska byla vytvořena provincie Východní Rumélie, již měl spravovat křesťanský místodržící a měly zde být provedeny reformy. Třetí část, Makedonie, se vrátila zpět pod osmanskou vládu.⁶⁴ Přestože toto řešení v podstatě eliminovalo Bulharsko jako nástroj ruské politiky, existovala řada kritiků tohoto uspořádání a někteří britští diplomaté považovali ujednání Berlínského kongresu za „porážku britské politiky“.⁶⁵ Mezi další změny schválené na kongresu patřilo uznání úplné nezávislosti Rumunska (rozšířeného o severní Dobrudžu), Srbska a Černé Hory. Přímé zisky Ruska pak zahrnovaly jižní Besarábii, Kars, Batumi a Ardahan.⁶⁶ Jistým doplněním těchto územních změn pak byla britsko-osmanská smlouva (tzv. Kyperská konvence) ze 4. června, již Británie získala strategicky významný Kypr výměnou za ochranu Osmanů před další ruskou agresí.

Pro Vídeň a její vlastní zájmy však byly významnější jiné problémy – otázka získání přístavu na Jadranu Černou Horou a především problém Bosny a Hercegoviny. V rámci otázky územního rozšíření Černé Hory nebyl Andrásy schopen zabránit ovládnutí přístavu Antivari (současný Bar) Černohorci, dokázal však zajistit, že jeho využívání bylo výrazně

⁶⁴ JELAVICH, s. 122.

⁶⁵ Jedním z terčů kritiky bylo připojení Varny k Bulharskému knížectví. Velvyslanec v Istanbulu princ Jindřich VII. Reuß ministru zahraniční Bülowovi, 27. 6. 1878, GP, sv. 2, s. 336.

⁶⁶ GOMBÁR, s. 247.

omezeno.⁶⁷ Habsburská monarchie pak získala jako kompenzaci oblast Spizza.

Významnější však byla otázka Bosny a Hercegoviny. Přestože měla Vídeň příslib podpory Británie, bylo dosti obtížné prosadit rakouské cíle. Jako klíčové se ukázalo zasedání z 28. června 1878. Zde vystoupil Andrassy, jenž prohlásil, že Rakousko-Uhersko již nemůže přihlížet anarchii v Bosně a Hercegovině, kterou podle jeho názoru nemohlo vyřešit jakékoli udělení autonomie, protože země je příliš národnostně a konfesionálně rozdělená. Zdůraznil také, že v posledních letech na území habsburské monarchie přišel z obou provincií značný počet uprchlíků (okolo 200 000), kteří představují velkou hospodářskou zátěž. Pak předal slovo Salisburymu, který prohlásil, že je vzhledem k situaci v obou provinciích nutné, aby jejich správu převzal stát, jenž bude mít na jejich pacifikaci dostatek finančních a vojenských prostředků. Navrhl proto, aby Bosnu a Hercegovinu obsadilo (nadále by však formálně patřily Osmanské říši) a spravovalo Rakousko-Uhersko.⁶⁸

Po dlouhé debatě vyjádřily tomuto plánu podporu Německo,⁶⁹ Francie, Itálie (která se dožadovala kompenzací, které Bismarck odbyl pověstnou poznámkou, zda Itálie prohrála další bitvu, čímž narážel na předchozí vojenské neúspěchy Italů, jež však byly paradoxně následovány územními zisky)⁷⁰ a nakonec i Rusko. Na odpor narazil Andrassy pouze u představitelů Osmanské říše.

Turečtí zástupci na Berlínském kongresu bývají některými historiky do jisté míry nespravedlivě označováni jako „úplné nuly“.⁷¹ Toto hodnocení však nebere v potaz krajně nepříznivou situaci Porty a skutečnost, že vzhledem ke své vojenské a finanční nemohoucnosti po

⁶⁷ JELAVICH, s. 121.

⁶⁸ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 183.

⁶⁹ Navzdory předchozímu naléhání Bismarcka, aby Andrassy od nároků na Bosnu a Hercegovinu upustil – BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 91.

⁷⁰ HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, Rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999, s. 88.

⁷¹ PALMER, s. 166.

porážce ve válce s Ruskem byl Istanbul nucen přijmout rozhodnutí velmocí. Osmanští diplomaté se tak ve snaze uchránit alespoň některé své zájmy uchýlili k několika málo obstrukcím, jenž však výrazněji nenarušily průběh konference. Proto byli delegáti velmocí zaskočeni nečekaným odporem Turků ve věci Bosny a Hercegoviny.

Již během jednání o osudu obou provincií turečtí zástupci tvrdili, že Osmanská říše má dostatek sil, aby byla schopná zajistit na svém území klid a pořádek. Tento postoj považovali jako ohrožení svých zájmů nejen strůjci předání Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uhersku Andrassy a Disraeli, ale také kancléř Bismarck, jenž se obával ohrožení výsledků celého kongresu (a tím i evropského míru). „*Kníže Bismarck dal proto Turkům na vědomí, že Porta jedná dosti neprozřetelně, když se snaží bránit průběhu kongresu, protože jenom jemu vděčí za to, že nebyla rozdělena tak, jak určila smlouva ze San Stefana.*“⁷² 4. července po značném tlaku velmocí vedoucí osmanské delegace Karateodori Paša prohlásil, že o podrobnostech budoucího osudu Bosny a Hercegoviny se Porta dohodne přímo s Vídní.⁷³ Zdálo se proto, že problém Bosny a Hercegoviny bude bez dalších potíží vyřešen a úspěšnému závěru kongresu tak nic nestojí v cestě.

V Istanbulu stály proti rakousko-uherské okupaci Bosny a Hercegoviny především tradiční konzervativní kruhy podporované nejvyšším muftím (şeyhülislâm). Tento sentiment pak tajně podporoval i sultán Abdülhamid II., jehož se britský velvyslanec Layard marně snažil přesvědčit o tom, že spolupráce s Vídní je životním zájmem Istanbulu, a že rakousko-uherská okupace Bosny a Hercegoviny je ideální bariérou, která bude bránit vzniku pásu slovanských států na Balkáně, jež by ohrožovaly existenci osmanského panství v Evropě.⁷⁴ Pod tlakem z nejvyšších kruhů se proto osmanská delegace v Berlíně rozhodla ještě jednou se postavit na odpor a ze zdánlivě bezvýchodné situace získat pokud možno co nejvíce.

⁷² SOSNOSKY, Bd. 1, s. 183.

⁷³ Tamtéž, s. 184.

⁷⁴ HASLIP, Joan, *Der Sultan. Das Leben Abd ul-Hamids II.*, München 1968, s. 156.

11. července proto Turci při jednání s rakouským zástupcem na kongresu a pozdějším ministrem zahraničí baronem Heinrichem von Haymerlem přednesli požadavek, aby okupace Bosny a Hercegoviny byla pouze provizorní, a aby zde i nadále platila suverenita osmanského sultána. Pokud by Rakousko-Uhersko na tento požadavek nepřistoupilo, prohlásili turečtí zástupci, nebyla by Porta ochotná podepsat závěrečná akta kongresu.⁷⁵ Když tento požadavek Andrassy zamítl, přednesli jej Turci na posledním zasedání kongresu o dva dny později, kdy se již zdálo, že jednání budou dovedena do zdárného konce.

Andrassy se tak ocitl v dosti nepříjemné situaci – pokud by nepřijal tyto osmanské požadavky, ohrozil by výsledky celého kongresu a tím i zájmy Rakouska-Uherska. Andrassy tak byl nucen souhlasit s osmanským požadavkem, že Bosna a Hercegovina nadále formálně zůstane pod sultánovou vládou, že sultánova suverénní práva nebudou nikterak omezována, a že okupace bude mít pouze provizorní a dočasný charakter.⁷⁶ Další podrobnosti osudu obou provincií měly řešit samostatné rakousko-osmanské rozhovory.⁷⁷ Pro osmanskou diplomacii znamenala tato dohoda významný úspěch, neboť Andrassyho ústupek poskytoval Istanbulu alespoň teoretickou naději na opětný zisk kontroly nad oběma provinciemi v budoucnosti. Vídeň byla v opačné pozici, protože její držba Bosny a Hercegoviny mohla být zpochybněna. Andrassy proto musel čelit kritice na domácí scéně, a ani císař František Josef I. nebyl s důsledky dohody s Turky příliš spokojen. Největší odpor vůči okupaci Bosny a Hercegoviny zaznamenal Andrassy ze strany Maďarů, kteří se obávali připojení dalších slovanských území k monarchii – správa provincií proto představovala

⁷⁵ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 185.

⁷⁶ Tamtéž, s. 186.

⁷⁷ Během tohoto procesu se Vídeň těšila podpoře Německa. Bismarck se totiž obával narušení znovunabyté evropské rovnováhy a proto ústy velvyslance ve Vídni hraběte von Dönhoffa Andrassyho ujistil, že „v případě, že během rakouského vyjednávání s Portou o vstupu rakouských jednotek na území Bosny narazí na další problémy, může se Andrassy při prosazování závěrů kongresu spolehnout na naši diplomatickou podporu“. pověřenec ministerstva zahraničí von Radowitz velvyslanci ve Vídni von Dönhoffovi, 26. 7. 1878, GP, sv. 2, s. 343an.

značný státoprávní problém, který byl vyřešen přiřknutím správy provincií společnému ministerstvu financí.⁷⁸

Přes tento ústupek, který si Porta na poslední chvíli vynutila, lze hodnotit výsledky Berlínského kongresu pro habsburskou monarchii vcelku pozitivně. Andrassy byl díky spolupráci s Londýnem účastníkem rozdělení Velkého Bulharska, které navíc posloužilo pro rakouskou politiku jako jakýsi strašák, díky kterému se ostatní balkánské státy s výjimkou Řecka přimkly k Vídní jako svému ochránci.⁷⁹ Pro Rakousko-Uhersko byl zdaleka nejvýznamnější článek XXV. Berlínských smlouvy: *„Provincie Bosna a Hercegovina budou obsazeny a spravovány Rakouskem-Uherskem. Vzhledem k tomu, že rakousko-uherská vláda nechová podobná přání, bude osmanská správa sandžaku Novi Pazar, který se rozkládá mezi Srbskem a Černou Horou ve směru na Mitrovici, pokračovat. V zájmu zachování nového politického uspořádání a také kvůli zajištění svobodných a bezpečných komunikací, získává Rakousko-Uhersko pravomoc v celé oblasti tohoto bývalého bosenského vilajetu udržovat posádky a obsadit vojenské a obchodní cesty. V tomto smyslu si vlády Rakouska-Uherska a Osmanské říše vyhrazují právo jednání o podrobnostech tohoto uspořádání.“*⁸⁰ Rakousko-Uhersko tak získalo nejen právo okupovat a spravovat Bosnu a Hercegovinu, ale také vojensky obsadit Novi Pazar a v této oblasti udržovat a budovat pozemní komunikace. Andrassy na Berlínském kongresu trval na nutnosti tohoto kroku, protože podle jeho názoru *„sandžak byl pro Bosnu a Hercegovinu totéž co Úžiny pro Černé moře: brána na východ, která musí zůstat otevřena. Pokud by se jej zmocnily Srbsko a Černá Hora, stala by se z Bosny místo rakousko-uherské základny vlivu na Blízkém východě slepá ulička; Turecko, jež by se ocitlo*

⁷⁸ JELAVICH, s. 122.

⁷⁹ Srbsko navíc Rakousku-Uhersku do značné míry vděčilo za připojení Niše – k roli Rakouska-Uherska jako protektora balkánských států blíže viz. BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 93.

⁸⁰ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 187.

bez rakousko-uherské podpory, by navíc nemohlo dlouho přežít.“⁸¹ Akvizice sandžaku však vyvolala jak na domácí tak na mezinárodní (především v Rusku) scéně obavy z rakouského postupu směrem na Soluň, které Andrassy a jeho nástupci museli soustavně popírat.⁸²

Co se týče samotné diplomacie, zaznamenal Andrassy s výjimkou protokolu ohledně Bosny, který mu vnutili Turci, řadu úspěchů. Ty však měly i svou stinnou stránku. Zisk Bosny sice přispěl k výraznému posílení rakousko-uherské pozice na Balkáně a poskytl vítané zápolí Dalmácii, ale znamenal pro habsburskou monarchii také řadu problémů. Sama otázka správy obou provincií znamenala dlouhé debaty a nakonec byla, jak již bylo řečeno, svěřena společnému ministerstvu financí. Z diplomatického hlediska měla nedořešená otázka držby provincií přinést komplikace ve vztahu s Osmanskou říší. Omezení srbských ambic v Bosně a Hercegovině navíc z dlouhodobého hlediska podkopávalo pozici Vídně v Bělehradě, i když tato skutečnost začala být patrná až na počátku 20. století. Zisk Bosny a Hercegoviny na Berlínském kongresu tak byl pro Rakousko-Uhersko významným vítězstvím, na druhé straně však měl v budoucnu přinést značné problémy. Tím, že byl Andrassy nucen souhlasit s osmanskými požadavky, jež státoprávně omezovaly rakousko-uherskou držbu obou provincií, připravil tak svým nástupcům problém, jenž musel být dříve či později vyřešen.

V samotné Bosně a Hercegovině se zprávy o ujednáních na Berlínském kongresu rozšířily poměrně brzy. Již 3. července 1878 informoval rakousko-uherský konzul v Sarajevu Wassitsch bosenského místodržícího o tom, že Bosna a Hercegovina s největší pravděpodobností připadnou Vídni. Přestože tureckého hodnostáře žádal, aby s informací nakládal jako s přísně důvěrnou, nestalo se tak. Již 5. července tak v

⁸¹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 97. Tento názor jen poukazuje na skutečnost, že Andrassy se po zisku Bosny a Hercegoviny začal postupně vracet k ideji Osmanské říše jako bariéry proti šíření slovanského vlivu na Balkáně.

⁸² Tamtéž, s. 96.

Sarajevu před mešitou Gaziho Hüsreva Paši vypukly protirakouské demonstrace, které se neutišily ani po příjezdu nového osmanského vojenského velitele oblasti Hafize Paši o dva dny později.⁸³ Vzhledem k charakteru těchto nepokojů, v jejichž pozadí stály staré provinční elity, které se obávaly ztráty svého postavení, bylo zřejmé, že vojenská operace s cílem dostat Bosnu a Hercegovinu pod kontrolu Vídně bude nevyhnutelná.

Samotné vojenské přípravy Rakouska-Uherska, jež byly hotovy k 26. červenci, začaly ještě před podepsáním Berlínské smlouvy.⁸⁴ Úkol obsadit Bosnu dostal XIII. armádní sbor (6., 7. a 20. divize) vedený polním zbrojmistrem Josefem svobodným pánem Philippovičem von Philippsberg o síle 72 713 mužů. Samostatně pak operovala 18. divize s úkolem zajistit Hercegovinu.⁸⁵ Proti těmto silám stálo zhruba 79 200 povstalců včetně 13 800 vojáků osmanské posádky.⁸⁶ Zprávy o tom, že sultán Abdülhamid okupaci schválil, se k osmanským pravidelným jednotkám dostala až 3. srpna a i po té se většina z nich (pod velením generálmajora Omera Beje) připojila k povstalcům.⁸⁷ Vzhledem k obtížnému terénu Bosny, nepříznivému podnebí a zarputilému odporu nepřítel tak vojska podunajské monarchie neměla podstoupit snadné a rychlé tažení, jak se původně očekávalo, nýbrž pravý křest ohněm. To však 30. července, kdy samotná invaze začala, nikdo nečekal – naopak vrchní velení se domnívalo, že navzdory nepokojům v Sarajevu, dosáhne rychlé pacifikace provincií. Andrassy, jenž se vrátil z Berlína, pohlížel na celou situaci ještě optimističtěji, když prohlásil, že okupace „*může být provedena švadronou husarů a plukovní hudbou*“.⁸⁸

⁸³ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 187an.

⁸⁴ ROTHENBERG, Gunther, *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette 1976, s. 101.

⁸⁵ PERNES, Jiří, FUČÍK, Josef a kol., *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003, s. 310. Srv. s SOSNOSKY, Bd. 1, s. 205, který uvádí sílu XIII. sboru 55 633 mužů a 88 děl. Stav 18. divize uvádí 17 080 mužů, což se přesně shoduje s údajem, který uvádí Pernes a Fučík pro samotný XIII. sbor.

⁸⁶ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 202. Údaje o počtu bosenských povstalců, kteří se postavili okupaci se zakládají na pozdějších štábních analýzách rakousko-uherské armády.

⁸⁷ Tamtéž, s. 202–203.

⁸⁸ ROTHENBERG, s. 101.

V prvních dnech invaze se také zdálo, že rakouskému postupu nestojí nic v cestě. Od druhého srpnového týdne však o sobě jednotky povstalců dávaly stále více vědět a v srpnových vedrech zpomalovaly postup rakouských kolon. 7. srpna došlo k těžkému boji u města Jajce, kde rakousko-uherské jednotky čelily několikanásobné převaze. Přesto se jim město podařilo za cenu 22 mrtvých a 173 raněných dobýt. Na místě pak napočítali 342 mrtvých nepřátel.⁸⁹ S odporem a podobnými střety se měli Philippovičovi muži potýkat i nadále. Přestože 19. srpna 1878 bylo obsazeno samotné Sarajevo,⁹⁰ odpor povstalců se nezhroutil, naopak boje partyzánského charakteru začaly nabývat na intenzitě. Vídňi, která před zahájením okupace nešetřila na úplatcích místním hodnostářům,⁹¹ začínalo být zřejmé, že strategie mírového převzetí selhala. Proto již před pádem Sarajeva autorizovala vyslání značných posil, jež měly spolu s již nasazeným XIII. sborem vytvořit 2. armádu, která měla operaci dokončit. Dodatečně tak byly mobilizovány 4., 13., 31. a 33. divize. Do začátku října 1878 tak Rakousko-Uhersko v Bosně nasadilo 159 380 vojáků a 292 děl.⁹² Tyto jednotky pak v následujících měsících prováděly vyčišťovací operace. Sama okupace však byla prohlášena za dokončenou 19. října 1878. Celková cena za úspěšně provedenou operaci byla 945 mrtvých, 272 zmrzačených a 3980 raněných, přičemž dalších asi 2000 mužů zemřelo na následky nemocí, které se v rakousko-uherském vojsku šířily.⁹³ Přestože světová odborná veřejnost pohlížela na výkony rakousko-uherské armády dosti rozpačitě, je třeba zdůraznit, že přírodní podmínky a zarputilý odpor povstalců vedly k pomalému průběhu operací (zvláště otázka zásobování předsunutých jednotek přinášela značné problémy) a prodlužovaly tažení, jež mělo podle papírových předpokladů proběhnout naprosto hladce. S partyzánským způsobem boje si rodící se moderní armády dokázaly poradit

⁸⁹ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 218.

⁹⁰ Tamtéž, 238.

⁹¹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 95.

⁹² ROTHENBERG, s. 102.

⁹³ SOSNOSKY, Bd. 1, s. 285.

jen s nejvyššími obtížemi, jak se mělo o zhruba dvě desetiletí později ukázat během Búrské války. Ve zpětném pohledu však lze konstatovat, že vzhledem k okolnostem si habsburská armáda počínala poměrně kvalitně a dokázala posílit svou reputaci poškozenou porážkami v předchozích desetiletích.

Jistou tečkou za okupací Bosny a Hercegoviny byla rakousko-osmanská jednání z jara 1879. Andrásymu, jenž v té době musel uklidňovat uherské veřejné mínění, které se obávalo, že obsazení sandžaku Novi Pazar, ke kterému došlo na počátku roku, je předzvěstí dalšího postupu na Soluň, se podařilo v jeho snaze diplomaticky zajistit postavení Vídně uspět. Výměnou za příslib, že sandžak nebude oficiálně okupován, ale budou zde pouze umístěny rakouské posádky, dosáhl u sultána Abdülhamida II. úspěšné dohody. Její význam byl značný, protože ukotvovala postavení Vídně v provinciích a současně v této konvenci z 21. dubna 1879 byly vynechány zmínky o provizorním charakteru okupace.⁹⁴ Přesto zůstával dojem, který rakousko-uherská diplomacie zanechala v Istanbulu, dosti nepříznivý. Sultán i jeho blízké okolí se dlouho nemohli smířit se skutečností, že musí Rakousku-Uhersku předat země s dlouhou islámskou tradicí. Ve zmíněné konvenci si proto vymínil příslib Vídně, že *„muslimům bude povoleno svobodně praktikovat svou víru, jméno chalífy-sultána bude nadále zmiňováno v pátečních modlitbách, místní úředníci budou nadále využíváni ve státní správě, a ti muslimové, kteří si tak budou přát, dostanou svolení odejít“*.⁹⁵ Díky těmto příslibům pak byla rakousko-uherská držba Bosny a Hercegoviny zajištěna.

⁹⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 97.

⁹⁵ SHAW, SHAW, s. 192.

1. 2. Na cestě k „entente“ s Ruskem

Po Berlínském kongresu se zdálo, že pozice Rakouska-Uherska je nebývale příznivá. Andrássymu se podařilo ve spojení s Velkou Británií zachovat Osmanskou říši jako evropskou mocnost podle politiky, jíž formuloval už v průběhu první poloviny 70. let, jejímž cílem bylo „zachování Turecka, dokud a pokud jej nebude možné nahradit něčím lepším“.⁹⁶ Sám sice politiku statu quo na Balkáně porušil, avšak podle jeho představy jen potud, pokud se to shodovalo se zájmy Vídně a současně neznamenal přílišné oslabení Turků. Berlínský kongres znamenal prosazení cílů a záměrů Rakouska-Uherska, lze proto tvrdit, že na přelomu let 1878/79 „měla habsburská vláda nejsilnější postavení na Balkáně jaké kdy měla v předchozím století. Jednoznačně dominovala v západní části a v brzké době měla uzavřít alianci s Rumunskem. Ruský vliv na východním Balkáně byl omezen na malý bulharský stát.“⁹⁷ Dominantní rakouské postavení na Balkáně však bylo pouze zdánlivé a v následujících měsících a letech se měly ukázat limity rakouské moci. Brzy totiž mělo vyjít najevo, že Vídeň je příliš slabá, na to aby „nadobro zatlačila Rusko do Asie“.⁹⁸ Pro Rakousko-Uhersko se tak následující léta nesla v duchu hledání a uzavírání aliancí, jež měly jeho pozici na Balkáně zajistit.

Na druhé straně Osmanská říše, kterou sice Berlínský kongres zachoval jako evropskou mocnost, byla zásadním způsobem oslabena. Navzdory Kyperské konvenci, jež alespoň teoreticky zajišťovala pomoc Británie v případě další ruské agrese, se Porta necítila příliš sebevědomě a tomu uzpůsobila svou politiku: „Abdülhamid II. po Berlínském kongresu sledoval pragmatickou politiku neuzavírání jakýchkoli závazků. Vzhledem k tomu, že říše byla vojensky slabá a zranitelná na domácí scéně, osmanský

⁹⁶ CARLGRÉN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal vor der Bosnischen Annexionskrise*, Uppsala 1955, s. 3.

⁹⁷ JELAVICH, s. 122.

⁹⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 118.

vliv na velmoci spočíval ve využívání jejich strachu z narušení evropské rovnováhy sil pramenící z toho, že by jedna z mocností získala kontrolu nebo vliv nad osmanskými územími. V souladu s tím se sultán snažil odvrátit hrozby osmanské územní integrity a tlaky k provedení administrativních reforem ve prospěch konkrétních etno-náboženských skupin, tím že rozehrával jednu velmoc proti druhé – aniž by však uvázal říši k jedné z mocností, nebo některé z aliancí.“⁹⁹ V 80. a 90. letech však docházelo k procesu, jenž měl pro další vývoj osmanské zahraniční politiky klíčový význam. Byl jím postupný ústup Velké Británie z role tradičního ochránce Osmanské říše, který se začal zrychlovat po britské okupaci Egypta roku 1882.

Pohled britské veřejnosti na vztahy s Turky se výrazně proměnil již v 70. letech pod dojmem Gladstoneových výpadů. Tato kritika Osmanské říše z liberálních kruhů se pak zvyšovala v následujících desetiletích. Původní britský předpoklad, že Východní otázka je úzce svázána s problémem obrany Indie,¹⁰⁰ začal postupně ustupovat do pozadí. Důraz britské politiky se pak postupně přesunul na Egypt a Středomoří jako takové. Dokud nebyly Úžiny bezprostředně ohroženy, nehodlal se britský kabinet ve Východní otázce angažovat víc, než bylo nutné. Definitivní zlom pak představovala arménská krize a osmansko-řecká válka. Poté co během roku 1896 ztroskotala Salisburyho politika snahy o mezinárodní tlak na sultána, jenž měl podle Londýna provést reformy pod kontrolou velmocí, zaznamenali diplomatičtí zástupci velmocí v Istanbulu značnou proměnu britské politiky. „Roku 1897 bylo pro Británii jak technicky nemožné, tak morálně nemyslitelné bojovat na obranu Turecka: dokonce i Salisbury, jediný zbývající obránce tradiční politiky v kabinetu, mnohem více inklinoval ke spolupráci s Ruskem, než k boji s ním.“¹⁰¹

⁹⁹ HANİOĞLU, s. 129.

¹⁰⁰ Blíže viz. LOWE, C. J., *The Reluctant Imperialists. British Foreign Policy 1878–1902*, London 1967, s. 31.

¹⁰¹ Tamtéž., s. 203.

Pro Osmanskou říši bylo jistým nahrazením britské ochrany postupné sblížení s Německem. Turecký obdiv k německým vojenským schopnostem vedl od počátku 80. let k navázání užší vojenské spolupráce. Němci se podíleli nejen na modernizaci osmanské armády prostřednictvím mise majora (později polního maršála) Colmara von der Goltze,¹⁰² ale postupně začali získávat dominantní podíl na vývozu zbraní do Osmanské říše. Již roku 1882 Istanbul nakoupil v Německu těžká děla pro pevnosti v Dardanelách. Roku 1885 pak turecké nákupy zbraní v Německu pokračovaly objednávkou 500 děl v Kruppových závodech a další měly následovat.¹⁰³ Díky německé pomoci byla zmodernizována osmanská armáda, jež byla formována podle německého vzoru, který sloužil „*jako model pro každý aspekt osmanského vojenského systému*“.¹⁰⁴ V letech 1885–1888 vybavili Němci svými těžkými děly obranu Úžin a defenzivní linii na Çatalce. Osmanská armáda pak byla kompletně vybavena německými zbraněmi.¹⁰⁵ Tato rozvíjející se spolupráce však neměla zůstat jen na poli vojenství.

Úměrně s německým vlivem na osmanskou armádu stoupala ekonomická i politická váha Německa v Istanbulu. Německý obchod s Osmanskou říší dosáhl v poslední třetině 19. století pozoruhodného růstu. Německo mělo podíl 14 % na dovozu do Osmanské říše. Během let 1880–1900 pak export do Německa vzrostl ze 2 na 7 %. To sice nebyla nikterak dramatická čísla, když uvážíme, že Rakousko-Uhersko (údaje se vztahují až k roku 1914) se na osmanském importu podílelo 24 % a exportu 8 %, ¹⁰⁶ avšak vzhledem ke stoupající tendenci německého obchodu a skutečnosti, že se Německu dařilo postupně eliminovat konkurenci v některých segmentech trhu, který navíc pro Berlín nebyl prioritní, lze tuto bilanci

¹⁰² UYAR, ERICKSON, s. 206an.

¹⁰³ GRANT, Jonathan, *The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854–1914*, in: *The Journal of Military History*, Vol. 66, No. 1 (January 2002), s. 23.

¹⁰⁴ UYAR, ERICKSON, s. 207.

¹⁰⁵ SHAW, SHAW, s. 245.

¹⁰⁶ İNALCIK, Halil, QUATAERT, Donald (eds.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, Volume Two 1600–1914*, Cambridge 2004, s. 833.

označit za úspěch. Výrazněji je možné tuto skutečnost demonstrovat na vzestupu německých investic. Zatímco podíl Británie na zahraničních investicích v Osmanské říši poklesl v letech 1888–1896 z 50 na 20 %, německý podíl vzrostl z 1 na 25 %.¹⁰⁷ Tento nárůst německé hospodářské a vojenské aktivity v Turecku logicky doprovázela zvýšená politická angažovanost Německa v Istanbulu.

Tu dokumentovala v listopadu 1889 návštěva německého císaře Viléma II. v Istanbulu. Během této události se německý panovník setkal se sultánem Abdülhamidem II. a provedl inspekci osmanských vojsk zreformovaných von der Goltzem.¹⁰⁸ Průběh samotného pobytu císaře Viléma byl víceméně rutinní – nebyla uzavřena žádná významná smlouva, nebo dohoda – a příliš se nelišil od jeho jiných zahraničních návštěv. Přesto však turecká cesta německého císaře signalizovala vzestup vlivu Německa nejen na Blízkém východě, ale i ve světovém měřítku. Co se týče samotných formálních vztahů Istanbulu k Německu, resp. Trojspolku, pak sultán, jenž držel zahraniční politiku do značné míry pod svou kontrolou, zachovával opatrnost: *„Navzdory tomu, že usiloval o přátelské vztahy s Německem, Abdülhamid II. nechtěl omezovat své možnosti uzavřením formální aliance s Německem a Rakousko-Uherskem. Mimoto nezbytná podmínka takové aliance z osmanské perspektivy – kombinovaná vojenská síla Německa a Rakouska-Uherska v Evropě musela být dostatečná, aby odstrašila Rusko od útoku na Osmanskou říši v Asii – zůstávala nesplněna.“*¹⁰⁹ Na druhé straně Německu vyhovoval jeho značný vliv na Osmanskou říši tak jak byl – tedy bez vojenských a diplomatických závazků – a nehodlalo na této skutečnosti nic měnit. Nedošlo proto k oficiálnímu propojení německé a osmanské politiky.

Ze zahraničně-politického hlediska prožívala habsburská monarchie v posledních dvou desetiletích 19. století v mnohém směru složitější období

¹⁰⁷ GRANT, s. 21.

¹⁰⁸ HASLIP, s. 204 ann.

¹⁰⁹ HANİOĞLU, s. 132.

než Osmanská říše. V období bezprostředně po skončení Berlínského kongresu Rakousko-Uhersko řešilo ve sféře Východní otázky především definitivní zajištění svého postavení v okupovaných provinciích. Jak již bylo uvedeno výše, na vnitropolitické scéně probíhaly dlouhé debaty o správě provincií. Asi nejvýznamnějším momentem byl odpor Uher ke zvyšování počtu Slovanů v rámci Svatoštěpánské koruny, který ve svém důsledku vedl k tomu, že správa obou provincií přešla zákonem z 22. února 1880 pod společné rakousko-uherské ministerstvo financí.¹¹⁰ Roku 1881 pak byl vydán v jistém smyslu kontroverzní zákon, jenž zaváděl v obou provinciích brannou povinnost.¹¹¹ Obyvatelé Bosny se tak ocitli v dosti paradoxní situaci. Přestože formálně spadali pod vládu osmanského sultána, měli sloužit v armádě jiného státu.

Proti tomuto nařízení se však zvedla značná vlna nevole, která nakonec vyústila v bosenské povstání, které bylo po nasazení 62 000 vojáků císařské armády potlačeno až v květnu 1882.¹¹² Tyto události vedly rakousko-uherského ministra zahraničí Gustava hraběte Kálnokyho k úvahám o přímé anexi provincií. Podle jeho názoru bylo pro Rakousko-Uhersko krajně obtížné spravovat obě provincie, dokud byly formálně podřízeny Istanbulu, trval proto na nutnosti provést jejich anexi, pro niž byla dle jeho názoru příhodná situace. V jeho postoji jej podporoval společný ministr financí duální monarchie Benjamin von Kállay. Po dlouhých diskuzích v létě 1882 představili oba ministři svůj návrh anekčního zákona. Avšak „*tváří v tvář divokým maďarským námitkám vůči čemukoli zavánějícímu trialismem se projekt do ledna 1883 zhroutil*“.¹¹³ Bosna a Hercegovina tak měly být po další čtvrtstoletí spravovány jako okupované provincie. To s sebou přinášelo tu negativní skutečnost, že

¹¹⁰ RYCHLÍK, Jan a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem*, sv. 1 Utváření balkánských národů, Praha 2009, s. 293.

¹¹¹ Tamtéž., s. 294.

¹¹² Blíže viz. SOSNOSKY, Theodor von, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, Bd. 2, Stuttgart, Berlin 1914, s. 36–41.

¹¹³ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 127.

ústřední vláda se jen velice zdráhala do provincií, jejichž státoprávní status zůstával nejasný, podstatněji investovat. Pokračovala tak praxe uzákoněná roku 1880, že provincie, jejichž drtivá většina obyvatelstva (kolem 95 %) se živila zemědělstvím, byly spravovány především z vlastních poněkud omezených zdrojů.¹¹⁴ Přesto lze říci, že během následujících desetiletí zažily Bosna a Hercegovina pronikavý rozvoj: „*Obě provincie byly za tři desetiletí okupace již zcela integrovány do monarchie a turecká suverenita byla jen fiktivní. Bosna a Hercegovina se staly součástí rakousko-uherské celní unie, platila zde rakouská měna, existovala rakouská správa... Rakousko-uherská okupace znamenala pro oblast nepochybně změnu k lepšímu. I odpůrci Rakouska-Uherska byli nuceni uznat, že země prošla v rekordně krátké době přerodem od balkánského feudalismu k novému věku.*“¹¹⁵ To se také odrazilo na příznivém demografickém vývoji provincií, přestože Bosna a Hercegovina nadále zůstávaly územími, jež patřily k oblastem s nejnižší hustotou obyvatelstva v rámci habsburské monarchie.¹¹⁶

Nepokoje v Bosně z let 1881–1882 a zajišťování provincií do rámce Rakouska-Uherska pak měly také dohru na poli mezinárodní politiky. Vztahy Vídně s Osmanskou říší nebyly vzhledem k předchozím událostem příliš dobré a povstání jen znamenalo jejich další zhoršení, protože se vláda velkovezíra Küçük Saida Paši obávala, aby se neklid z Bosny a Hercegoviny nepřenesl do osmanské Albánie. Významný dopad však měla situace v obou provinciích na rakousko-uherské vztahy se Srbskem. „*Na Berlínském kongresu Rakousko-Uhersko získalo dominantní postavení v Srbsku. S pomocí Habsburků získali Srbové držbu Pirotu a Niše. S nově získanou pozic v Bosně a Hercegovině, bylo pro habsburskou vládu ještě více důležité mít s Bělehradem blízký vztah.*“¹¹⁷ Rakousko-uherská

¹¹⁴ GLENNY, s. 220.

¹¹⁵ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 204.

¹¹⁶ *Die Habsburger Monarchie 1848–1918*, Band IX/2 Die Gesellschaft der Habsburgermonarchie im Kartenbild. Verwaltungs-, Social- und Infrastrukturen nach dem Zensus von 1910, bearbeitet von RUMPLER, Helmut, SEGER, Martin, Wien 2010, s. 94 a 106.

¹¹⁷ JELAVICH, s. 125.

diplomacie v Bělehradu proto byla od konce 70. let 19. století velmi aktivní. První významná jednání probíhala od podzimu 1880 do jara 1881. Jejich hlavním předmětem byla otázka stavby železnice přes srbské území do Istanbulu. Podle představy Srbů měla být stavba původně svěřena některé z britských firem. Tomu se však tehdejší ministr zahraničí Haymerle snažil zabránit z důvodu obav z přílišného posílení britského vlivu na Balkáně a také protože doufal, že ze stavby železniční dráhy by mohly profitovat rakouské společnosti. Nakonec byla železniční koncese svěřena francouzské katolicko-monarchistické bance Union Générale, jež měla své pobočky i zájmy na území monarchie. 6. června 1881 pak byla uzavřena obchodní smlouva mezi oběma zeměmi, podle níž se otevírala cesta srbským zemědělským produktům na území monarchie výměnou za upravení srbských cel a poplatků, tak aby odpovídaly rakousko-uherskému vzoru, čímž byl na jedné straně znesnadněn dovoz francouzského a britského zboží, zatímco se země do značné míry otevřela přílivu průmyslových výrobků z Rakouska-Uherska.¹¹⁸

Tento úspěch se pak Haymerlemu podařilo ještě rozšířit spojeneckou smlouvou z 28. června 1881. Srbsko získalo příslib rakousko-uherské diplomatické podpory pro případ, že by se kníže Milan prohlásil králem. V případě zhroucení Osmanské říše pak mělo Srbsko získat území v Makedonii. Na druhou stranu se Bělehrad měl vzdát jakýchkoli aspirací na územní zisky v Bosně a Hercegovině a sandžaku Novi Pazar. Dokladem obav Vídně z možných srbských aspirací v okupovaných provinciích byla také klauzule, že Srbsko nebude na svém území tolerovat jakékoli intriky proti habsburské monarchii a jejímu postavení v Bosně a Hercegovině.¹¹⁹ V přísně tajném dodatku se pak kníže Milan zavázal, že nebude uzavírat diplomatické smlouvy s cizími velmocemi bez souhlasu Vídně.¹²⁰ Srbsko se tak až do počátku 20. století dostalo do jednoznačné sféry vlivu Rakouska-

¹¹⁸ BRIDGE, *The Habsburg Monarchy...*, s. 145.

¹¹⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 122.

¹²⁰ JELAVICH, s. 126.

Uherska, které Bělehrad vnímalo jako svůj satelit. Přesto musela Vídeň při své politice vůči Srbsku čelit celé řadě problémů: „*Potíž spočívala v tom, že smlouva a dokonce celá pozice Rakouska-Uherska v Srbsku stála a padala s osobou knížete Milana. Dohoda neměla žádnou oporu v přáních srbského obyvatelstva a rakousko-uherská propaganda nikdy nemohla vážně soupeřit s ruskou...*“¹²¹ Přesto lze v tomto období považovat pozici Rakouska-Uherska v Bělehradu za nebývale silnou.

Spojenectví se Srbskem víceméně spadalo do obecného trendu rakousko-uherské politiky, která byla na přelomu 70. a 80. let nebývale aktivní. Díky příhodné zahraničněpolitické konstelaci se Vídni podařilo definitivně prolomit izolaci v níž se nacházela od poloviny 50. a let, a která pro ní znamenala ztrátu pozic v Itálii a Německu. Co se týče balkánské politiky Vídně, nezůstalo spojenectví se Srbskem osamocené. Po sérii afér a celní válce¹²² se po rakousko-uherském tlaku podařilo roku 1883 přimět Rumunsko k podpisu spojenecké smlouvy. V jejím druhém článku si obě strany přislíbily, že pokud bude jedna z nich napadena, přijde jí druhá na pomoc.¹²³ Obě strany pak dohodu vnímaly jako záruku pozic proti možnosti ruského pronikání, či dokonce vojenskému vystoupení. Přesto zůstávala podobně jako v případě Srbska rakouská pozice v Rumunsku dosti choulostivá. Pozice duální monarchie stejně jako v Bělehradu závisela na osobě panovníka, krále Carola I. Smlouvu sice podporoval ministerský předseda Ion Brătianu, její tajná povaha a očekávaná nepopularita však znamenaly, že většina kabinetu (později dokonce i někteří ministři zahraničí) nebyla o její existenci informována.¹²⁴ Ve Vídni však byla dohoda vnímána jako významná podpora v možném ozbrojeném konfliktu s Ruskem. Za této eventuality by Rumuni kryli z jihu bok rakouských vojsk, která podle dohod náčelníka generálního štábu Becka s šéfem

¹²¹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 123.

¹²² HLAVAČKA, PEČENKA, s. 101.

¹²³ PRIBRAM, Alfred Francis, *Secret Treaties of Austria-Hungary*, vol. 1, Cambridge 1920, s. 79–80.

¹²⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 140.

pruského generálního štábu Moltkem starším měla operovat na území ruského Polska.¹²⁵ Alianci s Rumuny je tak na rozdíl od Srbska, kde hrály hlavní roli snahy Vídně o zajištění pozice na Balkáně, třeba vnímat v rámci dalších aliančních vazeb Rakouska-Uherska – Dvojspolku a Trojspolku.

V době povstání v Bosně vznikla pro habsburskou monarchii možnost další spojenecké vazby. Osmanská vláda, která se obávala rozšíření povstání do Albánie, navrhla v únoru 1882 Rakousku-Uhersku oficiální spojení. Tuto ideu však musel Kálnoky, který byl pod vlivem zpráv velvyslance v Istanbulu Caliceho, odmítnout.¹²⁶ Současně se Kálnoky obával, že spojení s Osmany by nenapravitelně poškodilo postavení Rakouska-Uherska ve slovanských zemích na Balkáně. Přesto tato nabídka ze strany Porty signalizovala posílené postavení Vídně v rámci Východní otázky.

Co se týče Dvojspolku, Trojspolku, či obnoveného Spolku tří císařů, tyto diplomatické vazby měly na balkánskou politiku Vídně překvapivě relativně omezený dopad. Limity Spolku tří císařů (vzniklého 18. června 1881) se výrazněji projevily již během povstání v Bosně, kdy se ruští agenti na Balkáně snažili přes Bulharsko dopravit finanční i materiální pomoc povstalcům, přestože Petrohrad oficiálně podporoval rakouské snahy.¹²⁷ V plné nahotě se problém nesmiřitelnosti ruských a rakouských zájmů ukázal během bulharské krize z let 1885–1888. Navíc rakouská podpora knížeti Milanovi ve válce s Bulharskem dočasně poškodila habsburské zájmy v Bulharsku, kde v srpnu 1886 donutili ruští agenti knížete Alexandra k abdikaci. Společný diplomatický tlak Vídně, Londýna a Istanbulu však nakonec vedl ke zhroucení ruské pozice v Bulharsku, kde se novým knížetem stal Ferdinand Koburský bývalý důstojník habsburské armády, který k odjezdu do Sofie dostal povolení od samotného císaře

¹²⁵ ROTHENBERG, s. 113–114, srv. s BRIDGE, *The Habsburg Monarchy...*, s. 157.

¹²⁶ Calice popisoval Turky jako „umírající mocnost“ a v užitečnost tohoto spojení příliš nevěřil. BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 128.

¹²⁷ Tamtéž, s. 128.

Františka Josefa I.¹²⁸ Bylo však dosti paradoxní, že Vídeň alespoň částečně prosadila uchování statu quo aniž by se mohla spolehnout na podporu svých spojenců. Zhroucení Spolku tří císařů tak odhalilo nefunkčnost nejen této aliance, ale také omezení Trojspolku pro podporu velmocenského postavení Rakouska-Uherska na Balkáně.

Fungování Trojspolku navíc začalo dosti závažným způsobem omezovat habsburskou mocenskou politiku jako takovou. Samotná aliance, jež hrála klíčovou roli při vývoji mezinárodních vztahů až do první světové války vznikala dosti obtížně.¹²⁹ Itálie po tuniské blamáži potřebovala získat spojence, kterého hledala v Bismarckově Německu. Mocný kancléř však Italům oznámil, že „*klíč od dveří, které vedou k nám, musí Itálie hledat ve Vídni.*“¹³⁰ Řím tak musel překonat svou odvěkou nenávist vůči Habsburkům. Vznikl tak spolek zemí, jež však pro jeho uzavření měly značně rozdílné motivace: „*Itálie hledala spojení s Centrálními mocnostmi, aby si zajistila ochranu proti Francii a svou územní držbu. Německo bylo ochotné spojit se s Itálií, protože tak mohlo posílit svou frontu vůči Francii v době, kdy se jeho vztahy se západním sousedem opět zhoršovaly a Bismarck tuto vazbu považoval za žádoucí. Naproti tomu Rakousko-Uhersko nemělo na francouzském problému jakýkoliv zájem, pouze se snažilo zajistit si neutralitu Itálie pro případ konfliktu s Ruskem.*“¹³¹ Vzhledem k tomu, že roku 1882 bylo nejvíce v zájmu Itálie, aby si zajistila vazbu na Berlín a Vídeň, nekladla si nikterak přemrštěné podmínky. Jediným zásadnějším ústupkem ze strany Bismarcka bylo zahrnutí tzv. Manciniho deklarace o tom, že Trojspolek nebude namířen proti Británii.¹³² V následujících letech však sebevědomí Říma postupně narůstalo, s čímž souvisela aktivizace italské balkánské politiky, jež měla mít negativní

¹²⁸ JELAVICH, s. 133.

¹²⁹ K jednáním o vzniku trojspolkové smlouvy blíže AFFLERBACH, Holger, *Der Dreibund. Europäische Grossmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*, Wien, Köln, Weimar 2002, s. 75an.

¹³⁰ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 98.

¹³¹ FELLNER, Fritz, *Der Dreibund*, Wien 1960, s. 13.

¹³² Tamtéž, s. 15an., srv. s AFFLERBACH, s. 89.

dopady na pozici Vídně na poloostrově. Pronikání Italů bylo zřetelné především v Albánii, kde Rakousko-Uhersko mělo dlouhodobé zájmy.

Podle první smlouvy o Trojspolku měl být tento dokument obnoven po pěti letech. Jednání mezi rakousko-uherským ministrem zahraničí Kálnokym a jeho italským protějškem hrabětem Carlem Nicolisem de Robilantem začala již na podzim 1885.¹³³ Italové v nich požadovali zisk práva na kompenzace v případě rakousko-uherských územních zisků na Balkáně. Vzhledem k bulharské krizi byl Kálnoky nakonec donucen k ústupkům, které byly vtěleny do prvního odstavce rakousko-italské smlouvy o prodloužení Trojspolku z 20. února 1887. Pokud by nebylo možné udržet status quo na Balkáně a jedna ze stran byla nucena obsadit část zdejšího území (to samé se týkalo osmanských ostrovů na Jadranu či v Egejském moři), získala druhá strana právo na kompenzace.¹³⁴ Je sice pravdou, že této klauzuli nepodléhal osud Bosny a Hercegoviny, přesto její některé poněkud vágní a mlhavé formulace umožňovaly blokování případné územní expanze jednoho z těchto států. Rakousko tak získalo dalšího konkurenta na Balkáně (především v albánské otázce). Mnozí historikové proto považují Kálnokyho ústupky za tragickou chybu, jež měla natrvalo ovlivňovat nejen balkánskou politiku Rakouska-Uherska, ale také její postavení vůči Osmanské říši.¹³⁵

Pro Rakousko-Uhersko byla bulharská krize značným zklamáním. Na jedné straně sice dokázalo udržet své zájmy na Balkáně – dokonce lze pozorovat značné omezení ruského vlivu a posílení pozice Vídně.¹³⁶ Na straně druhé je však možné bulharskou krizi považovat za selhání rakouské alianční politiky. Bulharská krize definitivně ukázala nemožnost

¹³³ Blíže viz. AFFLERBACH, s. 201ann.

¹³⁴ FELLNER, s. 28.

¹³⁵ Tamtéž., s. 27.

¹³⁶ Právě v této době srbský kníže Milan nabídl Kálnokymu připojení Srbska k Rakousku-Uhersku. Kálnoky si však byl vědom nedozírných diplomatických následků, jež by takový krok měl, a proto s argumentem, že „*prospívající a nezávislé Srbsko slouží našim [rakousko-uherským zájmům – poz. R. K.] lépe než vlastnictví neklidné provincie*“, Milanovy návrhy odmítl. Blíže viz. BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 149.

koexistence s Ruskem v rámci Spolku tří císařů, současně odhalila, že je Trojspolek jako účinná podpora Vídně na Balkáně nefunkční. Italové navíc využili rakouské slabosti k prosazení vlastních požadavků, jenž v mnoha směrech podvazovaly možnost vlastní rakouské expanze na Balkáně. Vídeň se proto poněkud přirozeně obrátila k zemi, s níž dlouhodobě spolupracovala na zachování tureckého panství v Evropě. Proto od podzimu 1886 probíhala živá diplomatická jednání v Londýně.

První snahy o vytvoření smluvně zakotvené spolupráce mezi Londýnem a Vídní však neuspěly. Průlom nastal až po uzavření dohody mezi Brity a Italy 12. února 1887. Tyto britské snahy o vytvoření báze pro spolupráci ve Středomoří byly motivovány jednak snahou zastavit ruské pronikání na Balkán a francouzskými útoky proti jednání Drummond-Wolffovy mise v Istanbulu o egyptské otázce.¹³⁷ Londýn vnímal možnost spolupráce s Rakousko-Uherskem a Itálií jako ideální garanci své držby Egypta a bariéru proti možnému pronikání Ruska a Francie. Na druhé straně Kálnoky požadoval záruky Londýna pro případ, že by se habsburská monarchie dostala do války s Ruskem. Přestože Salisbury považoval dohodu za žádoucí, nebyl ochoten se veřejně zavázat, že Británie by v případě takového konfliktu stála na straně Rakouska-Uherska. Nakonec však Kálnokymu stačila Salisburyho vyjádření před velvyslancem Károlyim, že pokud by takováto eventualita nastala, bude všemožně usilovat o podporu Vídně. Kálnoky se tak nakonec musel v podstatě spokojit s dohodou, že v případě komplikací bude Británie ochotná k dohodě o společném zásahu. 24. března se tak Rakousko-Uhersko připojilo k italsko-britské dohodě, jež se po připojení Španělska v květnu téhož roku definitivně přeměnila na tzv. Středomořské dohody, jež měly garantovat status quo v celé této oblasti.¹³⁸

¹³⁷ Blíže viz. VALKOUN, Jaroslav, *Britská zahraniční politika a Egypt v 80. letech 19. století*, in: Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, 2/2010, s. 103–122. Srv. s ANDERSON, s. 249an.

¹³⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 166an.

Pro Vídeň bylo vynikajícím úspěchem, že se jí podařilo přimět k Brity k nepřímému závazku obrany Bulharska a Osmanské říše. Londýn tak podpořil rakouskou ideu zachování statu quo na Balkáně, pro kterou byl bezpochyby větší oporou než rakouský trojspokový partner Německo.¹³⁹ Na druhé straně Salisbury získal garanci britské pozice v Egyptě o níž dlouhodobě usiloval.¹⁴⁰ Na několik let vznikla základna pro spolupráci velmocí v rámci Východní otázky, která zajišťovala základní premisu rakouské politiky nejen vůči Osmanské říši, ale Balkánu jako celku – snahu o udržení statu quo. Přestože nelze považovat Středomořské dohody za alianci jako takovou, stále to byla vazba „*nejblíže skutečnému spojenectví, jež Británie uzavřela v době míru, a která byla mnohem formálnější než jakákoli dohoda podepsaná s Francií a Ruskem o dvacet let později*“.¹⁴¹ Zásadním nedostatkem této vazby Rakouska-Uherska však byla právě značná vágnost těchto smluv, které sice zakládaly spolupráci středomořských velmocí, avšak v případě konfliktu je k ničemu reálnému nezavazovaly. Další slabinou pak byla skutečnost, že na straně Britů byly dohody výsledkem Salisburyho pokračování tradiční politiky udržování Osmanské říše jako bariéry proti Rusku, která se stávala terčem stále silnější kritiky na domácí scéně. Bylo proto otázkou, zda Středomořské dohody budou moci řešit závažné problémy, či případné krize ve sféře Východní otázky.

Bohužel pro Rakousko-Uhersko se však spolupráce s Británií neměla stát trvalou základnou pro zajištění rakouských zájmů ve sféře Východní otázky. Existence Středomořských dohod totiž víceméně spočívala na předpokladu, že Británie bude pokračovat ve své tradiční politice udržování Osmanské říše jako bariéry proti Rusku. Od počátku 90. let 19. století však lze zaznamenat ústup Londýna od této praxe, který vyvrcholil během arménské krize, kdy došlo k přehodnocení dosavadní britské politiky. Od

¹³⁹ V Berlíně hrála klíčovou roli tradiční Bismarckova nechuť k aktivní orientální politice.

¹⁴⁰ LOWE, s. 119.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 120.

roku 1896 se pak „základnou pro obranu britských zájmů na Blízkém východě stal místo pokusů o udržení statu quo Úžin Egypt“.¹⁴² Naproti tomu Vídeň byla stále odhodlána za každou cenu zabránit Rusům, aby se zmocnili Istanbulu.¹⁴³ Bylo tak zřejmé, že politika habsburské monarchie a Británie se postupně začíná rozcházet.

K rozpadu rakousko-britské spolupráce však docházelo jen pozvolna a i nový ministr zahraničí habsburské monarchie hrabě Agenor Gołuchowski¹⁴⁴ si jen pomalu uvědomoval povahu nově vzniklé situace. Již od počátku svého působení v roli šéfa na Ballhausplatzu se Gołuchowski musel potýkat s novou krizí na východě. Arménská revoluce z roku 1894 vyvolala značný neklid v celé Osmanské říši. Pro Turky byla tato situace nebezpečná především z vnitropolitického důvodu, neboť Arméni představovali významnou menšinu v rámci říše.¹⁴⁵ Revoluce byla vedena především ze strany radikálního hnutí Henčak (Zvon) organizovaného arménskými studenty z Francie a Švýcarska. „*Jejich program zahrnoval vytvoření akčních skupin, které měly vstoupit na osmanské území, terorizovat jak vládní úředníky, tak samotné Armény a vyvolat tak masakry. Ty měly přivolat zahraniční intervenci a pomoci nacionalistům zajistit nezávislou socialistickou arménskou republiku, tvořenou pravděpodobně šesti východoanatolskými provinciemi odkud by byli všichni muslimové vyhnáni nebo jednoduše vyvražděni.*“¹⁴⁶ Osmanská vláda musela v podstatě poprvé v dějinách řešit rozsáhlé nepokoje mezi křesťany v asijské části říše. Na nově vzniklou situaci reagovala se svou obvyklou tvrdostí. Na potlačení

¹⁴² HANİOĞLU, s. 131.

¹⁴³ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 202. O tom, že ve Vídni jen málokdo pochyboval, že skutečným cílem Ruska je dosáhnout revize statu Úžin svědčí celá řada diplomatických depeší – např. Aehrenthalova zpráva o otázce Úžin z jara 1894, WANK, Solomon (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Aussenpolitik 1885–1912 in 2 Teilen*, Erster Teil, Graz 1994, s. 55.

¹⁴⁴ Ke Gołuchowského osobnosti blíže viz. BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 211 an.

¹⁴⁵ Roku 1882 představovali Arméni 6,47 % obyvatel Osmanské říše (1 125 000 ze 17 375 000 obyvatel) – GOMBÁR, s. 285. K otázce arménského obyvatelstva blíže viz. SHAW, SHAW, tabulka 3.1, s. 201.

¹⁴⁶ SHAW, SHAW, s. 203.

nepokoju byly nasazeny nepravidelné jízdní jednotky Hamidiye známé svou nízkou disciplínou.¹⁴⁷ Výsledkem byly rozsáhlé masakry, kterým podle některých údajů padlo za obět' až 30.000 Arménů.¹⁴⁸

Pro Rakousko-Uhersko měly tyto události zásadní význam, byť zprostředkovaný. Arménské masakry vyvolaly ve Vídni podobně jako v dalších metropolích Evropy značné znechucení a tlak na Portu, aby od tohoto postupu upustila. Z rakouské strany byl tento nátlak¹⁴⁹ motivován především snahou o uklidnění situace, jež pramenila z obav z ruského zásahu. Pro habsburskou diplomacii pak bylo dosti zneklidňující, že se nepokoje z arménských provincií říše začaly šířit i do jejích dalších částí. Nepříznivá byla především situace v Makedonii (povstání Bulharů z července 1895), která byla podle rakousko-uherských diplomatů hrozbou pro evropský mír.¹⁵⁰ Proto se pro Vídeň stávala makedonská otázka mnohem významnějším problémem, než masakry v Anatolii či neklid na Krétě.

Další významnou otázkou a proměnou na diplomatickém poli byla změna postoje Británie, kde již ani Salisbury nevěřil v možnost zachování Osmanské říše¹⁵¹ a již v červenci 1895 v rozhovorech s německým velvyslancem v Londýně navrhoval možné dělení tureckého impéria.¹⁵² Vzhledem k této změně britského tradičního kurzu vznikly ve Vídni obavy, že Británie se pokusí rozložit francouzsko-ruské spojení přímou spoluprací s Petrohradem, tím, že by Rusku poskytla volnou ruku v otázce Úžin. Bylo tak zřejmé, že z britského pohledu ztrácí Istanbul svou klíčovou roli při obraně britských držav v Egyptě a Indii.¹⁵³ Habsburská monarchie

¹⁴⁷ ERICKSON, Edward J., *Defeat in Detail. The Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913*, Westport, London 2003, s. 19.

¹⁴⁸ PALMER, s. 189.

¹⁴⁹ V srpnu 1896 velvyslanec Calice dokonce pohrozil sultánovi, že pokud budou masakry pokračovat, může být velmocemi sesazen. BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 225.

¹⁵⁰ Zwiedinek Aehrenthalovi 21. 7. 1895, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále jen HHStA), Wien, Nachlass Aehrenthal (dále jen NL/Ae), Kt. 4.

¹⁵¹ PLAMER, s. 188.

¹⁵² ANDERSON, s. 255.

¹⁵³ Aehrenthalův pamětní spis ze září 1895, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 90.

jež tak postupně ztrácela svého tradičního spojence ve sféře Východní otázky se ocitla před zásadním problémem otázky dalšího směřování její politiky. V následujících měsících proto probíhaly rozhovory na ministerské úrovni o další možné politice na Balkáně a případných důsledcích rozpadu Osmanské říše. „*Podle Gołuchowského pohledu byla situace dosti zřejmá: monarchie měla malý zájem v oblastech s dominantním srbským a bulharským vlivem; v Albánii však měla klíčové zájmy, jež musela hájit. Tato oblast proto za žádných okolností nesměla připadnout jiné mocnosti – například Itálii (jež by získala kontrolu nad úzkým Otrantským průlivem a dostala by se do pozice v níž by mohla uzavřít Jadran). Ani Srbsku či Bulharsku nemělo být dovoleno, aby expandovali k Jadranu: byl by tak uzavřen ruský ‚železný kruh‘ obkličující monarchii.*“¹⁵⁴ Těmto cílům měla být také uzpůsobena politika habsburské monarchie.

Již od konce roku 1895 začali diplomaté ve Vídni uvažovat o možnosti, že by se Rakousko-Uhersko mohlo na řešení stávající krize na východě dohodnout přímo s Ruskem.¹⁵⁵ Cesta k podobné proměně rakousko-uherské zahraniční politiky však měla být dosti složitá, protože ve Vídni byla stále řada přívrženců tradičního probritského kurzu. Vídeň proto v letech 1896–1897 praktikovala dosti opatrnou politiku, neboť si uvědomovala svou vlastní slabost v situaci, kdy se nemohla spolehnout na podporu některého ze svých spojenců.¹⁵⁶ Proto byl také postupný odklon britské politiky od udržování Osmanské říše vnímán se zneklidněním. Tento trend pak vyvrcholil 20. ledna 1897, kdy Salisbury veřejně oznámil, že nehodlá vzkřísit Středomořské dohody, protože dle jeho názoru byla obrana Úžin „*zastaralým stanoviskem*“.¹⁵⁷ Rakousko-Uhersko tak definitivně přišlo o podporu své snahy o udržení statu quo ze strany Velké Británie. „*Po zhroutilí Středomořských dohod vstoupily vztah Habsburků s Británií*

¹⁵⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 226.

¹⁵⁵ Wolkenstein Aehrenthalovi, 21. 12. 1895, HHSStA, NL/Ae, Kt. 4.

¹⁵⁶ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 227.

¹⁵⁷ ANDERSON, s. 259.

do období úpadku. Od té doby závisel stupeň přátelství mezi Londýnem a Vídní na vztazích mezi Británií a Německem. Již krátce po té začala britská vláda v jistém smyslu vnímat habsburskou monarchii jako nástroj, či satelit silnější Německé říše.“¹⁵⁸ Rozpad Středomořských dohod pak měl také významné dopady na vztahy Vídně s ostatními členy této neformální aliance – především s Itálií.

Na druhé straně ani Rusko nebylo příliš spokojené s výsledky své dosavadní politiky během arménské krize. Petrohrad nedokázal z nastalé situace příliš těžit a jeho vliv na Balkáně po rozšíření násilností v Makedonii páchaných bulharskou Vnitřní makedonsko-odrinskou revoluční organizací (VMORO)¹⁵⁹ neumožňoval Rusům razantnější politiku. Rusku pak přineslo značné zklamání stanovisko jeho spojence Francie. Když v prosinci 1895 ruský ministr zahraničí Alexej Borisovič Lobanov-Rostovskij zaslal do Paříže dotaz, jak by se Francie zachovala, pokud by se Rusko dostalo do války s Británií, v případě, že by Britové vyslali své loďstvo Úžinami do Černého moře, dostal dosti neuspokojivou odpověď. Francie dala najevo, že není připravena zahájit válku kvůli ruským zájmům v Úžinách. Podobně jako Rakousko-Uhersko, které se již nemohlo spolehnout na podporu Británie, ani svého trojspolkového spojence Německa, které se za podpory sultána Abdülhamida II. snažilo o převzetí britské tradiční role ochránce Porty,¹⁶⁰ se Rusko ocitlo v rámci Východní otázky osamocené. Obě velmoci tak byly nuceny ve snaze udržet ve sféře Východní otázky mír ke spolupráci. První rozhovory v tomto smyslu proběhly již v srpnu 1896 během návštěvy cara Mikuláše II. ve Vídni. Náhlá Lobanovova smrt 30. srpna však tato jednání na čas přerušila.¹⁶¹

¹⁵⁸ JELAVICH, s. 139. Tento pohled však lze do značné míry považovat za dosti neoprávněný, neboť zájmy Německa a Rakouska-Uherska ve sféře Východní otázky se často křížily.

¹⁵⁹ Ke vzniku a fungování VMORO blíže viz. RYCHLÍK a kol., s. 268.

¹⁶⁰ McMEEKIN, Sean, *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power 1898–1918*, London, New York, Toronto 2011, s. 37.

¹⁶¹ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 10.

Oživení zájmu obou velmocí o spolupráci ve sféře Východní otázky pak nastalo až na počátku roku 1897, kdy vypuklo povstání na Krétě otevřeně podporované Řeckem.¹⁶² Přestože flotila vedená řeckým princem Jiřím, jež vyplula 11. února ze Salamíny, byla nakonec odvolána,¹⁶³ vylodily se zde 15. února dva řecké prapory, jež společně s místními povstalci zahájily partyzánskou válku proti místní turecké vládě. Současně započaly řecké ozbrojené bandy organizované společností Ethnike Hetairia činnost na území osmanské Thesálie.¹⁶⁴ Obě země se tak ocitly na pokraji války. Tato situace opět otevřela otázku možnosti rozpadu Osmanské říše. Rusové, jejichž námluvy s Rakouskem-Uherskem v létě 1896 skončily neúspěšně, byli připraveni v této eventualitě obsadit Úžiny. Jejich sondy v Paříži, zda by byla Francie ochotná podpořit podobný postup se však opět setkaly s neúspěchem. 30. prosince totiž francouzský ministr zahraničí Gabriel Hanotaux sdělil ruskému velvyslanci Mohrenheimovi, že „*Francie se nikdy nepovažovala zavázanou k boji na straně Ruska v případě, že by válka vypukla v Černém moři nebo Úžinách*“.¹⁶⁵ Petrohrad, který tak byl podruhé zklamán ze strany svého spojence se proto musel snažit získat podporu jinde. Výhodou pro Rusy byla skutečnost, že francouzské odmítnutí jejich aspirací kolidovalo s definitivním Salisburyho odmítnutím prodloužení Středomořských dohod.

Příležitostí ke sblížení obou velmocí, jež se cítily za prohlubující se krize na východě dosti osamocené, byla návštěva císaře Františka Josefa I. v Petrohradě v dubnu 1897. Ve dnech 27.–29. dubna zde jednali Gołuchowski a jeho ruský protějšek Muravjev. Oba politici se shodli na tom, že nejlépe zájmům obou mocností poslouží zachování statu quo na Balkáně, přičemž v případě, že by se turecké impérium začalo rozpadat, měly o budoucím uspořádání rozhodnout společně Rakousko a Rusko a

¹⁶² BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 229.

¹⁶³ PALMER, s. 194.

¹⁶⁴ UYAR, ERICKSON, s. 208.

¹⁶⁵ ANDERSON, s. 258.

vnutit svou představu i ostatním velmocem. Muravjev pak trval na tom, aby byl zachován stávající režim Úžin, který zaručoval, že Černé moře zůstane uzavřené válečným lodím ostatních velmocí. Na druhé straně Gołuchowski trval na tom, aby Rakousku-Uhersku bylo vyhrazeno právo v příhodném okamžiku anektovat nejen Bosnu a Herecegovinu, ale i sandžak Novi Pazar. Pro případ zhroucení Turecka pak Vídeň požadovala, aby v prostoru na jih od Skadaru směrem k Janině vznikla samostatná Albánie.¹⁶⁶ Císařské návštěva v hlavním městě Ruska však byla příliš krátká, aby došlo k definitivní dohodě, jednání proto pokračovala i v dalších týdnech.

Mezitím však vypukla otevřená válka na Balkáně. Stupňující se řecká aktivita v Thesálii, jež vyvrcholila neúspěšným útokem na turecká postavení z 9. dubna 1897 vedly Portu k vyhlášení války, která měla podle soudobých pozorovatelů *„prověřit s obtížemi dosaženou jednotu velmocí“*.¹⁶⁷ Velmoci také vznesly proti turecké akci okamžitý protest, který vedl hlavní oporu turecké politiky na mezinárodním poli – Německo k tomu, aby Portu nabádalo k opatrnosti.¹⁶⁸ Německé rady Turkům vyzývající je k umírněnosti pak byly motivovány nejen obavou ze zásahu velmocí ve prospěch Řecka, ale také obavami, že pokud by Řecko s podporou Ruska získalo Krétu, požadovaly by další balkánské země (především Srbsko a Bulharsko) kompenzace na úkor Osmanské říše.¹⁶⁹ Němci se obávali, že válka nezůstane lokalizovanou, ale rozšíří se na celý Balkán a to navzdory skutečnosti, že řada diplomatů interpretovala dosavadní politiku Osmanské říše jako důkaz, že Porta *„je stále životaschopná... a jak málo balkánské záležitosti dospěly k bodu, kdy by*

¹⁶⁶ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 12an.

¹⁶⁷ Zwiedinek Aehrenthalovi 24. 4. 1897, HHStA, NL/Ae, Kt. 4.

¹⁶⁸ Němci radili sultánovi, aby si během válečného tažení počínal umírněně a velmocím sdělil, že se k vojenskému zásahu rozhodl jen ve snaze bránit své vlastní území. Po vojenské porážce Řecka měli Turci podle názoru Berlína přijmout jako základ pro uzavření míru pouze dvě hlavní zásady – Řecko stáhne své jednotky z Kréty a přijme takové uspořádání krétské otázky (ta měla podle Berlína získat autonomii), jaké Porta dohodne s velmocemi – státní sekretář Zahraničního úřadu von Marschall německému velvyslanci v Istanbulu von Saurmovi 20. dubna 1897, GP, sv. 12 II, s. 411.

¹⁶⁹ Zápís ministerského rady von Holsteina 19. dubna 1897, GP, sv. 12 II, s. 409.

*mohlo dojít k pokusu o likvidaci evropského Turecka“.*¹⁷⁰ Následující události měly tuto doměňku potvrdit.

Samotný průběh řecko-turecké války pak znamenal pro řadu velmocí značné překvapení. Osmanské velení postupovalo podle plánu von der Goltze z roku 1886, který počítal s předpokladem, že do 15 dnů od vypuknutí války dojde k intervenci velmocí. Aby si Porta zajistila prosazení svých zájmů, musela být podle velitele německé mise schopná porazit hlavní řecké síly v této lhůtě.¹⁷¹ To se sice Osmanům úplně nepodařilo, avšak jejich rychlá mobilizace i postup jim do měsíce od zahájení bojů zajistily vítězství.¹⁷² Samotné tažení bylo rychlé a přineslo rozhodující porážku Řeků: „*Osmanské armáda o síle zhruba 58 000 mužů pod vedením Müşira (maršála) Ibrahima Ethema Paşi postupovala do Řecka. Po vítězství nad řeckou armádou o síle 45 000 mužů v bitvě u Dömeke postupovali Turci ke značnému znepokojení velmocí na Athény, přičemž dosáhli Thermopyl.*“¹⁷³ Zde se Řekové chystali na poslední odpor, když bylo 19. května podepsáno příměří. Samotná válka ukázala, že „*osmanské ozbrojené síly byly lépe vycvičené, vedené a vybavené, než přehnaně sebevědomí Řekové. Hamidiánské reformy byly z mnoha ohledů úspěšné. Poprvé v historii fungoval osmanský generální štáb jako skutečné centrum armády a ne jako úřad plný písařů. Dělostřelecký sbor ... dostal svých vysokých standardů a efektivně rozdrtil řecké protiútoky.*“¹⁷⁴ Stejně kvalitně si počínaly i další složky osmanského vojska včetně záložních praporů tvořených anatolskými odvedenci, kteří si v boji počínaly pozoruhodně úspěšně. Úspěch na poli válečném však neměl být následován stejným úspěchem ve sféře diplomacie, neboť Osmanská říše nebyla schopná obhájit své zisky na mezinárodní scéně proti odporu některých velmocí v čele s Velkou Británií.

¹⁷⁰ Kálnoky Aehrenthalovi 27. března 1897, HHStA, NL/Ae, Kt. 2.

¹⁷¹ UYAR, ERICKSON, s. 209.

¹⁷² Proto tento konflikt také bývá označován jako Třicetidenní válka.

¹⁷³ ERICKSON, *Defeat in detail*, s. 15.

¹⁷⁴ UYAR, ERICKSON, s. 210.

Role prostředníka se ujalo Rusko, které nebylo přátelsky nakloněno možným osmanským ziskům.¹⁷⁵ V této politice jej pak podporovala Británie, kde Salisbury „*neoblomně trval na tom, že nesmí dojít k navrácení žádných křesťanských měst pod tureckou nadvládu*“.¹⁷⁶ Turci sice doufali v podporu Německa, avšak i Berlín zůstával dosti opatrný a nabádal k umírněnosti.¹⁷⁷ Rakousko-Uhersko pak víceméně spolupracovalo s Rusy ve snaze posílit nově vzniklé entente s Petrohradem, jehož hlavní principy se zrodily právě v průběhu válečného konfliktu. Výsledná mírová smlouva proto příliš neodrážela skutečný stav na bojišti. Konstantinopolská smlouva, jež konflikt uzavřela, přinutila Portu evakuovat Thesálii výměnou za reparační ve výši čtyř milionů tureckých liber.¹⁷⁸ Kréta, na níž byly umístěny vojenské posádky velmocí, získala autonomii, vrchním komisařem ostrova se však stal řecký princ Jiří a z ostrova se musely stáhnout osmanské posádky.¹⁷⁹ Přes vojenské vítězství si tak Turci nebyli schopni zajistit výhodnější mírové podmínky, což způsobilo značné zklamání na domácí scéně i neklid v armádě, která nebyla spokojena s dosaženými výsledky. Současně nebyl režim sultána Abdülhamida schopen správně vyhodnotit zkušenosti z válečného konfliktu a využít je k dalšímu rozvoji armády.¹⁸⁰ Lze tedy říci, že osmanské velení a vláda promarnily významnou příležitost k pozvednutí významu a prestiže osmanského státu. Na druhé straně je však nutno zdůraznit, že pozice Porty, jež se nemohla výrazněji opřít o pomoc žádného z evropských států byla dosti obtížná, a že pro ní bylo téměř nemožné výrazněji prosadit své vlastní zájmy a návrhy na poválečné uspořádání.

¹⁷⁵ Na druhé straně to však byl zásah Ruska, který zabránil možnému rozšíření konfliktu na Balkán, když Petrohrad působil na Bělehrad a Sofii. Díky této umírněné politice determinované ruským angažmá na Dálném východě nedošlo k vytvoření Balkánské ligy, tak jako tomu bylo roku 1912.

¹⁷⁶ PALMER, s. 195.

¹⁷⁷ Říšský kancléř kníže von Hohenlohe císaři Vilémovi II. 12. července 1897, GP, sv. 12 II, s. 423.

¹⁷⁸ ANDERSON, s. 262.

¹⁷⁹ GOMBÁR, s. 287.

¹⁸⁰ UYAR, ERICKSON, s. 211.

Zatímco na Balkáně probíhala válka, dosáhla jednání mezi Rakouskem-Uherskem a Ruskem vrcholu. Rakouská diplomacie se především soustředila na uznání klíčových zájmů Vídně ze strany Ruska. Na druhé straně Muravjev vnímal Gołuchowského nároky na anexi Bosny a Hercegoviny spolu s Novopazarským sandžakem a návrhy na případné zřízení nezávislé Albánie, jako jisté nebezpečí pro zájmy Ruska, neboť by vedly k přílišnému posílení pozic Vídně. Přesto v dopise Gołuchowskému víceméně souhlasil s rakouským stanoviskem, bránil se však jakýmkoli závazným prohlášením v otázce Albánie. Přesto trval na nutnosti udržet status quo na Balkáně, k čemuž však potřeboval spolupráci s Rakouskem-Uherskem. Proto také 25. května zaslal dopis velvyslanci ve Vídni Kapnistovi v tom smyslu, že Rusko se nehodlá stavět proti možné anexi, ani proti otázce nezávislé (resp. autonomní) Albánie.¹⁸¹ Motivy ruské ústupnosti vůči rakouským požadavkům jsou zřejmé. Hlavní pozornost Ruska se v této době zaměřovala na Dálný východ, kde musel Petrohrad hájit své klíčové zájmy, proto muselo být řešení otázek spojených s Úžinami a Blízkým východem z ruského hlediska odloženo. Do té doby však bylo prvořadým zájmem Petrohradu zabránit jiné z velmocí v intervenci na Balkáně, či zisku výhod v neprospěch Ruska.¹⁸²

I pro Rakousko-Uhersko byla spolupráce s Ruskem dosti významná, zvláště poté, co bylo naprosto zřejmé, že význam Východní otázky pro tradičního spojence monarchie Británii výrazně poklesl. Současně byly význam a podpora Trojspolku pro rakouskou balkánskou politiku povážlivě mizivé. Někteří historikové proto považují vznik rusko-rakouské entente za důkaz „poklesu významu Trojspolku v očích Rakouska-Uherska.“¹⁸³ Díky tomuto zájmu o spolupráci na straně obou velmocí byly rozhovory o spolupráci ve sféře Východní otázky úspěšně ukončeny do konce roku

¹⁸¹ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 13, srv. s BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 233an.

¹⁸² CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 14.

¹⁸³ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 236.

1897. Přestože nebyla uzavřena žádná významná smlouva či konvence, mezi oběma velmocemi, měly principy, na nichž se obě strany shodly v průběhu léta a podzimu 1897 rozhodující podíl na vývoji politiky obou velmocí v následující dekádě. Tyto základní principy spolupráce s Petrohradem objasnil Gołuchowski před ministerskou radou 5. října 1897. Obě země se měly snažit udržet status quo na Balkáně tak dlouho, jak jen to bude možné. Obě strany se pak shodly na principu nezasahování do vnitřního vývoje balkánských zemí. S tím souvisela dohoda, že diplomatictí zástupci obou států se budou snažit spolupracovat tak, aby balkánské státy nemohly využít jejich vzájemné rivality. Pro případ rozpadu Osmanské říše se obě země zavázaly k tomu, že nebudou usilovat o územní zisky na Balkáně, a že spolu vytvoří nové územní uspořádání v této oblasti a přimějí ostatní evropské velmoci k tomu, aby jej přijaly.¹⁸⁴ Přestože se Gołuchowskému podařilo zajistit zájmy Vídně na Balkáně po rozpadu Středomořských dohod, měly být první měsíce existence rusko-rakouské entente dosti obtížné. Na této skutečnosti se podepsala především doznívající krize na Balkáně.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 232an.

1. 3. Rakousko-ruská entente a Osmanská říše

První týdny a měsíce existence rakousko-ruské entente se však neobešly bez problémů. Prvním z nich byla otázka jmenování vrchního komisaře na Krétě. Rusům se podařilo prosadit jmenování řeckého prince Jiřího, což jen zapadalo do jejich prořecké politiky. To vedlo Německo a posléze i Rakousko-Uhersko ke stažení vojenských kontingentů z ostrova, za což si Vídeň vysloužila obvinění, že je pouhým satelitem Německa, což bylo dosti daleko od pravdy.¹⁸⁵ Dalším problémem pak byla otázka, postoje ruské veřejnosti k habsburské monarchii, který byl především pod vlivem nacionalistického tisku většinou dosti negativní. Na přelomu let 1897/1898 pak ruský tisk pod vlivem nepříznivého dojmu, jež udělalo stažení rakouských jednotek z Kréty a vyostření napětí mezi Rakouskem-Uherskem a Ruskem, zahájil silnou kampaň proti rakouské politice na Balkáně, přičemž hlavním terčem kritiky se stala rakousko-uherská pozice v Bosně a Hercegovině.¹⁸⁶ Tyto obtíže sice citelně narušovaly nově vzniklou spolupráci obou mocností, na druhé straně však situace na Balkáně nutila Vídeň i Petrohrad k vzájemné spolupráci.

Po alespoň dočasném vyřešení problému budoucnosti Kréty a po krvavém potlačení povstání Arménů osmanskými nepravidelnými jednotkami zůstávala hlavním problémem na Balkáně makedonská otázka. Ve třech makedonských vilajetech (Solun, Monastir, Kosovo) panovala nadmíru složitá etnická situace. Přestože většinu obyvatelstva tvořili muslimové, existovaly zde další významné menšiny Řeků a Bulharů (další

¹⁸⁵ Tamtéž, 234. Naopak v období uzavření rakousko-ruské entente lze považovat vztahy mezi Rakouskem-Uherskem a Německem za dosti špatné. Vídeň se s Berlínem výrazně rozcházela v pohledu na řešení Východní otázky a i v dalších sférách zájmu spolu obě velmoci spolupracovaly spíše vlažně. Současně v době vrcholící Badeniho krize se Trojspolek ocitl pod těžkými útoky na vnitropolitické scéně monarchie, především z řad českých politiků a tisku. AFFLERBACH, s. 472an.

¹⁸⁶ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 235.

významnou etnickou skupinu pak tvořili Židé),¹⁸⁷ které tajně podporované vládami v Sofii a Athénách usilovaly o co největší autonomii provincie, případně její úplnou nezávislost. Hlavními bojovníky za nezávislost se pak stávaly tajné organizace připravující teroristické bombové útoky a partyzánské přepady, jejichž cílem bylo vyvolat nestabilitu, jež podle jejich předpokladu měla vyústit v zásah velmocí.¹⁸⁸ Situace v provincii tak byla dosti nepřehledná a napjatá.

Přestože se zdejší situace po porážce Řecka poněkud uklidnila, tento stav příliš dlouho nevydržel. „*Od roku 1900 zahájily jednotlivé skupiny svá tažení, plenily venkov, vraždily představitele státu a stejně tak muslimy a křesťany, kteří odmítali přijmout jejich názory. Vlaky a poštovní vozy byly přepadávány, cizinci a bohatí lidé byli unášeni za cílem získat výkupné, kostely byly terčem útoků výbušninami.... Ačkoliv se osmanská vláda pouze snažila o obnovení pořádku a o ochranu všech složek obyvatelstva, přesto byla obviňována ze všeho, co teroristé podnikali – přičemž důraz byl kladen na utrpení křesťanů, zatímco muslimové byli většinou zapomenuti.*“¹⁸⁹ Mezi radikálními a teroristickými skupinami si pak nejaktivněji počínala VMORO, jejímž cílem byla autonomní Makedonie, v níž by měli převahu Bulhaři. Provincii měl vládnout bulharský guvernér, přičemž bulharština se měla stát oficiálním jazykem na stejné úrovni s turečtinou.¹⁹⁰ To však bylo pro osmanskou správu nepřijatelné. Její odpor však jen zvyšoval stávající napětí, k němuž se připojovalo soupeření jednotlivých národnostních skupin.

Toto obnovení neklidu na Balkáně zastihlo habsburskou monarchii v nepříznivé situaci. Silná vnitřní krize oslabovala její postavení navenek a i

¹⁸⁷ Podle statistik z roku 1895 žilo v Makedonii 1 137 315 muslimů, 692 742 bulharských ortodoxních křesťanů, 603 249 řeckých ortodoxních křesťanů a 68 432 Židů. Údaje o vývoji počtu obyvatelstva z let 1882–1906 se dosti liší – blíže viz SHAW, SHAW, s. 208, tabulka 3.4. Údaje založené na odhadech jednotlivých národů, které statistická data upravovaly podle svých vlastních zájmů uvádí RYCHLÍK a kol., s. 261.

¹⁸⁸ GOMBÁR, s. 293.

¹⁸⁹ SHAW, SHAW, s. 209.

¹⁹⁰ MAZOWER, Mark, *Salonica, City of Ghosts. Christians, Muslims and Jews, 1430–1950*, New York 2006, s. 249.

další události na mezinárodním poli vedly k úpadku rakousko-uherského vlivu na Balkáně. Samotná politika Vídně v Istanbulu pak byla spíše než konstruktivní a aktivní snahou o lavírování mezi Německem a Ruskem, což však silně oslabovalo prestiž Rakouska-Uherska v očích osmanských špiček.¹⁹¹ Hlavní linie, jíž se Rakousko řídilo po většinu 19. století – tedy zachování statu quo ve sféře Východní otázky však zůstala zachována.

Vídni však v podstatě ani jiný kurz nezbýval. Vnitřní krize, jež po roce 1897 zasáhla Předlitavsko, kde proti sobě stanuli především Češi a Němci ve sporu v otázce jazykových nařízení v českých zemích.¹⁹² Tyto spory vedly ke značnému vzrůstu nacionalismu, přičemž především některé projevy pangermanismu se ukazovaly jako hrozba pro samotnou existenci podunajské monarchie: „*V listopadu 1898 jeden z německých nacionalistických zastupitelů prohlásil za oslavných výkřiků svých podobně smýšlejících kolegů v Říšské radě, že jeho loajalita patří císaři v Berlíně.*“¹⁹³ Obstrukce a protesty obou znesvářených stran pak víceméně podvázaly akceschopnost Říšské rady a předlitavské vlády, která nebyla schopna dosáhnout nové dohody o hospodářském vyrovnání s Uhrami. Zde se navíc rodila krize jež měla postihnout rakousko-uherskou armádu, když uherští poslanci požadovali, aby byla maďarština schválena vedle němčiny jako velící armádní jazyk. Přestože se sám císař František Josef I. veřejně ve svém rozkazu ze 16. září 1903 vyjádřil v tom smyslu, že se „*nikdy nevzdá práv a pravomocí, které jsou zaručeny nejvyššímu vojenskému pánu*“,¹⁹⁴ měl tento problém, jenž výrazně podvazoval akceschopnost Rakouska-Uherska na mezinárodním poli přetrvávat další tři roky.

Tato vnitřní slabost se pochopitelně silně projevovala i navenek. Vídeň nebyla v tomto období schopná adekvátně reagovat na nové

¹⁹¹ Calice Aehrenthalovi 15. 3. 1900, HHSStA, NL/Ae, Kt. 1.

¹⁹² K problému jazykových zákonů a vzestupu nacionalismu blíže viz. RUMPLER, Helmut, *Österreichische Geschichte 1804–1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien 2005, s. 511.

¹⁹³ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 249.

¹⁹⁴ GALANDAUER, Jan, *František Ferdinand d'Este. Následník trůnu*, Praha, Litomyšl 2000, s. 142.

problémy, ani výrazněji prosazovat své zájmy. Situace byla natolik závažná, že se na mezinárodním poli množily obavy o samotnou budoucnost monarchie.¹⁹⁵ Habsburská monarchie začala být v očích mezinárodních pozorovatelů spojována s osobou císaře Františka Josefa I., po jehož smrti měla dle jejich názoru následovat i zkáza Rakouska-Uherska, jehož vnitřní nejednotnost byla stávající krizí jasně demonstrována.¹⁹⁶ Mnozí političtí teoretici dokonce předpovídali, že se Rakousko-Uhersko nahradí Osmanskou říší v roli nemocného muže Evropy, díky čemuž se Předlitavsko mělo stát kořistí Německa, které především dle francouzských autorů plánovalo vytvořit obrovskou říši sahající od Jadranu k Baltu s mocenskou sférou zahrnující Balkán a celou Osmanskou říši.¹⁹⁷ Obavy o osud Rakouska-Uherska rostly s tím jak se jeho vnitřní krize prohlubovala. V době vrcholících sporů o budoucnost armády, kdy šéf generálního štábu Beck dokonce nechal vypracovat tzv. Kriegsfall U – plán vojenského obsazení Uher, Němci dokonce zvažovali možnost zahájit tajná jednání s Petrohradem o možné dohodě pro případ náhlého rozpadu Rakouska-Uherska.¹⁹⁸

Velmocenská pozice habsburské monarchie tak byla dosti oslabena. Ve sféře východní otázky se tato skutečnost projevovala paradoxně především ve vztahu Vídně a Berlína. V rámci Osmanské říše německý vliv nebývale rostl na úkor ostatních velmocí. Hlavním zájmem Německa byly především na suroviny bohaté oblasti asijského Turecka, které *„bylo bohaté téměř na vše, co potřeboval moderní průmysl od olova, zinku, mědi a chromu po hnědé uhlí a ropu, která byla objevena poblíž Mosulu již roku*

¹⁹⁵ Obavy z budoucnosti neměli pochopitelně pouze zahraniční diplomaté a státníci, ale i samotní představitelé Rakouska-Uherska, Szögyény dokonce Aehrentahlovi napsal, že pokud nedojde k obnovení hospodářského vyrovnání s Uhrami, bude to znamenat nejen ekonomický, ale i politický rozpad Rakouska-Uherska. Szögyény Aehrentalovi 7. 2. 1904, HHStA, NL/Ae, Kt. 4.

¹⁹⁶ AFFLERBACH, s. 483.

¹⁹⁷ Blíže viz. CHÉRADAME, André, *L'Autriche au seuil du vingtième siècle*, Paris 1900, srv. s CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz, *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*, sv. 1, Wien 1922, s. 211an.

¹⁹⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 270.

1871 v zdánlivě nevyčerpatelném množství“.¹⁹⁹ Hlavní snahou německé politiky proto bylo získat co největší podíl na těžbě a obchodu s těmito surovinami. Nástrojem tohoto pronikání Berlína na Blízký východ se pak měla stát tzv. Bagdádská dráha, jejímž vybudováním mělo být Německo přímo spojeno s Blízkým východem, Perským zálivem a Indickým oceánem. Snaha německého velvyslance v Istanbulu Adolfa Hermanna Marschalla von Bieberstein se proto soustředovala na získání koncese na stavbu této železnice. Po složitých jednáních dosáhla 23. prosince 1899 německá diplomacie úspěchu, když osmanský ministr veřejných prací Zihni Paša podepsal dohodu s Deutsche Bank a Společností anatolských drah zastoupenými Georgem Siemensem dohodu, která Němcům povolovala stavbu železnice z Konye do Basry vedoucí přes Bagdád.²⁰⁰ To pochopitelně vedlo k dalšímu vzestupu vlivu Německa v Istanbulu, který se neprojevoval jen na politické scéně, ale i v rovině hospodářské.

Německo navíc začalo hospodářsky pronikat i do většiny balkánských zemí, kde jeho zboží začalo v mnohých oblastech vytlačovat rakousko-uherský dovoz. V Bulharsku poklesl podíl habsburské monarchie na obchodu země na 30 % a podobný trend lze zaznamenat i v obchodu s Rumunskem. Přestože si Vídeň udržovala silnou pozici v Makedonii i asijském Turecku, nebyly ani zde její vyhlídky nejlepší.²⁰¹ Němci se navíc ke svému spojenci zachovali dosti macešsky, když roku 1902 zvýšili celní tarif na zemědělské zboží, což nejvíce postihlo především Rakousko-Uhersko, pro něž bylo Německo hlavním obchodním partnerem.²⁰² Německo se tak začalo stávat hlavním obchodním rivalem Vídně na Balkáně. Jeho politika v hospodářské i velmocenské sféře pak byla na Ballhausplatzu vnímána značně negativně. V lednu 1902 si Gołuchowski

¹⁹⁹ McMEEKIN, s. 37.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 42an.

²⁰¹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 254an.

²⁰² BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 254. Postižen byl především vývoz Uher, které si stále zachovávaly zemědělský charakter. V zemědělství zde také bylo zaměstnáno 68 % obyvatel – KANN, Robert A., *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, Berkeley, Los Angeles, London 1980, s. 462an.

trpce postěžoval rakousko-uherskému velvyslanci v Berlíně hraběti Szögyényimu: „Nevím zda bychom s ohledem na stále existující možnost dorozumění s Ruskem a Francií nemohli lépe snést rozpad Trojspolku než Německo. Jeho politika se od jisté doby pohybuje ve směru, který zapříčinil, že tento spolek je u nás velmi nepopulární.“²⁰³ Toto zhoršení vztahů s Němci pak bylo doprovázeno současným zhoršením tradičně napjatých vztahů mezi Vídní a Římem.²⁰⁴ Rakousko-Uhersko se tak v době vnitřní krize ocitlo ve značné izolaci i na mezinárodním poli. Pro jeho životní zájmy bylo proto klíčové, zda se mu podaří udržet entente s Ruskem, jehož výhody a význam tato krize ještě zvýšila.

Osmanská říše se na rozdíl od Rakouska-Uherska těšila jisté míře politické a hospodářské stability (pokud ovšem pomineme makedonskou otázku). Restrukturalizace osmanského dluhu a jeho mezinárodní kontrola (dekret zřizující dohled zástupců velmocí nad osmanským dluhem byl přijat 23. listopadu 1881) zajistily pokles zahraničního dluhu říše z 239,5 milionu na 125,3 milionu tureckých liber.²⁰⁵ Státní finance tak během Abdülhamidovy vlády zaznamenaly značné oživení, navzdory tomu, že státní příjmy rostly jen pozvolna. Největší podíl na rozpočtu tvořily výdaje armády, které dosahovaly zhruba 40 % příjmů.²⁰⁶ Přes postupný vzestup příjmů státu však rozpočet zůstával nadále mírně pasivní.²⁰⁷ Značný rozvoj však zaznamenával obchod, jehož objem se od roku 1880 do přelomu století téměř zdvojnásobil, obchodní bilance říše však byla taktéž pasivní, když dovoz ve svém celkovém objemu o více než třetinu převyšoval

²⁰³ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 176an. O tom, že tento názor nebyl zdaleka ojedinělý svědčí i korespondence tehdejšího velvyslance v Petrohradě Aehrenthala, kterému 3. prosince mapsal jeden z pracovníků na Ballhauspaltzu Jettel von Ettenach: „Německo nás zardousí! Kdy se konečně dočkáme záchrany!“ Jettel Aehrenthalovi 3. 12. 1904, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

²⁰⁴ AFFLERBACH, s. 487. Na konci roku 1902 se italský velvyslanec ve Vídni hrabě Nigra vyjádřil v tom smyslu, že „Itálie může být pouze rakouským spojencem nebo nepřitelem“. FELLNER, s. 63.

²⁰⁵ HANİOĞLU, s. 135.

²⁰⁶ Ke struktuře osmanských financí blíže viz. SHAW, SHAW, s. 225.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 226.

vývoz.²⁰⁸ Celkově však lze tvrdit, že se Osmanská říše na přelomu století těšila jisté prosperitě. Tu lze demonstrovat nejen na rozvoji infrastruktury a vzestupu zemědělské produkce,²⁰⁹ ale i na počátcích industrializace. V letech 1881–1908 vzniklo v Osmanské říši 47 průmyslových akciových společností.²¹⁰ Přes tento znatelný pokrok se však drtivá většina obyvatelstva říše (které roku 1897 čítalo 19 050 307 lidí)²¹¹ stále živila zemědělstvím.²¹² Reálné mzdy i životní úroveň se však především ve městech v průběhu vlády sultána Abdülhamida výrazně zvyšovaly.²¹³ Říše také zažívala dramatický intelektuální a kulturní vývoj, který lze dokumentovat na rozvoji literatury²¹⁴ a postupném poevropšování osmanských měst: „Na konci 19. století Istanbul, Izmir, Soluň a v menší míře i Trabzon začínaly připomínat evropská města. Disponovaly řádnými přístavy a komunikacemi, atraktivními nábřežími, pevnými domy a obchodními ulicemi (vedle jejich tradičních orientálních bazarů), adekvátními hotely, restauracemi, bary (a také tradičními řeckými tavernami), školami a nemocnicemi. Byly zde krásné vily, honosná sídla a kluby. Na konci století pak začaly být v Istanbulu budovány obytné čtvrti v pařížském stylu.“²¹⁵

Návštěvník říše tak mohl nabýt dojmu, že říše na Bosporu je opět do jisté míry na vzestupu. Toto tvrzení bylo sice v jistém smyslu pravdivé, pod povrchem však stále doutnaly tytéž spory, dávná utrpení a nespravedlnosti.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 239.

²⁰⁹ Produkce obilí vzrostla mezi léty 1888 a 1913 o celou třetinu navzdory všem územním ztrátám. İNALCIK, QUATAERT (eds.), s. 847.

²¹⁰ HANİOĞLU, s. 137. Základ pro vznik osmanského průmyslu byl položen již v polovině 19. století, kdy byly zakládány společnosti zabývající se zpracováním hedvábí, bavlny a vlny. Blíže viz. CLARK, Edward J., *The Ottoman Industrial Revolution*, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 5, No. 1 (January 1974), s. 65–76.

²¹¹ SHAW, SHAW, s. 238.

²¹² Podle některých statistik z roku 1914 tvořilo zemědělství 56 % hrubého domácího produktu říše. İNALCIK, QUATAERT (eds.), s. 845.

²¹³ Blíže viz. ÖZMUCUR, Süleyman, PAMUK, Şevket, *Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489–1914*, in: *The Journal of Economic History*, Vol. 62, No. 2 (June 2002), s. 293–321.

²¹⁴ Jen mezi roky 1876 a 1890 vyšlo v Istanbulu zhruba 4000 titulů. HANİOĞLU, s. 138.

²¹⁵ MANGO, Andrew, *Atatürk*, London 2004, s. 21.

Říše se sice postupně modernizovala, to však platilo především o největších městech, státních institucích a některých regionech, v jiných oblastech však život zůstal takový, jakým byl po dlouhá staletí. Neklid v evropských provinciích Turecka, který nakrátko utichl po osmanském vítězství nad Řeky, se záhy opět obnovil. Aktivita VMORO v Makedonii od roku 1901 nebyvale rostla. V polovině ledna 1903 se v Soluni konalo tajné shromáždění čelných představitelů této organizace, které rozhodlo, že na konci jara téhož roku zahájí otevřené povstání proti osmanské vládě.²¹⁶ Během dubna se aktivita ozbrojených band zvyšovala a v Soluni vládlo značné napětí. 28. května zorganizovala teroristická buňka VMORO vedená Pavlem Šatevem útok na francouzský parník Guadalquivir kotvící v přístavu. Bomba, která vybuchla v 11:20 a proděravěla trup lodi, která se potopila. Další útoky cílící na infrastrukturu města, úřady a městské kavárny následovaly v dalších hodinách a dnech.²¹⁷ Podobnému incidentu se nevyhnula ani budova rakouské pošty.²¹⁸ Cílem těchto útoků pak bylo vyprovokovat velmoci k zásahu.

V Soluni pak zmatek ještě rozšířila reakce většinového muslimského obyvatelstva. Mladí radikálové zareagovali na teroristické útoky VMORO lynčováním Slovanů ve městě, které bylo zastaveno až po zavedení stanného práva.²¹⁹ Napětí v Makedonii pak vyvrcholilo 2. srpna 1903. Na svátek svatého Eliáše (Ilii – svátek je nazýván Ilinden, odtud i název samotného povstání) začalo v bitolském vilájetu rozsáhlé povstání, které se do 19. srpna rozšířilo až do Thrákie. Turecké autority, vedené nově jmenovaným generálním inspektorem Husejnem Hilmím Paşou zareagovaly s obvyklou tureckou tvrdostí. Povstání, kterému se nedostalo

²¹⁶ RYCHLÍK a kol., s 305.

²¹⁷ MAZOWER, s. 250an.

²¹⁸ K dějinám postavení rakousko-uherských poštovních úřadů na území Osmanské říše, blíže viz. PATERA, Andreas, *Auf fremdem Boden können Postinstitute nicht nach bürokratischen Grundsätzen geleitet werden*, in: AGSTNER, Rudolf, SAMSINGER, Elmar (eds.), *Österreich in Istanbul. K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*, Wien 2010.

²¹⁹ GLENNY, s. 169.

pomoci zvenčí, jak doufali jeho vůdci, bylo krvavě potlačeno.²²⁰ Turecká armáda a její nepravidelné jednotky vypálily 201 vesnic a zabili více než 4600 povstalců a civilistů, dalších zhruba 30 000 lidí uprchlo před tureckou odvetou do sousedního Bulharska.²²¹ Přestože bylo povstání poraženo, mělo mít dalekosáhlé důsledky pro politiku ve sféře Východní otázky.

Samy velmoci si byly vědomy nedobré situace v Makedonii již od počátku roku 1902, jejich snahy tuto situaci řešit však narážely na jejich dosti rozdílné představy o možném uspořádání makedonské otázky. Akce povstalců do značné míry motivovaná snahou o upoutání pozornosti velmocí a pokusem vyprovokovat jejich zásah proti osmanské vládě se minula účinkem. Jedním z největších zklamání byla pro povstalce reakce Ruska, jehož vláda „*si hnusila revoluční hnutí jakéhokoli druhu a proti povstání zaujala nepřátelské stanovisko. Varovala proto bulharskou vládu, aby mu neposkytla podporu*“.²²² Rakousko-Uhersko vnímalo povstání dosti podobně. Ještě před jeho zahájením však Gołuchowski tvrdě kritizoval způsob osmanské vlády v Makedonii, který byl dle jeho názoru jednou z příčin šířícího se neklidu. Pro Vídeň pak bylo dosti nepříjemné, že vzhledem k jejímu názoru, že v Makedonii je nutné zavedení reforem se začaly prudce zhoršovat rakousko-osmanské vztahy, které navíc zhoršil samotný ministr, jenž veřejně prohlásil, že sultán je stále „*nenapravitelný, jako vždy*“.²²³ Makedonskou otázku pak Gołuchowski projednával během návštěvy ruského ministra zahraničí Vladimira Nikolajeviče Lamsdorffa ve Vídni v prosinci 1902. Po dalších konzultacích na úrovni velvyslanců vydaly 17. února 1903 obě mocnosti tzv. Vídeňské memorandum. Vídeň i Petrohrad se zde pomocí nátlaku na Turky snažily o udržení statu quo na Balkáně. „*Memorandum vybízelo sultána, aby posílil postavení nově*

²²⁰ Řeční radikálové v Makedonii, kteří si nepřáli posílení Bulharů během povstání dokonce spolupracovali s tureckými úřady. SHAW, SHAW, s. 210.

²²¹ RYCHLÍK a kol., s. 306–307.

²²² ANDERSON, s. 271.

²²³ BRIDGE, Francis Roy, *Austria-Hungary and the Ottoman Empire in the Twentieth Century*, in: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 34/1981, s. 242.

*zřízeného úřadu generálního inspektora Makedonie, tím že by byl nesesaditelný bez souhlasu Ruska a Rakouska-Uherska. Sultán měl také přijmout zahraniční poradce, kteří měli pomoci zreformovat makedonské četnictvo, které mělo s pomocí pravidelného vojska bojovat s albánskými lupiči a bulharskými teroristickými bandami. Na mezinárodní scéně pak Vídeňské memorandum v podstatě dávalo ostatním velmocem (které však byly požádány o jeho podporu v Konstantinopoli) na vědomí, že problémy Makedonie, zůstávají především záležitostí Ruska a Rakouska-Uherska.*²²⁴

Toto sblížování s Ruskem bylo na jedné straně vítáno jako možnost prosadit své zájmy, přičemž někteří politici uvažovali zajít ještě dál. Aehrenthal dokonce hovořil s ruským ministrem vnitra Vjačeslavem Plevem o možnosti obnovit Spolek tří císařů, díky čemuž by podle velvyslancových představ mohl být zastaven nárůst německého vlivu na Balkáně.²²⁵ Na druhé straně někteří diplomaté varovali před přílišným sblížením s Petrohradem, protože se obávali, že Rusko by mohlo využít Rakouska-Uherska k posílení svého vlastního vlivu na úkor Británie a Německa.²²⁶ Pro Rakousko-Uhersko však byla za dané situace spolupráce s Ruskem klíčová a proto Vídeň dokonce mlčky schválila proplutí čtyř neozbrojených ruských torpédoborců Úžinami navzdory snaze Londýna, který se snažil získat podporu Vídně pro své protesty proti této akci, kterou považoval za porušení statu Úžin.²²⁷ Někteří z rakousko-uherských diplomatů dokonce navrhovali, aby se monarchie s Ruskem dohodla na rozdělení tureckého panství v Evropě, tak aby byly zachovány tradiční habsburské zájmy v sandžaku Novi Pazar a Starosrbsku. Podle jejich názoru bylo makedonské povstání signálem k „válce každého s každým“, proto mělo Rakousko zabránit Srbsku v expanzi na jihozápad a v Makedonii zřídit řeckou sféru zájmu, která by omezila bulharské nároky.²²⁸

²²⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 258.

²²⁵ Tamtéž, s. 259.

²²⁶ Zwiedinek Aehrenthalovi 23. ledna 1903, HHStA, NL/Ae, Kt. 4.

²²⁷ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 260.

²²⁸ Dumba Aehrenthalovi 18. července 1903, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

Mezitím, co Rakousko-Uhersko soustředilo svou pozornost na situaci v Makedonii a její řešení, se však jeho pozice na Balkáně výrazně zhoršila. Nejenom, že se neklid na z Makedonie rozšířil i do Albánie, kde byl v dubnu 1903 zavražděn ruský konzul,²²⁹ navíc se v téže době zhoršila jeho pozice v Srbsku, které bylo dlouhou dobu víceméně pod rakousko-uherskou kontrolou. Dne 11. června 1903 vnikla do královského paláce v Bělehradě skupina důstojníků vedená Dragutinem Dimitrijevičem (zvaným podle své školní přezdívky Apis) nespokojená s vládou krále Alexandra Obrenoviće a jeho vztahem s kontroverzní Dragou Mašinovou. Panovník byl po krátkém boji povstalců s královskou gardou nalezen ukryt za závěsem a zastřelen. Jeho tělo bylo barbarsky zohaveno a vyhozeno z okna paláce.²³⁰ Novým panovníkem se stal Petr Karadjordjević, „*který se měl ukázat naprosto odlišným vládcem, než byli jeho předchůdci. Přestože se nejprve soustředil na konsolidaci své moci ve státě, byl nakloněn vést program srbské expanze. V této činnosti úzce spolupracoval se srbskou Radikální stranou a jejím vůdcem Nikolou Pašićem.*“²³¹

Přestože byla Vídeň vývojem situace dosti zaskočena a její pozice byla se vzrůstem moci nacionalistů dosti poškozena, nezmohla se na jakoukoliv ráznější odpověď. Ballhausplatz došel k závěru, že vzhledem k možným důsledkům nelze použít sílu, a proto bylo nutné zachránit ze své pozice co nejvíce. Rakousko-Uhersko tak bylo dokonce první velmocí, která režim Karadjordjevićů mezinárodně uznala. V dalších měsících pak vzhledem ke své angažovanosti v makedonské otázce Vídeň pouze bezmocně přihlížela, jak „*neomezený režim kralovrahů dospívá a posiluje své pozice u dvora, armády, na ministerstvech a v celé zemi*“.²³² Přestože nový král nebyl výrazněji protirakousky založen,²³³ klika, která jej vynesla k moci, byla, což vedlo k postupnému zhoršování vztahů mezi oběma

²²⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 261.

²³⁰ GLENNY, s. 158an, srv. s RYCHLÍK a kol., s. 259.

²³¹ JELAVICH, s. 146.

²³² Mérey Aehrenthalovi 27. 11. 1903, HHStA, NL/Ae, Kt. 3.

²³³ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 194

zeměmi, kterého záhy využilo Rusko, které dokonce Srbům radilo, aby se vymanili z hospodářské závislosti na Rakousku-Uhersku, tím, že by začali své zboží vyvážet přímo do Německa a na Západ.²³⁴ Vztahy mezi Vídní a Bělehradem se pak měly horšit i v dalších letech. Rozpačitá politika Vídně v létě 1903 tak měla způsobit, že na Balkáně habsburské monarchii vyrostl rival, který brzy začal ohrožovat nejen rakousko-uherské zájmy, ale ve své podstatě i existenci monarchie jako takovou.

Malá rakousko-uherská aktivita vůči Srbsku byla také způsobena horšící se situací v Makedonii, která se po vypuknutí Ilindenského povstání stala středem zájmu Vídně. Povstání v Makedonii demonstrovalo nejednotu velmocí, které nebyly schopny společné dohody o budoucnosti provincie. Naděje Goce Dolčeva (který byl zabit již v květnu 1903)²³⁵ a dalších vůdců VMORO, že se jim dostane evropské pomoci, měly být zklamány. Povstání pak bylo potlačeno dříve, než zástupci velmocí došli k nějakému závěru. Názory velmocí na řešení makedonské otázky se totiž výrazně lišily. Zatímco Němci nehodlali udělat nic, čím by si podkopali své výsadní postavení u sultána a ani Rakousko-Uhersko nepohlíželo na povstalce s velkými sympatiemi, byly některé britské návrhy reforem dosti radikální. Ministr zahraničí Lansdowne 29. září přišel s koncepcí, podle níž by Makedonie měla mít křesťanského guvernéra i velitele četnictva. Požadoval také, aby Porta z oblasti stáhla své nepravdělné jednotky, jejichž excesy vyvolaly v Evropě zděšení.²³⁶ To však bylo naprosto neakceptovatelné pro Turky, kteří se těšili podpoře Berlína. Zdálo se proto, že na mezinárodním poli vznikla jakási patová situace, která jak se zdálo nevzbuzovala naděje na brzké vyřešení krize. Náhlý zlom však přineslo prohloubení rakousko-ruské spolupráce.

Zájem (a podmínky pro jeho udržení) obou velmocí na zachování statu quo na Balkáně nadále trval. Jak Vídeň tak Petrohrad byli

²³⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 263.

²³⁵ RYCHLÍK a kol., s. 306.

²³⁶ ANDERSON, s. 271.

pochopitelně zneklidnění situací na Balkáně a obě velmoci se obávaly vměšování ostatních evropských států, do oblasti, již považovaly za sféru svého zájmu. Přestože se však v zimě 1903 dohodli na společném stanovisku, nemělo být toto sblížení hlouběji rozvinuto do podzimu téhož roku. Především díky značnému Aehrenthalovu diplomatickému úsilí se zástupci obou velmocí již během léta 1903 dohodli na setkání panovníků ve Vídni a v Mürzstegu.²³⁷ Zde se sešli František Josef I. a Mikuláš II. doprovázeni svými ministry zahraničí Gołuchowskim a Lamsdorffem. Jednání se účastnil také Aehrenthal, který si svou přítomnost vynutil pohrůžkou, že odstoupí.²³⁸ Výsledkem diskuzí byly tzv. Mürzstegské punktace z 2. října 1903, které měly zásadně ovlivňovat balkánskou politiku obou velmocí až do roku 1908.

Hlavním tématem dohody obou velmocí byla otázka reforem v Makedonii a řešení tamní situace. Podle tzv. Mürzstegského reformního programu měli rakouský a ruský civilní agent doprovázet a kontrolovat činnost generálního inspektora pro Makedonii Hilmího Pašu, kterému měli radit (a tudíž de facto rozhodovat). Co se týče samotných reforem, nejprve měla být provedena reorganizace četnictva pod vedením zahraničních důstojníků, kteří také měli kontrolovat chování osmanských vojáků vůči civilnímu obyvatelstvu. Portě také mělo být zakázáno vysílat do Makedonie jiné než pravidelné armádní jednotky. Jakmile by se situaci podařilo stabilizovat, měly přijít na řadu organizační reformy týkající se především hospodářství, soudnictví a administrativy, přičemž provincie měla získat jistou míru autonomie (provincie také měla být rozdělena do zón, v nichž prováděly kontrolu reforem jednotlivé velmoci). Rakousko-Uhersko se také s Ruskem dohodlo na tom, že budou provedeny jen takové reformy, s nimiž

²³⁷ Přestože měla být schůzka do poslední chvíle utajena, záhy se z ní v Petrohradě stalo veřejné tajemství. Aehrenthal Berchtoldovi 4. 8. 1903, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 308.

²³⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 264. K plánu Aehrenthalovy cesty z Petrohradu do Vídně dopis Aehrenthala matce 10. 9. 1903, ADLGASSER, Franz (ed.), *Die Aehrenthals. Eine Familie in ihrer Korrespondenz 1872–1911*, sv. 2, Wien, Köln, Weimar 2002, s. 840.

budou souhlasit pouze obě velmoci, a že bude zaručena amnestie původců Ilindenského povstání. Obě země se také dohodly na posílení svého konzulárního zastoupení v provinciích, tak aby mohly tamější situaci lépe monitorovat.²³⁹ Cílem dohody bylo „zachování *statu quo*...zavedením přijatelných životních podmínek pro makedonské křesťany“.²⁴⁰ Současně měly obě velmoci zabránit prosazení některých radikálních návrhů s nimiž přicházeli především Britové, kteří si představovali zavedení okamžité autonomie.

Pro Gołuchowského znamenal Mürzsteg sice značný úspěch,²⁴¹ jeho zahraničněpolitická koncepce ve sféře Východní otázky se však příliš nezměnila. Jeho hlavním záměrem bylo udržení *statu quo* na Balkáně tím, že by Makedonie a Albánie postupně získaly autonomii. Současně chtěl zabránit možnému vytvoření Velkosrbska, které by mělo v držení přístav na Jadranu. V případě rozpadu evropské části Osmanské říše však byl připraven jednat o rozdělení jejího území mezi balkánské státy, které by pak tvořily nárazník mezi Rakouskem-Uherskem a Ruskem.²⁴² Gołuchowskiho úspěšné jednání s Rusy také Rakousku-Uhersku poskytlo dostatečný prostor a klid pro řešení jeho vnitřní krize.²⁴³ Na druhé straně byla dohoda z Mürzstegu dosti výhodná i pro Rusko. Petrohrad totiž nebyl schopen během své stávající angažovanosti na Dálném východě intervence na Balkáně. Současně situace, kdy Japonsko uzavřelo alianci s Británií a Francie dala Rusku na vědomí, že se jejich spojenectví nevztahuje na dálnévýchodní problémy,²⁴⁴ nutila Lamsdorffa²⁴⁵ k uzavření dohody o

²³⁹ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s., s. 38an., srv. s ANDERSON, s. 271.

²⁴⁰ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 265.

²⁴¹ Rakousko-Uhersko definitivně dosáhlo alespoň dočasněho odklonu ruské orientální politiky od jejího tradičního kurzu. CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 43.

²⁴² CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 40.

²⁴³ Blíže viz. RUMPLER, s. 516–523.

²⁴⁴ K situaci na Dálném východě a jejím dopadu na ruskou politiku blíže viz. WHITE, J. A., *The Diplomacy of the Russo-Japanese War*, Princeton 1964.

²⁴⁵ Pozice Lamsdorffa na domácí scéně nebyla v tomto období příliš jednoduchá. Jeho přítel Witte byl odvolán a jeho politika sblížení s Rakouskem-Uherskem byla terčem kritiky. Přesto si ruský

pokračování a prohloubení entente.²⁴⁶ Smlouva z Müzzstegu tak byla výhodná pro obě strany.

Turecké vládě byl rakousko-ruský návrh reforem v Makedonii předán 22. října, a přestože se sultán snažil o zdržovací politiku, nakonec jej byl nucen 24. listopadu přijmout.²⁴⁷ Samotný program reforem pak začal být zaváděn od počátku roku 1904, kdy byl také do svého úřadu uveden evropský velitel četnictva v Makedonii, kterým se po vleklých jednáních stal italský generál Di Giorgis. Přesto se makedonské reformy neobešly bez sporů velmocí. Na jedné straně Němci neustále upozorňovali na skutečnost, že reformy příliš zasahují do suverénních práv sultána, na opačné straně Britové považovali reformy za příliš povrchní.²⁴⁸ Pro Rakousko-Uhersko pak bylo dosti nepříznivé, že záhy zůstalo při prosazování reforem do jisté míry osamoceno, protože po japonském útoku na Port Arthur (8. února 1904) se pozornost Petrohradu soustředila především na Dálný východ. Při snaze o prosazení reformy četnictva pak Vídeň narážela na silný odpor Porty, která se těšila podpoře Německa, jež podle rakouských diplomatů „myslelo jen na to jak dělat obchody...a vysmívá se nám při každé příležitosti“.²⁴⁹ Rakousko-Uherskou koncepci reforem, již Gołuchowski představil před delegacemi v květnu 1904, pak osmanský velkovezír Mehmed Ferid Paša označil za „obvinění namířené proti nám“.²⁵⁰ Vídeň se tak při prosazování reforem potýkala se značnými problémy, zvláště když se vnitřní krize monarchie nadále prohlubovala.

Na druhé straně však společná politika Rakouska-Uherska a Ruska vůči Osmanské říši umožnila Vídni vzájemnou spolupráci ještě prohloubit. Pro Vídeň to byla v podstatě nutnost, neboť vzhledem ke své vlastní

ministr vysloužil uznání cara Mikuláše II., když mu byly za jednání v Müzzstegu uděleny diamanty k jeho řádu Sv. Štěpána. Szögyény Aehrenthalovi 11. 10. 1903, HHStA, NL/Ae, Kt. 4.

²⁴⁶ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 42.

²⁴⁷ K přijetí müzzstegského programu jej definitivně přiměla skutečnost, že jej podpořil i německý velvyslanec Marschall. Tamtéž, s. 39.

²⁴⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 266.

²⁴⁹ BRIDGE, *Austria-Hungary and the Ottoman Empire*, s. 243.

²⁵⁰ Tamtéž., s. 244.

slabosti nemohla využít problémů Ruska na Dálném východě, a proto bylo pro Ballhausplatz klíčové, aby se dařilo vztahy s Ruskem udržet na co nejlepší úrovni. Nejaktivnějším z rakouských diplomatů zastávajících stanovisko, že je třeba s Ruskem udržovat co nejtěsnější vztahy, byl Aehrenthal, který již od jara 1904 navrhoval, aby obě země uzavřely neutralitní konvenci, která se však podle Gołuchowského neměla vztahovat na balkánské otázky, přestože Aehrenthal navrhoval, že by monarchie mohla ustoupit Rusku v otázce Úžin výměnou za souhlas s anexí Bosny a Hercegoviny.²⁵¹ S podobným politickým obchodem však Gołuchowski nesouhlasil s poukazem na skutečnost, že pro případ rakousko-uherské anexe Bosny a Hercegoviny nemělo Rusko jakýkoliv právní základ pro požadavky kompenzací.²⁵² Navzdory pochybnostem svého nadřízeného dosáhl Aehrenthal v Petrohradě značných výsledků. Podařilo se mu totiž přesvědčit Lamsdorffa, že další prohloubení vztahů mezi Rakouskem-Uherskem a Ruskem je nejen žádoucí, ale také nutné pro uchování zájmů obou zemí. V této souvislosti se mu dařilo využívat ruských obav z podepsání britsko-francouzské Srdečné dohody. 15. října 1904 tak byla podepsána dohoda o neutralitě mezi Rakouskem a Ruskem.²⁵³ Obě země se zde zavázaly, že v případě, že se jedna z nich ocitne ve válce se třetí stranou, zachovají neutralitu, výjimku pak tvořily balkánské státy, které byly ve smlouvě označeny za příliš významné pro budoucnost obou velmocí. Dohoda pak zdůrazňovala, že Vídeň i Petrohrad kladou silný důraz na zachování statu quo.²⁵⁴ Sama jednání byla pochopitelně tajná, Rakousko-Uhersko o jejich výsledku ze svých spojenců informovalo pouze Berlín,

²⁵¹ Aehrenthalovy názory na proměnu situace po vypuknutí rusko-japonské války byly shrnuty v jeho dopise Gołuchowskému z 24. března 1904. Podle rakousko-uherského velvyslance bylo Rusko po vypuknutí války s Japonskem nuceno k přátelské politice vůči svým západním spojencům. Pro Rakousko-Uhersko to byla podle Aehrenthala nejen ideální příležitost k zlepšení své pozice na Balkáně, ale také k aktivnější a pevnější politice vůči Itálii, jejíž neustávající irredentismus představoval pro Vídeň podstatný problém. Aehrenthal Gołuchowskému 24. března 1904, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 330an.

²⁵² BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 271.

²⁵³ Tamtéž, s. 272.

²⁵⁴ PRIBRAM, *Secret Treaties*, s. 237an.

který však nejevil pro tuto novou vazbu Vídně příliš velké nadšení.²⁵⁵ Rok 1904 tak znamenal vrchol rakousko-ruského sblížení, které garantovalo postavení obou velmocí v době, kdy se potýkaly s vnitřní a v případě Ruska i vnější krizí. Ze zahraničně politického hlediska se zdálo, že situace je pro Vídeň dosti příznivá: „*Celkově vzato bylo entente a dohody uzavřené mezi léty 1897 a 1904 velkým úspěchem rakouské diplomacie. Mohla utvářet svou politiku bez jakéhokoli akutního ohrožení ze strany cizí velmoci a se všemi svými významnými sousedy byla ve spojení, či s nimi udržovala přátelské vztahy.*“²⁵⁶ Přesto byl konec Gołuchowského éry poznamenán významným zhoršením zahraničněpolitické situace Rakouska-Uherska.

Rusko-japonská válka a následná revoluce v carské říši výrazně oslabila možnosti prosazování mürzstegského programu. Situace v Makedonii navíc nejevila přílišné známky zlepšení: „*Místo srážek povstalců s tureckými posádkami pouze nastoupil boj VMORO s řeckými a srbskými četami vysílanými do Makedonie s tichým souhlasem vlád v Athénách a Bělehradě. Samotné makedonské hnutí se rozpadlo do několika soupeřících frakcí, které se vzájemně obviňovaly ze zrady a bojovaly proti sobě.*“²⁵⁷ Istanbul sice dosáhl podpisu (8. dubna 1904) dohody s bulharskou vládou o zastavení činnosti bulharských ozbrojených skupin, ta však neměla takový efekt, jaký Porta očekávala.²⁵⁸ Neklid v provincii tak nadále rostl. Turecké diplomacii se navíc podařilo provázat reformu makedonské justice se zvýšením osmanských cel. Porta totiž byla v tomto případě ochotná ustoupit jen výměnou za zvýšení cel o 3 %, ²⁵⁹ což však bylo podle podmínek kapitulací možné pouze se souhlasem velmocí. Tímto krokem se Portě dařilo blokovat justiční reformu až do roku 1907, neboť velmoci v čele s Británií nebyly ochotné tento požadavek

²⁵⁵ AFFLERBACH, s. 471.

²⁵⁶ Tamtéž., s. 472.

²⁵⁷ RYCHLÍK a kol., s. 307an. V Srbsku se zastánci zásahu v Makedonii rekrutovali především z řad liberálů a okolí krále, kteří patřili mezi odpůrce sblížení s Bulhary. Dumba Aehrenthalovi 9. 11. 1904, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

²⁵⁸ SHAW, SHAW, s. 210an.

²⁵⁹ Cla měla být zvýšena z 8 na 11 % - CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 52.

akceptovat.²⁶⁰ Podobný problém pak představovala reforma makedonských financí, která měla být podle představ velmocí provedena Osmanskou bankou, jež byla pod jejich kontrolou. Takový krok však sultán považoval za přílišné vměšování do záležitostí své říše a se skrytou německou podporou odmítl vytvoření Mezinárodní finanční komise z 8. května 1905. Velmoci reagovaly námořní demonstrací během níž byl 5. prosince obsazen ostrov Lesbos, která sultána Abdülhamida přinutila k ústupnosti. Nakonec však Turci byli díky německé podpoře schopni dosáhnout kompromisní dohody,²⁶¹ kdy Mezinárodní finanční komisi netvořili inspektoři, jak se původně předpokládalo, ale pouzí poradci, mezi nimiž byl jeden jmenován samotným osmanským panovníkem. Makedonský rozpočet, který komise vytvořila, pak musel být schválen sultánem.²⁶²

Rakousko-uherská politika v rámci makedonské otázky byla v tomto období dosti pasivní. Vídeň nemohla v době závažné vnitřní krize prosadit své zájmy v Istanbulu a v otázce makedonských reforem často přenechávala aktivitu ostatním velmocem. Tuto skutečnost však nelze vysvětlovat pouze vnitřní slabostí monarchie, ale i jejími vnějšími problémy. V průběhu let 1904–1905²⁶³ se totiž Srbsko pokusilo uzavřít obchodní smlouvu s Německem dříve než skončila vyjednávání o nové obchodní smlouvě Srbska a Rakouska-Uherska. Tato skutečnost dosti zneklidnila Vídeň, která byla do jisté míry zvyklá, že srbská hospodářská politika je na ní naprosto závislá. Zaskočený Ballhausplatz se rozhodl zakročit tvrdě a nekompromisně. Velvyslanec v Bělehradě Dumba proto pohrozil tím, že pokud se Srbsko nebude držet své tradiční politiky (tedy uzavírat obchodní

²⁶⁰ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 275an.

²⁶¹ Tato dohoda byla uzavřena díky silnému osmanskému tlaku v Egyptě, kde se osmanským agentům podařilo vyvolat silné nepokoje, které byly doprovázeny pohyby osmanských vojsk na egyptské hranici a obsazením města Taba na Sinaji. Následná Akabská krize z počátku roku 1906 přiměla Brity k jisté ústupnosti, neboť si uvědomovali, že přílišný tlak v Makedonii by pro ně mohl znamenat ztrátu pozic v Egyptě. HASLIP, s. 261.

²⁶² SHAW, SHAW, s. 211.

²⁶³ V této době byly rakousko-uherské vztahy s Německem natolik špatné, že český politik Karel Kramář označoval trojspolkovou politiku Vídně za „*diplomatickou archeologii*“. AFFLERBACH, s. 480.

dohody vždy nejdříve s Rakouskem-Uherskem), zamezí Vídeň tranzit srbského zboží do západní Evropy přes území Rakouska-Uherska.²⁶⁴ Tento krok však neměl očekávaný účinek, protože přestože Srbové v tomto případě ustoupili, začali hledat cestu, jak se z habsburské ekonomické nadvlády vymanit.

Výsledkem byla tajná srbsko-bulharská dohoda o vytvoření celní unie z konce roku 1905, která zastihla Vídeň naprosto nepřipravenou. Tento krok považoval Gołuchowski za porušení VIII. článku Berlínské smlouvy a na ministerské konferenci 10. ledna 1906 demonstroval své odhodlání novou celní unií zničit.²⁶⁵ Možné hospodářské sblížení Srbska a Bulharska totiž bylo na Ballhausplatzu vnímáno nejen jako snaha Bělehradu vyprostit se z rakousko-uherské hospodářské nadvlády, ale i jako hrozba vzniku jisté formy Balkánské ligy, nebo dokonce vzniku velkoslovanského státu na Balkáně, který by se mohl stát přímou hrozbou zájmům Vídně.²⁶⁶ Toto nebezpečí v žádném případě nebylo pouhou iluzí, neboť již v dubnu 1904 uzavřeli Srbové s Bulhary alianci, jejímž cílem nemělo být zachování statu quo, ale heslo „*Balkán balkánským národům*“.²⁶⁷ Ve Vídni se proto bouřlivě diskutovala otázka, jak situaci řešit. Nakonec se prosadila Gołuchowského koncepce tvrdého postupu vůči Srbsku a umírněného vůči Bulharsku. Podle jeho názoru bylo Srbsko snadněji potrestatelné než Bulharsko, protože Vídeň mohla využít jeho hospodářské závislosti a skutečnosti, že probíhala rakousko-srbská jednání o nové obchodní smlouvě, která byla na Gołuchowského popud ukončena.²⁶⁸ Tím mělo být Srbsko pomocí hospodářského tlaku donuceno k ústupnosti. Gołuchowski se rozhodl k tlaku na Bělehrad, protože předpokládal, že Sofie by mohla být podobnou cestou zlomena jen s obtížemi. Bulharsko bylo navíc považováno

²⁶⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 269.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 277an.

²⁶⁶ BRIDGE, *The Habsburg Monarchy...*, s. 261, srv. s CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 58.

²⁶⁷ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 57.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 58.

za nejsilnější z balkánských zemí a rakousko-uherský ministr proto tvrdil, že *„dobré vztahy s Bulharskem pro nás budou vždy přednější než se Srbskem, které v posledních letech proti monarchii neustále intrikuje, podněcuje srbochorvatské obyvatelstvo a agituje proti Rakousku-Uhersku v Bosně a Hercegovině“*.²⁶⁹

Gołuchowského tvrdý postup sice přinesl výsledek v podobě zrušení srbsko-bulharské celní unie v březnu 1906, kterého dosáhl také díky ruskému tlaku v Bělehradě, protože Lamsdorff si přál pokračování rusko-rakouské spolupráce.²⁷⁰ Nakonec se však tvrdý tlak vůči Srbsku měl pro Rakousko-Uhersko stát Pyrrhovým vítězstvím. Výsledná „Prasečí válka“ z let 1906–1910 totiž znamenala zhroucení rakousko-uherské dominance v Srbsku. *„Srbský export dobytka do monarchie klesl v této době o více než polovinu, ovšem rakousko-uherský průmyslový export zaznamenal ještě citelnější pokles. Srbové našli celkem rychle nová odbytiště v Rusku, Turecku, Itálii, Egyptě a v sousedních balkánských státech, ale Rakousko-Uhersko plnohodnotnou náhradu za ztracené trhy nenalezlo již nikdy. Ve svých důsledcích ho poškodila celní válka mnohem více než malé Srbsko, které se velmi rychle vymanilo z hospodářské závislosti na habsburské monarchii: místo pušek z českých zbrojovek obdržela srbská armáda výzbroj od francouzské firmy Schneider-Creusot, místo brněnských vlněných látek a hořovických smaltovaných hrnců a ostatního spotřebního zboží z monarchie se na srbském trhu téměř okamžitě objevilo obdobné zboží z Německa.“*²⁷¹ Rakousko-srbská celní válka tak znamenala oslabení pozic Vídně, čehož se pokusily využít nejenom ostatní velmoci, ale i samotné balkánské státy. Právě v této době se sultán Abdülhamid začal pokoušet o vybudování aliance balkánských států, jejichž jednota by jim

²⁶⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 279.

²⁷⁰ Lamsdorff se vzhledem k této své politice dostal pod silný tlak ruských novin a veřejností, která si žádala jeho pád, k němuž došlo v květnu 1906, kdy byl vystřídán Izvolským. CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 59an. Postoj ruského ministra v této otázce pak rakouští diplomaté hodnotili tak, že i při oslabení Ruská má entente pro habsburskou monarchii svůj význam. Zwiedinek Aehrenthalovi 20. února 1906, HHStA, NL/Ae, Kt. 4.

²⁷¹ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 195.

umožnila odpor proti zásahům velmocí. Tato osmanská politika však nedosáhla úspěchu, protože než osmanští diplomaté dosáhli zásadnějších výsledků, smetla hamidiánský režim mladoturecká revoluce.²⁷²

Konec Gołuchowského éry na Ballhausplatzu tak byl poznamenán oslabením pozice Rakouska-Uherska na Balkáně, které bylo zvýrazněno tím, že nový ruský ministr zahraničí Alexander Petrovič Izvolskij nebyl stoupencem pokračování entente. Přestože byla v průběhu roku 1906 vyřešena uherská krize tím, že císař František Josef pohrozil zavedením všeobecného volebního práva v Uhrách, čímž by maďarské strany přišly o svou většinu v parlamentu,²⁷³ nebyla situace habsburské monarchie zdaleka ideální. Podobně nepříznivá se však stávala i pozice rakousko-uherského ministra zahraničí. Od léta 1906 se Gołuchowski dostával pod stále silnější kritiku Maďarů, neboť jejich politická elita mu nezapomněla ponížení, kterého se jí dostalo během tzv. pětiminutové audience předchozího roku.²⁷⁴ Jeho pozice nebyla silná ani v Předlitavsku. Když se útoky proti jeho osobě nadále zhoršovaly začal Gołuchowski uvažovat o svém konci na Ballhausplatzu. *„Během října 1906 dospěl Agenor hrabě Gołuchowski ... k názoru, že nadále nebude snášet neustálé výpady uherských poslanců v delegacích a ostré útoky maďarského tisku, a rozhodl se odstoupit. Úsilí císaře Františka Josefa I. odvrátit ministra od jeho záměru a zmírnit uherský tlak bylo neúspěšné, a tak v pondělí 22. října 1906 sedmapadesátiletý polský aristokrat na svůj úřad rezignoval.“*²⁷⁵ Skončila tak dekádu trvající éra během níž Rakousko-Uhersko na jedné straně zaznamenalo výrazný úspěch v podobě vytvoření a prohlubování entente s Ruskem, na straně druhé však čelilo prudké vnitřní krizi a oslabení své pozice na Balkáně. Gołuchowského nástupci měl připadnout přetěžký úkol

²⁷² HANIŮGLU, s. 134.

²⁷³ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 287

²⁷⁴ BRIDGE, *The Habsburg Monarchy...*, s. 267.

²⁷⁵ SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1996, s. 13.

obnovit prestiž Vídně a znovuzahájit aktivní politiku nejen na Balkáně, ale také vůči Osmanské říši.

2. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše v letech 1906–1911

2. 1. Počátek Aehrenthalovy éry

Po náhlém Gołuchowského odchodu z funkce ministra zahraničí bylo o osobě jeho nástupce víceméně jasno. Přestože formálně existovala řada vhodných kandidátů na tuto pozici, většina z nich včetně velvyslance v Paříži hraběte Rudolfa Khevenhüllera považovala za nejvhodnějšího kandidáta barona Aloise Lexu Aehrenthala, který již v předchozích letech významně ovlivňoval zahraniční politiku Rakouska-Uherska z pozice velvyslance v Petrohradě.²⁷⁶ Nový rakousko-uherský ministr zahraničí se narodil 27. listopadu 1854 na Hrubé Skále u Turnova. Jeho otcem byl Johan Baptist Lexa von Aehrenthal, matkou pak Marie Thun-Hohensteinová. Jeho předkové získali značné majetky jako obchodníci s obilím a záhy se domohli vysokého společenského postavení.²⁷⁷ Od mládí jevil hluboký zájem o mezinárodní události a po státnicích z práva působil na nižším diplomatickém postu v Paříži.²⁷⁸ Roku 1878 složil diplomatické zkoušky a stal se neplaceným atašém v Petrohradě, kde strávil pět let.²⁷⁹ Po svém návratu do Vídně působil na ministerstvu zahraničí, kde si jej pro jeho pracovitost a výjimečné nadání povšiml ministr Kálnoky, jenž jej uvedl do světa vysoké diplomacie a také se významně zasloužil o jeho kariérní

²⁷⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 13. Pozoruhodné jistě je, že sám Aehrenthal si zdaleka nebyl jist, zda by měl tuto funkci přijmout, na audienci, jíž mu udělil císař František Josef I. s sebou dokonce přinesl spis v němž uvedl body, které hovořily proti jeho přijetí do postu ministra zahraničí. Aehrenthal Františku Ferdinandovi 25. 10. 1906, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 411.

²⁷⁷ MÜLLER, Eugenie Maria, *Der Konflikt Conrad Ährenthal*, Diss., Wien 1977, s. 26. Sama rodina byla nobilitována roku 1790, baronský titul pak získal Aehrenthalův dědeček roku 1828. WANK, Solomon, *A Note on the Genealogy of a Fact: Aehrenthal's Jewish Ancestry*, in: *Journal of Modern History* 41/1969, s. 324.

²⁷⁸ MOLDEN, Bertold, *Graf Aehrenthal*, Stuttgart, Berlin 1917, s. 15.

²⁷⁹ MÜLLER, s. 23.

vzestup. Sám Aehrenthal Kálnokyho označoval za jediného rakouského diplomata, ke kterému kdy vzhlížel.²⁸⁰

Aehrenthalova kariéra v diplomatickém sboru tak pokračovala dosti úspěšně. Roku 1888 se stal legačním radou při velvyslanectví v Petrohradě a v období let 1895–1899 působil jako vyslanec v Bukurešti.²⁸¹ V následujících letech pak působil jako velvyslanec v Petrohradě, kde si počínal velmi aktivně a stal se jedním z klíčových strůjců prohlubování rusko-rakouské entente. Co se týče jeho osobnosti, nebylo možné jej označit za impulzivního člověka, naopak svým klidem a věcností silně působil na své okolí. Jeho spolupracovníci pak oceňovali jeho velkou pracovitost, silnou vůli, znalosti a velký takt. Jeho cílevědomost pak vedla k tomu, že jednou započatý kurz své politiky neměnil a vytrvale sledoval dlouhodobé cíle, jichž chtěl dosáhnout, kterými byly především posílení oslabené pozice habsburské monarchie.²⁸² Přestože byl vůči svým podřízeným dosti otevřený, nenechal nikoho, aby se vměšoval do jeho politických rozhodnutí. V tomto smyslu jej pak mnozí historikové označovali za muže 18. století:²⁸³ „*Jeho politické ideály do značné míry odpovídaly období absolutismu, kdy jen panovníci a jejich ministři zahraničí určovali zahraničněpolitické vztahy svých zemí.*“²⁸⁴ Silně konzervativní postoj pak měl Aehrenthal k úloze tisku a veřejnosti na formování zahraniční politiky. Mezi jeho negativní vlastnosti pak patřily jistá umíněnost a nepružnost. Měl totiž tendenci přehlížet informace, které nezapadaly do jeho koncepce a svou politiku prosazoval do všech důsledků, což někdy mělo neblahé následky na postavení Rakouska-Uherska. Současně se také ukázal být špatným znalcem lidí, což se mělo ukázat na

²⁸⁰ MOLDEN, s. 16.

²⁸¹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 15.

²⁸² MÜLLER, s. 29–31.

²⁸³ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 15.

²⁸⁴ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 100.

případě pro Aehrenthala nečekané reakce Izvolského po zveřejnění anexe Bosny a Hercegoviny.²⁸⁵

Co se týče samotného zahraničněpolitického zaměření nového ministra zahraničí, zde také převládalo jeho silné konzervativní smýšlení. Podle jeho názoru bylo „*pro zajištění stabilní mezinárodní pozice habsburské monarchie nezbytné udržovat co nejlepší a nejtěsnější vztah s Ruskem*“.²⁸⁶ Tato Aehrenthalova východní orientace vznikla během jeho dlouholetého působení v roli velvyslance v Petrohradě, kde si „*dobře osvojil znalost ruského jazyka i literatury, stal se uznávaným odborníkem na ruské poměry, ať již šlo o problémy z oblasti kulturní, politické či hospodářské*“.²⁸⁷ V Petrohradě také získal cenné diplomatické kontakty²⁸⁸ a těšil se přízni samotného cara Mikuláše II.²⁸⁹ Již v době svého působení v Petrohradě kritizoval Gołuchowského politiku²⁹⁰ a snažil se jej přesvědčit k těsnější vazbě na Rusko.²⁹¹ Právě v této době pak vznikl Aehrenthalův velký sen, který však nikdy neměl dojít naplnění. Touto ideou nebylo nic menšího, než obnovení Spolku tří císařů. Proto také v průběhu roku 1904 několikrát navrhoval svému nadřízenému, aby po uzavření neutralitní smlouvy s Ruskem jednání pokračovala s cílem dosáhnout obranné aliance mezi oběma velmocemi, která by také řešila otázku možné anexe Bosny a Hercegoviny. Gołuchowski však tento návrh odmítl, neboť se nechtěl ve vztahu k Petrohradu takto silně vázat.²⁹² Jedním z Aehrenthalových cílů po

²⁸⁵ MÜLLER, s. 33an.

²⁸⁶ SKŘIVAN, Aleš, *Aehrenthal das Profil eines österreichischen Staatsmanns und Diplomaten*, in: *Prague Papers on the History of International Relations 2007*, s. 184.

²⁸⁷ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 15.

²⁸⁸ Z dochovaných zpráv vyplývá poněkud překvapivá skutečnost, že Aehrenthal byl velkým obdivovatelem Stolypina. HHStA, Nachlass Berchtold (dále jen NL/Be), Kt. 1, Typoskript *Memoiren Berchtolds*, Bd. I., s. 72.

²⁸⁹ MOLDEN, s. 17.

²⁹⁰ MÜLLER, s. 29

²⁹¹ O snaze přimět Gołuchowského ke spolupráci s Ruskem svědčí i jejich korespondence. Blíže viz. Aehrenthalovy dopisy Gołuchovskému z 24. 3., 23. 4. a 14. 6. 1904, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 330–332, 335–336 a 339–341.

²⁹² CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 62, srv. s CARLGREN, W. M., *The Renaissance des Dreikaiserbundes. Ein grosspolitischer Plan Aehrenthals im Jahre 1906*, in: *Historisk arkiv 2*, 1959, s. 1–26. Podle Gołuchowského názoru by „*obnovení Spolku tří císařů znamenalo konec*

jeho nástupu do funkce ministra zahraničí bylo napravit toto Gołuchowského zaváhání a vzkřísit starý ideál soudržnosti konzervativních mocností.

Nástup Aehrenthala na Ballhausplatz však nebyl jedinou změnou, která se na podzim roku 1906 odehrála na vnitropolitické scéně Rakouska-Uherska. Lze tvrdit, že v tomto období krátce po vyřešení vnitřní krize²⁹³ se Vídeň „pokusila zvládnout domácí situaci muži s představitostí.“²⁹⁴ Nový ministerský předseda Max Vladimír von Beck měl provést volební reformu v Předlitavsku a současně vytvořit nové podmínky pro soužití s Maďary.²⁹⁵ Reformami pak byli pověřeni i další ministři nového kabinetu, z nichž byl jednou z nejvýznamnějších osobností ministr války Franz von Schönaich. Na jmenování těchto mužů do nových pozic pak měl značný vliv následník trůnu František Ferdinand d'Este, který si na konci října v dopise Beckovi pochvaloval: „*Díky bohu, že Gołuchowski a především ten hrozný Pitreich [ministr války 1902–1906 – poz. R. K.] jsou pryč. Jejich nástupci jsou zcela moji muži. S trojlístkem Beck, Aehrenthal, Schönaich se nechá famózně pracovat.*“²⁹⁶

Pokud však byl vliv Františka Ferdinanda na vzestup výše jmenovaných mužů spíše nepřímý,²⁹⁷ pak jeho vliv na příchod nové osobnosti do funkce šéfa generální štábu byl naprosto klíčový. Tímto mužem byl Franz Conrad von Hötzendorf, jehož vyhraněné názory měly mít významný dopad na rakousko-uherskou zahraniční politiku

Trojspolku a zásadní proměnu našeho vztahu s Itálií. Není totiž pochyb, že by se Anglii a Francii podařilo získat Itálii na svou stranu a přimět jí, aby zrušila tak málo populární spojení s námi.“ Gołuchowski Aehrenthalovi 15. 9. 1906, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 404.

²⁹³ V Předlitavsku byla vnitřní krize zažehnána až roku 1907, kdy došlo k uzákonění rovného všeobecného volebního práva pro muže.

²⁹⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 288.

²⁹⁵ Beck se od počátku svého působení v roli ministerského předsedy Předlitavska těšil značné popularitě, soudobí pozorovatelé se však obávali, že pro něj bude značný problém uspokojit všechny strany ve sporu o volební reformu. Friedjung Aehrenthalovi 20. 6. 1906, HHStA, NL/Ae, Kt. 2.

²⁹⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 13–14.

²⁹⁷ K vlivu následníka trůnu na jmenování Aehrenthala ministrem zahraničí blíže viz. MÜLLER, s. 6–12.

v následujících letech. Tento šestapadesátiletý muž měl již za sebou dlouhou vojenskou kariéru během níž se prokázal jako vynikající teoretik i praktik.²⁹⁸ Již v devadesátých letech se proslavil svými publikacemi na téma vojenské taktiky a výcviku, v němž prosazoval koncentraci na útočné pojetí nasazení vojsk.²⁹⁹ Pozdější hodnocení této pozoruhodné osobnosti je dosti rozporuplné. Na jedné straně je Conrad často pro své názory představován jako válečný štváč,³⁰⁰ přesto si po skončení první světové války vysloužil i obdivná prohlášení z úst svých protivníků z tábora Dohody, kdy jej britský premiér Lloyd George označil za „jednoho z největších stratégů války.“³⁰¹

Klíčovou osobností, která prosadila Conrada do pozice šéfa generálního štábu, byl následník trůnu František Ferdinand, který si přál reformu ozbrojených sil, z nichž se měl stát symbol jednoty monarchie. Pro tento post připadali v úvahu čtyři kandidáti, kteří mohli nahradit dosluhujícího Friedricha von Becka-Rzikowského, jenž byl šéfem generálního štábu již od června 1881.³⁰² Prvním byl tehdejší Beckův zástupce polní podmaršálek Oskar Potiorek, dalším pak byl dosavadní ministr války Heinrich von Pitreich, třetím polní podmaršálek Nadas Karl von Tersztyánszky, posledním pak byl samotný Conrad.³⁰³ Protože se v posledních letech nevěnoval štábní práci, ale byl velitelem 8. pěší divize v Innsbrucku, kde se věnoval problematice horské války,³⁰⁴ byl Conrad mezi zvažovanými kandidáty až posledním v řadě. Jeho výhodou však bylo, že se těšil přízni samotného následníka trůnu, s nímž se setkal během

²⁹⁸ Stručný přehled Conradovy kariéry před nástupem do role šéfa generálního štábu uvádí COCHENHAUSEN, Friedrich von, *Conrad von Hötzenndorf. Eine Studie über seine Persönlichkeit*, Berlin 1934, s. 8.

²⁹⁹ FIALA, P., *Feldmarschall Conrad von Hötzenndorf (1852–1925)*, Wien 1972, s. 12.

³⁰⁰ Podle slavného historika první světové války Lidella Harta „nebylo v Evropě muže, jenž by pro válku pracoval usilovněji než Conrad von Hötzenndorf“. HART, Lidell, *Historie první světové války*, Brno 2000, s. 115.

³⁰¹ FIALA, s. 7.

³⁰² Krátký Beckův životopis viz. PERNES, FUČÍK, s. 327.

³⁰³ MÜLLER, s. 12.

³⁰⁴ FIALA, s. 14an.

armádního cvičení roku 1899, kdy si za vysokou úroveň svého vedení a vojáků vysloužil pochvalu.³⁰⁵ Další setkání během nichž oba muži diskutovali o vojenských a politických otázkách následovala v dalších letech a Conrad si brzy získal následníkovu přízeň. Na podzim 1906 byl proto povolán do Vídeňského Belvederu, kde František Ferdinand sdělil užaslému podmaršálkovi, že jej navrhuje na post šéfa generálního štábu.³⁰⁶ Conrad však toto jmenování zprvu odmítl s tím, že by měl být jmenován Potiorek. Jeho odpor zlomil až dopis šéfa vojenské kanceláře následníka trůnu Brosche von Aarenau z 10. listopadu 1906, kde napsal, že „*Jeho císařské Veličenstvo je přesvědčeno, že si celá armáda přeje pověření Vaší Exelence*“.³⁰⁷ Conrad tak musel ustoupit a své jmenování přijmout.

Do pozice šéfa rakousko-uherského generálního štábu se tak dostala osobnost s jasně vyhraněnými názory na zahraniční politiku monarchie. Tento muž byl podobně jako Aehrenthal houževnatý při prosazování svých plánů. Mezi jeho další vlastnosti pak patřily trpělivost, impulzivnost a velká pečlivost, upřímnost a jistá střízlivost hraničící až se skromností.³⁰⁸ S Aehrentalem pak sdílel špatný odhad ostatních lidí, jeho největší chybou v tomto ohledu bylo, že měl tendenci věřit každému člověku, navzdory několika zklamáním, která zažil.³⁰⁹ Mezi jeho záporné vlastnosti pak v jistém smyslu patřila hyperaktivita a zarputilost s níž hájil i ty názory, s nimiž jeho nadřízení nesouhlasili. Byla to právě tato vlastnost, která jej měla přivést do konfliktu s ministrem zahraničí, s jehož názory na zahraniční politiku nesouhlasil. Conrad, totiž nebyl podobně jako Aehrenthal stoupencem politiky statu quo, naopak požadoval, aby se monarchie se svými nepřáteli vypořádala pomocí preventivní války. Je v jistém smyslu překvapivé, že jako hlavního soka monarchie nevnímal

³⁰⁵ MÜLLER, s. 13.

³⁰⁶ Sám Conrad své jmenování označil za „*blesk z čistého nebe*“. CONRAD, sv. 1, s. 32.

³⁰⁷ MÜLLER, s. 15.

³⁰⁸ K charakterovým vlastnostem Conrada blíže viz. Tamtéž, s. 35–44.

³⁰⁹ MÜLLER, s. 41.

Conrad Rusko, jako většina jeho současníků, ale Itálii,³¹⁰ o jejíž spolehlivosti jako spojence silně pochyboval.³¹¹ Na Balkáně pak Conrad považoval za hlavní hrozbu Srbsko a Černou Horu, přičemž byl přesvědčen, že tento problém bude Vídeň muset dříve či později řešit vojenským zásahem.³¹² Tyto radikální návrhy náčelníka štábu a jeho snahy ovlivňovat zahraniční politiku měly v budoucnosti přispět nejen k jeho slavnému sporu s Aehrenthalem,³¹³ ale i k postupnému odcizení se svým někdejší příznivcem Františkem Ferdinandem.

Ve Vídni sice došlo k zásadním politickým změnám, bylo však otázkou nakolik se promítnou do velmocenské pozice Rakouska-Uherska. V každém případě je možné tvrdit, že Aehrenthalovo jmenování bylo na vnitropolitické i zahraničněpolitické scéně kladně přijato.³¹⁴ Evropské veřejné mínění také příznivě přijalo skutečnost, že již krátce po svém nástupu do funkce demonstroval své přesvědčení, že „*politikou monarchie je kontinuita*“.³¹⁵ Současně však Aehrenthal plánoval provádět mnohem aktivnější politiku, než jeho předchůdce.³¹⁶ Avšak vzhledem ke skepsi

³¹⁰ Conrad tvrdil, že pokud by se Rakousko-Uhersko snažilo řešit situaci na Balkáně vojenským vystoupením, hrozilo by také válečné střetnutí s Itálií. Conrad Aehrenthalovi 18. 12. 1907, Státní oblastní archiv Litoměřice, Aehrenthalský rodinný archiv Kt, 125, inv. č. 138 Korespondence Aehrenthal Conrad.

³¹¹ CONRAD, sv. 1, s. 57. Již od roku 1907 pak Conrad naléhal, aby Rakousko-Uhersko vypovědělo trojspolkovou smlouvu s Itálií. Tamtéž, s. 63. V následujících letech pak Conrad opakovaně bezúspěšně navrhoval zahájení preventivní války proti Itálii. Blíže viz. PANTENIUS, Hans Jürgen, *Der Angriffsgedanke gegen Italien bei Conrad von Hötzendorf. Ein Beitrag zur Koalitionskriegsführung im Ersten Weltkrieg*, I. Teilband, Köln, Wien 1984.

³¹² CONRAD, sv. 1, s. 60.

³¹³ K vyvrcholení tohoto sporu blíže viz. SKŘIVAN, Aleš, *Der Höhepunkt des Streits Aehrenthal – Conrad im Herbst 1911*, in: Prague Papers on the History of International Relations 2009, s. 299–307.

³¹⁴ Mimo Petrohrad měl Aehrenthal řadu příznivců i u západních mocností. V Londýně byl dokonce stálý podsekretář Foreign Office sir Charles Hardinge považován za Aehrenthalova přítele a obdivovatele. Aehrenthalovo jmenování pak velmi kladně přijal i král Eduard VII. Mensdorff Aehrenthalovi 26. 10. 1906, HHStA, NL/Ae, Kt. 3.

³¹⁵ MOLDEN, s. 22.

³¹⁶ Aehrenthalův pohled na možnosti řešení problémů monarchie se dosti lišil. Zatímco podle Gołuchowského „*byly vnitřní neduhy monarchie natolik závažné, že při absenci skutečných hrozeb jejím zájmům spatřoval naději na záchranu v naprostém klidu a odpočinku. Aehrenthal předepisoval vitální zahraniční politiku, která by zvýšila pacientovo sebevědomí a jeho zájem zůstat naživu. Přestože zamýšlel použít stejné diplomatické nástroje jako jeho předchůdce, měl*

císaře Františka Josefa I., se Aehrenthal nemohl zaměřit na splnění svého snu obnovení Spolku tří císařů.³¹⁷ Přesto hodlal udržovat s Ruskem co nejlepší diplomatické vztahy, o čemž svědčí skutečnost, že svým následovníkem v Petrohradě navrhl císaři ke jmenování svého blízkého přítele a elitního diplomata Leopolda hraběte Berchtolda, kterému 31. října 1906 napsal: „*Splnil jsem svou povinnost, tím že jsem přijal tento úřad. Nyní je na tobě, abys splnil tu svou.*“³¹⁸ Politiku vůči Rusku chtěl Aehrenthal založit na konzervativních základech, které měly převážít vzájemné protiklady obou zemí.³¹⁹ Současně plánoval využít skutečnosti, že obě velmoci minimálně dočasně pojily shodné zájmy spočívající v udržení statu quo na Balkáně a společné politiky v Istanbulu, jejímž cílem bylo urychlení a prohloubení reform v Makedonii.

Své záměry mohl Aehrenthal začít prosazovat již během své první zahraniční cesty, když na počátku listopadu 1906 zamířil do Petrohradu, kde měl definitivně ukončit své působení v roli velvyslance. Aehrenthalovým cílům posílit vazbu s Ruskem na bázi společné politiky na Balkáně a vůči Osmanské říši, však nebyla příliš nakloněna nová osobnost ruského ministra zahraničí Alexandera Petroviče Izvolského. Tento muž, který prošel diplomatickými posty v Osmanské říši, Rumunsku, Bulharsku, USA, Vatikánu, Srbsku, Bavorsku, Japonsku a Dánsku,³²⁰ nastoupil do úřadu ministra zahraničí 12. května. Přestože byl současníky považován za velice nadaného politika, oplývajícího velkým diplomatickým umem a obrovskými znalostmi, byl také označován za ješitného, sobeckého a oportunistického muže se sklony ke zbabělosti.³²¹ Izvolskij se také velice

poněkud odhodlanější a ambicióznější záměr – pozitivní posílení prestiže a nezávislosti habsburské monarchie.“ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 290.

³¹⁷ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 18.

³¹⁸ HHSStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 68an.

³¹⁹ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 102.

³²⁰ Tamtéž, s. 68an.

³²¹ Tamtéž, s. 72. Pozoruhodný je také jeho popis z pera rakousko-uherského velvyslance Berchtolda: „*Průměrně veliký, světlé vlasy ulízané na pěšinku, zarudlé tváře, široké čelo, pátravé oči, rozplácnutý nos, vzdorovitá čelist, monokl, skvělé oblečení. Jeden pohled do zrcadla, jeden obligatorní úsměv a konvenční pozdravení – vše stereotypně v nezměněném rytmu opakované i při*

lišil od svého předchůdce Lamsdorffa. Patřil totiž mezi ruské liberální politiky, kteří si přáli spolupracovat se západními mocnostmi a urovnat vztahy s Japonskem. Byl také přesvědčen, že cílem Ruska je zabránit německé hegemonii v Evropě. Na této představě pak založil své politické plány spočívající především v těsnější spolupráci s Francií a navázání přátelství s Brity, které krátce po svém nástupu do úřadu zaslal velvyslancům v Londýně (Benckendorff), Paříži (Nělidov) a Římě (Muravěv).³²² Vůči Osmanské říši a balkánským státům pak hodlal praktikovat mnohem aktivnější politiku, která by Rusko vymanila z entete s Vídní, jejímž byl odpůrcem. Hlavním Izvolského cílem v této oblasti pak byla změna statu Úžin tak, aby jimi mohly proplouvat ruské válečné lodi, ale současně by oba průlivy zůstaly uzavřeny bojovým plavidlům ostatních velmocí.³²³ Aehrenthalovy plány na prohloubení rakousko-ruské spolupráce tak byly vzhledem k zaměření ruského ministra jen obtížně proveditelné.

Sama první Aehrenthalova návštěva v Petrohradě v roli ministra zahraničí se nesla v dosti obecném a spíše zdvořilostním duchu. Nejprve byl 7. listopadu přijat carem Mikulášem II., kterého ujistil, že zamýšlí s Ruskem nadále spolupracovat, a hodlá založit svou politiku na základě monarchistických principů.³²⁴ Rozhovory, které proběhly v následujících dnech s Izvolským, se pak omezily na pouhou diskuzi o odstranění protikladů obou zemí na Balkáně a o dalším pokračování makedonských reforem, které bylo ohroženo osmanskými požadavky na zvýšení tureckých cel.³²⁵ Výsledky rozhovorů však byly mizivé a Aehrenthal si začínal uvědomovat, že přimět Izvolského ke spolupráci bude obtížný problém. O této skutečnosti pak hovořil v Berlíně, kde se zdržoval 14. a 15. listopadu,

dalších návštěvách. " HANTSCH, Hugo, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann*, Wien, Köln, Graz 1963, s. 49.

³²² CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 73.

³²³ Tamtéž, s. 74an.

³²⁴ Tamtéž, s. 103.

³²⁵ Tento požadavek na zvýšení cel o 3 % Porta vysvětlovala tím, že takto získané prostředky budou investovány do provádění reforem. Narazila však na odpor Británie, která svůj souhlas podmiňovala zesílením kontroly osmanských financí. Mérey Aehrenthalovi 13. listopadu 1906, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 418.

s německým kancléřem Bülowem, kterému si stěžoval na Izvolského negativní postoje a „*poukázal na ješitnost, která nutí ruského ministra vést zdánlivě populární politiku doma i na venek a na Balkáně směřuje k podřizování základního kursu britským představám*“.³²⁶

V měsících po svém návratu ze své první zahraniční cesty zahájil Aehrenthal éru velmi aktivní politiky, jíž hodlal posílit mezinárodní postavení monarchie, jejíž základní linie představil 4. prosince ve své řeči před rakousko-uherskými delegacemi, která měla obrovský úspěch.³²⁷ Jejím základem bylo získání větší nezávislosti na Německu a zlepšení vztahů s ostatními sousedy Rakouska-Uherska. Zde se nehodlal omezit na pouhou snahu o prohloubení spolupráce s Ruskem, ale pokoušel se také o aktivní přátelskou politiku vůči Itálii.³²⁸ Proto také v průběhu roku 1907 zahájil politiku sblížení s Římem, která vyvrcholila schůzkou s italským ministrem zahraničí Tommasem Tittonim v Desiu v polovině července. Tato jednání byla „*demonstrací vzájemného porozumění a byla osobním úspěchem rakouského státníka*“.³²⁹ Aehrenthal zde se svým italským protějškem jednal i o makedonské a albánské otázce, přičemž se obě velmoci zavázaly ke spolupráci. Jasným dokladem jak vysokou hodnotu přikládala světová veřejnost úspěšnému napravení vztahů mezi Rakouskem-Uherskem a Itálií pak představuje skutečnost, že oba ministři byli navrženi na Nobelovu cenu míru za rok 1907. „*Avšak ve Vídni byli přesvědčeni, že by bylo nevhodné, aby císařský ministr zahraničí přijmul značný finanční obnos jen proto, že se věnuje svým povinnostem.*“ Aehrenthal proto tuto poctu odmítl.³³⁰

Co se týče Aehrenthalovy politiky ve sféře Východní otázky (resp. vůči Osmanské říši), tak zde Aehrenthal zdůrazňoval, že právě integrita evropské části Turecka je základním kamenem jeho zahraničněpolitické

³²⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 19.

³²⁷ Szögyény Aehrenthalovi 18. 12. 1906, HHSStA, NL/Ae Kt. 4.

³²⁸ Tato politika označovaná historiky jako rakousko-italský flirt však měla být úspěšná jen krátkodobě, přesto došlo v letech 1907–1908 k překvapivému narovnání vztahů mezi Vídni a Římem. Nemělo však překonat vážné krize z let 1908–1909. AFFLERBACH, s. 568an.

³²⁹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 25.

³³⁰ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 291.

orientace.³³¹ Proto se také od počátku snažil zablokovat britskou ideu autonomní Makedonie.³³² To bylo v souladu s tím, co Aehrenthal prohlásil před delegacemi v prosinci, kdy zdůrazňoval, že Turecku by neměly být kladeny přemrštěné požadavky.³³³ Hlavní problémy makedonské otázky pak byly především dva negativní faktory – nejednota velmocí ohledně jejího řešení a finanční situace samotných Osmanů.³³⁴ Hlavní pozornost velmocí se proto soustřeďovala na jednání o financování reform, která však byla prodlužována zdoluhavými jednáními o zvýšení osmanských cel, kterým sultán Abdülhamid i velkovezír Ferid Paša podmiňovali další reformní činnost. Pro Aehrenthala byly makedonské reformy nadmíru důležité, neboť právě na základě společné politiky vůči Osmanské říši hodlal založit svou politiku sblížení s Ruskem.³³⁵ Proto již krátce po své návštěvě v Petrohradě v listopadu 1906 zaslal instrukce velvyslanci v Istanbulu Pallavicinimu,³³⁶ aby postupoval ve shodě s ruským velvyslancem Ivanem Alexejevičem Zinověvem.³³⁷ Aehrenthal si sice dobře uvědomoval, že akceschopnost Ruska je momentálně silně podvázána

³³¹ MOLDEN, s. 22.

³³² Aehrenthal Méreyovi 21. prosince 1906, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 426.

³³³ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 112.

³³⁴ Správu nad makedonskými financemi určovala dohoda z roku 1906, která přidělovala značné pravomoci civilním agentům velmocí. Blíže viz. *Macedonian Financial „Règlement“ 1906. „Règlement“ for the Financial Service of the three Vilayets of Roumelia.* in: *The American Journal of International Law*, Vol. 1, No. 2, s. 209–213.

³³⁵ Blízkovýchodní politika Rakouska-Uherska měla být dále založena na Müurzstegském programu a spolupráci s Ruskem, která se na jaře 1907 ukazovala jako nutná, neboť Vídeň musela čelit britským požadavkům na udělení autonomie Makedonii. Aehrenthal chtěl podobnému vývoji zabránit, protože by vedl ke konci statu quo. Proto měly být dle jeho názoru reformy prováděny jen postupně za dozoru Rakouska-Uherska a Ruska, které měli vykonávat neustálý tlak na sultána. Koncept instrukcí Berchtoldovi 6. 3. 1907, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 467an.

³³⁶ Markrabě Johann Pallavicini (1848–1931) se velvyslancem v Istanbulu stal roku 1906, kdy vystřídal doyena tamního diplomatického sboru hraběte Heinricha von Caliceho, jenž v Istanbulu strávil celých 26 let. Přestože nová osobnost v tomto významném postu diplomacie Rakouska-Uherska nebyla natolik energická jako jeho předchůdce při vykonávání tlaku na Turky v otázce reform, byl tento muž svými kolegy popisován jako „*vynikající profesionál, velmi rychlý při práci, dosti střízlivý a praktický.*“ V průběhu času se z něj stal jeden z největších znalců na situaci v Osmanské říši a zvláště během první světové války získávaly jeho názory značnou váhu i v samotné Vídni. BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire 1900–1918*, in: KENT, Marian (Ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996, s. 34.

³³⁷ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 144.

důsledky porážky ve válce s Japonskem a následné revoluce, což jej nutilo k tomu, aby souhlasil s tím, že se na reformní činnosti bude podílet více velmocí, trval však na tom, aby Rakousko-Uhersko „*a Rusko byly ostatními mocnostmi uznány jako vůdci této akce [reformního programu] už jen z toho důvodu, aby byla další spolupráce s ruskou vládou v duchu entente vůbec možná a také proto, aby se celou akcí podařilo udržet v takových hranicích, které by zajistily, že by bylo možné počítat s německou spoluprací*“.³³⁸ Oba diplomaté pak společně pracovali na návrhu justiční reformy,³³⁹ přestože byl Pallavicini přesvědčen, že uklidnění situace v Makedonii by efektivněji přinesl tlak na vlády v Bělehradu a Athénách, které pokračovaly v praxi vysílání ozbrojených band, jež vnášely do provincie další neklid.³⁴⁰

Jednání o problému financování reforem pak dosáhla svého vrcholu v dubnu 1907. Především díky Aehrenthalově aktivitě došlo k dohodě o zvýšení osmanských cel. Současně byl prodloužen mandát reformních orgánů na sedm let, jejich kontrola nad finanční správou provincie byla zvýšena. Vzhledem k tomu, že velmoci také pevně držely v rukou reformy četnictva a justice, lze konstatovat, že sultán byl v provincii jen polovičním pánem.³⁴¹ Aehrenthal však tuto dohodu považoval pouze za dílčí úspěch na cestě za uklidněním tamější situace. Současně však odmítal britské návrhy na prohloubení reforem a větší nezávislost Makedonie. Plánoval proto proti britskému vlivu vytvořit silný blok velmocí: „*Jedná se o, to jasně určit, co Rakousko-Uhersko a Rusko v následující době v Turecku chtějí. Pokud platí dosavadní politika entente s jejími dosažitelnými cíli, pak se musíme orientovat na získání podpory dvou zemí, která jsou zainteresovány na uchování míru v Turecku – Německa a Francie. Nechci budovat žádný*

³³⁸ Koncept instrukcí Pallavicinimu 6. března 1907, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 471.

³³⁹ Jejich spolupráci je však nutné považovat za poněkud opatrnou, neboť vztahy mezi oběma diplomaty kalily vzájemné neshody, které navíc posilovala snaha britského velvyslance O'Connora, jenž se snažil o rozštěpení spolupráce mürzstegských velmocí. BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 293.

³⁴⁰ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 146.

³⁴¹ MOLDEN, s. 25.

spolek v Konstantinopoli, nýbrž pomocí tajné dohody čtyř velvyslanců omezit egoistické aspirace O'Connora a Imperialiho. Pokud by se nám pod takovýmto dozorem podařilo dovést do konce justiční reformu...mohli bychom ještě dlouho prosazovat politiku statu quo.“³⁴²

S touto Aehrenthalovou koncepcí však nesouhlasil Pallavicini, který tvrdil, že Rakousko-Uhersko by se mělo soustředit především na zajištění svých vlastních zájmů na Balkáně, kterými dle jeho názoru bylo udržení osmanského panství v Evropě, posílení hospodářských zájmů Rakouska-Uherska v Osmanské říši a na její propojení s evropskou železniční sítí. Proto také pro něj byla otázka stavby sandžacké dráhy, jež by monarchii propojila se Soluní, mnohem důležitější než celá makedonská otázka.³⁴³ Pallavicini také trval na tom, že Vídeň by se měla pokusit využít obtíží Ruska, neboť podle jeho analýzy prestiž Ruska v Osmanské říši výrazně poklesla, ať už se týká evropských či asijských otázek (zde připomínal nedávný pohraniční konflikt mezi Osmanskou říší a Persií, který Rusové nebyli schopni řešit), co se týče samotných Osmanů, pak Pallavicini pozoroval jejich zvýšené sebevědomí vůči Petrohradu a konstatoval, že „*se jej již zde nebojí*“.³⁴⁴ Aehrenthal tyto vývody sice neodmítal, nehodlal však kvůli posílení rakousko-uherské pozice v Istanbulu obětovat svůj projekt sblížení s Ruskem. Proto lze také během května 1907 zaznamenat zvýšenou aktivitu Ballhausplatzu ve směru zajistit spolupráci konzervativních mocností a Francie v Istanbulu.

Aehrenthalova snaha se však měla setkat s nezdarem. Hlavní těžiště jednání o této Aehrenthalově kombinaci leželo v Petrohradě, kde jednal Berchtold s Izvolským, který mu 20. května sdělil, že má k projektu jisté sympatie zdůraznil však, že nejdříve by měl být připraven plán reform s nímž budou souhlasit obě velmoci, a až pak mělo být dle jeho představy

³⁴² Aehrenthal Berchtoldovi 14. 5. 1907, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 501.

³⁴³ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 150.

³⁴⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 11. 4. 1907, HHStA, Politisches Archiv (dále jen PA), XII Türkei, Kt. 191 Berichte.

jednáno o jeho podpoře ze strany Německa a Francie.³⁴⁵ Berchtold proto dospěl k závěru, že Izvolskij je Aehrenthalovým návrhům nakloněn, a že je považuje za možný nástroj rovnováhy sil.³⁴⁶ Ruský ministr totiž Berchtoldovi sdělil, že je velmi nakloněn možnému německo-francouzskému sblížení, prohlásil však, že „*je značný rozdíl mezi slovy a skutky, teorií a praxí*“, přičemž poukázal na spory Berlína a Paříže v otázce Maroka.³⁴⁷ Přes tento opatrný přístup ze strany Rusů však Aehrenthal doufal, že se mu podaří pro svou ideu spolupráce čtyř velmocí v Makedonii Izvolského získat. V tomto ohledu však byla jeho analýza úmyslů ruského ministra zahraničí mylná. 29. května totiž vyhradil celý projekt britskému korespondentu listu *The Times* Wickhamu Steedovi ruský sekretář velvyslanectví ve Vídni Děmidov. Zůstává pochopitelně otázkou, nakolik se v celé indiskreci angažoval sám Izvolskij, je však pochopitelně dosti pochybné, že by Děmidov postupoval na vlastní pěst. S odstupem času velvyslanec Berchtold označoval Izvolského naději vzbuzující výroky při rozhovorech z 20. května za komedii.³⁴⁸ Je proto dosti pravděpodobné, že Izvolskij dočasně obětoval entente s Vídni své vlastní politice sblížení s Londýnem, která vyvrcholila na konci srpna podpisem britsko-ruské dohody o vyrovnání v mimoevropských oblastech.³⁴⁹

Odhalení Aehrenthalových protibritských plánů v Makedonii vyvolalo značné rozpaky v Londýně, kde již 29. května ministr zahraničí sir Edward Grey upozornil rakousko-uherského velvyslance Mensdorffa, že Británie nepřipustí, aby byla vymanévrována z podílení se na makedonských reformách. Aehrenthalovi nezbylo, než 31. května

³⁴⁵ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 154.

³⁴⁶ HANTSCH, s. 67.

³⁴⁷ Berchtold Aehrenthalovi 20. 5. 1907, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

³⁴⁸ HANTSCH, s. 70.

³⁴⁹ Zastáncem této ideje byl i sám Aehrenthal, který si trpce stěžoval na to, že Rusové svou balkánskou politiku podřizují Britům a tento nejnovější incident pak označoval za „*nový důkaz o síle britské pozice v Petrohradě*“. Aehrenthal Berchtoldovi 12. 6. 1907, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 508. S odstupem času však Berchtold, nabyt přesvědčení, že k indiskreci mohlo dojít nejprve v Paříži, když Vídeň tajně sondovala její postoj k možné velmocenské kombinaci v Istanbulu. Berchtold Aehrenthalovi 24. 7. 1907, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

odpovědět, že neměl v úmyslu narušit spolupráci velmocí v Istanbulu,³⁵⁰ což však nepůsobilo příliš věrohodně. Mensdorff proto 4. června opět opakoval, že Rakousko-Uhersko nemělo v úmyslu nahradit spolupráci s Ruskem kombinací čtyř velmocí. Prohlásil také, že Vídeň bude hledat podporu pro politiku v rámci Müzzstegského programu u všech velmocí včetně Británie.³⁵¹ Aehrenthalova politika snahy omezit vliv Británie na Blízkém východě a otupit její radikální návrhy reforem, tak ztroskotala. Samo odhalení jeho plánů vymanévrovat Brity z rozhodování o makedonských reformách pak výrazně narušilo vztahy obou velmocí, které se podařilo do jisté míry napravit až v srpnu, kdy se v Ischlu setkal císař František Josef I. s britským panovníkem Edwardem VII., kde Aehrenthal přislíbil v rozhovoru s Hardingem, že Rakousko-Uhersko urychlí vypracování reformy makedonské justice.³⁵²

Aehrenthalův neúspěch ve snaze vytvořit spolek velmocí, který by podporoval müzzstegský program makedonských reforem, měl negativní dopad na postavení Rakouska-Uherska v Istanbulu, kde se Vídeň ocitla do značné míry osamocená.³⁵³ Nejednota velmocí pak znamenala výrazné zpomalení reforem především proto, že tento stav napomáhal Turkům v jejich odporu vůči jakýmkoli reformním návrhům. Atmosféra v Istanbulu se obracela jednoznačně proti Rakousku-Uhersku, neboť jím navrhované reformy byly vnímány jako přílišné vměšování do vnitřních záležitostí říše. Sám sultán se vyjadřoval v tom smyslu, že kdokoli, kdo před ním bude hovořit o reformách, bude považován za zrádce.³⁵⁴ Jedinou nadějí Vídně bylo obnovení společného postupu s Ruskem. Jistá naděje v tomto směru svítla, když 26. června předložil Zinověv Pallavicinimu ruský návrh reforem, s nímž však rakouský velvyslanec nesouhlasil, neboť byl výrazně

³⁵⁰ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 156.

³⁵¹ HANTSCH, s. 69an.

³⁵² BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 295.

³⁵³ Pokles rakousko-uherské prestiže v Istanbulu odhalovaly i silné turecké protesty proti zahraničnímu dozoru nad justiční reformou v Makedonii, která byla součástí reformních návrhů Vídně. SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 36.

³⁵⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 30. 10. 1907, HHStA, NL/Ae, Kt. 3.

nakloněn makedonským křesťanům, kterým mělo být svěřeno jmenování osmanských zástupců ve finanční komisi pro Makedonii. Pallavicini však soudil, že by tento návrh mohl posloužit alespoň jako základ diskuze velmocí.³⁵⁵ Přestože se podařilo rakousko-uherské diplomacii tyto ruské požadavky poněkud zmírnit, měly se další diskuze protáhnout na několik měsíců. Problém rakousko-uherské politiky v Istanbulu spočíval v neochotě Izvolského jednat s Vídní à deux a trval na tom, že obě velmoci musí získat pro své návrhy reforem co nejširší podporu ze strany ostatních velmocí.³⁵⁶ Izvolského opatrný postoj ke spolupráci s Rakouskem-Uherskem je pak nutné vnímat v souvislosti s jeho souběžnými jednáními s Brity.

Během těchto debat, které skončily proslulým rusko-britským vyrovnáním, vyšla najevo Izvolského snaha dosáhnout změny statu Úžin, který určovala Londýnská konvence z roku 1871. První sondy v tomto směru vyslal Izvolskij do Londýna již na podzim roku 1906, kdy však narazil na britskou neústupnost. Dospěl proto k závěru, že „*odložením jednání o otázce Úžin na dobu, kdy budeme jak uvnitř tak navenek v příznivější situaci než nyní, můžeme více získat, než ztratit*“.³⁵⁷ Tento stav nastal na jaře 1907 a jednání trvala až do července 1907. Izvolskému se sice nepodařilo dosáhnout změny odmítavého Greyova postoje, jednání se však na přelomu jara a léta prohloubila a následně vedla k uzavření dohod o vymezení sfér vlivu na Dálném a Blízkém východě. Aehrenthal tyto dohody nevnímal jako zásadnější hrozbu svým úmyslům, protože je považoval především za řešení asijských problémů Petrohradu a Londýna.³⁵⁸ Naopak doufal, že se mu podaří obnovit rakousko-ruskou spolupráci. Prvním krokem k tomuto cíli měl být společný tlak obou velmocí na vlády v Bělehradě, Sofii a Athénách, aby upustily od podpory ozbrojených skupin, jež stále šířily neklid v makedonských vilajetech.³⁵⁹ V Berlíně však

³⁵⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 26. 6. 1907, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 191 Berichte.

³⁵⁶ Berchtold Aehrenthalovi 7. 7. 1907, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

³⁵⁷ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 165.

³⁵⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 295.

³⁵⁹ Aehrenthal Berchtoldovi 9. 9. 1907, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 540an.

byly britsko-ruské dohody vnímány odlišně. Bülow a především německý velvyslanec v Istanbulu Marschall se totiž obávali, že podpora mocností entente bude současně znamenat ústupky Britům. Marschall také varoval před přílišným tlakem na Portu, který mohl mít dle jeho názoru nedozírné důsledky. Přestože Němci oficiálně Vídeň ujišťovali, že podpoří její reformní návrhy, byl Marschall odhodlán jejich prosazení zabránit.³⁶⁰

Novou příležitost ke sblížení s Ruskem získal Aehrenthal během Izvolského návštěvy ve Vídni na konci září 1907.³⁶¹ Oba ministři jednali o zahájení konference velvyslanců v Istanbulu, před jejímž počátkem předložili Turci vlastní návrhy reforem inspirovaných Němci ruskému velvyslanci Zinověvovi.³⁶² Ty však Aehrenthal s Izvolským považovali za nedostatečné a byli odhodláni k prosazování vlastních požadavků, které však měly být dle představ ruského ministra podpořeny všemi velmocemi. Izvolskij tak definitivně zavrhl ideu vytvoření kontinentální ligy, která by z turecké politiky vytlačila Británii a Itálii.³⁶³ Makedonské reformy měly být vyřešeny dohodou vzešlou z jednání velvyslanců v samotném Istanbulu. Podobně jako při diskuzích s Brity se Izvolskij pokusil o sondování rakouského postoje k případné změně statu Úžin, když Aehrenthalovi sdělil, že existence ruské flotily ve Středomoří by vytvořila překážku anglo-francouzské hegemonie v oblasti. Výměnou za souhlas Vídně se změnou statu Úžin ve prospěch Ruska pak nabízel ruské svolení s případnou rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny a sandžaku Novi Pazar. Aehrenthal však neměl v té době na něčem takovém zájem, a proto odpověděl vyhýbavě.³⁶⁴ Jednání s Izvolským však Aehrenthala nepochybně naplnila optimismem, protože se zdálo, že ruský ministr je připraven spolupracovat s Vídni na řešení makedonské otázky. Pozoruhodným faktem však zůstává,

³⁶⁰ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 38an.

³⁶¹ K Izvolského návštěvě ve Vídni a jeho pobytu v Karlových Varech v létě 1907 blíže viz. HANTSCH, s. 75–81.

³⁶² Tamtéž, s. 37.

³⁶³ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 194.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 191.

že se Aehrenthal při rozhovorech se svým protějškem nezmínil o tom, že v průběhu roku nabývala na akutnosti otázka projektu tzv. sandžacké dráhy, který měl výrazně posílit postavení duální monarchie na Balkáně.³⁶⁵ Tato skutečnost měla mít závažné důsledky, protože vzhledem k souběžným jednáním o makedonských reformách měly být obě otázky (aniž to Aehrenthal zamýšlel) propojeny. Projekt sandžacké dráhy tak měl výrazně promluvit do řešení problému makedonských reform.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 190.

2. 2. Krize sandžacké dráhy

Rakousko-Uhersko získalo právo na budování pozemních komunikací v sandžaku Novi Pazar (včetně výstavby železnic) v XXV. článku Berlínské smlouvy, přičemž právo udělit svolení k budování většího projektu si vyhrazoval sultán.³⁶⁶ Vzhledem ke špatné dopravní situaci v okupované Bosně a Hercegovině však Rakousko-Uhersko této možnosti po dlouhá desetiletí nevyužilo. Zvýšený zájem Vídně o železniční projekty na Balkáně lze pozorovat až ke konci 19. století. V listopadu 1900 ministerská rada schválila výstavbu tratě ze Sarajeva směrem na jih, na hranici sandžaku Novi Pazar.³⁶⁷ V téže době totiž Turci dostavěli trať do Mitrovice na jižních hranicích sandžaku a před Rakouskem-Uherskem se otevírala možnost vybudovat železnici, jež by přímo spojovala monarchii se Soluní v Makedonii, čímž by došlo k napojení na osmanskou železniční síť. Sama stavba železnice na bosenském území ze Sarajeva do Uvace se však protáhla až do roku 1905. *„Teprve v tomto okamžiku nabylo propojení železniční sítě Bosny s tureckými drahami, tedy vybudování spojnice Uvac – Mitrovica, klíčového významu pro rakousko-uherské politické i ekonomické zájmy na Balkáně. Monarchie by takto získala přímé spojení s Konstantinopolí – dosud část trati do turecké metropole vedla přes srbské území, došlo by k napojení na řecký železniční systém, vybudování této poměrně krátké spojnice by nepochybně podstatně přispělo k celkovému posílení rakouské prestiže na Balkáně. Projekt stavby měl i podporu vojenských špiček, zejména šéfa generálního štábu Conrada von Hötzendorf.“*³⁶⁸

³⁶⁶ MOLDEN, s. 32.

³⁶⁷ MAY, Arthur J., *The Novibazar Railway Project*, in: *The Journal of Modern History*, vol. 10, 1938, No. 4, s. 499.

³⁶⁸ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 41. Ideu stavby sandžacké dráhy podporoval Conrad i v soukromé korespondenci s Aehrenthalem. 22. 12. 1907, Státní oblastní archiv Litoměřice, Aehrenthalský rodinný archiv Kt, 125, inv. č. 138 Korespondence Aehrenthal Conrad. Co se týče samotné trasy této 250 kilometrů dlouhé železniční dráhy, lze některé zajímavé poznámky nalézt

Přes dokončení úseku Sarajevo-Uvac se Vídeň nepokusila okamžitě získat sultánovu koncesi se stavbou sandžacké dráhy. Mimo nedostatku politické vůle a potřebných finančních zdrojů totiž Rakousko-Uhersko naráželo na zahraniční odpor proti svému projektu. V průběhu 90. let 19. století totiž došlo k oživení idey stavby železnice, která by spojovala Srbsko s některým z albánských přístavů na Jadranu.³⁶⁹ Podobná železniční dráha by se vyhýbala rakousko-uherskému území a pomohla by Srbsku vymanit se z hospodářské závislosti na Rakousku-Uhersku. Projekt tzv. Transverzální dráhy pak pro Bělehrad nabyl důležitosti od počátku tzv. „Prasečí války“. Její stavba by však měla negativní důsledky na postavení habsburské monarchie na Balkáně. Nejen, že by znamenala zhroucení Aehrenthalovy politiky obnovení rakousko-uherské ekonomické pozice v Srbsku, jejím důsledkem by také bylo posílení hospodářských pozic Itálie na Balkáně, čemuž chtěl rakouský ministr zabránit.³⁷⁰ Idea srbského projektu nabyla na aktuálnosti v průběhu roku 1907, kdy Srbové zahájili diplomatickou aktivitu ve snaze zajistit si podporu velmocí pro projekt Transverzální dráhy. Přestože se setkali spíše s opatrným přístupem,³⁷¹ byla hrozba prosazení stavby Transverzální dráhy ve Vídni vnímána vážně.

O prosazení projektu sandžacké dráhy uvažoval Aehrenthal již od jara 1907, kdy zaslal nótu ministerským předsedům Předlitavska a Zalitavska. Aehrenthal zdůraznil klíčový význam projektu, jenž měl zajistit rakouské zájmy na Balkáně. Sandžacká dráha měla dle jeho názoru zabránit propojení Srbska a Černé Hory a měla být protiváhou projektu Transverzální dráhy, která by v případě existence rakouské železnice byla napojena na rakousko-uherskou železniční síť. Za hlavní překážku projektu Aehrenthal považoval nedůvěru samotné Porty vůči rakousko-uherské

ve zprávách německého velvyslance ve Vídni Karla von Wedela - Wedel Bülowovi 15. 3. 1907, GP, sv. 25, s. 291an.

³⁶⁹ MAY, Arthur J., *Trans-Balkan Railway Schemes*, in: *Journal of Modern History*, vol. 24, 1952, No. 4, s. 353.

³⁷⁰ MÜLLER, s. 87.

³⁷¹ MAY, *Trans-Balkan*, s. 356

balkánské politice, která měla být překonána rakouskými finančními koncesemi.³⁷² Zásadním problémem však pro Aehrenthala byla otázka mezinárodního přijetí projektu a nutnost zajistit si podporu alespoň jedné z velmocí. Proto také o tomto problému jednal s Němci v Berlíně v květnu 1907, kdy se mu dostalo ujištění, že Německo projekt sandžacké dráhy podpoří.³⁷³ O této skutečnosti však silně pochyboval Pallavicini, který tvrdil, že za současného stavu v Istanbulu nemůže Rakousko-Uhersko „počítat s podporou ze strany Německa, na druhé straně musíme očekávat, že prakticky všechny ostatní mocnosti budou proti našemu projektu bojovat. Soudím proto, že bychom měli v každém případě vyčkat, až se situace mezi Německem a Tureckem vyjasní.“³⁷⁴ Aehrenthalovu pozici navíc výrazně znepríjemňovala komplikovaná jednání o obnovení hospodářského vyrovnání mezi oběma částmi monarchie, která byla uzavřena až v říjnu 1907. Až pak byl ministr zahraničí připraven opět obnovit úvahy o prosazení železničního projektu.³⁷⁵

Pallavicini však byl stále opatrný, pokud hodnotil možnosti úspěchu projektu. Aehrenthalovi proto do Vídně hlásil, že má sice dohodnutou audienci u sultána, která se měla konat v půlce listopadu, měl však pochyby o tom, zda bude mít příležitost s pádišáhem o rakouském projektu mluvit.³⁷⁶ To pro Aehrenthala rozhodně nebyla uspokojivá situace, zvláště když musel v Istanbulu sledovat dva cíle současně, neboť v průběhu září začala v hlavním městě Osmanské říše zasedat konference velvyslanců jednajících o makedonských reformách. Jednání se však zdlouhavě vlekla, neshod ostatních velmocí se pak dařilo využívat německému velvyslanci v Bukurešti Kiderlenovi-Wächterovi, který v Istanbulu zastupoval

³⁷² Aehrenthal ministerským předsedům Předlitavska a Zalitavska 22. 3. 1907, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 344 Liasse XXXVI: Bosnisch-türkischer Bahnanschluss.

³⁷³ Záznam státního sekretáře Zahraničního úřadu Tschirschkyho 7. 5. 1907, GP, sv. 25, s. 56.

³⁷⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 29. 5. 1907, HHStA, NL/Ae, Kt. 3.

³⁷⁵ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 41.

³⁷⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 30. 10. 1907, HHStA, NL/Ae, Kt. 3, srv. s Pallaviciniho hlášením z 30. 10. 1907, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 344 Liasse XXXVI: Bosnisch-türkischer Bahnanschluss.

nepřítomného Marschalla.³⁷⁷ Jednání pak na několik týdnů zablokovaly přehnané britské požadavky, konference se pak v podstatě omezila na souboj Kiderlena (hájícího umírněné reformní návrhy samotných Turků) a O'Connora požadujícího co největší nezávislost Makedonie. Mocnosti rakousko-ruské entente v té době ztratily nad situací jakoukoli kontrolu.³⁷⁸

Pro rakouskou politiku bylo navíc krajně nepříznivé, že ruský velvyslanec Zinovjev spolupracoval spíše s britským velvyslancem O'Connorem, než s Pallavicinim.³⁷⁹ Na zasedání velvyslanců 4. prosince byl proto Aehrenthal nucen souhlasit s podpořením ruského návrhu, který počítal s tím, že finančními inspektory v Makedonii budou sultánem jmenováni křesťané, přičemž osmanský panovník je bude vybírat z kandidátů předložených velmocemi. Celková představa velmocí o uspořádání situace v Makedonii pak měla být sultánovi předložena jako kolektivní nota. Porta tak měla být společným tlakem všech velmocí přinucena k ústupu. Avšak vzhledem k nejednotě velmocí bylo dosti pochybné, zda se podaří podobnou společnou notu vůbec připravit.³⁸⁰ Pallavicini současně kritizoval dosavadní politiku Vídně v Istanbulu, přičemž si kladl otázku, „*zda není německá metoda mnohem praktičtější*“ s poukazem na značné zisky Berlína v hospodářské i politické rovině.³⁸¹ Aehrenthal sice situaci neposuzoval natolik pesimisticky, avšak uvědomoval si, že na východě se již nemůže spolehnout výhradně na spolupráci s Ruskem.³⁸² 14. prosince proto jednal ve Vídni s německým velvyslancem u Porty Marschalem, jenž se po delší nepřítomnosti vracel zpět do Istanbulu.

³⁷⁷ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 195an.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 197.

³⁷⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 11. 12. 1907, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 192 Berichte.

³⁸⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 4. 12. 1907, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 192 Berichte.

³⁸¹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 39.

³⁸² Z korespondence s Berchtoldem vyplývá, že Aehrenthal si byl dobře vědom, že Isvolskij je připraven spolupracovat s Brity ve snaze prosadit liberální verzi reform. V tomto smyslu se také ruský ministr dohodl s britským velvyslancem Nicholsonem, že by obě země měly společnou diplomacii přimět Německo k ústupnosti. Berchtold Aehrenthalovi 18. 11. 1907, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

Aehrenthal se snažil Marschalla přesvědčit, aby Německo podpořilo umírněnou verzi reforem, tak jak ji navrhovala Vídeň. Marschall však odvětil, že sultán může být k reformám donucen pouze velmi silným tlakem, kterého se však Německo nehodlalo účastnit. Aehrenthal proto musel argumentovat poukázáním na skutečnost, že fiasko reformní snahy velmocí by mohlo ohrozit mír na Balkáně. Současně prohlásil, že Německo by se mělo pokusit prosadit rakouský návrh, dříve než Britové a Rusové sjednotí své stanovisko při přípravě mnohem liberálnějšího projektu. To nakonec přimělo Marschalla ke kapitulaci – německý velvyslanec přislíbil, že podpoří umírněný reformní projekt vypracovaný v duchu konzervativních principů mocností entente.³⁸³ Je však poněkud překvapivé, že Aehrenthal při jednáních s Marschallem nekladl příliš velký důraz na projekt sandžacké dráhy, přesto požádal německého diplomata o podporu rakouské nótě, již měl na počátku roku 1908 předložit Pallavicini sultánovi.³⁸⁴ Tento opatrný a nedůrazný postup pak naznačuje, že Aehrenthal s německou podporou po ujištěních z jara a léta počítal a necítil potřebu nutnost německé podpory příliš zdůrazňovat, protože již před jednáním s Marschallem učinil první kroky k prosazení rakouského projektu.

Dne 12. prosince Aehrenthal napsal Pallavicinimu, že nastal čas, aby Rakousko-Uhersko vtisklo svému projektu pevnou podobu. Instruoval proto velvyslance, že hodlá rakouský projekt zveřejnit na konci ledna ve svém projevu před delegacemi. Pallavicini měl proto před tím získat sultánův souhlas se stavbou sandžacké dráhy.³⁸⁵ Přesnější instrukce ohledně prosazení projektu sandžacké dráhy pak Pallavicini obdržel krátce před Vánočními svátky 1907: *„Představuji si to tak, že Vaše Excelence v dohledné době, zhruba v příštích čtrnácti dnech, bude přijata k audienci u*

³⁸³ CARLGREN, *Iswoisky und Aehrenthal...*, s. 201.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 203.

³⁸⁵ Aehrenthal Pallavicinimu 12. 12. 1907, PA, XII Türkei Kt. 344 Liasse XXXVI: *Bosnisch-türkischer Bahnanschluss*.

Jeho Výsosti sultána. Během audience Vaše Excelence v úvodu poznamená, že jsme Turecku a sultánovi v poslední době několikrát prokázali naši tradiční přátelskou dobrou vůli, a že jsme připraveni v tomto duchu pokračovat i v budoucnu, očekáváme však, že tato skutečnost bude odpovídajícím způsobem oceněna a uznána. Právě nyní přišel moment, kdy nám Turecko může podat důkaz, že má pochopení pro náš přátelský vztah. Jedná se o dopravně-technickou otázku. Bosenské železnice jsou vystavěny ve směrech na jih a východ....., aby se vyplatily, musí být napojeny na celou železniční síť balkánského poloostrova... Směrem na jih však chybí k propojení s tureckou železniční sítí – úsek Uvac-Mitrovica. Výstavba této trati je z oboustranného hospodářského a dopravně-politického zájmu nutná.“ Po tomto osvětlení situace měl Pallavicini požádat sultána o svolení ke stavbě této dráhy.³⁸⁶ Ještě před prosazením projektu měl Pallavicini získat závaznou podporu Německa. 30. prosince se proto setkal s Marschallem, kterému sdělil obrysy rakouského plánu prosazení železniční koncese. Hovořil s ním také o přípravných krocích, které učinil, když informoval o rakousko-uherském projektu sandžacké dráhy sultána i velkovezíra Ferida Pašu,³⁸⁷ který se však obával, že přijetí projektu oživí pověsti o plánovaném rakouském postupu na Soluň. Přes tuto skutečnost navrhoval Marschall ve své depeši do Berlína, aby Německo projekt opatrně podpořilo. Předpokládal totiž, že přijetí rakousko-uherského projektu může posloužit jako jistá diverze v souběžně řešené makedonské otázce, kde hrozilo, že se německá politika ocitne v izolaci.³⁸⁸ Následujícího dne pak Marschall obdržel svolení státního sekretáře Zahraničního úřadu Schoena k tomu, aby projekt sandžacké dráhy

³⁸⁶ Aehrenthal Pallavicinimu 23. 12. 1907, PA, XII Türkei Kt. 344 Liasse XXXVI: Bosnisch-türkischer Bahnanschluss.

³⁸⁷ K Pallaviciniho audienci u sultána došlo 27. prosince 1907. MAY, *The Novibazar Railway Project*, s. 509.

³⁸⁸ Marschallova zpráva z 30. 12. 1907, GP, sv. 25, s. 293an.

podpořil.³⁸⁹ Zdálo se tak, že Vídeň stojí před významným diplomatickým úspěchem v Istanbulu.

Aehrenthal však nemohl postavit ostatní velmoci před fait accompli, a proto se je rozhodl těsně před pokusem o schválení projektu informovat. Dle jeho názoru byla klíčovou pouze otázka postoje Ruska a Itálie, proto také měly být obě západní velmoci informovány o týden později než Řím a Petrohrad, což naznačuje, že jejich názor považoval Aehrenthal méně významný.³⁹⁰ 9. ledna 1908 hovořil o sandžacké dráze Berchtold s Izvolským. Ruský ministr se vyjadřoval spíše vyhýbavě³⁹¹ a s podobným přístupem se setkal i rakousko-uherský velvyslanec v Římě Lützow.³⁹² Vzhledem k tomu, že žádná z informovaných mocností nevznesla proti projektu Vídně závažnější námitky, byla cesta k jeho schválení otevřená. Otázkou však zůstával problém makedonských reforem, neboť souběžně s Pallaviciniho úsilím o získání železniční koncese jednali velvyslanci v Istanbulu o řešení této naléhavé otázky. Pallavicini proto na konci ledna varoval, že Turci budou výměnou za blahovolné stanovisko v otázce sandžackého projektu očekávat rakouskou vstřícnost v otázce reforem.³⁹³ Problém makedonských reforem se tak definitivně silně propojil s otázkou sandžacké dráhy. Tuto skutečnost si Aehrenthal pochopitelně uvědomoval a obával se, že pokud by stávající snaha o reformy v Makedonii ztroskotala, mohla by být do budoucna silně poškozena rakouská prestiž na Balkáně.³⁹⁴ Tento Aehrenthalův názor společně s absencí dokumentů, jež by dokazovaly opak, naznačují, že pozdější obvinění rakouského ministra z toho, že v zájmu prosazení projektu sandžacké dráhy opustil ideu makedonských reforem, byla mylná.

³⁸⁹ Schoen Marschalovi 31. 12. 1907, GP, sv. 25, s. 295.

³⁹⁰ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 214.

³⁹¹ HANTSCH, s. 85.

³⁹² K otázce úvah o možné italské podpoře projektu se krátce zmiňuje MAY, *The Novibazar Railway Project*, s. 508.

³⁹³ Pallavicini Aehrenthalovi 25. 1. 1908, PA, XII Türkei Kt. 344 Liasse XXXVI: Bosnisch-türkischer Bahnanschluss.

³⁹⁴ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 217.

Samotný projekt sandžacké dráhy byl oficiálně zveřejněn 27. ledna v proslulé Aehrenthalově řeči před rakousko-uherskými delegacemi. Ministr zahraničí zde prohlásil, že pověřil Pallaviciniho úkolem získat koncesi pro stavbu trati Uvac-Mitrovica, která zajistí „*přímé spojení Vídeň-Sarajevo-Athény-Pireus. Toto by také byla nejkratší cesta ze střední Evropy do Egypta a Indie*“. Stavba by podle Aehrenthala byla výhodná i pro Turky, protože by přinesla hospodářské oživení oblastem, jimiž by procházela.³⁹⁵ Aehrenthal pak především výrazně zdůrazňoval, že sandžacká dráha zásadně napomůže rozšíření hospodářských vztahů mezi Rakouskem-Uherskem a Orientem, což bylo na vnitropolitické scéně monarchie velmi příznivě přijato.³⁹⁶ Na mezinárodní půdě se však Aehrenthal s podobně kladnými ohlasy nesetkal.³⁹⁷ Marschall z Istanbulu hlásil, že Aehrenthalova řeč vyvolala u Porty dosti rozpačité pocity,³⁹⁸ velkovezír Ferid Paša pak velmi nelibě nesl Aehrenthalovy zmínky o makedonských reformách a narážky na útlak, kterému byli v minulosti vystaveni křesťané v Makedonii.³⁹⁹ Přesto byli Turci nadále ochotni rakouský projekt podpořit. Zůstává však do značné míry nezodpovězenou otázkou, nakolik tomu bylo díky událostem, jež Aehrenthalovu řeč následovaly.

Aehrenthalovo zveřejnění železničního projektu bylo krajně negativně přijato v Rusku, kde především silně nacionalisticky naladěný tisk zahájil nemilosrdnou kampaň proti rakouskému projektu.⁴⁰⁰ Přes tuto skutečnost však byla Izvolského prvotní reakce překvapivě příznivá, přestože upozorňoval Berchtolda na nebezpečí, jež dle jeho názoru prosazení projektu skrývalo.⁴⁰¹ Po kolapsu makedonských reforem se však postoj ruského ministra změnil v neprospěch Vídně, což Berchtolda

³⁹⁵ Příloha Marschallovy zprávy z 30. 1. 1908, GP, sv. 25, s. 297.

³⁹⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 42.

³⁹⁷ Řada balkánských států i některé z velmocí vnímala sandžackou dráhu jako přímou hrozbu, což je vedlo úvahám o urychlení realizace vlastních železničních projektů. MAY, *Trans-Balkan railway schemes*, p. 357.

³⁹⁸ Marschall Zahraničnímu úřadu 30. 1. 1908, GP, sv. 25, s. 297.

³⁹⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 5. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 194 Berichte.

⁴⁰⁰ HANTSCH, s. 86.

⁴⁰¹ MAY, *The Novibazar Railway Project*, s. 507an.

naplňovalo pesimismem ohledně možnosti další spolupráce.⁴⁰² Vztah Izvolského vůči Rakousku-Uhersku, pak byl v průběhu jara 1908 poznamenán silnou nedůvěrou.⁴⁰³ Podobně nepřátelsky jako v Rusku bylo Aehrenthalovo exposé před delegacemi přijato i v Bělehradě.⁴⁰⁴ Naproti tomu v Černé Hoře byl projekt přijat příznivě, přičemž zdejší politici i významné listy poukazovali na skutečnost, že prosazením projektu Rakousko-Uhersko demonstruje svůj zájem o vylepšení situace balkánských zemí. Cetinje pak oceňovala, že sandžacká dráha usnadní její vlastní propojení s evropskými státy.⁴⁰⁵ Co se týče západní Evropy, zde byla reakce na Aehrenthalův projev taktéž bouřlivá. Ve Francii většina předních listů podpořila ruského spojence a připojila se k útokům na habsburskou monarchii, podobně nepříznivě vnímali železniční projekt i francouzští politici, přestože velvyslance Khevenhüllera ujišťovali, že na nepříznivém postoji francouzských novin nemají žádný podíl.⁴⁰⁶ Střízlivěji hodnotily železniční projekt britské listy, které se zdržely radikálnějších komentářů.⁴⁰⁷ Naproti tomu britský ministr zahraničí sir Edward Grey v rozhovoru s rakousko-uherským velvyslancem Albertem hrabětem Mensdorffem-Pouillym-Dietrichštejnem prohlásil, že s rakouským projektem nemůže sympatizovat, protože jeho prosazení podkopává reformní snahy velmocí v Makedonii.⁴⁰⁸ Tato vyjádření stejně tak jako

⁴⁰² Berchtold Aehrenthalovi 17. 2. 1908, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

⁴⁰³ HHStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 92an.

⁴⁰⁴ Forgách Aehrenthalovi 1. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II. Překvapivě se však k útokům nepřipojil předák nacionalistů Pašić, který vyslanci Forgáchovi řekl, že vidí dále než většina srbských politiků. V sandžacké dráze pak spatřoval příležitost pro další rozvoj Srbska. Forgách Aehrenthalovi 12. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴⁰⁵ Kuhn Aehrenthalovi 6. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴⁰⁶ Khevenhüller Aehrenthalovi 12. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴⁰⁷ Mensdorff Aehrenthalovi 7. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴⁰⁸ Mensdorff Aehrenthalovi 9. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

ruský odpor vůči rakousko-uherskému projektu je pak třeba vnímat v kontextu blamáže velvyslanecké konference v Istanbulu.

Co se týče posledních formalit souvisejících se schválením rakouského projektu, 29. ledna osmanská ministerská rada schválila jeho návrh s tím, že vyměření trati a samotné plány stavby vypracuje komise složená ze zástupců rakouské Společnosti orientálních drah a tureckých představitelů.⁴⁰⁹ S tímto konceptem pak vyslovil sultán Abdülhamid svůj souhlas 31. ledna s tím, že do několika dnů bude připraveno oficiální iradé schvalující stavbu sandžacké dráhy.⁴¹⁰ K tomu nakonec skutečně došlo, když byl tento dokument 4. února předán velvyslanci Pallavicinimu.⁴¹¹ Z rakousko-uherského hlediska se jednalo o podstatný úspěch a jeho pozice v Istanbulu na počátku roku 1908 nebyvale posílila. V průběhu krize z února 1908 pak osmanské ministerstvo stálo plně na Pallaviciniho straně a velkovezír Ferid Paşa veřejně obhajoval rakouský postup před útoky ruského velvyslance Zinověva.⁴¹² Samotná politika o získání železniční koncese tak skončila úspěchem, který však byl záhy zastíněn krizí související s velvyslaneckou konferencí jednající o reformách v Makedonii.

Situace v této provincii se na přelomu let 1907/1908 jen zhoršovala, osmanská vláda byla tamějším stavem natolik zneklidněna, že se rozhodla do oblasti vyslat vojenské posily. Stav osmanských vojsk v Makedonii tak vzrostl na 111 000 mužů, což vedlo některé z členů diplomatického sboru v Istanbulu k spekulacím, že se Porta obává bulharského vojenského zákroku.⁴¹³ Tento stav pochopitelně vyvolával silný tlak na velvyslance

⁴⁰⁹ MOLDEN, s. 34. Členy komise byli dva úředníci z osmanského ministerstva války, dva úředníci osmanského ministerstva staveb a dva inženýři ze Společnosti orientálních drah. Pallavicini Aehrenthalovi 4. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴¹⁰ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 220. Srv. se zprávou německého velvyslance Marschalla z 1. 2. 1908, GP, sv. 25, s. 299an.

⁴¹¹ Pallavicini Aehrenthalovi 4. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴¹² Pallavicini Aehrenthalovi 19. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴¹³ Pallavicini Aehrenthalovi 15. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 194 Berichte.

v Istanbulu, kteří jednali o předložení kolektivní nóty navrhuující reformy. Výsledkem jejich jednání byl již zmíněný kompromis, podle nějž měla být správa makedonských financí svěřena křesťanům jmenovaných sultánem. To však byla varianta, s níž nebyli Turci ochotní souhlasit.⁴¹⁴ Aehrenthal osobně si přál další pokračování makedonských reforem, jež stále do značné míry vnímal jako příležitost na udržení entente s Ruskem. Zaslal proto Pallavicinimu pokyny, aby na konferenci trval na dokončení společné nóty a jejího předání Turkům.⁴¹⁵ Podobné instrukce obdržel i ruský velvyslanec Zinověv.⁴¹⁶

Zasedání velvyslanecké konference v Istanbulu, jež se konalo 5. února – pouhý den po vydání sultánova iradé – skončilo naprostým fiaskem. Vzhledem k malé aktivitě Pallaviciniho i ostatních velvyslanců převzal otěže jednání Marschall, jenž přítomné přesvědčil, že kolektivní nóta velmocí není dostatečně připravená na to, aby byla předána Turkům. Současně předložil návrh, aby bylo provádění reforem svěřeno do rukou samotných Osmanů (konkrétně by za ně byl zodpovědný generální inspektor pro Makedonii Hüsejn Hilmí Paşa).⁴¹⁷ Neschopnost velmocí dosáhnout jakéhokoli kompromisu tak umožnila Německu prosadit svou politiku. Sama konference se po této události v podstatě zhroutila. Výsledkem byl stav, kdy se jednotliví diplomaté navzájem obviňovali ze sabotování kolektivního úsilí.⁴¹⁸

Jako hlavní viníci diplomatického fiaska velmocí byli na mezinárodní scéně označeni Aehrenthal a Pallavicini, kteří byli obviňováni z toho, že ve snaze získat železniční koncesi obětovali makedonské reformy. Izvolskij ovlivněný zprávami Zinověva z Istanbulu před ruskou veřejností tvrdil, že Rakousko-Uhersko svými požadavky u sultána poškodilo věc entente a v otázce makedonských reforem ztratilo svůj

⁴¹⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 5.2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 194 Berichte.

⁴¹⁵ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 236.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 237.

⁴¹⁷ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 43, srv. s CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 240.

⁴¹⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 298.

morální kredit.⁴¹⁹ Jako šokující pak označovali Aehrenthalovu politiku i ti ruští diplomaté, kteří byli doposud přívrženci entente.⁴²⁰ Její odpůrci pak přímo volali po tom, aby se Rusko „*spoléhalo na ty mocnosti, které upřímně touží po reformách*“.⁴²¹ K tomuto postoji se přidal i Izvolskij, jenž se po zhroutilí velvyslanecké konference přiklonil na stranu Britů.⁴²² V Londýně panovalo podobné pobouření nad rakouskou politikou jako v Petrohradě, přičemž pro rakouské diplomaty bylo velmi obtížné vysvětlit, že Vídeň měla na stavbu sandžacké dráhy právo, a že se nepodílela na jakémkoli sabotování makedonských reforem.⁴²³ V odporu Británie a Ruska však spočíval jeden významný rozdíl. Zatímco Rusové se především obávali aktivní rakouské politiky, jež by mohla poškodit jejich zájmy na Balkáně, „*v Londýně chápali Rakousko-Uhersko jako satelit Německa v mezinárodní politice, a tudíž odpovědnost za přijetí projektu sandžacké dráhy Turky i praktické ztroskotání plánu makedonské reformy jednoznačně připisovali Berlínu a zaujali odpovídající stanovisko*“.⁴²⁴ Za názorem, že režiséry zhroutilí makedonských reforem byli Němci, je třeba hledat korespondenta britského listu *The Times* ve Vídni Henryho Vickhama Steeda, jehož postoje zaměřené proti Centrálním mocnostem byly všeobecně známé.⁴²⁵ Tento názor však přijali postupně i sami Rusové, což Wilhelmstrasse vnímala jako krajně nebezpečné a německý velvyslanec v Petrohradě hrabě Pourtalès se proto snažil přesvědčit Rusy o opaku s tím, že se jedná o britskou snahu zneprátnit Německo s Ruskem.⁴²⁶

⁴¹⁹ MOLDEN, s. 36.

⁴²⁰ Metternich Bülowovi 7. 2. 1908, GP, sv. 25, s. 305.

⁴²¹ BRIDGE, *The Habsburg Monarchy among the Great powers*, p. 277. Pallavicini sice svého ruského kolegu upozorňoval na to, že Petrohrad byl o rakouském projektu upozorněn předem, Zinovjev však prohlásil, že o němčem podobném neví, což však působí přinejmenším dosti podivně. Pallavicini Aehrenthalovi 19. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 345 Liasse XXXVI–I Balkanbahnen 1908 II.

⁴²² Berchtold Aehrenthalovi 5. 2. 1908, HHStA, NL/Ae, Kt. 1.

⁴²³ Kinsky Aehrenthalovi 31. 3. 1908, HHStA, NL/Ae, Kt. 2.

⁴²⁴ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 43an.

⁴²⁵ BRIDGE, Francis Roy, *Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914*. London 1972, p. 84.

⁴²⁶ Pourtalès Zahraničnímu úřadu 18. 2. 1908, GP, sv. 25, s. 321.

Situace v Istanbulu tak načas paralyzovala akceschopnost velmocí, avšak rakousko-uherská prestiž zde vzrostla. Útokům a obviňováním ze strany Ruska a Velké Británie se totiž nevyhnuli ani samotní Turci, kteří se dokonce obávali, aby nastalá situace nevedla k válce mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem, což však německý velvyslanec Marschall odmítl s poukazem na dočasnou slabost Rusů.⁴²⁷ V každém případě však lze tvrdit, že pozice Vídně v Istanbulu byla na jaře 1908 nebývale silná.⁴²⁸ Díky tomu se Rakousku-Uhersku ve spolupráci s Německem podařilo na počátku března 1908 prosadit prodloužení činnosti reformních orgánů o dalších sedm let, navzdory tomu, že Pallavicini musel čelit intrikám ostatních velmocí proti této politice. Tento úspěch přičítal Pallavicini skutečnosti, že sultán i velkovezír nabyli dojmu, že Vídeň a Berlín sledují v Osmanské říši shodnou politiku, a byli proto požadavkům Rakouska-Uherska otevřenější než kdy dříve. Podle Pallaviciniho to byl jasný doklad, že spolupráce dvou velmocí v Istanbulu může dosáhnout mnohem větších úspěchů, než samostatná akce kterékoli z nich. Současnou situaci pak hodnotil krajně optimisticky a věřil, že se Vídni otevírá cesta k dalším diplomatickým úspěchům.⁴²⁹ Tyto naděje však měly být v následujících měsících zmařeny vývojem v Osmanské říši, především pak v Makedonii, jejíž problémy zůstávaly po blamáži velvyslanecké konference nevyřešeny.

Pokud hovoříme o otázce Aehrenthalovy a Pallaviciniho viny za zhroucení velvyslanecké konference či přímo jejího obětování v zájmu prosazení sandžacké dráhy, pak je nutné zdůraznit, že mimo výše zmíněných obvinění ze strany Ruska a Velké Británie neexistují pro něco takového jakékoli důkazy. Naopak Aehrenthal trval na tom, aby reformní úsilí bylo dotaženo do konce. Na druhé straně je však nespornou skutečností, že Pallavicini nesdílel všechny názory svého nadřízeného.

⁴²⁷ Marschall ve zprávě Zahraničnímu úřadu 19. 2. 1908, GP, sv. 25, s. 323an.

⁴²⁸ V souvislosti se srbským projektem Transverzální dráhy sultán dokonce Pallaviciniho ujistil, že neschválí stavbu další železnice v oblasti. Pallavicini Aehrenthalovi, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 346 Liasse XXXXVI-1 Balkanbahnen III–XII.

⁴²⁹ Pallavicini Aehrenthalovi, 18. 3. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 194 Berichte.

Podle jeho mínění nemělo Rakousko-Uhersko v Istanbulu sledovat dva cíle současně, jak to činil Aehrenthal. Za významnější pak velvyslanec pokládal projekt sandžacké dráhy, jíž považoval za klíčový faktor balkánské politiky monarchie. Společnou nótu velmocí týkající se makedonských reforem pak z pohledu Osmanů hodnotil jako neakceptovatelnou.⁴³⁰ Z toho je patrné, že Pallavicini minimálně v soukromí upřednostňoval prosazení projektu sandžacké dráhy před makedonskými reformami. Z archivních materiálů však v žádném případě nevyplývá, že by reálně podobnou politiku prosazoval. O tom, že by Vídeň úmyslně obětovala entente s Ruskem výměnou za schválení projektu pak lze úspěšně pochybovat i ve světle Aehrenthalovy dlouhodobé politiky oživení spolupráce s Petrohradem. V každém případě však jeho politika z počátku roku 1908 měla negativní efekt na tento Aehrenthalův cíl, protože v průběhu února a března 1908 lze rakousko-ruské vztahy označit jako natolik nepříznivé, že britský stálý podsekretář Foreign Office Hardinge s jistým uspokojením označoval Mürzstegský program za mrtvý.⁴³¹ Z tohoto úhlu pohledu je pak na otázku sandžacké dráhy třeba pohlížet jako na v jistém smyslu Pyrrhovo vítězství rakouského ministra. Přesto mělo v průběhu roku 1908 vzhledem k situaci v Osmanské říši dojít k dočasnému oživení spolupráce Vídně a Petrohradu.

Paradoxní na krizi sandžacké dráhy je pak samotný osud rakousko-uherského železničního projektu. Již v průběhu dubna 1908 začalo pod ochranou osmanských vojáků vyměřování plánované trasy trati.⁴³² Tato bezpečnostní opatření byla nutná, neboť na konci dubna odhalily osmanské úřady v sandžaku Novi Pazar srbskou špionážní síť (její členové byli pozatýkáni), jejímž cílem bylo narušit práce na projektu.⁴³³ Činnost rakouských a tureckých inženýrů pak pokračovala celé léto roku 1908. Dramatická změna pak nastala po rakousko-uherské anexi Bosny a

⁴³⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 19. 2. 1908, HHStA, PA, XII Türkei Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II.

⁴³¹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, p. 299.

⁴³² MOLDEN, s. 34.

⁴³³ MAY, *The Novibazar Railway Project*, s. 525.

Hercegoviny, kdy se Vídeň jako kompenzaci Portě vzdala svých nároků na Novopazarský sandžak. To však podle Aehrenthala nemělo znamenat zrušení železničního projektu.⁴³⁴ Přesto byly po stažení rakouských posádek ze sandžaku v říjnu 1908 práce na železničním projektu zastaveny. I když ještě došlo k některým dílčím jednáním Vídně a Istanbulu o této otázce, projekt neměl být nikdy dokončen.⁴³⁵ Sandžacká dráha, jež způsobila tolik rozruchu na mezinárodním poli na přelomu let 1907 a 1908, tak byla obětována jiným momentálním zájmům Rakouska-Uherska. Z odstupu je tak možné hodnotit snahu o získání železniční koncese jako významnou chybu Vídně, protože přes dočasné zisky v Istanbulu, měla mít krize sandžacké dráhy společně s dalším vývojem politiky na Balkáně kritický vliv na postupný rozpad rakousko-ruské entente a na posun obou velmocí od spolupráce k nepřátelství. V krátkodobém horizontu pak měla být krize sandžacké dráhy brzy zastíněna novou krizí v rámci Osmanské říše, jejíž kořeny je možné do jisté míry hledat právě v neřešené situaci v Makedonii.

⁴³⁴ Aehrenthal Pallavicinmu 30. 9. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 346 Liasse XXXXVI-1 Balkanbahnen III–XII.

⁴³⁵ Tuto skutečnost je pak možné přičíst také malému zájmu finančních kruhů ve Vídni uvolnit na stavbu potřebné prostředky. MAY, *The Novibazar Railway Project*, s. 526an.

2. 3. Rakousko-Uhersko a mladoturecká revoluce

V průběhu jara 1908 krize vyvolaná prosazením projektu sandžacké dráhy postupně odezněla. Pro Rakousko-Uhersko to otevíralo možnost nových politických kombinací. Stále zůstávala aktuální makedonská otázka a Aehrenthal také mohl uvažovat o narovnání vztahů s Ruskem. Co se týče samotné politiky v Istanbulu, pak zde hodlal i nadále prosazovat politiku omezených reforem v Makedonii. Toto úsilí mělo být zaměřeno proti ruským a britským reformním návrhům, které Aehrenthal shledával dosti radikálními, současně spatřoval značné nebezpečí v otázce ruského tlaku ve věci projektu Transverzální dráhy.⁴³⁶ Jisté oslabení obav z rusko-britské spolupráce přišlo v dubnu 1908, kdy se Londýn a Petrohrad nedokázaly shodnout na otázce justiční reformy v Makedonii.⁴³⁷ Na krátko se tak v průběhu dubna 1908 dokonce zdálo, že by se Rusko mohlo vrátit ke spolupráci v rámci entente.⁴³⁸ V průběhu revalské schůzky britského a ruského panovníka v červnu 1908 došlo ke značnému sblížení ruského a britského stanoviska.⁴³⁹ Následná mladoturecká revoluce však další vývoj v této otázce do značné míry přerušila.

Jednou z nejvýznamnějších událostí z jara 1908 v Istanbulu byla smrt britského velvyslance sira Nicholase O'Connora 19. března 1908.⁴⁴⁰ Pallavicini měl sice s britským diplomatem časté spory, především v otázce pohledu na problém makedonských reforem, O'Connorova smrt jej však silně zasáhla. Konstatoval proto, že přes rozdílnost názorů neměl se žádným ze svých kolegů v Istanbulu tak dobrý vztah.⁴⁴¹ S jeho nástupcem sirem

⁴³⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 9. 3. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 346 Liasse XXXXVI-1 Balkanbahnen III–XII.

⁴³⁷ MOLDEN, s. 37.

⁴³⁸ Tyto naděje vzbudila senzační Izvolského řeč v Dumě 17. dubna 1908, během níž se ohradil proti radikálním britským návrhům v Makedonii a vyslovil se pro možnost pokračování entente. HHStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 126.

⁴³⁹ Kiderlen Bülowovi 18. 6. 1908, GP, sv. 25, s. 468.

⁴⁴⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 19. 3. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 194 Berichte.

⁴⁴¹ Pallavicini Aehrenthalovi 26. 3. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 194 Berichte.

Gerardem Augustem Lowtherem se již Pallavicini zdaleka tolik nesblížil. Změna na postu britského velvyslance shodou okolností proběhla současně s významnými změnami v osmanském diplomatickém sboru, kdy došlo k výměně osmanských velvyslanců v Londýně (novým velvyslancem se stal Rifaat Paşa) a Římě.⁴⁴² Mimo tyto změny panoval v Istanbulu relativní klid, který se však měl ukázat být pouhou iluzí.

Odpor proti režimu sultána Abdülhamida II. se neprojevoval pouze u národnostních menšin říše, tak jako tomu bylo v Arménii, nebo Makedonii, ale i mezi samotnými Osmany. Zde nebyla terčem kritiky zahraniční, hospodářská, či národnostní a náboženská politika, ale samotné fungování státu, které bylo výrazně ovlivněno osobností sultána Abdülhamida II. Historikové pak vyzdvihují především panovnickou tajnostkářskou a paranoidní povahu:⁴⁴³ *„Jeho strach dosáhl groteskních rozměrů. Specializovaní eunuši neochutnávali jen jídlo sultána, nýbrž i cigarety, aby nebyly otráveny. Bylo zakázáno hrát Hamleta v divadle, neboť ukazoval zavraždění panovníka. Sultán měl údajně obavu z novot, například nedovoloval používání elektrické energie pro soukromé účely, neboť elektřina se vyrábí dynamem, což připomíná dynamit. Rovněž bylo zakázáno užívat telefon. Postupně byl vybudován obrovský špiclovský aparát, jehož zprávy sultán pilně studoval. V Cařihradu byly na denním pořádku běžné metody likvidace odpůrců jako vyhnanství, zardoušení, utopení v Bosporu... V tisku se nesměly vůbec vyskytovat slova ústava, parlament, revoluce, nepokoje.“*⁴⁴⁴ Přestože je nespornou skutečností, že v průběhu Abdülhamidovy vlády došlo k výraznému rozvoji Osmanské říše, připomínala jeho vláda spíše despotismus, než politický systém evropských států, přestože sám sultán *„přišel na trůn, slibujíc podporu konstitucionalismu“*.⁴⁴⁵ Absolutistický systém vlády a sultánovu nedůvěru

⁴⁴² Pallavicini Aehrenthalovi 1. 4. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 194 Berichte.

⁴⁴³ Prohlubování těchto rysů sultánovy povahy zásadně ovlivňujících jeho politiku lze zaznamenat od 80. let 19. století. Blíže viz. HASLIP, s. 143ann.

⁴⁴⁴ GOMBÁR, s. 274an.

⁴⁴⁵ SHAW, SHAW, s. 211.

vůči okolí pak posilovaly nejen osobní vzpomínky na okolnosti jeho nástupu na trůn,⁴⁴⁶ ale také soudobé světové události, kdy docházelo k častým útokům a atentátům na nejvyšší představitele zemí v Evropě i Americe.⁴⁴⁷ Během vlády pak sám několikrát čelil spiknutím proti své osobě, které pak jeho paranoii jen zvyšovaly.⁴⁴⁸

Pokud hovoříme o samotném fungování státu a jeho institucí, byl pak režim paláce Yıldız, z něhož Abdülhamid vytvořil svou rezidenci, přes veškerou modernizaci jistým krokem zpět. Zatímco v období reform tanzímátu náležela loajalita státních úředníků a ozbrojených sil minimálně nominálně státu, dbal Abdülhamid II. na to, aby se do nejvyšších státních funkcí dostávali pouze lidé, kteří na něm byli osobně závislí. Panovník tak „vnímal loajalitu jako nepostradatelnou kvalifikaci pro civilní službu“, představitelé státní správy i armády, pak mu byli osobně zodpovědní, aniž by byli podrobeni kontrole jiné instituce.⁴⁴⁹ Centrum moci tak byl samotný palác, kde hlavní úkoly vládní agendy vyřizovala Tajná rada a palácová služba.⁴⁵⁰ Osoby podezřelé z liberálních myšlenek byly sledovány tajnou policií a ti, kteří byli podezřelí z neloajality, byli propuštěni a často byli nuceni odejít do vyhnanství, či byli dokonce popraveni. Jako v jistém smyslu exemplární příklad sloužil osud Midhata Paši strůjce první osmanské ústavy, který se sice roku 1878 mohl vrátit z vyhnanství a dokonce mu byly uděleny některé úřady v provinciích (v letech 1878–1880 byl guvernérem v Sýrii), roku 1881 však byl zatčen a odsouzen, zemřel o tři roky později v jemenském vězení.⁴⁵¹ Od druhé poloviny 80. let 19. století se

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 212.

⁴⁴⁷ FINDLEY, Carter Vaughn, *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity. A History, 1789–2007*, New Haven, London 2010, s. 147.

⁴⁴⁸ Například v lednu 1908 se tradiční ceremonie políbení ruky sultána nekonala jak bylo obvyklé v paláci Dolmabahçe, nýbrž v paláci Yıldız, protože se vyskytly pověsti o možném spiknutí proti panovníkovi, který se ve své rezidenci cítil mnohem bezpečnější, než v paláci, jenž byl spojen s neblahým osudem jeho strýce – sultána Abdülazize. Pallavicini Aehrenthalovi 15. 1. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 194 Berichte.

⁴⁴⁹ HANİOĞLU, s. 125.

⁴⁵⁰ SHAW, SHAW, s. 213an.

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 216.

pak sultán, jenž se stále více uzavíral před světem, spoléhal na dosti úzký okruh spolupracovníků, které dosazoval do klíčových funkcí ve státě.⁴⁵²

Proti tomuto absolutistickému způsobu vlády se však od konce 80. let 19. století formovala opozice. Členové osmanské emigrace v Paříži založili Výbor jednoty a pokroku (İttihat ve Terakki Cemijeti), jejímž hlavním představitelem se stal Ahmed Rıza. S tímto uskupením, jež ve Francii vstoupilo ve známost jako mladoturci se pak spojila domácí organizace Společnost osmanské jednoty napojená na Vojenskou lékařskou kolej.⁴⁵³ Zpočátku obě společnosti neznamenal pro režim v Istanbulu zásadnější hrozbu, avšak v průběhu roku 1907 dosáhl Výbor jednoty a pokroku propojení se Společností osmanské svobody, kterou o rok dříve založili mladí důstojníci a příslušníci státní správy v Soluni. Vzhledem k tomu, že mnozí z těchto mužů byli členy zednářských lóží, začal se jejich vliv v jednotkách osmanské armády v Makedonii rychle šířit.⁴⁵⁴ S opětovně narůstajícím chaosem v Makedonii, který nedokázaly velmoci řešit, volali tito mladí vojáci obávající se zhroutení osmanského postavení v Evropě po nastolení nového režimu, jenž by zavedl pořádek.

V průběhu jara 1908 byla situace v Makedonii krajně napjatá. Ke konečné eskalaci pak přispěly dva významné faktory. Na počátku léta 1908 se mezi mladoturky šířila zvěst, že sultán Abdülhamid, jenž situaci v Soluni napjatě sledoval, chystá protiúder a čistku v armádě.⁴⁵⁵ Současně budila značné obavy mezinárodní situace, kdy revalská schůzka Mikuláše II. a Eduarda VII. mezi mladoturky vnesla značný neklid. Proslýchalo se, že se oba panovníci dohodli na takovém řešení makedonské otázky, které by znamenalo konec osmanského panství v Evropě.⁴⁵⁶ Mladoturci také podezřívavě sledovali opětovné sblížování Vídně a Petrohradu, jejichž

⁴⁵² Tamtéž, s. 218an.

⁴⁵³ GOMBÁR, s. 291an., srv. s HANİOĞLU, s. 145an.

⁴⁵⁴ MAZOWER, s. 255an. Za připomenutí pak stojí, že již v tomto období se mezi mladé důstojníky volající po reformách zařadil nejen Enver Bej, ale i budoucí prezident Turecké republiky Mustafa Kemal. Blíže viz. MANGO, s. 66–79.

⁴⁵⁵ HANİOĞLU, s. 149.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 148an.

představitelé od počátku léta 1908 jednali o situaci na Balkáně.⁴⁵⁷ Neznali sice pravý stav situace, samotná skutečnost s výše zmíněnými otázkami je ve svém souhrnu přiměla k rozhodné akci.

Dne 3. července 1908 dezertoval se svými vojáky major Nijazí Bej, jenž odešel do hor ve střední Makedonii, kde zahájil ozbrojený odboj proti vládě, přičemž požadoval obnovení ústavy z roku 1876. Snaha sultána o potlačení vzbouřenců, kteří získávali mezi jednotkami makedonské armády stále více sympatizantů, ztroskotala, když byl jeden z jeho vojenských pobočníků Şemsi Paşa pověřený rozdrčením povstání zavražděn mladoturky v Monastiru.⁴⁵⁸ Ve druhé polovině července 1908 získali povstalci dostatek sil a podpory, aby mohli pomýšlet na pochod proti samotnému Istanbulu. Přestože se sultán pokusil tomuto vývoji neúspěšně zabránit vyvoláním konfliktu s Bulhary,⁴⁵⁹ byl již postup mladoturků nezadržitelný. Ve snaze zachránit ze své pozice co se dá, rozhodl se Abdülhamid II. povstalce předejít a 23. července vydal iradé o obnovení ústavy. O den později vyhlásil amnestii a zrušil svou obávanou tajnou policii.⁴⁶⁰ Moc paláce tak byla v pozoruhodně krátké době zlomena a k moci se dostali představitelé mladoturků, kteří často představovali pro velmoci značnou neznámou.⁴⁶¹

Reakce velmocí na situaci v Makedonii byla zprvu spíše vlažná. Britský vicekonzul v Istanbulu Heathcote odmítl se zástupci mladoturků, kteří na počátku července sondovali postoj Britů k revolučnímu hnutí,

⁴⁵⁷ Jednou z nejzajímavějších epizod těchto jednání bylo memorandum ruského ministra z 2. července, v němž nastiňuje svou další představu vývoje makedonské otázky a celkové balkánské situace. Isvolskij zde také naznačuje možnost blahovlnného přístupu Ruska k Rakousko-Uherským zájmům na Balkáně, pokud bude Vídeň ochotná podpořit ruské zájmy v Úžinách. Memorandum ruského ministra zahraničí 2. 7. 1908, *Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des österreichisch-ungarischen Ministeriums des Äusseren* (dále jen ÖUA), Ausgewählt von BITTNER, Ludwig, PRIBRAM, Alfred Francis, SRBIK, Heinrich, ÜBERSBERGER, Hans, sv. 1, Wien, Leipzig 1930, s. 9–11.

⁴⁵⁸ SHAW, SHAW, s. 266an.

⁴⁵⁹ HANİOĞLU, s. 149.

⁴⁶⁰ GOMBÁR, s. 295, srv. s SHAW, SHAW, s. 267.

⁴⁶¹ BRIDGE, Francis Roy, *Die jungtürkische Revolution aus österreichisch-ungarischer Sicht*, in: *Österreichische Osthefte* 38, Heft 1, Wien 1996, s. 26.

vůbec jednat.⁴⁶² Povstání v Makedonii výrazně podcenili i Němci. Marschall byl na dovolené a v Istanbulu jej opět zastupoval Kiderlen-Wächter, který mladoturky označoval za lidi, kteří chtějí na základě svých povrchních znalostí o západoevropských institucích reformovat říši na bázi parlamentarismu. Jejich možnosti pak odbyl s tím, že hnutí není příliš početné, a nepovažoval je proto za nebezpečné.⁴⁶³ Situací byla zneklidněna také Vídeň, kterou překvapila především velmi malá snaha sultána situaci řešit. V paláci podle hlášení Pallaviciniho panovala naprostá bezradnost, která se stupňovala s tím, jak se mladoturecké hnutí v Makedonii šířilo.⁴⁶⁴ Vídeň však nezbylo než situaci sledovat a vyčkat, jak se věc vyvine. Po zhroucení sultánova odporu mohl Pallavicini pouze konstatovat, že „*Evropa stojí před naprosto novou situací*“, a že je otázkou jaké následky budou poslední události mít. Sultán byl dle jeho názoru naprosto bezmocný, a proto mu nezbývalo než se sklonit před požadavky povstalců.⁴⁶⁵ Podobně hodnotili nový stav věcí i Němci, kteří příliš pozdě zjistili, jak moc byla jejich pozice závislá na sultánu Abdülhamidovi.⁴⁶⁶ Kiderlen-Wächter také z Istanbulu hlásil, že centrum vládní moci bylo z paláce přeneseno na úřad velkovezíra, a s jistými obavami dodával, že mladoturecké hnutí se jen těžko spokojí s obnovením ústavy.⁴⁶⁷

Aehrenthal vnímal nástup mladoturků a obnovení konstituce v Osmanské říši jako potenciálně značně nebezpečný vývoj, který dle jeho názoru mohl zásadním způsobem ohrozit rakouské zájmy na Blízkém východě. V tomto ohledu měl rakousko-uherský ministr na mysli především nevyřešenou otázku Bosny a Hercegoviny.⁴⁶⁸ Postavení okupovaných provincií, jež byly stále pod nominální vládou sultána, bylo takové, že

⁴⁶² McMEEKIN, s. 69.

⁴⁶³ Kiderlen Zahraničnímu úřadu 10. 7. 1908, GP, sv. 25, s. 557.

⁴⁶⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 8. a 14. 7. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 195 Berichte.

⁴⁶⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 24. 7. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 195 Berichte.

⁴⁶⁶ McMEEKIN, s. 69.

⁴⁶⁷ Kiderlen Bülowovi 27. 7. 1908, GP, sv. 25, s. 572.

⁴⁶⁸ Opis Aehrenthalova dopisu Pallavicinimu 4. 8. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 195 Berichte.

vyžadovalo dle Aehrenthalova názoru ráznou akci. Existovala totiž hrozba, že pokud by nová osmanská vláda vyhlásila v provinciích volby do osmanského parlamentu, došlo by k naprostému zhroucení pozice duální monarchie v obou provinciích. Aehrenthal se současně obával, že by neklid v evropské části Turecka mohl vyprovokovat Srbsko a Bulharsko k vyhlášení války, což by s sebou přinášelo další komplikace. Proto od počátku srpna 1908 navrhoval, aby monarchie Bosnu a Hercegovinu anektovala a současně stáhla své posádky ze sandžaku Novi Pazar.⁴⁶⁹ Krok takového významu však nemohla Vídeň podniknout bez řádné diplomatické přípravy.

Ohledně aktuální situace v Istanbulu jednal Aehrenthal již na konci července s radou německého velvyslanectví ve Vídni hrabětem Brockdorffem-Rantzauem. Aehrenthal v průběhu těchto rozhovorů obhajoval zásadu nezasahování do vnitřních záležitostí Osmanské říše, přičemž demonstroval svou připravenost spolupracovat na tomto základě jak s Německem, tak Ruskem.⁴⁷⁰ Němci s tímto konceptem sice mohli souhlasit, jejich politika v Istanbulu se však soustředila především na zachování vlastních zájmů.⁴⁷¹ Aehrenthalova snaha o vytvoření spolupráce tří „konzervativních“ velmocí tak záhy ztroskotala. Poté, co si rakousko-uherský ministr uvědomil nebezpečnou situaci v Bosně, rozhodl se soustředit se především na tuto otázku. Hlavní překážkou k úspěšné anexi Bosny a Hercegoviny mohl být odpor Ruska, který chtěl Aehrenthal zažehnat předběžným jednáním se samotnými Rusy. V tomto případě chtěl Aehrenthal využít stávajících jednání s Petrohradem o otázce Makedonie.⁴⁷² Jako samotný podklad pro jednání s Izvolským pak měly posloužit nepřímé Izvolského nabídky z 2. července 1908, v nichž ruský ministr nepřímo

⁴⁶⁹ Aehrenthal Beckovi 7. 8. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 23–25.

⁴⁷⁰ Brockdorff-Rantzau zahraničnímu úřadu 27. 7. 1908, GP, sv. 25, s. 574.

⁴⁷¹ Po opadnutí prvotního překvapení zahájili Němci dosti opatrnou politiku, v jejímž rámci nový režim nejenže schvalovali, ale samotnou ústavu a změnu režimu v Turecku označili za nutnou. Schoenovo memorandum 29. 7. 1908, GP, sv. 25, s. 580–581.

⁴⁷² Blíže viz. Aehrenthal Berchtoldovi 24. 7. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 15an.

nabízel svolení k rakousko-uherské anexi Bosny a Hercegoviny výměnou za blahovolný postoj Vídně k proruské změně statutu Úžin.⁴⁷³

Izvolskij inicioval podobný návrh již na podzim roku 1907 a přišel s ním i na počátku léta 1908, vzhledem k tomu, že jej výsledek revalské schůzky naplňoval optimismem, v otázce případného postoje Londýna. Dohoda s Rakouskem-Uherskem pak měla otevřít cestu k tomuto historickému úspěchu, za nějž byl ochoten obětovat mnohé.⁴⁷⁴ Aehrenthal tyto sondy v polovině července odmítl s tím, že „*otázka anexe Bosny a Hercegoviny je pouze záležitostí Rakouska-Uherska*“.⁴⁷⁵ Mladoturecká revoluce však zásadně změnila tento Aehrenthalův postoj, neboť v očích Vídně učinila z možnosti anexe nutnost. Samy sondy ruského ministra se pak pro Aehrenthala staly záchytným bodem, z něhož mohl ve své další politice vycházet. Byl proto na počátku srpna 1908 rozhodnut využít této příležitosti k řešení postavení obou provincií. Příležitostí pro přímá jednání s ruským ministrem pak měla být Izvolského návštěva Karlových Varů v létě 1908. Aehrenthal proto plánoval využít této skutečnosti a instruoval Berchtolda, aby ruského státníka pozval na svůj zámek v Buchlovicích, kde by oba ministři mohli soukromě jednat.⁴⁷⁶ Zdálo se tak, že se Vídni otevírá možnost opětovného sblížení s Petrohradem na základě sjednocení zájmů obou velmocí v Osmanské říši. Mladoturecká revoluce tak Rakousko-Uhersku na jedné straně přinesla nepředvídané a nevítané komplikace, na druhé straně však otevírala možnost nečekané politické kombinaci. Realita však měla být jiná, než Aehrenthal plánoval.

⁴⁷³ Memorandum ruského ministra zahraničí 2. 7. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 9–11.

⁴⁷⁴ CARLGREN, *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 314.

⁴⁷⁵ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 48.

⁴⁷⁶ Aehrenthal Berchtoldovi 20. 7. 1908, Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA), Fond G 138 (Rodinný archiv Berchtoldů), Kt. 133.

2. 4. Bosenská krize

Ještě před jednáními s Rusy o otázce Bosny a Hercegoviny a Úžin proběhla významná schůzka císaře Františka Josefa I. s britským panovníkem Eduardem VII. v Ischlu. Toto setkání na nejvyšší úrovni, které se konalo v polovině srpna 1908, však nemělo mít zásadnější význam na politiku Rakouska-Uherska vůči Osmanské říši, ani na Aehrenthalovy úmysly ohledně anexe Bosny a Hercegoviny. V rámci jednáních o Osmanské říši, se císař omezil na zdvořilou poznámku, v níž uvítal obnovení britské pozice v Istanbulu, jinak se rozhovory týkaly především otázky německého námořního zbrojení a postavení obou zemí v rámci koncertu velmocí.⁴⁷⁷ Britské pokusy přimět Vídeň k tlaku na Německo v otázce námořního zbrojení sice nezaznamenaly žádný vážnější úspěch, Němci přesto konstatovali, že *„rakouský císař a jeho ministr museli v létě 1908 v Ischlu čelit britskému pokusu narušit německo-rakouské spojení.“*⁴⁷⁸

Samotnou politiku Rakouska-Uherska vůči Osmanské říši pak mnohem více než královská návštěva v Ischlu osvětluje nota, jíž Aehrenthal zaslal 15. srpna do Berlína. Aehrenthal zde deklaroval, že Rakousko-Uhersko nemá v Osmanské říši žádné zásadní zájmy a proto hodlá zachovávat politiku neintervence do tureckých záležitostí, což podle rakousko-uherského ministra platilo i o Makedonii. Odmítl také kritiku představitelů Británie a Ruska, kteří tvrdili, že rakousko-uherská politika v Istanbulu je řízená z Berlína. Co se týče obecného postoje Vídně vůči Istanbulu, pak se Aehrenthal uchýlil k tradiční politice, jíž habsburská monarchie sledovala většinu 19. století: *„Přejeme si sice zachování Turecka v Evropě, dokud nebude nalezeno něco lepšího, co by jej mohlo nahradit. Pokud se ale Turecko rozpadne zevnitř, nezvedneme ani prst,*

⁴⁷⁷ BRIDGE, *Great Britain and Austria-Hungary*, s. 102an.

⁴⁷⁸ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 49.

abychom tento přirozený proces zastavili.“⁴⁷⁹ Pozoruhodnou skutečností pak je, že se Aehrenthal v této své nótě a ani v dalších vyjádřeních vůči Německu nezmínil o svém rozhodnutí anektovat Bosnu a Hercegovinu, které učinil již krátce po vítězství mladoturecké revoluce. Tento fakt lze interpretovat tak, že rakousko-uherský ministr počítal od počátku s německou podporou a jednat hodlal především s Ruskem, které považoval za jedinou možnou překážku anexe.⁴⁸⁰ Aehrenthalovo vyjádření ve smyslu, že Vídeň hodlá i nadále zachovávat svou neintervenci politiku pak je možné chápat jako jistý zastírací manévr, jehož cílem bylo neprozradit cíle Vídně dříve, než to bylo nutné.

Své plány ohledně anexe Aehrenthal definitivně formuloval na ministerské konferenci 19. srpna 1908.⁴⁸¹ Na počátku svého vystoupení zdůraznil Aehrenthal skutečnost, že nejnovější události v Istanbulu výrazně změnilly postavení okupovaných území (Bosny a Hercegoviny) a rakouských posádek v sanžaku Novi Pazar. Za největší hrozbu považoval zavedení konstituce v Osmanské říši a ztrátu kontroly nad okupovanými územími, kde Rakousko-Uhersko zaznamenalo velké úspěchy ve své civilizační misi.⁴⁸² Hlavním problémem anexe pak podle Aehrenthala byla otázka mezinárodního uznání tohoto kroku. Zde se mohlo Rakousko-Uhersko podle ministrova vyjádření plně spolehnout na podporu Německa, které bylo dle Aehrenthalova vyjádření odkázáno na Rakousko-Uhersko, a

⁴⁷⁹ Aehrenthalova nota do Berlína 15. 8. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 37an.

⁴⁸⁰ Aehrenthal proto také instruoval Berchtolda, aby se snažil přesvědčit cara Mikuláše II. o tom, že je v zájmu Petrohradu i Vídně, aby v Istanbulu spolupracovali. Aehrenthal Berchtoldovi 8. 8. 1908, MZA, Fond G 138 (Rodinný archiv Berchtoldů), Kt. 133.

⁴⁸¹ Protokol ze zasedání ministerské konference konané ve Vídni 19. 8. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 41–50.

⁴⁸² Situace v okupovaných provinciích byla natolik příznivá, že většina zpráv z této doby hovořila o spokojenosti obyvatelstva se stávajícími poměry. Problém však spočíval v tom, že dokud byly Bosna a Hercegovina formálně podřízeny sultánovi, nebylo možné změnit jejich státoprávní postavení. Začlenění obou provincií do habsburské monarchie formou anexe proto bylo klíčovou otázkou habsburské politiky, která měla nejen začlenit obě provincie do rámce Rakouska-Uherska, ale také zajistit uklidnění jihoslovanské otázky. Weckerle Aehrenthalovi 17. 8. 1908, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 610–614.

bylo tak nuceno anexi podpořit.⁴⁸³ Pokud se jednalo o postoj Ruska, pak Aehrenthal konstatoval, že tato velmoc potvrdila rakousko-uherské postavení v obou provinciích již v průběhu 80. a 90. let 19. století. Seznámil také své posluchače s Izvolského návrhy z počátku července 1908, které označil za vhodný základ pro jednání o dohodě s Rusy, která by zajistila klidný průběh anexe.⁴⁸⁴ Co se týče ostatních velmocí pak Aehrenthal prohlásil, že Rakousko-Uhersko anexí Bosny a Hercegoviny nepřekročí rámec Berlínské smlouvy, díky čemuž si Itálie nebude moci činit nároky na kompenzace.⁴⁸⁵ Francie byla podle rakousko-uherského ministra příliš zaměstnaná v Maroku, a na Balkáně tak nemohla zasahovat. Ministr zahraničí se pak nebál ani zásadnějšího odporu ze strany Velké Británie.⁴⁸⁶ Aehrenthal sice očekával protesty ze strany Turecka, prohlásil však, že tato země prochází obtížným obdobím, a proto také nebude moci rázněji zasáhnout. Odpor se dal očekávat od Srbska, což vedlo k otázce, zda je moudré vzdávat se jako kompenzace sandžaku Novi Pazar⁴⁸⁷ především ve světle toho, zda jsou Turci schopni tuto provincii udržet proti případnému srbskému tlaku.⁴⁸⁸ Po tomto Aehrenthalově vyjádření ohledně zahraničněpolitických vyhlídek anexe proběhla rozsáhlá diskuze, která se týkala především vnitropolitických a vojenských problémů spojených s anexí.⁴⁸⁹ Přestože někteří z diskutujících (především ministerští

⁴⁸³ Protokol o ministerské konferenci konané ve Vídni 19. 8. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 43.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 43.

⁴⁸⁵ Pokud by Itálie na základě trojspolkové smlouvy přeci jen kompenzace požadovala, odmítal Aehrenthal ustupovat Římu na Balkáně či v Egejském moři. Nastínil však možnost poskytnout Italům ústupky v Tripolsku. Tamtéž, s. 50.

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 44.

⁴⁸⁷ Otázku stažení rakouských sil (zhruba 5000 mužů) ze sandžaku Novi Pazar projednával Aehrenthal několikrát se šéfem generálního štábu Conradem, který s tímto krokem souhlasil, navrhol však vzhledem k hrozbě, že anexe povede k válce se Srbskem a Černou Horou, aby byly posíleny jednotky v okupovaných provinciích. CONRAD, sv. 1, s. 99an. Samotnému Conradovi Aehrenthal své konečné rozhodnutí o anexi sdělil v dopise z 22. 8. 1908. Aehrenthal Conradovi 22. 8. 1908, Státní oblastní archiv Litoměřice, Aehrenthalský rodinný archiv Kt, 125, inv. č. 138 Korespondence Aehrenthal Conrad.

⁴⁸⁸ Protokol o ministerské konferenci konané ve Vídni 19. 8. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 45.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 45–50.

předsedové Předlitavska a Zalitavska Beck a Wekerle)⁴⁹⁰ vyjádřili své pochybnosti, je možné tvrdit, že Aehrenthal dokázal prosadit svou ideu anexe na vnitropolitické scéně monarchie.⁴⁹¹

Mezinárodní zajištění anexe mělo přinést jednání s Rusy, kteří měli být získáni příslibem blahovolného postoje Rakouska-Uherska v otázce Úžin. Tuto kombinaci bez konkrétnějších detailů navrhovalo Aehrenthalovo aide-mémoire z 27. srpna 1908,⁴⁹² které se Izvolskému, jenž v té době pobýval na léčení v Karlových Varech, zdálo jako dobrý základ pro další jednání obou velmocí.⁴⁹³ Izvolskij tak byl ochoten přistoupit na Aehrenthalem navrhovaný obchod, který v podstatě vycházel z jeho vlastních návrhů z července 1908. S ruským ministrem byl v Karlových Varech i velvyslanec v Petrohradě Berchtold, který měl úkol bedlivě monitorovat veškerá vyjádření ruského ministra.⁴⁹⁴ Aehrenthal hodlal celou záležitost projednat s Izvolským osobně na Berchtoldově zámku v Buchlovicích v polovině září. Samotnou schůzku dohodl osobně Berchtold,⁴⁹⁵ který k tomu od Aehrenthala dostal oprávnění již v průběhu léta. Předtím se však chtěl ujistit o postoji rakousko-uherských spojenců.

Dne 4. září 1908 se proto Aehrenthal setkal s italským ministrem zahraničí Tommasem Tittonim. V průběhu rozhovorů se Aehrenthal zmínil o komplikované situaci v okupovaných provinciích, přičemž se vyjádřil v tom smyslu, že v případě příznivých podmínek bude Rakousko-Uhersko

⁴⁹⁰ Wekerle se dokonce domníval, že by Rakousko-Uhersko nemělo dráždit balkánské státy a Itálii. CONRAD, sv. 1, s. 105.

⁴⁹¹ Hlavním oponentem případné anexe byl na domácí scéně následník trůnu František Ferdinand, který měl v průběhu srpna navštívit německého císaře Viléma II. Vzhledem k tomu, že se Aehrenthal obával následníkovy indiskrece, nebyl František Ferdinand o chystané anexi informován. SCHMITT, Bernadotte E., *The Annexation of Bosnia 1908–1909*, Cambridge 1937, s. 13. Na druhé straně zastáncem anexe byl šéf generálního štábu Conrad, který 22. srpna Aehrenthalovi napsal: „*Jsem toho názoru, že je nejvyšší čas uskutečnit zamýšlený krok – provést anexi.*“ Conrad Aehrenthalovi 22. 8. 1908, Státní oblastní archiv Litoměřice, Aehrenthalský rodinný archiv Kt, 125, inv. č. 138 Korespondence Aehrenthal Conrad.

⁴⁹² Aehrenthalovo aide-mémoire ruské vládě 27. 8. 1908, ÖUA, sv. 1, s.59–61.

⁴⁹³ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 54.

⁴⁹⁴ Aehrenthal Berchtoldovi 29. 8. 1908, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 617an.

⁴⁹⁵ DAILEY, Kenneth I., *Alexander Isvolsky and the Buchlau Conference*, in: *Russian Review*, vol. 10, No. 1, s. 57.

situaci řešit tak, aby byla jeho pozice v Bosně a Hercegovině trvalá.⁴⁹⁶ Podle záznamu z jednání, který Aehrenthal pořídil téhož dne, Tittoni na tyto sondy odpověděl v tom smyslu, že „*nám [Rakousku-Uhersku – poz. R. K.] Bosna a Hercegovina samozřejmě náleží a pokud se týče práv, která v provinciích máme, disponujeme podpisem Itálie [míněna je Berlínská smlouva – poz. R. K.]*“.⁴⁹⁷ I další průběh rozhovorů se nesl v duchu, jenž byl pro Rakousko-Uhersko příznivý. Tittoni nepožadoval v případě anexe pro Itálii kompenzace.⁴⁹⁸ Itálie tak byla informována o anekčních úmyslech Vídně, je však nutné konstatovat, že v průběhu rozhovorů Aehrenthal nikterak nenaznačil, že samotná anexe obou provincií je otázkou pouhých týdnů.

Následujícího dne se Aehrenthal sešel v nedalekém Berchtesgadenu s německým státním sekretářem Schoenem, přičemž je možné konstatovat, že v rozhovor se nesl v podobném duchu jako jednání předchozího dne s Tittonim. Co se týče Osmanské říše Aehrenthal konstatoval, že se již dohodl s Izvolským a Tittonim na principu neintervence do jejich záležitostí.⁴⁹⁹ Aehrenthal pak prohlásil, že přijde čas „*k překročení konečné regulace poměrů v Bosně a Hercegovině a toto řešení nemůže být nic jiného než anexe.*“ Pokud jde o rakousko-uherské posádky v sandžaku Novi Pazar, Aehrenthal demonstroval svou připravenost tuto oblast opustit.⁵⁰⁰ Rozhovor obou ministrů se pak stočil na obecné problémy zahraničních vztahů obou mocností. Pro Vídeň pak bylo nejzásadnějším výsledkem tohoto jednání Schoenovo vyjádření, v němž státní sekretář Rakousku-Uhersku přislíbil podporu jeho politiky na Balkáně.⁵⁰¹ Podobně jako při jednáních se svým italským protějškem se v průběhu diskuze se Schoenem Aehrenthal zdržel jakýchkoli prohlášení ohledně termínu anexe. Obě schůzky lze hodnotit

⁴⁹⁶ SCHMITT, s.14.

⁴⁹⁷ Nástin rozhovoru s Tittonim 5. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 73.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 73–74.

⁴⁹⁹ SCHMITT, s. 15.

⁵⁰⁰ Schoen Bülowovi 5. 9. 1908, GP, sv. 26, s. 27.

⁵⁰¹ Tamtéž, s. 28.

jako sondování postoje spojenců k anexi před rozhodujícími vyjednáváními s Ruskem.⁵⁰²

Dalším významným krokem k anexi Bosny a Hercegoviny bylo jednání společné ministerské rady v Budapešti 10. září 1908.⁵⁰³ Aehrenthal nejprve zrekapituloval svou politiku od posledního zasedání z 19. srpna. Zdůraznil zde, že s Ruskem zahájil rozhovory, jejichž výsledkem měl být ruský souhlas s anexí výměnou za blahovolný postoj Vídně ke změně statu Úžin. Proto ministr zahraničí předpokládal, že „ze strany Ruska neočekává kvůli anexi jakékoli potíže.“⁵⁰⁴ Aehrenthal pak zasedající⁵⁰⁵ seznámil s výsledkem jednání s Tittonim a Schoenem. Pokud jde o Osmanskou říši, Aehrenthal konstatoval, že pověřil koncem srpna Pallaviciniho, aby tajně sondoval postoj Porty k případné anexi.⁵⁰⁶ Podle zpráv rakousko-uherského velvyslance bylo veřejné mínění v Istanbulu přesvědčeno, že pozice Bosny a Hercegoviny bude vyřešena svoláním osmanského parlamentu. Podle bývalého velkovezíra Ferida Paši⁵⁰⁷ však nikdo v osmanských vládních kruzích nepochyboval, že tomu bude ve skutečnosti jinak. Pallavicini dal v rozhovoru s Feridem Paşou jasně najevo, že se Rakousko-Uhersko nemůže své pozice v Bosně a Hercegovině vzdát. Někdejší velkovezír pak Pallavicinmu řekl, že v případě anexe Turci očekávají ze strany Vídně kompenzace, prohlásil však, že by podobný krok habsburské monarchii nedoporučoval, vzhledem k tomu, že vláda v Istanbulu není dostatečně silná na to, aby mohla o podobných otázkách jednat.⁵⁰⁸ Pallavicini proto soudil, že Turci jsou s možností anexe víceméně srozuměni.⁵⁰⁹ Aehrentahl proto

⁵⁰² Se západními mocnostmi Aehrenthal nehodlal vůbec jednat, protože jejich zájmy na Balkáně neměly být anexí nikterak poškozeny. Londýn a Paříž tak měly být postaveny před hotovou věc. SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 42.

⁵⁰³ Protokol ze zasedání ministerské rady 10. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 78–83.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 79.

⁵⁰⁵ Přítomni byli Aehrenthal, předlitavský předseda vlády Beck, zalitavský předseda vlády Wekerle, společný ministr financí Burián a ministr války Schönaich. Tamtéž, s. 78.

⁵⁰⁶ Aehrenthal Pallavicinimu 27. 8. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 196 Berichte.

⁵⁰⁷ Velkovezírem byl od 15. 1. 1903 do 22. 7. 1908.

⁵⁰⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 2. 9. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 196 Berichte.

⁵⁰⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 5. 9. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 196 Berichte.

posluchače ujistil, že se Porta omezí na pouhý protest i vzhledem k tomu, že osmanská armáda byla v dezorganizovaném stavu.⁵¹⁰ Na dotaz, zda by neměl být o hrozící anexi informován sultán, pak Aehrenthal odpověděl, že Rakousko-Uhersko musí jednat tak aby mělo moment překvapení, a proto tuto možnost odmítl.⁵¹¹ Zbytek debaty ministerské rady se týkal především vnitropolitických a vojenských okolností anexe, přičemž hlavním problémem byla otázka financování částečné mobilizace 15. sboru v Bosně, který měl být v průběhu anexe přiveden na bojový stav 64 000 mužů.⁵¹² Celkový výsledek zasedání ministerské rady znamenal, že se Rakousko-Uhersko definitivně rozhodlo k anexi Bosny a Hercegoviny.

Posledním krokem na cestě k anexi byla již několikrát zmíněná schůzka Aehrenthala s Izvolským, ke které mělo dojít v Buchlovicích v polovině září 1908.⁵¹³ Od druhé poloviny srpna pobýval ruský ministr v Karlových Varech, kde se nejen podroboval obvyklé lázeňské léčbě, ale využil přítomnosti celé řady evropských státníků, s nimiž od konce srpna jednal o situaci na kontinentě.⁵¹⁴ Po ukončení pobytu pak plánoval vyrazit na rozsáhlou diplomatickou cestu po Evropě, kdy hodlal navštívit Itálii, Paříž, Londýn a Berlín.⁵¹⁵ Ještě před začátkem této cesty však Izvolskij přislíbil v průběhu večeře v hotelu Savoy Westend Berchtoldovi, že na Aehrenthalem navrhovanou schůzku do Buchlovic přijede.⁵¹⁶ Z Karlových Varů Izvolskij vyrazil 14. září společně s prvním sekretářem ruského velvyslanectví ve Vídni Děmidovem do Prahy, odkud následujícího dne

⁵¹⁰ Protokol ze zasedání ministerské rady 10. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 81. Obavy z možného střetu s Turky neměl ani šéf štábu Conrad, který navíc zdůrazňoval, že Osmanská říše musela počítat s rivalitou Řecka, Bulharska a Srbska, nebyla proto schopná vést válku proti Rakousku-Uhersku. CONRAD, sv. 1, s. 106.

⁵¹¹ Protokol ze zasedání ministerské rady 10. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 81.

⁵¹² Tamtéž, s. 82. K vojenským opatřením navrhovaných Conradem blíže viz. CONRAD, sv. 1, s. 110.

⁵¹³ Blíže viz. Berchtold Aehrenthalovi 6. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 76.

⁵¹⁴ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 57.

⁵¹⁵ SCHMITT, s. 19.

⁵¹⁶ HHSStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 143.

zamířil do Buchlovic, kam dorazil ve večerních hodinách.⁵¹⁷ Zde byl na terase zámku přivítán Aehrenthalem a povečeřel s dalšími přítomnými členy diplomatického sboru.⁵¹⁸ Jednání obou ministrů probíhala následujícího dne a pro jeho povahu by bylo možné je označit jako dosti konspirativní.

Vlastní jednání Aehrenthala s Izvolským, které se v následujících letech stalo předmětem celé řady spekulací, probíhalo 16. září v důvěrné atmosféře. Oba ministři se nejprve setkali během ranní procházky v parku a pak se spolu se svými spisy uzavřeli v Berchtoldově pracovně, kde jednali v naprostém soukromí bez přítomnosti dalších osob.⁵¹⁹ Proto také později prezentovali oba ministři rozdílné verze dohod, které zde uzavřeli. Patrně nejobjasnější informace přináší Aehrenthalův zápis z jednání,⁵²⁰ jenž byl pořízen téhož dne, a Berchtoldovy osobní paměti, které se s Aehrenthalovou verzí víceméně shodují, přinášejí však některé zajímavé podrobnosti ohledně samotné schůzky.⁵²¹ Okolnosti dohody uzavřené v Buchlovicích odhalují i některé ruské prameny zveřejněné roku 1962, je však nutné konstatovat, že „v některých bodech dále proti sobě stojí opačná tvrzení obou ministrů“.⁵²² Oba státníci se shodli na tom, že obě země by měly respektovat zájmy svého protějšku. Aehrenthal pak Izvolskému sdělil, že Rakousko-Uhersko je okolnostmi nuceno přikročit k anexi Bosny a Hercegoviny. Podle Aehrenthalova zápisu ujistil Izvolskij rakouského ministra, že Petrohrad zaujme k anexi „přátelský a blahovolný postoj“,

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 148.

⁵¹⁸ HANTSCH, s. 121. Berchtold ve svých pamětech, vzpomínal na to, že atmosféra během této večeře byla velice přátelská. HHSa, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 148. V Buchlovicích byli během jednání Aehrenthala s Izvolským přítomni, Berchtold, který dorazil 16. září, velvyslanec v Římě Lützow, šéf ministrova kabinetu Max Gagern, sekční šéf na ministerstvu zahraničí ve Vídni Paul Esterházy a rada ruského velvyslanectví ve Vídni Děmidov. SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 58.

⁵¹⁹ HHSa, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 148.

⁵²⁰ Aehrenthalův zápis z jednání s Izvolským v Buchlovicích, ÖUA, sv. 1, s. 86–92.

⁵²¹ Berchtold po schůzce obou ministrů hovořil jak s Aehrenthalem tak s Izvolským a oba ministři mu prezentovali tutéž verzi uzavřené dohody. MOLDEN, s. 60, srv. s HHSa, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 148–149.

⁵²² SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 60.

současně uvítal souběžné vyklizení sandžaku Novi Pazar.⁵²³ Izvolskij pak otevřel otázku změny statu Úžin, přičemž Aehrenthal mu přislíbil blahovolný postoj Rakouska-Uherska za předpokladu, že Izvolskij zaujme slibované stanovisko v otázce Bosny a Hercegoviny. Problém Úžin však byl natolik komplikovaný, že jej bylo třeba řešit v evropském měřítku, což Izvolskij hodlal učinit v průběhu své diplomatické cesty po Evropě, přičemž konstatoval, že vzhledem ke snižujícímu se zájmu Londýna na této otázce, očekává příznivý výsledek svých jednání.⁵²⁴ Zdá se, že jedinou vážnější překážkou v průběhu jednání byl (z Aehrenthalova pohledu) Izvolského požadavek, aby Vídeň s anexí posečkala do jeho návratu do Petrohradu, tak, aby na anexi mohl připravit veřejné mínění v Rusku. Tuto žádost však musel Aehrenthal odmítnout s poukazem na situaci v sandžaku,⁵²⁵ Izvolskij pak tento svůj návrh dále neprosazoval.⁵²⁶ Zdálo se tak, že buchlovická schůzka dopadla pro Rakousko-Uhersko nadmíru příznivě, neboť Aehrenthal odjížděl přesvědčen, že získal Izvolského souhlas výměnou za podporu Rakouska-Uherska pro změnu statu Úžin.

Základní problém buchlovické schůzky spočíval v tom, že zde nebyla podepsána žádná závazná dohoda. Soukromý charakter jednání později vedl ke značnému množství spekulací ohledně skutečných dohod, jež oba ministři uzavřeli. Izvolskij totiž popřel, že by souhlasil s rakouskou anexí a tvrdil, že rozhodně nevěděl o jejím blížícím se termínu. Aehrenthala pak veřejně obviňoval, že jej podvedl.⁵²⁷ Veřejnosti však bylo dostupné jen komuniké, jež oba ministři vydali 16. září večer, které bylo nicneříkající: *„Setkání pana Izvolského s baronem Aehrenthalem v Buchlovicích, poskytlo oběma státníkům příležitost jednat nejen o obecné situaci v Evropě, ale především o záležitostech Turecka, kde v průběhu léta došlo k zásadním změnám. Na základě této výměny názorů došli oba ministři k sjednocení*

⁵²³ Aehrenthalův zápis z jednání s Izvolským v Buchlovicích, ÖUA, sv. 1, s. 87.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 88.

⁵²⁵ Příloha Aehrenthalova dopisu Beckovi 26. 8. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 53–56.

⁵²⁶ HHSa, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 149.

⁵²⁷ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 59.

*svých pohledů na situaci v Turecku. Oba ministři přijali zásadu blahovlnného a vyčkávacího postoje k novému režimu v Turecku v naději, že se konsoliduje a stane se součástí evropského mírového uspořádání.*⁵²⁸

Toto naprosto vágní vyjádření umožnila Izvolskému v říjnu 1908 odmítnout Aehrenthalovu verzi dohody. Až zveřejnění ruských pramenů odhalilo, že Izvolskij o blížícím se termínu anexe věděl, což již 16. září napsal z Buchlovic svému zástupci Čarykovovi do Petrohradu a i ruský velvyslanec ve Vídni Urusov ve své zprávě ze 17. září 1908 předpokládal, že k anexi dojde 6. října.⁵²⁹ O tom, že Izvolskij s anexí musel počítat, pak svědčí jeho rozmluva se srbským ministrem zahraničí Milovanovićem, kterému již 4. září v Karlových Varech řekl, že otázka anexe je akutní.⁵³⁰ O možnosti brzké anexe Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem informoval v průběhu září 1908 dokonce i ruský tisk.⁵³¹ Důvody pro pozdější Izvolského odmítnutí jakýchkoli dohod s Aehrenthalem pak byly dva. V následujících týdnech totiž ruský ministr nedosáhl svolení Francie a Británie se změnou režimu Úžin, po oznámení anexe tak jeho politika byla v podstatě bezvýsledná. Vzhledem k tomu, že podle mnoha historiků neměl Izvolskij k jednáním ohledně Bosny a Hercegoviny pověření cara Mikuláše II., či ministerského předsedy Stolypina,⁵³² je možné konstatovat, že se rozhodl ústupky, jež Aehrenthalovi v Buchlovicích přislíbil, popřít v zájmu zachování své pozice ministra zahraničí, která by jinak byla po takovémto diplomatickém fiasku ohrožena. Přestože je v současné době obtížné buchlovická jednání zpětně zrekonstruovat v jejich úplnosti, lze tvrdit, že jejich charakter a neoficiální výsledky výrazně přispěly ke vzniku krize, jež následovala po rakousko-uherském zveřejnění anexe Bosny a Hercegoviny.

Zásadní význam pro vyhrocení bosenské krize a další narušení vztahů Rakouska-Uherska a Osmanské říše pak měla otázka Bulharska,

⁵²⁸ MOLDEN, s. 60.

⁵²⁹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 60.

⁵³⁰ Tamtéž, s. 58.

⁵³¹ Fürstenberg Aehrenthalovi 7. 9. 1908, HHSStA, PA, X Russland, Kt. 133 Berichte.

⁵³² SCHMITT, s. 19–20.

kteřé bylo od Berlínského kongresu pouze formálním vazalem Porty,⁵³³ jenž však často zaujímal vůči Istanbulu značně nepřátelský postoj. Po mladoturecké revoluci se Bulhaři ocitli v jistém smyslu v podobné pozici, jako byla Bosna a Hercegovina, přestože byla sultánova autorita v knížectví čistě teoretická, existovala hrozba, že by se nový režim v Istanbulu mohl pokusit upevnit svou zdejší pozici. Vzhledem k této skutečnosti, stala se otázka bulharské nezávislosti, která byla dlouhodobým cílem politiky Sofie, na konci léta 1908 akutní. Přezíravý postoj Porty vůči bulharským zastupitelům v Istanbulu, kteří ani nebyli pozváni na recepci pořádanou pro členy diplomatického sboru 12. září 1908,⁵³⁴ vedl Sofii k odvolání svého vyslance v Istanbulu Gešova a k obsazení železnic vedoucích Východní Rumelií, jež byly pod správou rakousko-uherské společnosti.⁵³⁵

Aehrenthal měl příležitost zabývat se bulharskou otázkou ve dnech 23.–24. září, kdy bulharský kníže Ferdinand navštívil Budapešť, kde byl přijat císařem Františkem Josefem I. „*s poctami příslušejícími panovníkovi svrchovaně nezávislého státu*“.⁵³⁶ V průběhu rozhovorů Aehrenthal bulharskému knížeti nepřímou sdělil, že se s Izvolským dohodl na společném postupu obou velmocí založeném na co nejdelším zachování územní integrity Osmanské říše. Současně však naznačil, že Rakousko-Uhersko je ochotné vyjít vstříc národním aspiracím Bulharska, ačkoliv v průběhu jednání nebyla otázka jeho nezávislosti zmíněna.⁵³⁷ Aehrenthal také knížeti Ferdinandovi řekl, že situace v Bosně je napjatá, a že se blíží doba, kdy budou muset být v tomto směru přijata potřebná opatření.⁵³⁸ Mnozí

⁵³³ Východní Rumelii pak bulharský kníže Ferdinand spravoval z titulu guvernéra podléhajícího sultánovi. RYCHLÍK a kol., s. 313.

⁵³⁴ Sama recepcce byla pořádána jako oslava narozenin sultána Abdülhamida II. Marschall zahraničnímu úřadu, GP, sv. 26, s. 68an.

⁵³⁵ SCHMITT, s. 30, srv. se zápisem zastupujícího státního sekretáře Stemricha 23. 9. 1908, GP, sv. 26, s. 71an.

⁵³⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 61.

⁵³⁷ Aehrenthalův zápis o jednání s knížetem Ferdinandem z 23. a 24. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 97.

⁵³⁸ Tamtéž, s. 97. Toto Aehrenthalovo vyjádření je často interpretováno jako signál Bulharům, že Rakousko-Uhersko nebude jejich nezávislosti bránit, což byl značný kontrast oproti politice Ruska, které bulharskou nezávislost odmítalo. SCHMITT, s. 32.

historikové na základě těchto informací proto hodnotí Aehrenthalovo setkání s bulharským panovníkem jako snahu Vídně o připoutání Bulharska, která mohlo být v jejích očích významnou kartou při konečném řešení problémů Východní otázky.⁵³⁹ K tomu, aby tento předpoklad mohl být definitivně potvrzen, však chybí přímé důkazy, přestože na základě diplomatických zpráv z Vídně je zřejmé, že Aehrenthal si byl bližícího se vyhlášení nezávislosti Bulharska dobře vědom.⁵⁴⁰ Je proto možné se domnívat, že Aehrenthal plánoval, že pokud by anexe kolidovala s vyhlášením bulharské nezávislosti, byla by pozornost velmocí roztržena a Vídeň by tak mohla lépe prosadit své zájmy. Pokud však rakousko-uherský ministr počítal s touto kombinací, měl docílit pravého opaku své snahy, neboť byl později obviňován z podněcování Bulharů ke kroku,⁵⁴¹ jenž zásadně změnil situaci na Balkáně.

K vyhocení anekční otázky pak mimo bulharskou otázku přispěla tragická chyba na straně rakousko-uherské diplomacie. S výjimkou Německa, které bylo informováno Aehrenthalovým dopisem Bülowovi z 26. září,⁵⁴² měly být ostatní velmoci informovány o anexi Bosny a Hercegoviny 6. října 1908 (7. října měla být anexe veřejně oznámena).⁵⁴³ Velvyslanec v Paříži Khevenhüller se však ocitl před dilematem jak se zachovat, neboť mu bylo oznámeno, že šestého nebude prezident Fallières v Paříži. Velvyslanec se proto rozhodl bez další konzultace jednat a předal Fallièresovi dopis císaře Františka Josefa I.,⁵⁴⁴ v němž byl oznámen úmysl rakousko-uherské vlády anektovat Bosnu a Hercegovinu. Přestože

⁵³⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 304.

⁵⁴⁰ Tschirschky Aehrenthalovi 28. 9. 1908, GP, sv. 26, s. 43an.

⁵⁴¹ Toto obvinění Aehrenthala z plánování spiknutí s Bulhary výrazně posílila nešťastná Khevenhüllerova vyjádření v Paříži při oznámení anexe francouzské vládě. SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 62.

⁵⁴² Aehrenthal Bülowovi 26. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 99–102.

⁵⁴³ Samotným Turkům měla být dle Aehrenthalových instrukcí předána nota oznamující anexi v brzkých hodinách 7. října. Aehrenthal Pallavicinimu 30. 9. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 196 Berichte.

⁵⁴⁴ Osobní dopis císaře Františka Josefa I. prezidentu Francouzské republiky 29. 9. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 105.

Khevenhüller požádal francouzského ministra zahraničí Pichona, jenž byl jednání přítomen, aby byla celá věc podržena v naprosté diskrétnosti, informovaly o anexi ještě téhož večera francouzské noviny.⁵⁴⁵ Tato skutečnost zásadním způsobem ovlivnila nejen Aehrenthalem připravený harmonogram prosazení anexe,⁵⁴⁶ ale také významně přispěla k prohloubení krize, která vyhlášení anexe následovala, neboť ruský ministr Izvolskij se o anexi dozvěděl na cestě do Paříže (kde hodlal jednat o změně statu Úžin) 4. října z novin.⁵⁴⁷ Ruský ministr se tak ocitl v „*hrozivé pozici*“, protože zatím neměl souhlas cara ani vlády s ujednáním z Buchlovic a ani neměl čas zahájit jednání o změně režimu Úžin.⁵⁴⁸ Jeho naděje, že se mu tento záměr podaří prosadit během jednání v Paříži a Londýně, se záhy rozplynula, přestože obě vlády byly v následujících měsících ochotny podporovat ruské požadavky kompenzací Srbsku a Černé Hoře.⁵⁴⁹ Izvolského prvotní reakcí bylo ohromení, které postupně přerostlo ve frustraci a útoky proti Aehrenthalovi, kterého obvinil z toho, že jej oklamal, rozhodl se proto požadovat svolání mezinárodní konference, která by Vídeň přiměla k ústupkům.⁵⁵⁰ V této snaze pak hodlal využít počáteční pobouřené reakce, s níž byla anexe přijata v Paříži i Londýně.⁵⁵¹

⁵⁴⁵ Khevenhüller Aehrenthalovi 3. 10. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 125an.

⁵⁴⁶ Aehrenthal také Khevenhüllera za jeho postup dosti kritizoval, neboť předčasné oznámení anexe narušilo nejen vztahy Vídně se západními mocnostmi a Ruskem, ale skutečnost, že byla nejprve oficiálně informována Paříž, měla negativní ohlas i v Německu. Aehrenthal Khevenhüllerovi 14. 10. 1908, WANK (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal*, s. 625.

⁵⁴⁷ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 62.

⁵⁴⁸ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 305.

⁵⁴⁹ Benckendorff Izvolskému 15. 1. 1909, SIEBERT, Benno von (ed.), *Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente politik der Vorkriegsjahre* (Dále jen *Diplomatische Aktenstücke*), Berlin, Leipzig 1921, s. 73.

⁵⁵⁰ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 306.

⁵⁵¹ Francouzský ministerský předseda Clemenaceau označil anexi za „*velké porušení systému smluv a urážku veřejné morálce, která, pokud jí bude umožněno projít, bude znamenat velmi špatný precedent*“. Ve Velké Británii vnímali anexi jako nevíтанé oslabení mladotureckého režimu, s nímž byl Londýn na rozdíl od vlády sultána Abdülhamida II. ochoten spolupracovat. SCHMITT, s. 36an.

Ještě v průběhu prvotního ohromení byla 5. října 1908 v Trnovu vyhlášena nezávislost Bulharska,⁵⁵² která začala být záhy spojována s rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny.⁵⁵³ Tato zpráva značně zneklidnila Londýn, který očekával, že Rakousko-Uhersko proti tomuto kroku vystoupí, když se tak nestalo, dospěli politikové v Londýně k názoru, že vyhlášení nezávislosti Bulharska bylo komplotem, který zaranžoval Aehrenthal.⁵⁵⁴ Současný vývoj pak Británie považovala za dosti zneklidňující a Rakousko-Uhersko se stalo terčem útoků nejen v britském tisku, ale i na půdě parlamentu.⁵⁵⁵ Vzhledem k těmto nečekaným komplikacím se Aehrenthalův plán rychlého a klidného prosazení anexe Bosny a Hercegoviny na mezinárodní scéně ocitl v troskách. K množícím se problémům rakousko-uherského ministra se záhy měla připojit otázka uznání anexe nejen velmocemi, ale samotným Tureckem, které bylo v podstatě jedinou přímo postiženou zemí.

Nótu o rakousko-uherské anexi Bosny a Hercegoviny předal Pallavicini velkovezírovi mmilu Pašovi 6. října 1908, v době, kdy byly podobné nóty předávány hlavám států v ostatních metropolích Evropy. Velkovezír anexi odmítl s tím, že osmanská vláda nemůže ustoupit vzhledem k tomu, že celá záležitost nebyla předem předjednána. Současně si také trpce stěžoval na vyhlášení bulharské nezávislosti, které připisoval politice Vídně. To Pallavicini odmítl a prohlásil, že v případě anexe „*se jedná o fait accompli o němž se nebude diskutovat ani s Tureckem, ani s mocnostmi*“. Pallavicini současně řekl, že očekává, že anexe bude z turecké strany přijata bez protestů.⁵⁵⁶ Dal tím jasně najevo postoj Rakouska-Uherska, které neočekávalo, že by anexe Bosny a Hercegoviny mohla vyvolat krizi, jež měla následovat. Velkovezír ani osmanský ministr

⁵⁵² K hodnocení vyhlášení bulharské nezávislosti rakousko-uherským tiskem blíže viz. Neue Freie Presse, Nr. 15850, 6. října 1908.

⁵⁵³ Mensdorff Aehrenthalovi 5. 10. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 135.

⁵⁵⁴ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 304an.

⁵⁵⁵ Mensdorff Aehrenthalovi 6. 10. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 141.

⁵⁵⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 6. 10. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

zahraničí Tevfik Paša, kteří byli od počátku informováni o odporu Izvolského a dalších mocností,⁵⁵⁷ však nebyli ochotni přistoupit na nekompromisní požadavky Rakouska-Uherska.

Ještě téhož dne totiž předal zastupující velvyslanec ve Vídni Réšad Hikmet Bey nótu, v níž osmanská vláda kritizovala „*odklon císařské a královské vlády od své loajální a konzervativní politiky vůči nám*“.⁵⁵⁸ Přes tento protest, který mnozí rakousko-uherská diplomaty považovali za spíše formální, předpokládal Pallavicini, že Osmanská říše bude nakonec s anexí souhlasit bez zásadnějších požadavků a v telegramu, který do Vídně zaslal o několik dní později,⁵⁵⁹ označoval otázku anexe v souvislosti s Portou za uzavřenou.⁵⁶⁰ Přestože se rakousko-uherský velvyslanec obvykle vyznačoval výborným úsudkem a vynikající orientací v osmanských poměrech, nemohl být jeho omyl v tomto případě větší. Ještě téhož dne totiž osmanský velvyslanec navštívil Ballhausplatz, kde předal odpověď na rakousko-uherskou nótu oznamující anexi. Porta zde tento rakousko-uherský krok odmítla a vznesla protest proti porušení článku XXV. berlínské smlouvy.⁵⁶¹ Vztahy mezi Rakouskem-Uherskem a Osmanskou říší se pak vyostřily následujícího dne, kdy istanbulský list *Tanin* vyzval čtenáře, aby nekupovali rakousko-uherské zboží. Pallavicini pak z Istanbulu

⁵⁵⁷ Naoum Paša Tevfiku Pašovi 6. 10. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One, II The Bosnian Annexation Crisis September 1908–May 1909* (dále jen *Ottoman Diplomatic Documents*), edited by KUNERALP, Sinan, TOKAY, Gül, Istanbul 2009, s. 30, srv. s Rifaat Paša Tevfiku Pašovi 6. 10. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 29. Z těchto zpráv jasně vyplývá, že jak Rusové, tak Britové plánovali ve věci Bosny a Hercegoviny prosazovat svolání mezinárodního kongresu.

⁵⁵⁸ Nóta tureckého zastupujícího velvyslance Réšada Hikmeta Beye 6. 10. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 139.

⁵⁵⁹ Mezitím byla ohlášena anexe i na domácí scéně habsburské monarchie, přičemž tento krok byl veřejností i tiskem přijat poměrně příznivě. viz. Neue Freie Presse, Nr. 15852, 8. 10. 1908, či Fremden-Blatt, Nr. 278, 9. 10. 1908, který přináší obšírný souhrn Aehrenthalovy řeči před delegacemi, v níž oznámil anexi. Hodnocení autora příspěvku zahraničněpolitických dopadů anexe je však dosti pomýlené, neboť vyzdvihuje především „*přátelský postoj velmocí*“ přičemž zdůrazňuje v první řadě, skutečnost, že monarchie je v těsném spojení s Ruskem, což však bylo nejen vzhledem k Izvolského reakci na anexi, ale i k předchozím vztahům obou velmocí poněkud zavádějící.

⁵⁶⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 9. 10. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁶¹ Záznam o návštěvě osmanského zastupitele 9. 10. 1909, ÖUA, sv. 1, s. 169.

hlásil, že se před rakouskými zastoupeními rakouských firem shromáždily nepřátelsky naladěné zástupy.⁵⁶² Přestože došlo k několika potyčkám, byl postoj osmanské policie vůči narušování pořádku dosti laxní, což Pallaviciniho přimělo k několika víceméně bezvýsledným protestům.⁵⁶³

Samotný bojkot se sice v provinciích Osmanské říše prosazoval jen postupně, jeho vliv na politiku Rakouska-Uherska měl být naprosto klíčový. Přestože vývoz Rakouska-Uherska do Osmanské říše osciloval na počátku 20. století pouze mezi 3 a 5 % jeho celkového zahraničního obchodu,⁵⁶⁴ byly na této výměně zboží závislé především firmy specializující se na obchod s Orientem vyrábějící především textilní produkty a zboží každodenní spotřeby. Bojkot se pak týkal i využívání přepravní kapacity lodí rakouského Lloyd. Již po několika dnech si začal především Pallavicini uvědomovat, že je situace mnohem nebezpečnější, než se původně zdálo.⁵⁶⁵ Osmanský bojkot pak provázal pozoruhodný fakt, že se nevztahoval na zboží z Uher (postiženo bylo pouze Předlitavsko, které se však na obchodu s Osmanskou říší podílelo výrazněji než agrární Uhry), osmanský tisk pak útočil především na vládu ve Vídni a současně vystupoval přátelsky vůči Uhrám, což mnozí diplomaté interpretovali tak, že se Turci snaží oživit a využít nedávné vnitřní spory duální monarchie.⁵⁶⁶ Turecký bojkot rakousko-uherského zboží pak podporovala většina

⁵⁶² Nejradiálnější části veřejnosti v Istanbulu se pak nechtěly zastavit u pouhého bojkotu a žádaly vyhlášení války Rakousku-Uhersku. MÖHRING, Rubina, *Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem Osmanischen Reich 1908–1912*, Diss., Wien 1978, s. 27. Podobné reakce byly zaznamenány i v Bělehradě, kde anexe byla přijata s otevřeným nepřátelstvím. Zcela veřejně se mluvilo o mobilizaci a válce s Rakouskem-Uherskem. Franz Aehrenthalovi 5. 10. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 132. Srbské veřejné mínění se pak jednoznačně přiklánělo na stranu Osmanské říše a dav srocený před rakousko-uherským vyslanectvím skandoval „*A! žije turecká armáda! Pryč s Rakouskem!*“ Azarian Effendi 7. 10. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 32. Jedním z faktorů, jenž způsobil značné pobouření v Istanbulu, byla skutečnost, že k anexi Bosny a Hercegoviny došlo v průběhu měsíce Ramadánu. McMEEKIN, s. 73.

⁵⁶³ Pallavicini Aehrenthalovi 10. 10. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte. Pallavicini Aehrenthalovi 12. 10. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁶⁴ BRIDGE, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire...*, s. 32.

⁵⁶⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 12. 10. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁶⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 12. 10. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte. Samotnou vnitřní situaci Rakouska-Uherska pak mnozí činitelé habsburské monarchie hodnotili jako „*nepříznivou a bolestnou*“. Friedjung Aehrenthalovi 4. 11. 1908, HHStA, NL/Ae, Kt. 2.

Rakousku nepřátelských velmocí. Značný ohlas zaznamenal tento krok v Británii, kde tomuto kroku vyjadřoval podporu i samotný král Eduard VII.⁵⁶⁷ Značnou podporu Osmanské říši ve věci anexi Bosny a Hercegoviny poskytovalo také Rusko, kde se proti Vídni postavili nejen přední politici, ale i tisk.⁵⁶⁸ Situace se pokusil využít Izvolskij, který do Istanbulu 12. října vzkázal, že „*pro zajištění celkové politické situace Osmanské říše je Rusko připraveno uzavřít s ní spojení za předpokladu otevření Dardanel*“.⁵⁶⁹ Tuto nabídku pak ruský ministr opakoval o dva dny později, kdy zdůraznil, že Rusko bude hájit nárok Osmanské říše a balkánských států na kompenzace.⁵⁷⁰ Tuto politiku Izvolského podporoval i britský ministr zahraničí sir Edward Grey.⁵⁷¹ Pozice Rakouska-Uherska se tak ve dnech po vyhlášení anexe výrazně zhoršovala.

Pokud jde o požadavky představitelů Londýna a Petrohradu, kteří se snažili využít odporu Porty pro prosazení svých vlastních zájmů, pak je nutné konstatovat, že Západní mocnosti společně s Ruskem předložily v průběhu října požadavek na svolání mezinárodní konference, jež by řešila otázku kompenzací Srbsku a Černé Hoře.⁵⁷² Do této politické kombinace vkládali naděje i Turci, kteří byli povzbuzeni podporou již se jim dostávalo z Londýna a Petrohradu.⁵⁷³ Ve druhé polovině října připravily dotčené velmoci (především Británie a Rusko) seznam bodů, jež by podle jejich názoru měly být předmětem jednání na jimi navrhované konferenci: 1.

⁵⁶⁷ KABISH, Ernst, *England und die Annexionskrise*, In: Berliner Monatshefte/Kriegsschuldfrage, VIII/1930, p. 917.

⁵⁶⁸ Turkhan Paşa Tevfiku Paşovi 12. 10. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 48an. O tom, že se Rusko vydalo na Balkáně cestou prosazování vlastních zájmů, lze konstatovat i z korespondence Aehrenthala s Berchtoldem. Aehrenthal Berchtoldovi 24. 10. 1908, MZA, Fond G 138 (Rodinný archiv Berchtoldů), Kt. 133. Ruský tisk pak anexi označoval za pouze dočasnou. HHStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. I., s. 169.

⁵⁶⁹ MÖHRING, s. 22.

⁵⁷⁰ Otázku kompenzací opakoval Izvolskij v průběhu podzimu 1908 téměř neustále, Rakousko-Uhersko však něco takového kategoricky odmítalo. Tschirschky Bülowovi 17. 10. 1908, GP, sv. 26, s. 183.

⁵⁷¹ Rifaat Paşa Tevfiku Paşovi 14. 10. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 56. Grey však odmítal ruské nároky v otázce Úžin.

⁵⁷² BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 310.

⁵⁷³ Rifaat Paşa Tevfiku Paşovi 10. 10. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 45.

Uznání nezávislosti Bulharska a otázka jeho finančních závazků vůči Osmanské říši, 2. Otázka uznání rakousko-uherské anexe Bosny a Hercegoviny, 3. Problém navrácení sandžaku Novi Pazar Osmanské říši, 4. Problém XXIII. článku Berlínské smlouvy týkajícího se evropských provincií Turecka, 5. Anulace článku LXI. Berlínské smlouvy týkající se Arménie, 6. Otázka suverénních práv Černé Hory, 7. Kompenzace Srbsku a Černé Hoře,⁵⁷⁴ 8. Revize statu plavby po Dunaji ve prospěch balkánských států, 9. Otázka kapitulací a poštovních úřadů v Osmanské říši.⁵⁷⁵

Osmanská vláda se k tématu mezinárodní konference zásadnějším způsobem vyjádřila 31. října, kdy Tewfik Paşa zaslal odpověď na britské návrhy do Londýna. Jako hlavní problémy z hlediska Osmanské říše Tewfik Paşa označil otázku budoucího postavení Bulharska a problém jeho finančních závazků vůči Portě. Otázku Bosny a Hercegoviny a jejich podílu na osmanském státním dluhu a zrušení článku XXIII. a LXI. Berlínské smlouvy.⁵⁷⁶ Tyto turecké návrhy přinesly Aehrenthalovi konečně jistou naději na řešení krize.⁵⁷⁷ Turecký náznak, že by konference měla projednávat otázku osmanského zahraničního dluhu a podílu Bosny a Hercegoviny na této otázce pro Vídeň otevírala možnost jednání o finančním vyrovnání s Istanbulem. Tuto možnost nadnesl Pallavicini již 2. listopadu 1908 při svém rozhovoru s velkovezírem Kiamilem Paşou, který odpověděl překvapivě příznivě v tom smyslu, že pokud Rakousko-Uhersko převezme část osmanského dluhu, byla by celá „záležitost rázem

⁵⁷⁴ Z jednotlivých bodů možné konference byl právě tento pro Aehrenthala naprosto nepřijatelný. Aehrenthal Berchtoldovi 14. 11. 1908, Aehrenthal Berchtoldovi 24. 10. 1908, MZA, Fond G 138 (Rodinný archiv Berchtoldů), Kt. 133.

⁵⁷⁵ Turkhan Paşa Tefviku Paşovi 18. 10. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 67. Mírně upravené verze pak uvádějí MÖHRING, s. 30–32 a SCHMITT, s. 54.

⁵⁷⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 1. 11. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁷⁷ Porta naznačila možné rakousko-osmanské narovnání již na konci října, kdy navrhla, že anexi uzná výměnou za rakouskou garanci území sandžaku Novi Pazar, který se po stažení rakousko-uherských vojenských posádek mohl stát cílem aspirací Srbska a Černé Hory. Pallavicini Aehrenthalovi nedatováno HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

vyřešena“. Pallavicini však pro takováto jednání neměl instrukce⁵⁷⁸ a proto vyhýbavě odpověděl, že Vídeň za kompenzaci považuje vyklizení sandžaku Novi Pazar.⁵⁷⁹ Zde se však nabízí myšlenka, zda Vídeň správně pochopila úlohu svých posádek v sandžaku, které Turci, jak se zdá, nevnímali jako narušení své suverenity, ale jako účinnou bariéru proti Srbsku a Černé Hoře.

Navzdory těmto prvotním sondám v otázce možného odškodnění Porty za anexi Bosny a Hercegoviny, byl Aehrenthal stále odhodlán pokračovat ve své politice minimálních ústupků. Jeho reakce na tureckou představu bodů, jež by měla projednávat mezinárodní konference, byla proto odmítavá.⁵⁸⁰ K postupnému přehodnocení názorů rakousko-uherského ministra došlo v průběhu listopadu a počátku prosince 1908, kdy začalo být zřejmým, že bez podstatnějších ústupků nebude možné anexi prosadit vzhledem ke stupňujícímu se odporu Ruska,⁵⁸¹ kde místní listy pokračovaly v nevybíravé kampani proti Vídni, která nešetřila ani osobu císaře Františka Josefa I.⁵⁸² Ke změně Aehrenthalova postoje pak přispěly i Pallaviciniho zprávy z Istanbulu, v nichž nejprve doporučoval hospodářské ústupky,⁵⁸³ později se však postupně přiklonil k možnému finančnímu odškodnění Turků. V průběhu oficiálních rozhovorů s osmanskými představiteli však stále trval na tom, že možnost převzetí části osmanského státního dluhu Rakousko-Uherskem byla vyloučená.⁵⁸⁴ Pallavicini pak odhadoval, že podíl Bosny na osmanském státním dluhu činil 80 milionů franků, které však v případě možného odškodnění Portě měly být sníženy

⁵⁷⁸ Možné převzetí části osmanského dluhu Aehrenthal odmítal, neboť se obával negativního dojmu, jenž by tento krok způsobil na vnitropolitické scéně monarchie. Aehrenthal Pallavicinimu 28. 10. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 332.

⁵⁷⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 2. 11. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁸⁰ Aehrenthal Pallavicinimu 3. 11. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 372.

⁵⁸¹ SCHMITT, s. 83.

⁵⁸² Berchtold Aehrenthalovi 5. 12. 1908, HHStA, PA, X Russland, Kt. 133 Berichte.

⁵⁸³ Pallavicini Aehrenthalovi 18. 11. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁸⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 7. 12. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte. Podobně se Pallavicini vyjadřoval i v soukromé korespondenci s Aehrenthalem. Pallavicini Aehrenthalovi 9. 12. 1908, HHStA, NL/Ae, Kt. 3.

minimálně o 50 milionů franků, které rakousko-uherskou vládu stál příliv uprchlíků z této oblasti. Současně jako jistou formu odškodnění chápal i stavbu sandžacké dráhy, která měla být po 90 letech předána do rukou osmanského státu.⁵⁸⁵

Aehrenthal však zprvu Pallaviciniho doporučení odmítal a snažil se Turky přimět k ústupnosti a ukončení stále trvajících bojkotu rakouského zboží.⁵⁸⁶ Jeho tlak však nevedl k úspěchu, vzhledem k jeho politice „žádných jednání bez ukončení bojkotu“ a ani jeho úvahy o odvolání Pallaviciniho z Istanbulu nebyly osmanskou vládou kladně přijaty.⁵⁸⁷ V Istanbulu se podle některých zpráv hovořilo dokonce o možnosti války s Rakouskem-Uherskem, v níž by na straně Porty stály Srbsko, Černá Hora a dokonce i Bulharsko.⁵⁸⁸ Tyto fámy vedly k zvýšení obav Berlína, který proto radil Vídni, aby začala uvažovat o jednání o odškodnění osmanské strany.⁵⁸⁹ V době, kdy byly vztahy mezi oběma státy na nejnižší úrovni v průběhu celé krize, navrhl Kiamil Paša Pallavicinimu, že by byla Porta ochotná smířit se s odškodněním v podobě převzetí části osmanského dluhu ve výši čtyř milionů tureckých liber ze strany Rakouska-Uherska. Velkovezír současně naznačil, že za tímto požadavkem stojí společně Velká Británie, Rusko a Francie. Pallavicini však musel tento požadavek opět odmítnout.⁵⁹⁰ Tato neústupnost byla do značné míry motivována nadějemi Vídně na pád Kiamilovy vlády, jež měla být podle některých spekulací nahrazena kabinetem Hilmího Paši, u nějž se předpokládalo, že bude ochoten vyjít Rakousku-Uhersku vstříc. Tato kombinace se však v průběhu prosince zhroutila.⁵⁹¹ Pozice Kiamila Paši se v druhé polovině prosince 1908 upevnila natolik, že se dokonce zdálo, že se velkovezír vymaňuje

⁵⁸⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 11. 12. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁸⁶ Réşad Hikmet Bey Tevfiku Paşovi 24. 11. 1908, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 112.

⁵⁸⁷ Marschall Zahraničnímu úřadu 5. 12. 1908, GP, sv. 26, s. 456an.

⁵⁸⁸ Tamtéž, s. 456.

⁵⁸⁹ Schoen Tschirschkyemu 6. 12. 1908, GP, sv. 26, s. 457.

⁵⁹⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 13. 12. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁹¹ Tamtéž.

z mladotureckého vlivu.⁵⁹² Přes tento fakt skýtala jistou naději na urovnání sporů mezi oběma státy skutečnost, že Kiamil Paša odmítl v polovině prosince možnost osmansko-srbské aliance, trval však na požadavku, aby Rakousko-Uhersko převzalo část osmanského státního dluhu.⁵⁹³

Jednání pak přes některé nabídky obou stran⁵⁹⁴ neúspěšně pokračovala až do konce roku 1908, což Pallaviciniho naplňovalo značným pesimismem, neboť si uvědomoval, že Rakousko-Uhersko nutně potřebuje dosáhnout souhlasu osmanské vlády s anexí Bosny a Hercegoviny.⁵⁹⁵ Postavení Rakouska-Uherska vůči ostatním velmocem, které požadovaly svolání mezinárodní konference, jež by řešila otázku Bosny a Hercegoviny, bylo stále dosti složité. Poměr Ruska vůči Rakousku-Uhersku zůstával krajně nepříznivý,⁵⁹⁶ Vídeň pak na konci roku 1908 musela čelit také zhoršení vztahů s Itálií, která vnímala rakouskou politiku na Balkáně jako ohrožení svých vlastních zájmů.⁵⁹⁷ Vzhledem k této nepříznivé situaci je proto možné konstatovat, že obrat, jenž nastal na počátku ledna 1909 ve prospěch Rakouska-Uherska, byl v jistém smyslu překvapivý.

Na konci prosince roku 1908 dospěl Aehrenthal k přesvědčení, že osmanský odpor nebude možné překonat bez zásadnějších ústupků ve prospěch Turků. Tento Aehrenthalův obrat byl způsoben nejen narůstajícím pesimismem Pallaviciniho zpráv, ale i pokračujícím odporem osmanské vlády, který, jak se zdálo, nebylo možné zlomit. Jistou demonstrací vzdoru na straně Turků byla sultánova trůní řeč při příležitosti začátku zasedání

⁵⁹² Pallavicini Aehrenthalovi 6. 1. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁵⁹³ Pallavicini Aehrenthalovi 14. 12. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁹⁴ 17. prosince se Aehrenthal pokusil nabídnout Turkům dohodu na základě hospodářských výhod a ústupků, která však byla odmítnuta. Aehrenthal Pallavicinimu 17. 12. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 618an a Verbální nota osmanského ministerstva zahraničí 17. 12. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 623an.

⁵⁹⁵ 30. prosince Pallavicini konstatoval, že se idea kompenzací ze strany Rakouska-Uherska „*natolik uchytila v hlavách Turků, že ji nelze překonat.*“ Pallavicini Aehrenthalovi 30. 12. 1908, HHStA, NL/Ae, Kt. 3.

⁵⁹⁶ Berchtold Aehrenthalovi 15. 12. 1908, HHStA, PA, X Russland, Kt. 133 Berichte.

⁵⁹⁷ FELLNER, s. 69. Na rakouské straně před italskou politikou varoval náčelník generálního štábu Conrad, který v průběhu prosince 1908 upozorňoval Aehrenthala na nepřátelský tón italského tisku. CONRAD, sv. 1, s. 130.

osmanského parlamentu, jež se stala symbolem osmanského vzdoru.⁵⁹⁸ Pallavicini proto opět navrhoval řešit situaci ústupky ze strany Rakouska-Uherska, neboť jak konstatoval, „*čím déle se budou jednání o celé věci protahovat, aniž by vedla k pozitivním výsledkům, tím více bude naše prestiž trpět*“. Navrhoval proto, aby Turkům bylo nabídnuto odškodnění ve výši dvou milionů tureckých liber.⁵⁹⁹ Aehrenthal tuto ideu přijal na konci prosince, kategoricky však odmítl, že by Rakousko-Uhersko převzalo část osmanského státního dluhu.⁶⁰⁰ Důvod proč byli Turci ochotní na tato jednání (o pouhém finančním odškodnění) přistoupit do značné míry osvětlují zprávy německého velvyslance Marschalla, jenž v průběhu prosince o situaci jednal s osmanským ministrem zahraničí Tevfikem Paşou, který vyjádřil obavy, zda mezinárodní konference plánovaná Ruskem bude vůbec svolána. Pokud by se tak stalo, trvalo by dle jeho názoru celé měsíce ne-li roky, než by se velmoci vůbec dohodly na projednávaném programu.⁶⁰¹ Aehrenthalův názorový obrat ve věci finančního odškodnění Porty tak přišel v době, kdy Turci začínali pochybovat o reálných nadějích plánované konference. Jejich ochotu jednat o Aehrenthalově nabídce pak zvyšovala složitá situace osmanské státní pokladny.⁶⁰² Na počátku roku 1909 tak vznikly předpoklady pro vyrovnání obou mocností.

Podrobné instrukce zaslal Aehrenthal Pallavicinimu 6. ledna 1909. Odmítl sice opětovně možnost převzetí části osmanského dluhu, oprávnil však Pallaviciniho, aby s tureckou stranou jednal o finančním odškodnění, přičemž za krajní mez označil částku 2,5 milionu tureckých liber. Samotné odškodnění pak mělo být oficiálně vyplaceno jako náhrada za ztrátu

⁵⁹⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 18. 12. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁵⁹⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 18. 12. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 197 Berichte.

⁶⁰⁰ Aehrenthal Pallavicinimu 28. 12. 1908, ÖUA, sv. 1, s. 668.

⁶⁰¹ Marschall Zahraničnímu úřadu 26. 12. 1908, GP, sv. 26, s. 471.

⁶⁰² Ve fiskálním roce 1908/1909 vybralo osmanské ministerstvo financí jen 92 % daní oproti původnímu předpokladu. V následujících letech se toto číslo mělo výrazně vylepšit. SHAW, SHAW, s. 286.

osmanských korunních statků v Bosně a Hercegovině.⁶⁰³ Tato nabídka znamenala klíčový průlom, neboť 12. ledna 1909 velkovezír Kiamil Paša přistoupil na dohodu s Rakouskem-Uherskem na základě šesti bodů: „1. *Zřeknutí se našich práv [Rakouska-Uherska] na sandžak Novi Pazar.* 2. *Náš příslib předběžné dohody týkající se hospodářských koncesí.* 3. *Ujištění o náboženské svobodě a rovném postavení muslimů žijících v Bosně a Hercegovině...* 4. *Našeho vyjádření, že započneme s tureckou vládou jednat o kulturním protektorátu.* 5. *Zaplacení sumy 2 a 1/2 milionu tureckých liber za státní majetek [Turecka] v Bosně a Hercegovině.* 6. *Turecká strana uzná anexi Bosny a Hercegoviny.*“⁶⁰⁴

Tyto body se staly základem nečekané dohody, jež měla být významným předpokladem pro ukončení samotné anekční krize. Rakousko-osmanské vztahy také zaznamenaly náhlý obrat, když se turecký odmítavý postoj vůči Rakousku-Uhersku téměř ze dne na den změnil. Již 15. ledna Kiamil Paša pronesl zásadní řeč na půdě osmanského parlamentu, kde prohlásil, že Rakousko-Uhersko nemělo po vyhlášení osmanské ústavy jiné východisko, než anektovat Bosnu a Hercegovinu. Ocenil současně stažení rakousko-uherských jednotek z novopazarského sandžaku. Prohlásil pak, že je nutné získat tureckou veřejnost pro možnou rakousko-osmanskou dohodu řešící celou krizi. Mohutný potlesk, který velkovezírův proslov sklidil, pak naznačoval, že i značná část osmanské politické špičky je dohodě nakloněna.⁶⁰⁵ Obrat postoje Istanbulu k Rakousku-Uhersku bylo možné pozorovat i ve vyjádřeních osmanského tisku, který konstatoval, že konflikt obou zemí je zažehnán.⁶⁰⁶

K uzavření definitivní dohody však mělo dojít až na konci února 1909. Jedním z hlavních faktorů, jenž způsobil tuto situaci, byla složitá

⁶⁰³ Aehrenthal Pallavicinimu 6. 1. 1909, ÖUA, sv. 1, s. 704an.

⁶⁰⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 12. 1. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 351 Liasse XXXIX: Verhandlungen anlässlich der Annexion Bosniens und der Herzegowina.

⁶⁰⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 15. 1. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁰⁶ MÖHRING, s. 46.

vnitropolitická situace v Osmanské říši.⁶⁰⁷ Proti dohodě Istanbulu a Vídně se postavili především albánští opoziční poslanci vedení Ismailem Kemalem Paşou.⁶⁰⁸ Pallavicini však byl přes některé znepokojivé zvěsti přesvědčen, že Kiamil Paşa je „v současnosti pánem situace“.⁶⁰⁹ Toto hodnocení však ze zpětného pohledu bylo překvapivě špatným úsudkem jinak výborně informovaného diplomata, neboť již 11. února došlo k významným změnám v osmanské vládě v jejichž důsledku se velkovezír stal terčem značné kritiky.⁶¹⁰ Napětí, jež v té době panovalo v osmanských politických kruzích, vyvrcholilo o tři dny později, kdy vláda Kiamila Paşi propadla v hlasování o důvěře ve sněmovně, která sultánovi doporučila, aby jmenoval velkovezíra, jenž bude mít důvěru parlamentu i veřejnosti.⁶¹¹ Novým velkovezírem se pak stal Hüsejn Hilmí Paşa, jenž 17. února 1909 získal důvěru sněmovny.⁶¹² Následujícího dne se pak v rozhovoru s Pallavicinim vyslovil pro podepsání protokolu o vyrovnání za anexi Bosny a Hercegoviny.⁶¹³ Dalším problémem, jenž se zasloužil o zdržení konečné dohody o rakousko-tureckém vyrovnání, byla jednání o uznání nezávislosti Bulharska ze strany Istanbulu, která byla protahována nejen zdoluhavou debatou o otázce převzetí části osmanského dluhu, ale i válečných reparací, jež Turecko platilo Rusku od roku 1879.⁶¹⁴ K uznání bulharské nezávislosti ze strany Osmanské říše nakonec došlo 2. února 1909.⁶¹⁵

⁶⁰⁷ Na mezinárodní scéně pak museli Turci vyčkat vyjádření svých dosavadních spojenců v odporu vůči Rakousku-Uhersku. SCHMITT, s. 118. Významnou podporu získala Vídeň ze strany Německa, jehož velvyslanec Marschall dostal již na počátku ledna instrukce, aby dohodu podporoval. Schoen Marschallovi 10. 1. 1909, GP, sv. 26, s. 482.

⁶⁰⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 23. 1. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁰⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 27. 1. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶¹⁰ Hlavní změnou byl nástup velitele II. armádního sboru Nazima Paşi do postu ministra války. Přestože se jednalo o vynikajícího velitele, byl mladoturky spojován s čistkami před mladotureckou revolucí ve vilajetu Erzurum. Pallavicini Aehrenthalovi 11. 2. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶¹¹ Pallavicini Aehrenthalovi 14. 2. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶¹² Pallavicini Aehrenthalovi 17. 2. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶¹³ Pallavicini Aehrenthalovi 18. 2. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶¹⁴ SCHMITT, s. 135.

⁶¹⁵ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 99.

Po dočasném zklidnění situace po nástupu Hilmího Paši do úřadu velkovezíra mohlo dojít k definitivnímu podpisu rakousko-turecké dohody, jejíž podrobnosti byly doladěny v průběhu ledna 1909.⁶¹⁶ Sami Turci dokonce tlačili na Vídeň, aby uzavření dohody urychlila, neboť doufali v rychlé vyplacení odškodného, jež mělo být splaceno do 15 dnů od její ratifikace.⁶¹⁷ Rakousko-osmanský protokol, jehož základem byla dohoda z 12. ledna, byl nakonec podepsán 26. února,⁶¹⁸ což Vídní zásadním způsobem uvolnilo ruce na mezinárodní scéně.⁶¹⁹ Dohoda pak měla značné důsledky na rakousko-osmanské vztahy, které se postupně vrátily do normálu. Na počátku března skončil turecký bojkot rakouského zboží,⁶²⁰ klíčovou proměnu pak zaznamenal postoj osmanského tisku vůči habsburské monarchii. 4. března 1909 vydal k rakousko-osmanské dohodě rozsáhlý komentář list *Ikdam*, který konstatoval, že smlouva bude sloužit jako základ přátelských vztahů mezi oběma říšemi.⁶²¹ Značné uspokojení nad řešením poměru Rakouska-Uherska a Turecka projevovali i osmanští diplomaté.⁶²² Význam dohody o finančním odškodnění Osmanské říše však v žádném případě nezůstal omezený pouze na vztahy mezi Vídní a Portou, které navíc měly v dubnu projít významnou zkouškou v důsledku událostí na vnitropolitické scéně Turecka v následujících měsících. Důležitost

⁶¹⁶ Situační zpráva pro ministra zahraničí (autor neuveden) 30. 1. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 351 Liasse XXXIX: Verhandlungen anlässlich der Annexion Bosniens und der Herzegowina.

⁶¹⁷ Aehrenthal ministerským předsedům 21. 2. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 351 Liasse XXXIX: Verhandlungen anlässlich der Annexion Bosniens und der Herzegowina. K ratifikaci dohody pak došlo 5. dubna 1909, kdy ji přijal osmanský parlament v většině 136 ku 48 hlasům. Pallavicini Aehrenthalovi 5. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 351 Liasse XXXIX: Verhandlungen anlässlich der Annexion Bosniens und der Herzegowina. Rakousko-Uhersko dohodu ratifikovalo 15. dubna 1909. Ratifikace protokolu mezi Rakouskem-Uherskem a Osmanskou říší z 26. 2. 1909, Vídeň 15. 4. 1909, ÖUA, sv. 2, s. 282–285.

⁶¹⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 26. 2. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶¹⁹ Dohoda byla na mezinárodní scéně interpretována tak, že Rakousku-Uhersku se uvolní ruce k většímu tlaku na Srbsko, jež se nevzdávalo naději na územní kompenzace. Téhož dne, kdy byl rakousko-turecký protokol podepsán, obdržel Berchtold instrukce, podle nichž měl ruskému ministerskému předsedovi Stolypinovi předat rakouské dokumenty týkající se buchlovické dohody, což mělo oslabit Izvolského vliv. SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 107.

⁶²⁰ MÖHRING, s. 47.

⁶²¹ Pallavicini Aehrenthalovi 4. 3. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶²² Rifaat Paşa ministerstvu zahraničí 27. 2. 1909, *Ottoman Diplomatic Documents*, s. 188.

dohody se záhy projevila i na mezinárodní scéně a významně napomohla k ukončení Bosenské krize.

Význam rakousko-osmanské smlouvy si záhy uvědomili i představitelé velmocí tvořících opozici vůči Vídni, kteří chápali, že byla odškodněna jediná země, která byla anexí přímo poškozena. Již 27. února Izvolskij ve zprávě vyslanci v Bělehradu napsal, že „*by se Srbsko mělo odhodlat k rezignaci na územní kompenzaci*“.⁶²³ Přesto se jednání o otázce kompenzací Srbsku a uznání anexe ze strany velmocí protahovala ještě více než měsíc během něhož se evropský kontinent ocitla „*krůček před propastí války*“.⁶²⁴ Situaci nakonec do značné míry vyřešila německá podpora Rakousku-Uhersku. 22. března 1909 předložil německý velvyslanec v Petrohradě ruské vládě nótu, v níž požadoval uznání anexe a zrušení článku XXV. Berlínské smlouvy.⁶²⁵ Tento krok označovanými mnohými dohodovými historiky po první světové válce jako ultimátum,⁶²⁶ nakonec přinesl vítězství zemím Dvojspolku, neboť Rusko a posléze i další mocnosti musely ustoupit od svých požadavků.⁶²⁷ Překonán tak musel být pouze odpor Srbska, které bylo ostatními mocnostmi „*ponecháno osudu*“.⁶²⁸ Tváří tvář hrozbě částečné rakousko-uherské mobilizace musel Bělehrad 31. března akceptovat anexi bez jakýchkoli nároků na kompenzace a současně přislíbit, že bude habsburské monarchii napříště dobrým sousedem.⁶²⁹ Po definitivní ratifikaci rakousko-osmanské smlouvy z 5. dubna 1909 uznaly rakousko-uherskou anexi Bosny a Hercegoviny postupně i všechny ostatní velmoci.⁶³⁰ Jedna z nejvýznamnějších krizí

⁶²³ Izvolskij vyslanci v Bělehradu 27. 2. 1909, *Diplomatische Aktenstücke*, s. 78an.

⁶²⁴ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 115. K samotným jednáním blíže viz. Tamtéž, s. 107–118.

⁶²⁵ K detailům pověření německého velvyslance v Petrohradu Pourtalése blíže viz. Bülow Pourtalésovi 21. 3. 1909, GP, sv. 26, s. 693–695.

⁶²⁶ Blíže viz. GERHARD, Heinz, *War in der bosnischen Annexionskrise die deutsche Demarsche von 22. März ein Ultimatum?*, Diss., Berlin 1965.

⁶²⁷ SCHMITT, s. 197–207.

⁶²⁸ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 121.

⁶²⁹ Verbální nóta srbského vyslanectví ve Vídni 31. 3. 1909, ÖUA, sv. 2, s. 225.

⁶³⁰ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 121an.

mezinárodní politiky v období před první světovou válkou tak skončila smírným řešením a diplomatickým úspěchem Rakouska-Uherska.⁶³¹

Přestože Bosenská krize nebyla v žádném případě pouhou otázkou rakousko-tureckých vztahů, je nutné závěrem zdůraznit, že to byla právě dohoda obou zemí, která umožnila její řešení. Do klíčového Aehrenthalova rozhodnutí z konce prosince 1908 o kompenzacích Portě, využívaly ostatní velmoci osmanského odporu k prosazení svých vlastních zájmů. Jakmile došlo k uzavření rakousko-osmanského protokolu, ztratily velmoci oponující anexi jeden ze základních nástrojů své dosavadní politiky, neboť vyjma Osmanské říše, neměla žádná z velmocí ani dalších zemí právní podklad pro požadavky kompenzací. Samostatná jednání Vídně a Istanbulu z počátku roku 1909 tak výrazně napomohla k ukončení krize, přestože ještě v průběhu března 1909 došlo k jejímu výraznému prohloubení. Rakousko-osmanské vztahy prošly v průběhu krize značnou proměnou. Po vyhlášení anexe a osmanského bojkotu došlo k dočasnému zhroucení pozice Rakouska-Uherska v Istanbulu. Po úspěšném rakousko-tureckém narovnání se však vztahy obou zemí náhle výrazně zlepšily. V průběhu roku 1909 pak lze zaznamenat zásadní sblížení obou zemí,⁶³² které je možné do značné míry vysvětlit právě úspěšnými jednáními z ledna 1909 a dohodou z 26. února. Bosenská krize tak paradoxně neznamenalala z dlouhodobého hlediska rozkol mezi Osmanskou říší a Rakouskem-Uherskem, který by byl analogií rozkolu mezi Vídní a Petrohradem, naopak v následujícím roce byla pozice Vídně v Istanbulu nebyvale silná. Význam Bosenské krize pro rakousko-osmanské vztahy tak neměl být natolik zásadní, jako pro vztahy Rakouska-Uherska a některých států a velmocí. Na

⁶³¹ Velkým kritikem mírového řešení sporu se Srbskem byl v této době náčelník generálního štábu Conrad, který považoval příležitost z konce března 1909, kdy se Rakousku-Uhersku otevírala možnost vojenského rozdělení Srbska, za promarněnou. CONRAD, sv. 1, s. 160an. Mnozí historikové vzhledem k rozkolu mezi Vídní a Petrohradem, který se do vypuknutí Velké války nepodařilo zažehnat, pak Bosenskou krizi sice označují za Aehrenthalův úspěch, považují jej však za Pyrrhovo vítězství, jež mělo ovlivňovat politiku Vídně až do osudového roku 1914. SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 120.

⁶³² MÖHRING, s. 48.

druhé straně je opětovně nutné zdůraznit, že to byla právě samostatná rakousko-osmanská jednání, jež umožnila Vídni dosáhnout konečného uznání anexe na mezinárodní scéně. Z tohoto úhlu pohledu je nutné označit rakousko-uherskou politiku vůči Osmanské říši v letech 1908–1909 jako nebývale úspěšnou.⁶³³

⁶³³ Někteří historikové však dospěli k závěru, že dohoda z 26. února byla úspěchem především pro Turky, když konstatují, že „*od počátku do konce vyjednávání Turci vymanévrovali rakousko-uherského ministra... nakonec dostali vše co chtěli.*“ SCHMITT, s. 123an.

2. 5. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše v letech 1909–1911

Stabilizace postavení Rakouska-Uherska v Istanbulu v závěrečné fázi bosenské krize sice přinesla uklidnění vztahů mezi oběma zeměmi, neměla však zásadnější dopad na vnitropolitickou scénu v Istanbulu. Bylo tomu právě krátce po skončení mezinárodní krize vyvolané anexí Bosny a Hercegoviny, kdy napjatá situace v hlavním městě dospěla ke svému rozuzlení. Mladoturecká revoluce sice znamenala zhroucení hamidovského režimu, sultán však stále zůstal na trůně, přičemž je dosti paradoxní, že poté, co podepsal a přísahal na obnovenou ústavu z roku 1876, „*byl nyní více populární, než kdy dříve*“.⁶³⁴ Panovníkovu pozici vůči mladotureckému výboru pozvedlo jeho vystupování v průběhu bosenské krize i čistky, jež po nástupu mladoturků začaly v armádě i státní správě.⁶³⁵ Se svou novou pozicí nebyl spokojen ani panovník, ani mnohé tradiční konzervativní kruhy, jejichž cílem se postupně stalo svržení mladotureckého režimu. Kritika mladotureckého režimu však nebyla pouze doménou tradičních konzervativních kruhů reprezentovaných muslimským duchovenstvem. Terčem silných útoků byla vláda Hüsejna Hilmího Paši podrobena i od Strany osmanských liberálů, s níž se úzce spojil i někdejší velkovezír Kiamil Paša.⁶³⁶ Jeho odvolání z úřadu velkovezíra v únoru 1909 vedlo obě opoziční skupiny k obavám z mladoturecké diktatury. Od počátku jara 1909 probíhaly v Istanbulu demonstrace studentů, kteří požadovali pozastavení platnosti ústavy. K nim se postupně přidali i drobní obchodníci a dělníci silně ovlivňovaní radikálními náboženskými vůdci.

⁶³⁴ McMEEKIN, s. 72

⁶³⁵ K charakteru konstituční monarchie v Osmanské říši blíže viz. SHAW, SHAW, s. 274–279.

⁶³⁶ GOMBÁR, s. 297.

K napjaté atmosféře v osmanském hlavním městě se přidávala i latentní nespokojenost vojenské posádky města.⁶³⁷

Vyvrcholením nespokojenosti, jež v Istanbulu panovala, byla noc z 12. na 13. duben 1909, kdy „*rozzuřený dav studentů islámské teologie společně s 3000 vzbouřenými vojáky, z nichž mnoho bylo členy sultánovy gardy, zaútočilo na budovu parlamentu Sultanahmedu. Povstalci měli tři hlavní požadavky: návrat k právu šaría..., obnovení panovnické moci Abdülhamida a předání [jednoho z mladotureckých předáků – poz. R. K.] Ahmeda Rızy, aby mohl být oběšen.*“⁶³⁸ Dramatický spád událostí značně zneklidnil diplomatické zástupce velmocí v Istanbulu. V průběhu 13. dubna Pallavicini se znepokojením sledoval situaci, kterou popisoval jako krajně výbušnou a nepřehlednou. Značný ohlas pak měl pád vlády Hüsajna Hilmího Paši,⁶³⁹ jehož následujícího dne v úřadě nahradil Tevfik Paša.⁶⁴⁰ Přestože se situace ve městě v následujících dnech uklidnila, vyvolal převrat značné napětí.⁶⁴¹ Vídeň se k událostem v Istanbulu stavěla dosti opatrně. Jejím hlavním cílem bylo ujasnit si co může od nové vlády vlastně očekávat. 15. dubna v den, kdy byla pozastavena platnost obnovené ústavy,⁶⁴² proto Pallavicini navštívil Tevfika Pašu s nímž diskutoval o situaci v Istanbulu. Velkovezír rakousko-uherskému velvyslanci sdělil, že převrat zaskočil nejen jeho ale i sultána Abdülhamida II.⁶⁴³ Tevfik pak Pallavicinimu řekl,

⁶³⁷ SHAW, SHAW, s. 279. O nedobré politické situaci hovořil Pallavicini s Kiamilem Pašou 17. března 1909. Bývalý velkovezír mu řekl, že v osmanské armádě probíhá nelítostný boj dvou znepřátelených frakcí. O svém nástupci v postu velkovezíra Hilmím Pašovi pak prohlásil, že sice „*hodně pracuje, ale přemýšlí málo.*“ Pallavicini Aehrenthalovi 17. 3. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶³⁸ McMEEKIN, s. 73.

⁶³⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 13. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁴⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 14. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁴¹ Již 14. dubna hlásil Pallavicini, že ve městě panuje klid, což potvrzují i depeše německého velvyslance Marschalla. Pallavicini Aehrenthalovi 14. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte. Vyjádření Zahraničního úřadu pro Saale-Zeitung v Halle 14. 4. 1909, GP, sv. 27, s. 3.

⁶⁴² McMEEKIN, s. 73.

⁶⁴³ Role sultána v průběhu těchto událostí byla dosti složitá. Někteří autoři tvrdí, že se dostal do vleků událostí, což dokumentují jeho vystupování tváří tvář davu, jenž se srotil před jeho palácem a provolával mu slávu, a skutečností, že do úřadu velkého vezíra povolal Tevfika Pašu a ne Kiamila Pašu, jenž byl favoritem liberálů. HASLIP, s. 281an. Ani jeho krajně opatrný postoj v průběhu povstání a následné mladotureckého pochodu na hlavní město však neměla zachránit

že plánuje navázat na politiku předchozí vlády. Jako svůj hlavní cíl si pak vytkl obnovení disciplíny v armádě. Celkově působil na Pallaviciniho optimistickým dojmem.⁶⁴⁴

Naděje povstalců i nové osmanské vlády však měly být záhy zmařeny rychlým a efektivním zásahem mladotureckého výboru sídlícího v Soluni. Již 17. dubna sdělil velkovezír Pallavicinimu, že v Soluni vyvolala situace v Istanbulu značné rozhořčení, které vedlo k vyslání jednotek osmanské armády v Makedonii do Çatalci. Vyjádřil však naději, že se podaří dosáhnout kompromisního řešení, a proto vyslal vstříc mladotureckým jednotkám skupinu parlamentních vyjednávačů, kteří měli přimět vojáky k návratu do Soluně.⁶⁴⁵ Tento pokus však ztroskotal na neústupnosti mladoturků. Vyjednávači se vrátili zpět s nepořízenou, neboť byli veliteli vojska, jež se v Çatalce shromažďovalo, zadržení a poslání zpět do Istanbulu. Důstojníci dokonce nařídili svým vojákům, aby zastřelili každého vyslance z hlavního města, který by se je pokusil kontaktovat.⁶⁴⁶ Představitelé osmanské armády v Makedonii poslancům pouze sdělili, že jejich cílem je zajištění ústavního pořádku, obnovení stabilní situace v Istanbulu a potrestání původců povstání.⁶⁴⁷ V této souvislosti se pak stále častěji hovořilo o sesazení sultána Abdülhamida II., jenž byl dle názoru mladoturků zodpovědný za nedávné události v Istanbulu. Pallavicini byl přesvědčen, že panovník nakonec najde způsob jak se s povstalcí dohodnout.⁶⁴⁸ Na rozdíl od rakousko-uherského diplomata však německý velvyslanec Marschall nabyl dojmu, že právě osoba sultána je jedním

jeho oťřesenou pozici. SHAW, SHAW, s. 281an. Podle diplomatických zpráv však měli na celém povstání významný podíl bývalí představitelé paláce, kteří by nejednali bez panovníkova souhlasu. Pallavicini Aehrenthalovi 18. 4. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁴⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 15. 4. 1908, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁴⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 17. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte. První zprávy o postupu sil věrných mladotureckému výboru vstříc hlavnímu městu obdržel Pallavicini již o den dříve, kdy mu zástupce Společnosti orientálních drah Gross sdělil, že ze Soluně vyrazily dva vojenské vlaky s celkem 35 vagony vezoucí vojáky a vojenské vybavení. Pallavicini Aehrenthalovi 16. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁴⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 18. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁴⁷ Tamtéž.

⁶⁴⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 20. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

z možných klíčů k řešení stávajících problémů Osmanské říše. Dospěl proto k názoru, že pád Abdülhamida II. je nevyhnutelný už z toho důvodu, že podle dostupných informací podplatil před revoltou z 13. dubna vojáky istanbulské posádky.⁶⁴⁹ Situace v hlavním městě Osmanské říše tak byla krajně napjatá. 19. dubna 1909 již bylo na jeho předměstích koncentrováno 15 000 vojáků věrných mladotureckému výboru a v následujících několika dnech měl tento počet vzrůst až na 40 000.⁶⁵⁰ Na neklid v Osmanské říši reagovaly i ostatní velmoci, které dokonce plánovaly vyslat k osmanským břehům své válečné lodě.⁶⁵¹

Tyto úvahy o možné demonstraci síly byly do značné míry motivovány divokými pověstmi, jež v Istanbulu kolovaly. Když 21. dubna připluly do Istanbulu osmanské obrněné lodě, vedla tato skutečnost k pověstem, že pokud dojde k obsazení paláce Yıldız soluňskými vojáky, budou tato plavidla ostřelovat budovy velvyslanectví velmocí.⁶⁵² Obavy ze zásahu evropských států měli i političtí představitelé Turků. 22. dubna zasedali osmanští poslanci povolání mladoturky v San Stefanu, kde se mimo jiné jednalo o možnosti sesazení sultána Abdülhamida. Přestože byla většina přítomných pro změnu na osmanském trůně, nedospěli nakonec k žádnému rozhodnutí, vzhledem k tomu, že se obávali, že podobný krok by vyvolal nepokoje, jež by přiměly velmoci k zásahu.⁶⁵³ Postoj Vídně k těmto událostem byl většinou poměrně rezervovaný, změnil se až krátce před zásahem mladotureckých sil. 23. dubna jednal Pallavicini s osmanským ministrem veřejných prací Gabrielem Effendim, jenž v únoru a březnu také působil jako ministr zahraničí, kterému řekl, že nejlepším řešením by bylo, kdyby sultán abdikoval.⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 21. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁵⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 19. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁵¹ Bülow císaři Vilému II. 21. 4. 1909, GP, sv. 27, s. 10.

⁶⁵² Pallavicini Aehrenthalovi 21. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁵³ Pallavicini Aehrenthalovi 22. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁵⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 23. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

V tomto momentě se však již přiblížilo definitivní řešení situace v Istanbulu. V noci z 23. na 24. dubna 1909 se dalo do pohybu mladoturecké vojsko vedené Mahmudem Şevketem Paşou, které rychle obsadilo město. Obavy velmocí z ozbrojeného střetnutí a následného krveprolití⁶⁵⁵ se naštěstí nepotvrdily navzdory některým lokálním střetům, v nichž se bojovalo o jednotlivá kasárna. Obavy z útoku proti budovám velvyslanectví se však nenaplnily. Na jejich ochranu byli dokonce vyčleněni vojáci soluňské armády, což byl také případ rakousko-uherské legace.⁶⁵⁶ V následujících dnech se hlavní pozornost zastupitelů velmocí soustředila na osud sultána Abdülhamida, který byl po bouřlivých jednáních 27. dubna 1909 sesazen. O několik dní později padla i vláda Tevfika Paşi, jejíž demisi sultán ještě před svým sesazením nepřijal.⁶⁵⁷ Novým panovníkem Osmanské říše se pak stal jeho mladší bratr Mehmed V. Reşad, který je mnohými historiky popisován jako „fyzicky i morálně oslabený holdováním alkoholu a sexuální nezřízeností“.⁶⁵⁸ Pallavicini nepovažoval sesazení Abdülhamida II. za příliš významné, neboť konstatoval, že od mladoturecké revoluce nebyla jeho politická činnost příliš významná: „*Od té doby nebyl ve skutečnosti vládcem této země. Jeho činnost se omezovala na intriky proti stávajícímu režimu.*“⁶⁵⁹ Převrat z 13. dubna dle jeho názoru ukázal, že pánem situace v Osmanské říši není parlament či mladoturecký výbor, nýbrž armáda, která v případě sultánova sesazení jasně demonstrovala, že pokud jde o klíčové politické události, nenechá si diktovat jakékoli podmínky od politiků. Veškerá ujištění Mahmuda Şevketa Paşi o ochraně ústavy označoval Pallavicini jako „*prázdné fráze*“.⁶⁶⁰ Nového panovníka Pallavicini popisoval jako „*muže jednoduchého a*

⁶⁵⁵ Tamtéž.

⁶⁵⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 24. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁵⁷ Pallavicini Aehrenthalovi 27. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁵⁸ GOMBÁR, s. 298.

⁶⁵⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 28. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁶⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 28. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte. Mahmud Şevket Paşa zavedl v Istanbulu výjimečný stav s přísným režimem, který zakazoval veřejné nošení zbraní a vycházení na veřejná prostranství po osmé hodině večerní. Marschall Zahraničnímu úřadu 26. 4. 1909, GP, sv. 27, s. 15.

dobráckého charakteru“. Konstatoval pak, že bylo zřejmé, že život dvora bude za vlády Mehmeda V. výrazně jednodušší a i jeho výdaje měly být sníženy z 25 000 tureckých liber na 20 000.⁶⁶¹

V průběhu krize zachovávalo Rakousko-Uhersko zásadně neutrální postoj a stalo se tak v podstatě pouhým pozorovatelem. Přestože nedošlo k významnější konfrontaci velmocí a situace byla vyřešena samotnými Turky, vedla situace v Istanbulu k napětí mezi Německem a Británií. Zatímco se Londýn obával sultánova pádu s ohledem na své muslimské poddané v Indii (sultán byl současně držitelem úřadu chalífy),⁶⁶² podporovali Němci ve stále se zvyšující míře mladoturky. Přestože byl Abdülhamid II. v předchozím období jednou z opor německé moci v Istanbulu,⁶⁶³ nepovažoval Marschall jeho pád za větší katastrofu.⁶⁶⁴ V následujícím období to však měli být Britové, kteří začali získávat podstatný vliv v osmanském hlavním městě, především díky skutečnosti, že řada předních mladotureckých představitelů chovala sympatie k Británii.⁶⁶⁵ Pozice Rakouska-Uherska v průběhu této krize nezaznamenala vzhledem k jeho opatrné politice výraznější proměny.⁶⁶⁶ Mohlo tak v dalších měsících využívat svého posíleného postavení v Istanbulu, jemuž se těšilo po úspěšném vyřešení bosenské krize.

Situace v Istanbulu však stále zůstávala neklidná. Po návratu ze čtyřtýdenní dovolené v červnu 1909 se Pallavicini dokonce domníval, že se poměry v hlavním městě ještě zhoršily navzdory ujišťování osmanské vlády, do jejíhož čela se opět postavil Hilmí Paša. Jako varovné znamení pak velvyslanec označoval skutečnost, že v rámci osmanské armády

⁶⁶¹ Pallavicini Aehrenthalovi 5. 5. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁶² K charakteru a obrazu hamidovské formy osmanského chalífátu blíže viz. DERINGIL, Selim, *The Well-Protected Domains. Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876–1909*, New York 2011, s. 46–50.

⁶⁶³ McMEEKIN, s. 37.

⁶⁶⁴ Pallavicini Aehrenthalovi 28. 4. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁶⁵ McMEEKIN, s. 77.

⁶⁶⁶ Tento v jistém smyslu rezervovaný postoj Vídně souvisel s Aehrenthalovým přesvědčením, že po anexi Bosny a Hercegoviny se Rakousko-Uhersko musí opět vrátit k politice statu quo. MÖHRING, s. 60.

získávají stále větší vliv důstojníci, kteří jsou členy mladotureckého výboru.⁶⁶⁷ Situace se však přeci jen podařilo postupně uklidnit, na čemž se podílela i skutečnost, že se nové vládě podařilo stabilizovat rozpočet, který pro léta 1909/1910 (rok 1325 dle islámského kalendáře) hospodařil s přebytkem. Pallavicini konstatoval, že na tomto stavu se výrazně podílelo odškodnění, které Turci získali za anexi Bosny a Hercegoviny, a také konfiskace majetku sesazeného sultána ve výši 1,6 milionu tureckých liber.⁶⁶⁸ K mírně pesimistickému duchu, v němž se v tomto období nesly Pallavicini depeše, přispívaly především některé negativní skutečnosti vnitřní politiky mladoturků. Především se jednalo o čistky, které mladoturci po porážce povstání z 13. dubna zahájili v armádě i státní správě. 21. srpna 1909 pak byla změně ústava z roku 1876, která zásadním způsobem proměňovala osmanský politický život a výrazně omezila moc paláce.⁶⁶⁹ Dalším zásadním krokem pak bylo omezení svobody slova Tiskovým zákonem a Zákonem o stávkách z 9. srpna 1909.⁶⁷⁰ Mladoturecký režim se tak začal postupně upevňovat.

Události z jara a léta 1909 měly některé pozoruhodné dopady na mezinárodní scéně. Na konci července si Pallavicini povšiml proměny postoje Ruska vůči Osmanské říši. S příchodem nového velvyslance Čarykova začal Petrohrad podporovat mladoturecký režim. V rozhovoru s Pallavicinim ruský velvyslanec prohlásil, že Rusko doufá nejen v hospodářské sblížení, ale i v politickou spolupráci s Portou. Pallavicini se proto obával, zda se Rusko nevrátilo k ideji vzniku protirakouského balkánského spolku, která vznikla na počátku bosenské krize. Nakonec však došel k závěru, že se zatím jedná o „*Potěmkinovu vesnici*“.⁶⁷¹ Motivy ruské politiky vůči Osmanské říši však byly poněkud odlišné. Čarykov je později vysvětlil Izvolského nástupci Sergeji Sazonovovi, který vystřídal

⁶⁶⁷ Pallavicini Aehrenthalovi 23. 6. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁶⁸ Otto Aehrenthalovi 16. 6. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁶⁹ SHAW, SHAW, s. 284an.

⁶⁷⁰ HANİOĞLU, s. 155.

⁶⁷¹ Pallavicini Aehrenthalovi 28. 7. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

Izvolského na postu ministra zahraničí v září 1910, tak, že Rusko muselo bránit rozpadu Turecka v době, kdy by z takového vývoje nemohlo profitovat.⁶⁷² Osmanská říše se tak vzhledem k zájmům velmocí měla v následujících měsících těšit jistému druhu bezpečnosti navzdory faktu, že se v průběhu léta 1909 množily pověsti o možné osmansko-řecké válce.⁶⁷³

V následujícím období od léta 1909 do podzimu 1911, kdy italsko-osmanská válka znamenala zásadní krizi ve sféře Východní otázky, došlo k jistému dočasnému utlumení tohoto zásadního problému světové politiky. Přesto však muselo Rakousko-Uhersko řešit ve vztazích vůči Osmanské říši několik problémů, které bezesporu stojí za pozornost. Jedním z nich byla otázka Kréty, která po mladoturecké revoluci vyhlásila připojení ostrova k Řecku.⁶⁷⁴ Obavy velmocí z možného osmansko-řeckého střetu a nechuť Ruska k prosazování připojení ostrova k Řecku⁶⁷⁵ však ve svém výsledku znamenaly, že krétská otázka byla definitivně vyřešena až v průběhu Balkánských válek. Přestože bylo Rakousko-Uhersko hlavním obchodním partnerem ostrova,⁶⁷⁶ nehodlal se Aehrenthal v této otázce příliš angažovat vzhledem ke snaze udržet dobré vztahy s Portou. Jistou výhodou Rakousko-Uherska byla skutečnost, že se nepodílelo na okupaci ostrova svými jednotkami. Rakousko-uherský ministr se proto mohl v otázce Kréty postavit na stranu Porty.⁶⁷⁷ Podobnou politiku sledovalo i Německo, podle jehož názoru bylo právo na straně Osmanské říše.⁶⁷⁸ Protureckou politiku pak Aehrenthal v krétské otázce sledoval i v průběhu roku 1910, kdy se krétská vláda pokusila prosadit řeckou vládu na ostrově.⁶⁷⁹ Jistá netečnost

⁶⁷² REYNOLDS, Michael A., *Shattering Empires. The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires*, Cambridge 2011, s. 29.

⁶⁷³ Pallavicini Aehrenthalovi 21. 7. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁷⁴ RYCHLÍK a kol., s. 233an. Situaci v krétské otázce také výstižně shrnuje zpráva německého vyslance v Athénách z června 1909. Wangenheim Bülowovi 23. 6. 1909, GP, sv. 27, s. 64–68.

⁶⁷⁵ V již zmíněném rozhovoru Pallaviciniho s Čarykovem se ruský velvyslanec vyjádřil proti anexi Kréty Řeckem. Pallavicini Aehrenthalovi 28. 7. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁷⁶ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 325.

⁶⁷⁷ MÖHRING, s. 64.

⁶⁷⁸ Miquel Bethmannu Hollwegovi 16. 7. 1909, GP, sv. 27, s. 71.

⁶⁷⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 326.

Rakouska-Uherska v krétské otázce byla způsobená nejen snahou udržet dobrý vztah s Turky, ale také obavami Vídně ze situace v Makedonii a především v Albánii.⁶⁸⁰

Opatrná rakousko-uherská politika se Vídní ve vztahu k Osmanské říši vyplatila, neboť v průběhu roku 1909 zaznamenali pozorovatelé situace výrazné posílení postavení Rakouska-Uherska v Istanbulu. V srpnu Pallavicini konstatoval, že narušení vzájemných vztahů po anexi Bosny a Hercegoviny jsou otázkou minulosti.⁶⁸¹ Dokázal také využívat obav Turků ze společného zásahu Británie a Ruska v Úžinách.⁶⁸² Vzájemné vztahy obou zemí měly navíc tendenci se postupně zlepšovat. Někteří historikové proto tvrdí, že se v tomto období pokusili Turci o navázání spojení mezi oběma zeměmi.⁶⁸³ Politická realita však byla poněkud složitější. Na přelomu let 1909/1910 se Turci opravdu pokusili o dosažení entente s Rakouskem-Uherskem,⁶⁸⁴ díky čemuž došlo ke zhroucení Izvolského ideje vytvoření balkánského spolku v čele s Tureckem.⁶⁸⁵ Pokud jde o samotnou alianci, byly obě strany dosti opatrné, přičemž i Turci se omezili především na poněkud mlhavé náznaky. Na konci roku 1909 Hilmí Paša v průběhu rozhovoru s Pallavicinim vylučoval, že by se Osmanská říše chtěla spojit z některou mocností, čímž se však patrně opětovně snažil rozptýlit obavy ze vzniku balkánského spolku.⁶⁸⁶ K další osmanským sondám ohledně možného sblížení pak došlo po nástupu Ibrahima Hakkího Paši do úřadu velkovezíra 12. ledna 1910. Nedobrá situace v Istanbulu však Aehrenthala vedla ke konstatování, že „*politická pozice turecké říše není*

⁶⁸⁰ Aehrenthalův pamětní spis 15. 8. 1909, ÖUA, sv. 2, s. 443.

⁶⁸¹ Pallavicini Aehrenthalovi 28. 8. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 199 Berichte.

⁶⁸² Pallavicini Aehrenthalovi 19. 8. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 199 Berichte. Tyto obavy však byly neopodstatněné, neboť ruské námořní vedení bylo přesvědčeno, že v Černém moři nelze nikterak postupovat dokud nebude dokončena rekonstrukce Baltského loďstva. BOBROFF, Ronald P., *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits*, London, New York 2006, s. 17.

⁶⁸³ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 324.

⁶⁸⁴ MÖHRING, s. 67.

⁶⁸⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 15. 12. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 199 Berichte. K této ruské politice blíže viz. REYNOLDS, s. 31.

⁶⁸⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 22. 12. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 199 Berichte.

ještě natolik jasná, abychom s ní mohli uzavírat politické dohody.“⁶⁸⁷ Tyto úvahy definitivně ukončila hrozba války mezi Osmanskou říší a Bulharskem z konce zimy a jara 1910.⁶⁸⁸ V každém případě však z Pallaviciniho hlášení vyplývá, že prestiž Rakouska-Uherska v Osmanské říši byla v této době větší než prestiž Ruska.⁶⁸⁹ Pokud ovšem analyzujeme politiku Vídně v tomto období, je zřejmé, že možnost aliance s Turky byla téměř vyloučená, neboť takový krok by nenapravitelně poškodil postavení Rakouska-Uherska v ostatních balkánských zemích.⁶⁹⁰

Dobré a relativně silné postavení Vídně v Istanbulu a přátelské vztahy obou států však měly být záhy narušeny vývojem vnitřní situace v Osmanské říši. Pozornost velmocí se dlouhou dobu soustřeďovala především na Makedonii a řádění zdejších ozbrojených band, neklid se však po vítězství mladoturecké revoluce začal šířit i v Albánii, jejíž představitelé doufali, že po svržení vlády sultána Abdülhamida budou uspokojeny jejich národní požadavky. Když se tak nestalo, stala se situace v provincii postupně povážlivou.⁶⁹¹ Od počátku roku 1909 byli albánští poslanci v osmanském parlamentu v opozici,⁶⁹² v průběhu léta 1909 vypuklo v Albánii několik lokálních rebelií, které mladoturci rázně rozdrtili. Tvrdý postoj však na počátku roku 1910 vedl k povstání kmenů Malissorů hlásících se ke katolickému vyznání.⁶⁹³ Vídeň se tak ocitla v dosti složité pozici vzhledem k tomu, že se na jedné straně nechtěla vzdát své pozice v Istanbulu, na druhé straně by však ignorování situace v Albánii mohlo vést ke zhroucení kulturního protektorátu nad místními katolíky, který vznikl již na konci 17. století. Hrozilo také, že v případě, že by Vídeň

⁶⁸⁷ Výnos ministerstva zahraničí pro velvyslanectví v Istanbulu 13. 1. 1910, ÖUA, sv. 2, s. 649.

⁶⁸⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 5. 2. 1910, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 200 Berichte.

⁶⁸⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 9. 2. 1910 a 11. 2. 1910, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 200 Berichte.

⁶⁹⁰ Na domácí scéně však byl v průběhu roku 1910 zastáncem idey spolupráce s Tureckem Conrad, který byl přesvědčen (také pod vlivem vojenského atašé v Istanbulu Pomiankowského), že základem rakousko-uherské politiky na Balkáně by se mohla stát vazba na Rumunsko a Osmanskou říši. CONRAD, sv. 2, s. 30.

⁶⁹¹ RYCHLÍK a kol., s. 317an.

⁶⁹² Pallavicini Aehrenthalovi 23. 1. 1909 a 27. 1. 1909, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 198 Berichte.

⁶⁹³ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 136.

situaci neřešila, mohli poměrů v provincii využít Italové, kteří se v Albánii stávali vážnými konkurenty Rakouska-Uherska.⁶⁹⁴ Pallavicini proto zprvu nabádal k ostražitosti, neboť se obával, že by situace v Albánii mohla vést k poškození prestiže habsburské monarchie na Balkáně.⁶⁹⁵

Postupně se však začala politika Vídně ve věci Albánie proměňovat. Přestože se v této době rakousko-uherské bankovní domy připojily k německým finančním institucím, které Osmanské říši půjčily 11 milionů tureckých liber,⁶⁹⁶ začala se Vídeň na jaře 1910 snažit o dosažení vyřešení albánské situace. Již v březnu proto Aehrenthal instruoval Pallaviciniho, aby Turkům sdělil, že udržení klidu na Balkáně je v jejich vlastním zájmu.⁶⁹⁷ Vídeň také dospěla k závěru, že v jejím nejlepším zájmu je vyřešit albánská povstání ve prospěch Albánců, protože je považovala za vhodnou bariéru proti Slovanům na Balkáně.⁶⁹⁸ V této politice podporoval Rakousko-Uhersko i německý velvyslanec Marschall, který v rozhovoru s velkovezírem Hakkim Pašou prohlásil, že v tvrdý postup proti Albáncům vyhovuje politice Ruska.⁶⁹⁹ Nervozitu v otázce Albánie pozoroval Pallavicini i u svého italského kolegy.⁷⁰⁰ Tato proměna rakousko-uherské politiky a italské pokusy o vměšování do vnitřních záležitostí Albánie dokonce vyvolávaly u Porty obavy z možné intervence velmocí.⁷⁰¹ Ani Vídeň, ani Řím se však k přímému zásahu neodhodlaly, a albánské povstání tak bylo postupně utopeno v krvi. Na konci srpna mohl Mahmud Şevket Paša konstatovat, že Istanbulu podařilo získat kontrolu nad oblastí.⁷⁰²

Zdánlivé uklidnění situace v Albánii vedlo postupně k opětovnému zlepšení rakousko-osmanských vztahů. Ve dnech 15. a 16. srpna 1910 byla tato skutečnost demonstrována setkáním Aehrenthala s osmanským

⁶⁹⁴ Tamtéž, s. 136an.

⁶⁹⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 27. 4. 1910, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 201 Berichte.

⁶⁹⁶ Půjčka byla definitivně schválena v listopadu 1910. SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 136.

⁶⁹⁷ Aehrenthal Pallavicinimu 26. 3. 1910, ÖUA, sv. 2, s. 777.

⁶⁹⁸ MÖHRING, s. 72.

⁶⁹⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 30. 4. 1910, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 201 Berichte.

⁷⁰⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 19. 5. 1910, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 201 Berichte.

⁷⁰¹ Pallavicini Aehrenthalovi 18. 5. 1910, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 201 Berichte.

⁷⁰² Pallavicini Aehrenthalovi 25. 8. 1910, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 202 Berichte.

velkovezírem Hakkim Paşou v Mariánských Lázních.⁷⁰³ Některé zdroje dokonce tvrdí, že během tohoto setkání se Turci pokusili dosáhnout napojení Osmanské říše na Trojspolek.⁷⁰⁴ Toto tvrzení se sice může zdát být poněkud odvážným, jednání s Mariánských Lázní však bezesporu znamenalo jeden z vrcholů osmansko-rakouských vztahů. Oba politici v průběhu dvoudenních jednání diskutovali především o otázkách balkánské politiky obou států. Pokud šlo o albánskou otázku vyjádřil Aehrenthal uspokojení nad potlačení povstání a uklidnění situace, vyjádřil však naději, že po pacifikaci povstalců se podaří „*získat na tureckou stranu tolik důležitý albánský element*“. Pokračování sporů mezi Istanbulem a Albánií, dle jeho názoru nahrávalo pouze Rusku.⁷⁰⁵ Diskuze se následně stočila na otázku vztahů Osmanské říše k balkánským státům a problému Kréty, který byl v polovině roku 1910 stále akutní. Hakki Paşa pak hovořil o vztahu Osmanské říše k ostatním velmocem, kdy vyjádřil především narůstající nedůvěru Istanbulu vůči Rusku, která narostla vzhledem k obavám Turků z důsledků rusko-japonské smlouvy řešící spory obou velmocí na Dálném východě.⁷⁰⁶ Pokud se jednalo o hospodářské otázky, pak velkovezír žádal Aehrenthala o podporu osmanského požadavku svolení velmocí s navýšením osmanských cel o 4 %, ⁷⁰⁷ o něž usilovali mladoturci od bosenské krize.⁷⁰⁸ Setkání rakousko-uherského ministra zahraničí a osmanského velkovezíra se neslo v přátelském duchu. Přesto nedošlo k žádným závazným vyjádřením ze strany Aehrenthala, či k uzavření jakékoli dohody, celkově však je možné tvrdit, že schůzka z Mariánských Lázní upevnila vztahy obou států. Jejich přátelské vztahy

⁷⁰³ Zázpis s jednáním s osmanským velkovezírem Hakkim Paşou 15. a 16. 8. 1910, ÖUA, sv. 2, s. 930–936.

⁷⁰⁴ MÖHRING, s. 81.

⁷⁰⁵ Zázpis s jednáním s osmanským velkovezírem Hakkim Paşou 15. a 16. 8. 1910, ÖUA, sv. 2, s. 931.

⁷⁰⁶ Tamtéž, s. 935.

⁷⁰⁷ Tamtéž, s. 936.

⁷⁰⁸ K tomuto navýšení však došlo až roku 1914. Význam osmanských cel není bezesporu možné podceňovat, neboť roku 1911 činila cla 16 procent příjmů osmanské státní pokladny. İNALCIK, QUATAERT (eds.), s. 826an.

měly vydržet do roku 1911, kdy začalo postavení Rakouska-Uherska v Osmanské říši postupně slábnout.

Zásadní zhoršení vztahů Vídně a Istanbulu lze zaznamenat po opětovném vypuknutí albánského povstání v březnu 1911, které zorganizovala „Černá společnost pro záchranu“.⁷⁰⁹ Nepokoje v Albánii vzbudily ve Vídni značné obavy z možného zásahu balkánských států, který by mohl vést k zhroucení osmanského panství v Evropě. Za zvláště nebezpečné považovala Vídeň ambice Černé Hory⁷¹⁰ a Srbska, proto dokonce začala uvažovat o jednání s Istanbulem o možnosti opětné okupace sandžaku Novi Pazar.⁷¹¹ Její celková politika však byla zprvu opatrná, neboť na jaře 1911 vedl dočasně vzhledem k Aehrenthalově nemoci rakousko-uherské ministerstvo zahraničí Pallavicini,⁷¹² který se neodvažoval podnikat důležitější politické kroky. Rázněji Vídeň zasáhla až po Aehrenthalově návratu v květnu 1911, kdy Rakousko-Uhersko důrazně doporučilo Portě, aby zajistila v Albánii klid.⁷¹³ Rakousko-uherská podpora Albáncům však vedla k ochlazení vztahů obou států, které se projevilo během bojkotu rakousko-uherských paroplavebních společností.⁷¹⁴ Nebezpečí si však uvědomovali i samotní Turci. V červnu 1911 se do Makedonie a Albánie vypravil samotný sultán v doprovodu velkovezíra, ministra války a dalších členů osmanského kabinetu.⁷¹⁵ V průběhu této návštěvy se situace v evropské části Turecka do značné míry uklidnila. Po svém návratu do Istanbulu byl sultán provázen davy obyvatel, které mu vyjadřovaly sympatie. Pallavicini si však povšiml, že tyto projevy se vyskytovaly především u muslimského obyvatelstva, což považoval za

⁷⁰⁹ RYCHLÍK a kol., s. 319.

⁷¹⁰ V srpnu 1910 byla Černá Hora se souhlasem Rakouska-Uherska povýšena na království: „*Vídeň dala knížeti Nikolovi souhlas k tomuto kroku v naději, že takto přispěje ke zvýšení již existující averze mezi Cetyní a Bělehradem.*“ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 137.

⁷¹¹ MÖHRING, s. 87an.

⁷¹² SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 145.

⁷¹³ MÖHRING, s. 93.

⁷¹⁴ Tamtéž, s. 95.

⁷¹⁵ Kolossa Aehrenthalovi 5. 6. 1911, HHSStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

doklad zvýšeného důrazu Osmanů na islám.⁷¹⁶ Panovníkova cesta však nebyla zcela úspěšná, neboť již krátce po jeho návratu pronikly do Istanbulu opět zprávy o nových demonstracích v jižní Albánii.⁷¹⁷

V průběhu léta 1911 se pozornost Vídně postupně přesunula z albánské otázky na italsko-osmanské vztahy, které se v polovině roku 1911 zásadně vyhrotily.⁷¹⁸ Albánská otázka tak rázem ztratila na svém významu. Neustále se zvyšující možnost konfliktu Itálie a Turecka znamenala pro Rakousko-Uhersko značný problém nejen vzhledem ke vztahům k Istanbulu, ale i k jeho samotné balkánské politice. Dočasný úspěch Rakouska-Uherska v Istanbulu v průběhu let 1909–1910 tak měl být pouze krátkodobý. Již albánské povstání z jara 1911 vedlo ve svém důsledku narušení vzájemných vztahů, další propad pozice Rakouska-Uherska v rámci Osmanské říše měl následovat v průběhu příštích měsíců, přestože v průběhu léta 1911 došlo k dočasnému zlepšení postoje obou zemí, čemuž napomohla rakousko-uherská finanční pomoc Osmanské říši po velkém požáru Istanbulu 23.–24. července 1911.⁷¹⁹ Toto oteplení vzájemných vztahů však bylo jen krátkodobé. Pozice Rakouska-Uherska ve sféře Východní otázky se pak měla v průběhu následujících dvou let nenadále zhroutit.

⁷¹⁶ Pallavicini Aehrenthalovi 1. 7. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷¹⁷ Pallavicini Aehrenthalovi 15. 7. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷¹⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 21. 7. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷¹⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 24. 7. 1911 a 2. 8. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

3. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše v letech 1909–1911

3. 1. Italsko-turecká válka

Ke zhoršení italsko-tureckých vztahů došlo relativně náhle v průběhu léta 1911. Pronikání Italů do Libye (Tripolska a Kyrenaiky) trvalo již od zhroucení italských ambic v Tunisku roku 1881. Jeho hlavními rysy byly rozsáhlé nákupy půdy italskými společnostmi, které se pak angažovaly v „*exploataci zdejšího přírodního bohatství*“. Současně sílila kampaň italských koloniálních společností požadujících invazi do Libye a její připojení k italské koloniální říši.⁷²⁰ Reálné úvahy italských politiků o podobném kroku vznikly v souvislosti s druhou marockou krizí. Posílení pozice Francie na severu Afriky vedly italského ministra zahraničí Antonia di San Giuliana k přesvědčení, že Itálie musí jednat. Obával se totiž, že po zajištění jejích pozic v Maroku bude dalším cílem Francie Libye. Itálie proto dle jeho názoru musela zakročit dříve, než jí Francie opět předběhne.⁷²¹ Od léta 1911 proto Řím stupňoval svou aktivitu v Istanbulu, přičemž se mu dařilo využívat skutečnosti, že pozornost velmocí byla soustředěna na Maroko, resp. Albánii.⁷²²

K definitivnímu vyhocení situace došlo v průběhu září 1911. Turci se snažili čelit italským nárokům přísliby reforem v afrických provinciích. Mehmed Said Paşa, o němž se v průběhu krize stále častěji hovořilo v souvislosti s úřadem velkovezíra, pak 15. září 1911 pronesl na půdě parlamentu řeč, v níž „*apeloval na národy říše, aby v tomto těžkém*

⁷²⁰ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 152.

⁷²¹ AFFLERBACH, s. 689.

⁷²² Otázka možných kompenzací Itálii (za francouzský zisk Maroka) byla v Istanbulu poprvé předložena na počátku září 1911. Kolossa Aehrenthalovi 5. 9. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte. Itálie si již roku 1900 vynutila na Francii příslib, že v případě francouzského zisku Maroka bude Paříž považovat Libyi jako kompenzaci pro Itálii. SHAW, SHAW, s. 289.

*momentu zůstaly jednotné“.*⁷²³ Na mírové řešení krize však již bylo dávno pozdě. Po diplomatické přípravě v průběhu léta 1911⁷²⁴ se Řím odhodlal k samostatné akci v Istanbulu. 27. září předložila italská vláda Portě ultimátum, podle něž měla Osmanská říše schválit obsazení Tripolska a Kyrenaiky italskými vojsky a do čtyřiaadvaceti hodin vyklidit svá vojenská zařízení v oblasti. Po očekávaném osmanském odmítnutí těchto požadavků vyhlásil Řím 29. září Osmanské říši válku.⁷²⁵ Jen krátce před tímto aktem byly o italských požadavcích informovány velmoci. V obavách z reakce Rakouska-Uherska přislíbil San Giuliano Vídni, že konflikt bude přísně lokalizován na Afriku.⁷²⁶ Italský velvyslanec ve Vídni pak prohlásil, že pokud jde o Balkán, sleduje Itálie stále politiku statu quo.⁷²⁷

V Istanbulu vyvolala tato napjatá situace vládní krizi, jež vyústila v pád vlády Hakkiho Paši a nástup Saida Paši do úřadu velkovezíra. Poté, co o několik dní později získal důvěru parlamentu, pak jako nový velkovezír prohlásil, že „*dnes nejde jen o otázku Tripolska, nýbrž o existenci Turecka*“. Prohlásil pak, že Osmanská říše musí být připravena přinést hospodářské oběti, aby situaci vyřešila. Na mezinárodní půdě se pak chtěl pokusit získat podporu Velké Británie.⁷²⁸ O možnostech spolupráce s některou z velmocí proti italské agresii se v Istanbulu debatovalo celý podzim 1911. Některé hlasy (jako například list *Tanin*) zašly tak daleko, že požadovaly uzavření spojení s Ruskem výměnou za otevření Úžin pro ruské válečné lodě. Pallavicini však konstatoval, že podobný krok by však byl u osmanské veřejnosti krajně nepopulární.⁷²⁹ Rakousko-Uhersko již v této době nepřipadalo dle osmanských představitelů jako možná opora

⁷²³ Pallavicini Aehrenthalovi 15. 9. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷²⁴ AFFLERBACH, s. 692–694.

⁷²⁵ Tamtéž, s. 695an.

⁷²⁶ Tamtéž, s. 695.

⁷²⁷ Druhý zápis o návštěvě italského velvyslance 26. 9. 1911, ÖUA, sv. 3, s. 354.

⁷²⁸ Pallavicini Aehrenthalovi 20. 10. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷²⁹ Pallavicini Aehrenthalovi 26. 10. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte. V Petrohradu panovaly ze situace značné obavy. Hlavním předmětem debat ruských představitelů byla možnost rozšíření konfliktu na Balkán. V takovém případě však bylo Rusko připraveno zasáhnout. Baltské loďstvo bylo proto od počátku války v bojové pohotovosti. BOBROFF, s. 23.

Porty v úvahu. Mimo skutečnost, že byla Vídeň spojencem Říma, což jí do značné míry diskreditovalo, stalo se Rakousko-Uhersko terčem útoků na půdě parlamentu kvůli jeho „*intrikám*“ v průběhu povstání v Albánii.⁷³⁰

Z vojenského hlediska měla být italská invaze osmanských provincií snadnou záležitostí. Tureckou posádku představovala pouze 42. pěší divize, jež ještě neprošla modernizačními reformami zavedenými mladoturky.⁷³¹ Tato jednotka nebyla schopná čelit invazi 35 000 italských vojáků, kteří se na počátku října vylodili v Tripolsku.⁷³² Přes drtivou námořní převahu Italů se však Osmanům podařilo do Libye vyslat skupinu schopných důstojníků v čele s Enverem Bejem a Mustafou Kemalem, kteří dokázali ve vnitrozemí zorganizovat efektivní odpor proti italskému postupu.⁷³³ Zarputilá obrana tureckých sil, které postupně přešly na partyzánský způsob války, pak Italy vedla nejen k neustálému posilování sil v Libyi, ale také k postupnému rozšiřování války do dalších oblastí ve snaze přimět Osmanskou říši k míru.⁷³⁴ Přes některé dílčí úspěchy však nebyli Turci schopní zabránit oficiálnímu vyhlášení anexe Tripolska a Kyrenajky italským králem Viktorem Emanuelem III., k němuž došlo 4. listopadu 1911.⁷³⁵

Rakousko-Uhersko zaujalo vůči konfliktu vyčkávací postoj. Aehrenthal se od počátku obával rozšíření střetnutí na Balkán a zdejších italských aspirací. Dal proto Římu na srozuměnou, že by v takovém případě Vídeň uplatnila svá práva vyplývající ze 7. článku smlouvy o Trojspolku a požadovala by kompenzace.⁷³⁶ Vzhledem k tomu, že Rakousko-Uhersko nebylo schopno italsko-turecké válce jakkoli zabránit, nezbylo mu než pouze monitorovat situaci a reagovat na vývoj válečné situace. Mohlo také

⁷³⁰ Pallavicini Aehrenthalovi 20. 10. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷³¹ K zásadní reorganizaci osmanské armády mladoturky blíže viz. ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 24–33.

⁷³² AFFLERBACH, s. 696.

⁷³³ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 73. V průběhu tažení vznikla silná averze mezi oběma tureckými důstojníky. Mustafa Kemal kritizoval především Enverovu tendenci zacházet s provincií jako s „*osobním panstvím*“. MANGO, s. 105.

⁷³⁴ MANGO, s. 109.

⁷³⁵ GOMBÁR, s. 302.

⁷³⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 153.

vzhledem ke svému spojeneckému svazku s Itálií pouze bezmocně sledovat postupné zhroucení své pozice v Istanbulu. To se projevovalo nejen na útocích proti habsburské monarchii v osmanském tisku, ale také na vyjádřeních některých osmanských politiků. Na konci listopadu dokonce v osmanském listu *Jeni Ikdam* byla Vídeň obviněna z agresivních plánů vůči Osmanské říši. Jako konečný cíl rakousko-uherské politiky byla označena Soluň.⁷³⁷ Ze zahraničněpolitického hlediska však byla pro Rakousko-Uhersko mnohem nebezpečnější politika Ruska, které se pokusilo využít situace k prosazení svých dlouhodobých zájmů v Úžinách. Obavy Petrohradu z možného italského útoku na Dardanely, kudy procházela asi čtvrtina ruského zahraničního obchodu, vedla zástupce ministra zahraničí Anatolije Něratova k nabídce, jíž by se Rusko zavázalo k obraně Úžin a garanci statu quo na Balkáně výměnou za souhlas s otevřením Úžin pro ruské válečné lodí.⁷³⁸ Přestože Turci odpověděli na návrhy, které jim předložil velvyslanec Čarykov, přátelsky,⁷³⁹ nebyli nakonec ochotni na ruské návrhy přistoupit.⁷⁴⁰ Na rozdíl od Německa, které se v tomto případě vyjadřovalo dosti zdrženlivě, bylo Rakousko-Uhersko ruskými návrhy dosti zneklidněno. Aehrenthal nekompromisně trval na tom, že status Úžin nemůže být změněn bez souhlasu velmocí.⁷⁴¹ S ulehčením pak v půli prosince 1911 přijal vyjádření někdejšího velkovezíra Hilmího Paši, že by Porta nikdy nemohla vyhovět ruským nárokům v Úžinách.⁷⁴²

Přes tento ruský neúspěch však bylo zřejmé, že italsko-turecká válka způsobila zásadní růst napětí ve sféře Východní otázky. Výrazné dopady měla také na vnitřní politiku Rakouska-Uherska. Na domácí scéně habsburské monarchie se v průběhu podzimu 1911 rozhořel spor o další

⁷³⁷ Pallavicini Aehrenthalovi 30. 11. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷³⁸ REYNOLDS, s. 33.

⁷³⁹ Benckendorff ministerstvu zahraničí 21. 10. 1911, *Diplomatische Aktenstücke*, s. 304an.

⁷⁴⁰ REYNOLDS, s. 33.

⁷⁴¹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 155.

⁷⁴² Pallavicini Aehrenthalovi 14. 12. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

směřování zahraniční politiky. Hlavním kritikem Aehrenthalovy politiky se stal náčelník generálního štábu Conrad von Hötzendorf, který prakticky od počátku svého působení ve funkci prosazoval ideu preventivní války proti Itálii. Conrad nesdílel Aehrenthalovu představu, že s Itálií je možné navázat dlouhodobě přátelský vztah, naopak upozorňoval na italské aspirace a územní cíle namířené proti Rakousko-Uhersku.⁷⁴³ S obavami pak sledoval italské vojenské přípravy, žádal proto, aby se Vídeň začala připravovat na vojenské střetnutí se svým spojencem.⁷⁴⁴ Aehrenthal však tyto požadavky odmítal, neboť dle jeho názoru by vojenské přípravy na hranicích s Itálií, tak jak je navrhoval Conrad, měly následek zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi a ohrozily by jednání o obnovení trojspolkové smlouvy naplánované na rok 1914.⁷⁴⁵ Conrad však nesouhlasil a při řadě příležitostí předkládal svou představu preventivní války proti Itálii, která měla dle jeho názoru vyřešit složitou zahraničněpolitickou situaci Rakouska-Uherska.⁷⁴⁶ Mezi Conradem a Aehrenthalem vznikala především v období po bosenské krize kvůli této otázce stále napjatější atmosféra.

Vztah mezi oběma muži se vyostřil po vypuknutí italsko-osmanské války. 24. září 1911 v době, kdy Itálie a Osmanská říše směřovaly k válce, zaslal Conrad Aehrenthalovi nótu, v níž doporučoval, aby Rakousko-Uhersko využilo angažovanosti Itálie a zajistilo své zájmy na Balkáně. Poukazoval také na skutečnost, že přítomnost v Tripolsku bude znamenat vojenské oslabení Itálie. Stávající situaci Conrad považoval za příležitost k zastavení italských ambic vůči území Rakouska-Uherska.⁷⁴⁷ Aehrenthal s Conradovými vývody ovlivněnými jeho utkvělou ideou preventivní války nesouhlasil a v pamětním spise z 22. října upozorňoval, že povinností šéfa štábu je připravovat ozbrojené síly na možný válečný konflikt. Rozhodnutí o takovém kroku však podle Aehrenthalova názoru do jeho kompetencí

⁷⁴³ CONRAD, sv. 1, s. 198.

⁷⁴⁴ Tamtéž, s. 201an.

⁷⁴⁵ CONRAD, sv. 2, s. 13.

⁷⁴⁶ K vývoji Conradových idejí preventivní války s Itálií blíže viz. PANTENIUS, s. 288–309.

⁷⁴⁷ Nóta šéfa generálního štábu 24. 9. 1911, ÖUA, sv. 3, s. 346–348.

nespadalo. Conradovy pokusy o ovlivňování zahraniční politiky tak jasně odmítl.⁷⁴⁸ Italskou angažovanost v severní Africe pak ministr zahraničí vítal, protože dle jeho názoru se tak Itálie dostávala do případného konfliktu s ostatními středomořskými mocnostmi, „*bude proto více odkázaná na své spojence a bude se tak muset vzdát svých dalších aspirací, mimo jiné i v Albánii*“.⁷⁴⁹ Conradův odpor vůči politice ministerstva zahraničí pak označil za anomálii, která ohrožovala akceschopnost monarchie na mezinárodní scéně.⁷⁵⁰ Spor vyvrcholil na ministerské konferenci konané 5. listopadu 1911, kdy se Conrad pokusil dosáhnout navýšení vojenského rozpočtu monarchie. Jeho požadavek však byl odmítnut, když zásadní námitky vznesl i ministr války. Zasedající se pak shodli na tom, že vůči Itálii musí být zachován přátelský vztah za jakoukoliv cenu. Conrad tento přístup kritizoval, avšak jeho snaha poukázat na akceleraci italského zbrojení nebyla přijata příznivě.⁷⁵¹ Další Conradovy požadavky zásahu vůči Itálii následovaly v průběhu listopadu 1911 a definitivně přesvědčily císaře Františka Josefa I., že Conrad musí být ze svého úřadu odstraněn.⁷⁵² Tento pocit ještě zvýšila nabídka rezignace vyčerpaného Aehrenthala, kterou však císař nepřijal.⁷⁵³ Nejprve se pokusil přeci jen řešit napjatou situaci smírně. 27. listopadu poslal ke Conradovi šéfa své vojenské kanceláře Bolfarse, který šéfa štábu požádal, aby Aehrenthalovi napsal několik omluvných řádek a upustil od svého vměšování do sféry zahraniční politiky. Conrad odmítl ustoupit, trval na svém názoru ohledně Itálie a prohlásil, že než by se omlouval, tak si „*raději nechá useknout pravou ruku*“.⁷⁵⁴ Po této demonstraci neústupnosti již panovník neváhal a 30. listopadu 1911

⁷⁴⁸ Pamětní spis ministra zahraničí 22. 10. 1911, ÖUA, sv. 3, s. 466.

⁷⁴⁹ Tamtéž, s. 470.

⁷⁵⁰ Tamtéž, s. 470.

⁷⁵¹ MÜLLER, s. 260an. Ve své snaze zajistit vyšší vojenský rozpočet také Conrad argumentoval tím, že jen vojensky silná monarchie bude schopná zajistit si ústupky ze strany Italů. CONRAD, sv. II., s. 251.

⁷⁵² MÜLLER, s. 307.

⁷⁵³ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 158.

⁷⁵⁴ MÜLLER, s. 312.

Conrada odvolal, jmenoval jej však do pozice armádního inspektora.⁷⁵⁵ Svou porážku nesl Conrad obzvláště těžce. Podle jeho názoru byla opatrná politika vůči Itálii tragickou chybou a Aehrenthalův kurz přirovnával „*k politice, jež nás vedla od Magenty přes Solferino ke Hradci Králové*“.⁷⁵⁶

V době vrcholícího sporu s Conradem o směřování zahraniční politiky byla Aehrenthalovi diagnostikována závěrečná fáze zhoubné leukemie. Na počátku roku 1912 se proto opět odjel léčit do lázní v Semmeringu. Po svém návratu opět požádal o propuštění. Vzhledem ke složité zahraničně politické situaci však císař této prosbě nevyhověl. Ustoupil až 15. února, kdy již Aehrenthalovi zdravotní stav neumožňoval vykonávat povinnosti. „*O dva dny později, 17. února 1912, Aloys Lexa, hrabě z Aehrenthalu zemřel. Jeho odchod znamenal nepochybně konec klíčové etapy ve vývoji zahraniční politiky habsburské monarchie před první světovou válkou.*“⁷⁵⁷ Aehrenthalova smrt byla značným překvapením pro celou Evropu, kde jej oceňovali i jeho největší odpůrci.⁷⁵⁸ Někteří moderní historikové jej pak poněkud nadneseně označují za rakouského Bismarcka a prohlašují, že „*jeho smrt přidala další prvek k nestabilitě a nejisté situaci*“, jež vedly k evropské konflagraci roku 1914.⁷⁵⁹ Příznivě jej pak hodnotí i mnozí čeští historikové, kteří ovšem konstatují, že „*však nelze říci, že by mezinárodní postavení Rakouska-Uherska v době Aehrenthalova úmrtí bylo, navzdory jeho značnému úsilí, dobré*“.⁷⁶⁰ Přes nesporné úspěchy jichž ministr dosáhl jak na domácí, tak na zahraničně-politické scéně měla

⁷⁵⁵ Tamtéž, s. 314.

⁷⁵⁶ Tamtéž, s. 315.

⁷⁵⁷ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 159. Podle Berchtoldových vzpomínek byly umírajícímu Aehrenthalovi k loži přineseny insignie Řádu sv. Štěpána s brilianty a císařův děkovný dopis. V odpoledních hodinách se rozloučil se svými spolupracovníky, pak s manželkou a třemi dětmi. Naposledy vydechl ve 21:45. HHStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. III., s. 11.

⁷⁵⁸ Tamtéž, s. 159, srv. s MOLDEN, s. 235ann. Nad Aehrenthalovým úmrtím projevíli značnou lítost i Turci. Bývalý velkovezír Hilmí Paša v této souvislosti prohlásil, že Aehrenthalova smrt není pouze ztrátou pro Rakousko-Uhersko, ale pro celou evropskou veřejnost. Pallavicini Berchtoldovi 27.2. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷⁵⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 340.

⁷⁶⁰ SKŘIVAN, Aleš, *Muž který mohl zachránit monarchii? Alois hrabě Lexa von Aehrenthal (1854–1912)*, in: *Historický obzor* 22, 9/10 2011, s. 217.

jeho politika v některých případech negativní dopad na postavení habsburské monarchie na mezinárodním poli. Jeho sen o obnovení Spolku tří císařů jako společné báze zahraniční politiky konzervativních velmocí se definitivně rozplynul po anexi Bosny a Hercegoviny, která znamenala nejen definitivní konec rusko-rakouské entente, ale zásadní rozkol mezi Vídní a Petrohradem, jenž se stal jednou z hlavních příčin první světové války. Negativní vliv měla Aehrenthalova aktivní politika také na vztah Rakouska-Uherska k západním mocnostem, které jej stále vnímaly jako nástroj německých mocenských ambicí. Proto se také Aehrenthalova osobnost octla v období po Velké válce terčem kritiky ze strany rakouských i českých liberálních kruhů.⁷⁶¹

Pokud hovoříme o vztazích Rakouska-Uherska a Osmanskou říší, pak je nutné konstatovat, že v období Aehrenthalova působení v úřadu ministra zahraničí bylo v nejednom ohledu vrcholem vlivu Rakouska-Uherska v Istanbulu. Úspěšné prosazení projektu sandžacké dráhy a úspěšná jednání, jež vyřešila anexi Bosny a Hercegoviny, je nutné označit jako nesporné úspěchy rakousko-uherského ministra. Obezřetná politika v průběhu let 1909–1911 pak posílila postavení Rakouska-Uherska v Istanbulu natolik, že převyšovalo vliv většiny ostatních velmocí. Pozice Vídně v Osmanské říši tak byla mnohem pevnější než v předchozích obdobích 19. století. Je sice pravdou, že tento stav se začal v průběhu roku 1911 vlivem albánského povstání a Tripolské války postupně zhoršovat v neprospěch Rakouska-Uherska, přesto je možné ještě na přelomu let 1911 a 1912 možné zaznamenat zlepšení rakousko-tureckých vztahů, které bylo nespornou zásluhou Aehrenthalovy politiky. Tento vývoj je možné připsat příznivému přijetí Aehrenthalovy řeči před delegacemi z 30. prosince 1911 Turky. Osmanští politici kladně přijali skutečnost, že Aehrenthal postupně proměnil svůj proitalský postoj a zahájil politiku opatrného sblížení

⁷⁶¹ Jako příklad poslouží dosti tendenční publikace Heinricha Kanner. KANNER, Heinrich, *Kaiserliche Katastrophenpolitik. Ein Stück zeitgenössischer Geschichte*, Leipzig, Wien, Zürich 1922.

s Istanbulem. Porta také ocenila Aehrenthalovo prohlášení, že si přeje takové ukončení konfliktu, které by nepoškodilo čest ani jedné ze zúčastněných stran, „a že Turecko uzavřením míru neutrpí škody na své moci, postavení a vlivu“.⁷⁶² Někteří historikové v tomto smyslu opět hovoří o možnosti rakousko-osmanské aliance.⁷⁶³ Je sice pravdou, že někteří členové osmanského kabinetu Saida Paši hovořili počátkem roku o entente mezi Osmanskou říší, Centrálními mocnostmi a Rumunskem, Aehrenthal však vzhledem k nestabilitě Osmanské říše a jejímu konfliktu s Itálií doporučil Pallavicinimu, aby se „tomuto tématu absolutně vyhnul a omezil se na pouhé přijetí podobných vyjádření ze strany osmanského ministra zahraničí, případně velkovezíra.“⁷⁶⁴ Navzdory tomu je možné tvrdit, že v době Aehrenthalovy smrti byly vztahy Osmanské říše a Rakouska-Uherska nadmíru příznivé, což potvrzují i Pallaviciniho hlášení z Istanbulu, která konstatují, že „je nepochybné, že naše současné postavení v Turecku je dobré“. Nabádal však k opatrnosti, neboť podle informací, jež získal od ministra války Mahmuda Ševketa Paši, se část osmanského důstojnického sboru obávala, aby se Rakousko-Uhersko nepokusilo využít osmanského konfliktu s Itálií k prosazení vlastních cílů v Albánii.⁷⁶⁵ Přesto je možné tvrdit, že Aehrenthal zanechával svému nástupci silnou pozici v Osmanské říši, přestože je bezesporu oprávněnou otázkou, nakolik byla Vídeň schopná tohoto stavu využít.

Ještě před Aehrenthalovým odstoupením z pozice ministra zahraničí probíhala jednání o tom, kdo jej v této funkci nahradí. Mezi kandidáty patřili Pallavicini, Leopold Berchtold, který v dubnu 1911 ukončil svou misi v Petrohradě,⁷⁶⁶ velvyslanec v Paříži Miklós Szécsen a Aehrenthalem navrhovaný ministr financí István Burián von Rájecz, který však neměl

⁷⁶² Pallavicini Aehrenthalovi 5. 1. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷⁶³ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 338.

⁷⁶⁴ Aehrenthal Pallavicinimu 10. 1. 1911, ÖUA, sv. 3, s. 759.

⁷⁶⁵ Pallavicini Aehrenthalovi 31. 1. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷⁶⁶ HHStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. II., s. 447. Hodnocení Berchtoldova působení v hlavním městě Ruska přináší také HANTSCH, s. 237.

dostatek zkušeností a postrádal potřebný respekt u členů delegací.⁷⁶⁷ Berchtold, který o otázce Aehrenthalova nástupce hovořil s císařem Františkem Josefem I. v průběhu audience 1. února, navrhol Szécsena, který na rozdíl od Pallaviciniho hovořil maďarsky, a byl proto přijatelný pro veřejné mínění v Uhrách. Císař však považoval za nejvhodnějšího kandidáta právě Berchtolda, který však nesouhlasil s tím, že panovník má o něm příliš dobré smýšlení, na což mu František Josef I. odpověděl: „*Přece nevěříte tomu, že jsem zde od toho, abych Vám skládal komplimenty.... Jste jediný, kdo má rozhled státníka.*“⁷⁶⁸ Přes panovníkovo naléhání trvalo nakonec dva týdny, než Berchtold pověření přijal.⁷⁶⁹ Nový ministr zahraničí (do úřadu nastoupil 16. února) byl muž poněkud odlišného založení než jeho předchůdce. „*Inteligentní, tvrdě pracující muž s velkým osobním šarmem a cynickým smyslem pro humor..., avšak bez ambicí.*“⁷⁷⁰ Rozhodně nedisponoval obrovským Aehrenthalovým rozhledem ani autoritou. Je proto nutné konstatovat, že nebyl zdaleka tak výraznou osobností jako jeho předchůdce. I proto se v poválečném období stal terčem značné kritiky.⁷⁷¹ Na Berchtoldovu obranu je nutné upozornit na skutečnost, že zvláště od druhé poloviny roku 1912 se rakousko-uherský ministr potýkal se zásadní krizí velmocenského postavení Rakouska-Uherska, a byl tak v mnohem nepříznivější pozici než Aehrenthal.

Od počátku svého působení v roli ministra zahraničí musel Berchtold řešit složitou situaci vzniklou v průběhu italsko-osmanské války. Zvláště nepříznivě bylo ve Vídni vnímáno rozšíření konfliktu mimo Afriku, když 24. února 1912 ostřelovala italská válečná plavidla Bejrút. 4. května se pak Italové vylodili na Rhodu a v průběhu dubna a června zaútočilo italské námořnictvo na osmanské pevnosti v Úžinách. Všechny tyto kroky vedly ke značnému napětí ve vztazích Vídně a Říma, neboť na straně Rakouska-

⁷⁶⁷ HHStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. III., s. 2an.

⁷⁶⁸ HHStA, NL/Be, Kt. 1, Typoskript Memoiren Berchtolds, Bd. III., s. 8.

⁷⁶⁹ K jednáním o Berchtoldově nástupu blíže viz. HANTSCH, s. 242ann.

⁷⁷⁰ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 341.

⁷⁷¹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 161

Uherska byly vnímány jako ohrožení zájmů monarchie.⁷⁷² Tyto obavy je možné vnímat jako oprávněné i vzhledem k politice Ruska, kde Sazonov doufal, že italský zásah v Úžinách by mohl vést k znovuotevření diskuze o jejich otevření ruským válečným plavidlům.⁷⁷³ Vídeň se proto v průběhu jara snažila dosáhnout ukončení konfliktu. O této variantě hovořil Pallavicini s osmanským ministrem zahraničí Assim Bejem již v průběhu března 1912, nedosáhl však zásadnějšího pokroku.⁷⁷⁴ Z hlediska Rakouska-Uherska pak byl znepokojivý také vývoj na Balkáně, kde došlo k novým nepokojům v Albánii, které byla Porta nucena řešit jednáním, jež vyvrcholila podepsáním dohody ve Skopje 23. srpna 1912, jež sice Albáncům nepřinesla požadovanou autonomii, znamenala však větší nezávislost provincie.⁷⁷⁵ Zhoršovaly se také vztahy mezi Osmanskou říší a jednotlivými balkánskými státy, za hrozivou pak Pallavicini považoval stávající situaci na Kavkaze, především pod dojmem ruských vojenských opatření situací.⁷⁷⁶

Špatná vnitřní situace a zahraničně politické neúspěchy také vedly k změnám na vnitropolitické scéně Osmanské říše. Již v listopadu se proti mladoturecké vládě zformovala Strana svobody a svornosti, která však byla dosti nesourodou koalicí „*tak rozdílných prvků jako byla ulema a nemuslimští liberálové*“.⁷⁷⁷ Ve snaze utišit kritiku zorganizovala vláda na jaře 1912 všeobecné volby, v nichž si nevybíravým nátlakem a manipulací zajistila drtivé vítězství, neboť opozice získala v novém parlamentu pouhých šest křesel.⁷⁷⁸ Ani tato skutečnost však nezastavila sílící kritiku mladotureckého režimu. 17. července 1912 byl kabinet Saida Paši nucen odstoupit. Novou nadstranickou vládu pak sestavil Ahmed Muhtar Paşa

⁷⁷² Tamtéž, s. 164an.

⁷⁷³ BOBROFF, s. 31. Již v únoru řekl Sazonov v této souvislosti francouzskému velvyslanci v Petrohradě, že „*by nebyl zneklidněn, kdyby Italové dorazili k Dardanelám.*“ Tamtéž, s. 29.

⁷⁷⁴ Pallavicini Berchtoldovi 12. 3. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷⁷⁵ MÖHRING, s. 102.

⁷⁷⁶ Pallavicini Berchtoldovi 20. 3. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 205 Berichte.

⁷⁷⁷ HANİOĞLU, s. 155.

⁷⁷⁸ Pro svůj charakter získaly volby konané v průběhu února až dubna 1912 označení „Volby s holí“. Tamtéž, s. 156.

z liberálních politiků jako byl například Kiamil Paša, který se stal předsedou Nejvyšší rady státu. Nový kabinet se pak usilovně snažil o odstranění představitelů mladoturků z nejvyšších státních úřadů, narážel však na vytrvalý odpor na půdě parlamentu, který byl stále pod mladotureckou kontrolou.⁷⁷⁹ Ve Vídni byl tento vývoj sledován se znepokojením především proto, že s mladotureckou vládou Rakousko-Uhersko udržovalo dlouhodobě dobré vztahy.⁷⁸⁰ Novou vládu hodnotil Pallavicini spíše rezervovaně. Muhtar Paša nebyl dle jeho názoru výraznou osobností s rozhledem státníka. Za šedou eminenci pak považoval Kiamila Pašu, oceňoval však jmenování Gabriela Effendiho ministrem zahraničí, neboť se s ním dobře znal z doby jednání o odškodnění za anexi Bosny a Hercegoviny. Co se týče dalšího směřování zahraniční politiky Istanbulu, varoval Berchtolda, že osobnosti tvořící novou vládu jsou spíše příznivci mocností Dohody, než Rakouska-Uherska, či Německa. Pokud šlo o italsko-tureckou válku, vyjádřil Pallavicini naději, že kabinet bude nakloněn mírovému řešení.⁷⁸¹

Tyto Pallaviciniho naděje však záhy zmařilo programové prohlášení vlády Muhtara Paši v němž velkovezír demonstroval odhodlání pokračovat v konfliktu.⁷⁸² Pokud měl hodnotit další možný vývoj politické situace Osmanské říše konstatoval pouze, že *„zkušenosti posledních měsíců říkají, že se situace vyvine takovým způsobem, jaký je z logického hlediska nejméně očekávatelný.“*⁷⁸³ Přes deklarace velkovezíra však bylo v průběhu léta 1912 naprosto zřejmé, že konflikt Osmanské říše s Italy je z vojenského hlediska rozhodnutý. Vídeň se proto snažila tlačit Istanbul k uzavření míru. Tomuto účelu měla také sloužit Berchtoldova nóta 13. srpna 1912, v níž rakousko-uherský ministr vyzýval zainteresované státy, aby zachovaly mír

⁷⁷⁹ SHAW, SHAW, s. 291an.

⁷⁸⁰ Pallavicini Berchtoldovi 15. 7. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁷⁸¹ Pallavicini Berchtoldovi 25. 7. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁷⁸² Pallavicini Berchtoldovi 30. 7. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁷⁸³ Pallavicini Berchtoldovi 5. 8. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

a poskytly Portě čas k řešení jejích vnitřních záležitostí.⁷⁸⁴ Tento krok však vzbudil na turecké straně dosti rozpačité dojmy. Členové kabinetu na něj pohlíželi s přímou nedůvěrou a obavami z možné snahy Vídně převzít vedoucí roli v Orientu.⁷⁸⁵

Samotná jednání mezi Itálií a Osmanskou říší byla zahájena již 12. července 1912.⁷⁸⁶ Vzhledem k osmanské neústupnosti se však stále protahovala. K dohodě došlo až 18. října 1912 vlivem zásadního zhoršení situace Osmanské říše v souvislosti s vypuknutím první balkánské války. Osmanská říše byla nucena připustit svou porážku. Lybijské provincie Tripolsko a Kyrenaika získaly rozsáhlou autonomii a osmanská vláda se zavázala, že odtud stáhne své veškeré vojenské síly. Výměnou měli Italové evakuovat Rhodos (k čemuž však vzhledem k následujícím událostem na Balkáně nikdy nedošlo). Sultána měli v obou provinciích reprezentovat úředníci pouze v roli chalífy. Dominantní postavení v provinciích pak získala Itálie. Smlouva tak v podstatě znamenala konec vlády Istanbulu v severní Africe.⁷⁸⁷ Rakousko-Uhersko, které v průběhu léta 1912 usilovalo o ukončení konfliktu z obav z postupující destabilizace Východní otázky, však nemohlo z této skutečnosti jakkoli profitovat, neboť zatímco probíhala složitá italsko-osmanská jednání v Lausanne, došlo na Balkáně ke všeobecné konflagraci, jež znamenala nejen zhroucení tureckého panství v Evropě, ale také do značné míry destrukci postavení Rakouska-Uherska na Balkáně.

⁷⁸⁴ Okružní telegram ministra zahraničí 13. 8. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 382 XLV Liasse.

⁷⁸⁵ Situační zpráva 29. 8. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 382 XLV Liasse.

⁷⁸⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 166.

⁷⁸⁷ Blíže viz. *Treaty of Peace Between Italy and Turkey*, in: *The American Journal of International Law*, vol. 7, 1913, No. 1, s. 58–62.

3. 2. Balkánské války

Vypuknutí ozbrojeného konfliktu na Balkáně na podzim 1912 zastihlo velmoci do značné míry nepřipravené navzdory skutečnosti, že si toto nebezpečí uvědomovaly. Na zhoršující se situaci také reagovala již zmíněná Berchtoldova nóta z 13. srpna, která však nezaznamenala zásadnější úspěch. O situaci na Balkáně jednala 14. září 1912 za Berchtoldova předsednictví ministerská rada ve Vídni.⁷⁸⁸ Ministr zahraničí informoval zasedající o dohodách mezi Bulharskem a Srbskem uzavřených v průběhu jara, díky nimž obě země navázaly vojenskou spolupráci.⁷⁸⁹ Tento vývoj přisoudil ruským snahám o vytvoření balkánského spolku, které byly patrné od bosenské krize. V průběhu léta pak podle Berchtoldova výkladu došlo ke značnému sblížení Bulharska a Řecka, které však podle analýzy Ballhausplatzu nebylo dílem Petrohradu, nýbrž samostatnou akcí balkánských států.⁷⁹⁰ Ministr pak prohlásil, že za současného stavu Osmanské říše, je hrozba společného vystoupení balkánských států proti Turecku reálná. Dle jeho názoru by se pak Rakousko-Uhersko mělo pokud nastane takováto eventualita snažit o lokalizaci konfliktu.⁷⁹¹ Uvažoval dokonce o možnosti, že by Vídeň zahájila tlak na Bělehrad v tom smyslu, že si v případě překročení tureckých hranic srbskými jednotkami vyhrazuje

⁷⁸⁸ Protokol ze zasedání Společné ministerské rady 14. 9. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 428an.

⁷⁸⁹ K bulharsko-srbským jednáním z března a dubna 1912 blíže viz. HELMREICH, Ernst Christian, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*, Cambridge 1938, s. 37–68.

⁷⁹⁰ Smlouva o spojení mezi Bulharskem a Řeckem byla uzavřena 30. května 1912. Vzhledem k tomu, že se tak stalo v úterý, což byl podle některých ortodoxních pověr nešťastný den, trval bulharský ministerský předseda Ivan Gešov na tom, aby byl dokument antedatován na 29. května. HELMREICH, s. 76. Pozoruhodnou skutečností zůstává, že krátce po podpisu této smlouvy pobýval bulharský car ve Vídni, kde sice naznačil, že se vztahy Bulharska s Řeckem výrazně zlepšily, uzavření dohody však udržel v tajnosti. Zápis o setkání s carem Ferdinandem z 1.–3. 6. 1912, dokument nedatován, ÖUA, sv. 4, s. 194an. Petrohrad však byl o tomto vývoji dobře informován. Zpráva ruského vyslance v Sofii 20. 6. 1912, *Diplomatische Aktenstücke*, s. 155an.

⁷⁹¹ Protokol ze zasedání Společné ministerské rady 14. 9. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 429.

právo samostatného jednání. Tento návrh se však nesetkal se souhlasem přítomných, kteří se obávali, že by podobný krok mohl vést k válce.⁷⁹²

O rostoucím napětí referovaly i Pallaviciniho zprávy z Istanbulu. Velvyslanec konstatoval, že Porta velmi negativně přijala Berchtoldovu iniciativu z 13. srpna, odpor vzbudily především Berchtoldovy návrhy vnitřních reforem spojené s decentralizací.⁷⁹³ Jeho pozornost však byla stále zaměřena spíše na italsko-turecká jednání, než na vztahy Porty s balkánskými státy.⁷⁹⁴ Zdá se proto, že z pohledu Vídně bylo právě urychlené uzavření mírové smlouvy mezi Istanbulem a Římem jedním ze základních předpokladů udržení míru na Balkáně. Tento předpoklad ačkoliv se mohl zdát správný se však ukázal být omylem. V průběhu září a října ztratila Vídeň nad vývojem událostí postupně jakoukoli kontrolu. Pozici Vídně v Istanbulu pak oslabila opětovná aktivita Ruska, které požadovalo, aby ústupky jež Porta učinila v Albánii, byly rozšířeny i na křesťany žijící v Makedonii.⁷⁹⁵ Tento obnovený ruský tlak byl do značné míry motivován narůstající obavou Petrohradu z bulharských ambicí.⁷⁹⁶ „V průběhu léta 1912 Sazonov a jeho zástupci se snažili odradit Bulharsko od zahájení předčasné války a současně se obávali, že by se mohlo zmocnit Konstantinopole.“⁷⁹⁷ Je proto zřejmé, že se situace začala vymykat z rukou i Rusku, které bylo strůjcem idey balkánského spolku a výrazně se zasloužilo o bulharsko-srbské spojení.⁷⁹⁸

K definitivnímu vyhocení situace na Balkáně došlo na přelomu září a října 1912. Klíčovou roli v tomto období hrála Černá Hora, která se vzhledem ke svému nedobrému zahraničněpolitickému postavení a sporům se Srbskem snažila v průběhu roku 1911 o navázání spojení s Itálií a

⁷⁹² Tamtéž, s. 429. Mnohem aktivnější politiku požadoval Conradův nástupce v postu šéfa generálního štábu polní podmaršálek Blasius Schemua. HLEMREICH, s. 186.

⁷⁹³ Pallavicini Berchtoldovi 15. 9. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁷⁹⁴ Pallavicini Berchtoldovi 18. 9. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁷⁹⁵ Pallavicini Berchtoldovi 21. 9. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁷⁹⁶ BOBROFF, s. 43.

⁷⁹⁷ Tamtéž, s. 44.

⁷⁹⁸ Sazonov velvyslanci v Londýně 30. 3. 1912, *Diplomatische Aktenstücke*, s. 154.

posléze i Rakouskem-Uherskem.⁷⁹⁹ Když tyto pokusy Cetinje neuspěly, rozhodl se král Nikola I. usilovat o napojení Černé Hory na vznikající bulharsko-srbské spojení.⁸⁰⁰ Vzhledem k nedobrému vztahu s Bělehradem se Černá Hora snažila dosáhnout tohoto cíle jednáním s Bulharskem, k němuž došlo za dosti pikantních okolností v průběhu návštěvy panovníků obou zemí ve Vídni. K prvním diskuzím o černohorsko-bulharském spojení tak došlo v pokojích pro panovnické hosty v císařském sídle v Hofburgu, aniž o tom měla rakouská strana tušení.⁸⁰¹ Tuto skutečnost je nutné považovat za naprosté selhání rakousko-uherské diplomacie i výzvědné služby. Sama dohoda pak byla podepsána 26. srpna 1912. Mnohem obtížnější bylo sblížení Černé Hory a Srbska, po černohorských návrzích z 21. září však byla spojenecká smlouva zaměřená nejen proti Osmanské říši, ale také proti Rakousku-Uhersku, uzavřena již 6. října.⁸⁰² Na Balkáně tak v průběhu poměrně krátké doby vznikla aliance států s územními a mocenskými ambicemi vůči Osmanské říši. Italsko-osmanská válka, která zásadním způsobem podvázala akceschopnost Porty, tak posloužila jako katalyzátor k vytvoření společenství balkánských států, jejichž cílem se stala destrukce osmanského panství v Evropě. Přestože je Balkánský spolek z podzimu 1912 nutné vzhledem k jeho charakteru a skrytým rivalitám jednotlivých účastníků nutné považovat za potenciálně „*vadný a křehký diplomatický nástroj vytvořený ve spěchu a založený na vlastních sobeckých zájmech*“,⁸⁰³ stal se pro osmanské panství v Evropě smrtelnou hrozbou.⁸⁰⁴

Osmanská území v Evropě se dostala nejen do politického obklíčení a izolace, ale také do hrozivého vojenského postavení. Osmanská armáda

⁷⁹⁹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 169.

⁸⁰⁰ HELMREICH, s. 85.

⁸⁰¹ Tamtéž, s. 86.

⁸⁰² Tamtéž, s. 87–89.

⁸⁰³ HALL, Richard C., *The Balkan Wars 1912–1913. Prelude to the First World War*, New York 2000, s. 13.

⁸⁰⁴ Někteří historikové označují vznik Balkánského spolku za „*jeden z nejméně očekávaných politických vývojů počátku 20. století*.“ HANİOĞLU, s. 170.

prošla v letech 1910–1912 rozsáhlými reformami, které nebyly v době vypuknutí války zdaleka dokončeny. Roku 1912 minimálně na papíře disponovala 324 718 vojáky a 12 024 důstojníky.⁸⁰⁵ Další vojska pak mohli Turci mobilizovat v rámci záložních divizí Redifů, kterých roku 1908 bylo 33 a teoreticky disponovaly 544 000 vojáky. Tyto značné síly byly zorganizovány do čtyř armád a několika samostatných jednotek. V oblasti budoucího bojiště měla velitelství 1. a 2. armáda disponující dohromady 24 divizemi a celou řadou menších jezdeckých či dělostřeleckých jednotek.⁸⁰⁶ Pokud by byly mobilizovány i příslušné záložní divize spadající pod velitelství těchto armád, měly obě armády disponovat (alespoň na papíře) více než 706 000 vojáky.⁸⁰⁷ Osmanská armáda tak jednoznačně početně převyšovala své soupeře, pokud by s nimi bojovala jednotlivě.⁸⁰⁸ Problém však spočíval v tom, že na podzim mělo osmanské vojsko čelit současnému útoku svých nepřátel souběžně, v době, kdy nebyla dokončena jeho reorganizace, armáda se potýkala s nedostatkem vojenského materiálu a byla negativně ovlivňována vnitřními spory politického charakteru.⁸⁰⁹ Zásadním nedostatkem Osmanské říše byl špatný stav námořnictva, které zaostávalo za svým řeckým protějškem vybaveným obrněným křižníkem *Georgios Averov*.⁸¹⁰

Vzhledem k nepříznivé politické situaci museli Turci také vypracovat celou řadu variant válečných plánů (jedna z nich počítala i s válkou s Rakouskem-Uherskem). Situací, jež nastala na podzim roku 1912 se zabýval plán č. 5, který počítal se souběžným konfliktem s Řeckem, Bulharskem, Srbskem a Černou Horou. Autoři tohoto dokumentu

⁸⁰⁵ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 52.

⁸⁰⁶ Tamtéž, s. 53.

⁸⁰⁷ Tamtéž, s. 60.

⁸⁰⁸ Bulhaři disponovali 60 000 vojáky v době míru, přičemž byli schopni zmobilizovat až 350 000 mužů. Srbská armáda čítala v případě mobilizace 230 000 vojáků, řecká 110 000 a černohorská 35 600 mužů, HALL, s. 16–18.

⁸⁰⁹ Roku 1912 bylo v osmanských arzenálech 713 404 pušek, přičemž pro vyzbrojení všech ozbrojených složek jich Turci potřebovali 1 092 448. Armáda se také potýkala se značným nedostatkem munice. ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 59an.

⁸¹⁰ HALL, s. 19.

považovali za nejsilnější z těchto oponentů Bulhary, kteří byli dle jejich názoru schopni „rychlé mobilizace a soustředění“ sil.⁸¹¹ Proto také měla být větší část osmanské armády koncentrována v Thrákii na ochranu hlavního města. Další rozsáhlé uskupení mělo provádět obranné operace a vyčkat na porážku Bulharů.⁸¹² Toto rozdělení osmanské armády a její případný úspěch byly naprosto závislé na zastavení bulharského postupu a následném přechodu do protiofenzivy. Pokud by se tak nestalo, byla by osmanská armáda v Makedonii odříznuta od svých zásobovacích linií a od případných posil a odsouzena tak k zániku. Turecké velení proto do značné míry sázelo vše na jednu kartu. Jeho naděje na rychlé vítězství nad Bulhary v počáteční fázi konfliktu, následné spojení obou armád a porážka ostatních útočníků však měly být již záhy po jeho začátku zmařeny.

Obavy Vídně z možného střetnutí na Balkáně se začaly zvyšovat na konci září 1912, kdy se začaly množit zprávy o aktivitách balkánských států.⁸¹³ 23. září pak Pallavicini hovořil s osmanským ministrem zahraničí Gabrielem Effendim, který prohlásil, že se Porta snaží o zajištění jednoty svých poddaných. O balkánských státech pak prohlásil, že „*je nelze nikdy uspokojit, a že jen hledají záminky k vyvolávání nepřijemností*“. Zahraničněpolitickou situaci pak osmanský ministr hodnotil krajně pesimisticky.⁸¹⁴ V následujících dnech se situace jen zhoršovala, což tureckou vládu vedlo k poslední zoufalé snaze získat podporu některé z velmocí. Sondy Porty ve směru získat rakousko-uherskou deklaraci vůči Srbsku, která by tomuto státu zabránila v společné ofenzivě s Bulharskem, však ztroskotaly na neochotě Vídně se na takovémto kroku podílet.⁸¹⁵ Napětí gradovalo na konci měsíce, kdy Turci povolali 100 000 záložníků (Redifů) k manévřům v Thrákii.⁸¹⁶ Balkánské státy na tuto skutečnost

⁸¹¹ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 64.

⁸¹² Tamtéž, s. 65an.

⁸¹³ Pallavicini Berchtoldovi 22. 9. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸¹⁴ Pallavicini Berchtoldovi 23. 9. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸¹⁵ Pallavicini Berchtoldovi 25. 9. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸¹⁶ Pallavicini Berchtoldovi 26. 9. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

v průběhu 30. září a 1. října reagovaly vyhlášením mobilizace.⁸¹⁷ Balkánský poloostrov se tak ocitl na pokraji války. Přesto Berchtold stále choval naději, že se podaří tomuto vývoji zabránit.⁸¹⁸

Po vyhlášení mobilizace balkánských států však již nebylo cesty zpět. Osmanská vláda se sice ještě pokusila přimět velmoci ke společnému zásahu v hlavních městech balkánských států, tato snaha však opět ztroskotala, přestože ji osmanské ministerstvo sledovalo až do začátku války.⁸¹⁹ Jako první vyhlásila osmanské říši válku Černá Hora,⁸²⁰ která jak se zdá přikročila k tomuto kroku z „*vlastní iniciativy*“.⁸²¹ K tomuto jednostrannému vypovězení nepřátelství se černohorský panovník podle některých zpráv odhodlal v rámci vlastní spekulace, během níž se snažil získat značnou půjčku u jedné z francouzských bank, které přislíbil, že jí dopředu sdělí datum zahájení konfliktu, jenž měl mít podle všeobecných očekávání zásadní dopad na finanční trhy.⁸²² Propuknutí války nemohla již zabránit ani horečná aktivita zástupců velmocí, které se na poslední chvíli snažily odvrátit hrozící střetnutí.⁸²³ 17. října instruovaly vlády balkánských států své zastupitele v Istanbulu, aby následujícího dne Portě předali vyhlášení války.⁸²⁴ Balkánský poloostrov se tak stal centrem konfliktu, jenž hrozil zkázou tureckého panství v Evropě a dlouhodobé rakousko-uherské politiky udržení statu quo na Balkáně.

Ještě na počátku konfliktu existovala naděje na udržení stávajícího pořádku na Balkáně v případě, že by Osmanská říše ve válce zvítězila.

⁸¹⁷ HELMREICH, s. 115.

⁸¹⁸ Berchtold Františku Ferdinandovi 1. 10. 1912, MZA, Fond G 138 (Rodinný archiv Berchtoldů), Kt. 133. V tomto dopise si Berchtold stěžoval na politiku Velké Británie, která dle jeho názoru z potíží na Balkáně profitovala.

⁸¹⁹ Pallavicini Berchtoldovi 2. 10. 1912 a 8. 10. 1912, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸²⁰ Giesl Berchtoldovi 8. 10. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 476an.

⁸²¹ HELMREICH, s. 126.

⁸²² SKŘIVAN, *Cisarská politika*, s. 174. Vídeň se o této skutečnosti dozvěděla od ruského velvyslance v Paříži Izvolského, který, jak rakouský velvyslanec Szécsen poněkud ironicky poznamenal, „*se náhle stal vřelým přítelem Rakouska-Uherska*.“ Szécsen Berchtoldovi 12. 10. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 618an. Zdá se však, že Cetinje válku vyhlásila po předchozí dohodě s Bulharskem, a že o jejím úmyslu věděly vlády v Bělehradě i Athénách. HELMREICH, s. 145.

⁸²³ HELMREICH, s. 130an.

⁸²⁴ Tamtéž, s. 137.

V době vyhlášení války bylo možné chovat podobné naděje, které podporovala také vyjádření osmanských představitelů, kteří správně usoudili, že turecká armáda má naději na vítězství v případě, pokud bude úspěšná na bulharské frontě. Deklarovali pak, že Osmanská říše neusiluje o územní zisky.⁸²⁵ Již první dny války však přinesly rychlá bulharská vítězství.⁸²⁶ Turci byli nejprve poraženi 24. října v bitvě u Kirkkilise a posléze v rozsáhlém střetnutí u Lule Burgasu, kde Bulhaři ztratili 2534 mrtvých a téměř 18 000 raněných.⁸²⁷ Ztráty osmanské armády však byly mnohem vážnější „*minimálně 22 000 mužů včetně 2000 zajatců, 45 děl a značné množství dalšího válečného materiálu*“.⁸²⁸ Klíčovým důsledkem těchto nezdarů byl ústup osmanské armády na opevněnou linii v Çatalce pouhých 30 kilometrů od hlavního města. Osmanské jednotky v Makedonii, které v té době čelily těžkému tlaku Srbů na severu a Řeků na jihu, byly odříznuty od zásobování, přesně jak se obávali osmanští vojenští plánovači. Osmanská říše také ztratila jakoukoli iniciativu a dostala se do hluboké defenzivy. 8. listopadu byla obsazena Soluň rychle postupujícími řeckými vojsky,⁸²⁹ které využily bulharské angažovanosti v Thrákii. Turecká diplomacie se proto začala snažit zajistit zásah velmocí, který by konflikt ukončil. Při sledování tohoto cíle se snažila využít obav evropských politiků z toho, že by Bulhaři dobyli Istanbul.⁸³⁰

Velmoci zprvu v průběhu konfliktu zachovávaly neutrální postoj, po rychlých osmanských porážkách, které se svým rozsahem rovnaly katastrofě, se jejich politika aktivizovala. Hlavním cílem velmocí se pak stalo vytvoření nového pořádku na Balkáně, přičemž od počátku počítaly s tím, že Istanbul zůstane pod suverenitou sultána.⁸³¹ Patrně v nejsložitější

⁸²⁵ Pallavicini Berchtoldovi 18. 10. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸²⁶ K prvním operacím v Thrákii blíže viz. ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 86–122.

⁸²⁷ Tamtéž, s. 121.

⁸²⁸ HALL, s. 31.

⁸²⁹ Těsně před vypuknutím války byl z města odvezen sesazený sultán Abdülhamid II., což jen zvýšilo nervozitu, jež v té době v Soluni panovala. MAZOWER, s. 277.

⁸³⁰ Pallavicini Berchtoldovi 3. 11. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸³¹ Zpráva ruského velvyslance v Londýně 2. 11. 1912, *Diplomatische Aktenstücke*, s. 564.

situaci ze všech evropských velmocí se ocitlo Rakousko-Uhersko. „*Nikdo si nebyl jist co hodlá Ballhausplatz podniknout. Ve skutečnosti čelili podobnému problému i představitelé Vídně. Museli si vybrat mezi politikou neintervence, kterou sledovali minimálně od roku 1908, a politikou ... znovuobsazení sandžaku a expanze přes Mitrovicu směrem na Soluň.*“⁸³²

Ve Vídni si byli vážnosti situace dobře vědomi, neboť destrukce statu quo mohla znamenat posílení potenciálních nepřátel Rakouska-Uherska, především Srbska. Ve Vídni se proto kvůli poměrům na Balkáně několikrát sešla konference předních představitelů rakousko-uherské diplomacie svolaná ministrem zahraničí Berchtoldem. V průběhu jednání ze 17. října (tedy ještě před zahájením války) byla diskutována také otázka, zda by Rakousko-Uhersko nemělo vytyčit vlastní sféru zájmů, která by zahrnovala sandžak Novi Pazar a Starosrbsko. Většina zasedajících však byla proti. Argumentovali skutečností, že takový zásah by Rakousku-Uhersku znepřátel balkánské národy, především Srby a Albánce, s jejichž odporem by muselo počítat. Došli také k závěru, že s podobným krokem by se bezesporu nesmířily Rusko a Itálie, která by navíc mohla požadovat kompenzace na základě smlouvy o Trojspolku.⁸³³ Možnosti Rakouska-Uherska pak diplomaté řešili na schůzi konané 19. října, kdy spatřovali naději Rakouska-Uherska v znovuobnovení sporů Srbska a Bulharska. Nedošlo však k jasné definici dlouhodobého rakousko-uherského politického kurzu.⁸³⁴ Bylo zřejmé, že válka zastihla Rakousko-Uhersko diplomaticky nepřipravené. Jeho snaha o udržení míru, která navíc nebyla příliš důrazná, naprosto ztroskotala. Představitelé Vídně si také jen postupně uvědomovali, jak moc je nyní pozice Vídně na Balkáně závislá na výsledku konfliktu a jeho diplomatickém řešení. Neochota ministerstva zahraničí veřejně deklarovat rakousko-uherské zájmy (například formou

⁸³² HELMREICH, s. 165.

⁸³³ Záznam z konference ministerstva zahraničí 17. a 18. 10. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 668an.

⁸³⁴ Záznam z konference ministerstva zahraničí 19. 10. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 676an.

vymezení předpokládané sféry vlivu), pak demonstrovala zásadní oslabení velmocenské pozice Vídně.

K alespoň částečné proměně tohoto stavu došlo na konci října 1912, kdy další porada na Ballhausplatzu vymezila cíle, o něž by Rakousko-Uhersko mělo usilovat.⁸³⁵ Pokud šlo o Albánii, konstatovali zasedající, že Rakousko-Uhersko musí v každém případě zabránit, aby se na albánském pobřeží Jadranu a Jónského moře uchytila jakákoliv velmoc. Proto hodlali usilovat o vznik autonomní, či přímo nezávislé Albánie, jejíž území by mělo být v zájmu její životaschopnosti co největší.⁸³⁶ Monarchie pak tak chtěla omezit územní zisky Černé Hory, které jako v případě srbských zisků hodlala podmínit hospodářskými ústupky. Vídeň si pak chtěla zajistit přátelský postoj Srbska v budoucnosti. Nehodlala se však zásadněji angažovat v sandžaku, neboť rakousko-uherští diplomaté přestali tuto oblast vnímat jako klíčovou pro své zájmy.⁸³⁷ Rakousko-Uhersko pak nehodlalo bránit územním ziskům Bulharska, jeho představitelé dokonce doufali, že kvůli otázce Istanbulu by se tato země mohla dostat do sporu s Ruskem.⁸³⁸ V Makedonii hodlala Vídeň hájit zásadu vytvoření svobodného přístavu v Soluni, která byla klíčovou zastávkou rakousko-uherského zboží na cestě od Orientu. Proto také bylo jedním z hlavních cílů rakousko-uherské diplomacie zajistit fungování dopravy do této oblasti. Rakousko-Uhersko sice nemělo zásadnější námitky proti územním ziskům Řecka, nesměly se však křížit z jeho koncepcí vytvoření autonomní či nezávislé Albánie. Vídeň sama neměla jakékoli zásadní územní nároky, přesto však chtěla dosáhnout připojení ostrova Ada Kaleh, jenž byl důležitý pro dunajskou plavbu. Pokud šlo o rakousko-uherské hospodářské zájmy, hodlala Vídeň požadovat zachování svých privilegií plynoucích z kapitulací uzavřených

⁸³⁵ Záznam z konference ministerstva zahraničí nedatováno (dokument vznikl pravděpodobně mezi 25. a 30. 10. 1912), ÖUA, sv. 4, s. 698–702. Tyto požadavky obsahují i instrukce Szögyényimu do Berlína z 30. 10. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 727–729.

⁸³⁶ Záznam z konference ministerstva zahraničí nedatováno (dokument vznikl pravděpodobně mezi 25. a 30. 10. 1912), ÖUA, sv. 4, s. 698.

⁸³⁷ Tamtéž, s. 700.

⁸³⁸ Tamtéž, s. 701.

s Osmanskou říší. Konkrétně se jednalo především o postavení úředníků rakousko-uherské pošty.⁸³⁹

Situace na Balkáně byla také předmětem zevrubné diskuze při zasedání rakousko-uherských delegací na počátku listopadu 1912 v Budapešti, kde Berchtold dopěl k závěru, že Rakousko-Uhersko musí být připraveno přijmout novou konstelaci.⁸⁴⁰ K tomuto přesvědčení přiměla Berchtolda i stále se horšící situace Osmanské říše, která se po prvních porážkách soustředila na získání velmocí pro ideu prostředkování míru.⁸⁴¹ Zprávy o katastrofální situaci Turků pak pravidelně přicházely od Pallaviciniho z Istanbulu.⁸⁴² 7. listopadu sdělil Gabriel Effendi rakousko-uherskému velvyslanci, že Porta požádá velmocí o prostředkování při zastavení nepřátelství a vytvoření nového mírového uspořádání.⁸⁴³ Pokud si ještě na konci října mohla Vídeň činit naděje na omezené zisky balkánských států, bylo jen o několik málo dní později zřejmé, že se turecké panství v Evropě zhroutilo. Vídeň tak nezbylo, než na mezinárodní scéně hájit své zájmy vytyčené v průběhu diskuzí rakousko-uherských diplomatů z konce října 1912.

V průběhu listopadu se situace na Balkáně dále vyvíjela silně v neprospěch Osmanské říše. Její vojska byla katastrofálním způsobem poražena v Makedonii,⁸⁴⁴ na frontě v Thrákii pak Bulhaři oblehli Edirne a připravovali útok na osmanská opevnění u Çatalce. K bulharské ofenzivě ve směru na Istanbul nakonec došlo 17. listopadu, již následujícího dne se však tato snaha zhroutila díky turecké dělostřelecké převaze, která způsobila Bulharům těžké ztráty.⁸⁴⁵ Obě strany pak na Çatalcské linii přešly k poziční válce, přičemž řada soudobých pozorovatelů tvrdila, že pokud by Bulhaři byli schopni zaútočit o deset dní dříve, mohli by vzhledem k vysokému

⁸³⁹ Tamtéž, s. 702.

⁸⁴⁰ SKŘIVAN, *Cisářská politika*, s. 179an.

⁸⁴¹ Záznam o návštěvě tureckého velvyslance 6. 11. 1912, ÖUA, sv. 4, s. 786an.

⁸⁴² Pallavicini Berchtoldovi 5. 11. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁴³ Pallavicini Berchtoldovi 7. 11. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁴⁴ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 222.

⁸⁴⁵ Tamtéž, s. 134an.

stupni dezorganizace osmanské armády osmanskou obranou prorazit.⁸⁴⁶ Tento první vážný neúspěch protiturecké koalice přiměl Bulhary k hledání diplomatické cesty jak válku ukončit. Již 20. listopadu pověřil car Ferdinand Gešova, aby s Turky zahájil jednání o příměří.⁸⁴⁷ Vzhledem k tomu, že na podobném vývoji měla eminentní zájem i Porta, byl tento proces dokončen již 3. prosince. Vídeň, která s obavami sledovala postup Srbů k Jadranu⁸⁴⁸ a požadavky Bělehradu na zisk přístavu,⁸⁴⁹ turecká jednání s balkánskými státy podporovala. Pallavicini dokonce doufal, že by na bitevním poli mohlo dojít k obratu. Pokud šlo o turecké zájmy, konstatoval, že Porta se snaží udržet co největší část svého území v Thrákii, „méně se však zajímá o osud Makedonie a Albánie“.⁸⁵⁰ V den uzavření příměří pak vyslovil přesvědčení, že se válka chýlí ke konci, konstatoval po té, že konflikt přinesl překvapivý výsledek, který byl pro Rakousko-Uhersko značným zklamáním.⁸⁵¹ V této době však již byl Pallavicini v Istanbulu odsouzen od pozice pouhého pozorovatele. Hrozící porážka Turecka znamenala, že Porta ztratila pro Rakousko-Uhersku hodnotu bariéry proti balkánským Slovanům. Od počátku listopadu se Vídeň začala ve stále větší míře orientovat na podporu Bulharska a jeho ambicí, neboť vnímala Sofii jako možnou brzdu srbských aspirací na Balkáně. 9. listopadu byl bulharský ministr zahraničí Stojan Danev příznivě přijat ve Vídni, „což výrazně kontrastovalo s postojem Vídně k Srbsku a jeho politikům“.⁸⁵²

Na velmocenské úrovni měla vytvořit základ pro nové uspořádání na Balkáně konference velvyslanců v Londýně, která se poprvé sešla 17.

⁸⁴⁶ HALL, s. 37.

⁸⁴⁷ Prvotní velmi tvrdé požadavky Balkánského spolku počítající s vydáním Edirne a vyklizením Čataleské linie byly postupně zredukovány, protože byly tureckou stranou považovány za nepřijatelné. Porta navíc disponovala stále značnými vojenskými silami, byla proto připravena v případě potřeby ve válce pokračovat. Pallavicini Berchtoldovi 21., 25. a 26. 11. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁴⁸ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 181.

⁸⁴⁹ HELMREICH, s. 226.

⁸⁵⁰ Pallavicini Berchtoldovi 29. 11. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁵¹ Pallavicini Berchtoldovi 3. 12. 1912, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁵² SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 183.

prosince 1912 v Londýně.⁸⁵³ Hlavními problémy, o kterých velvyslanci diskutovali, byla otázka Albánie, možnosti srbského získání přístavu na Jadranu a nové hranice na Balkáně.⁸⁵⁴ V průběhu jednání se Rakousko-Uhersko střetlo především s ruskou politikou, která usilovala o co největší zisky Srbska a Černé Hory. Rakousko-Uhersko se naproti tomu snažilo srbské zisky co nejvíce omezit, což vedlo ke stupňujícímu se napětí mezi Vídní a Bělehradem. Představitelé habsburské monarchie také dosti zneklidňoval místy brutální postup Srbů v Albánii, kde se střetávali s místními ozbrojenými skupinami, které potlačovali s „*barbarstvím, kterému se nerovnálo nic, co zde v minulosti dělali Turci*“.⁸⁵⁵ Hlavní spor se rozhořel o postavení Srbska a hranice Albánie. 20. prosince se zasedající shodli na neutralizaci Albánie a na umožnění Bělehradu, aby získal hospodářský přístup k moři.⁸⁵⁶ Problémem však zůstávala otázka severních hranic nového útvaru, kde z hlediska Vídně hrozilo nebezpečí v podobě černohorských požadavků na připojení Skadaru, které byly pro Vídeň nepřijatelné.⁸⁵⁷ Mensdorff trval na tom, aby hranice Albánie sahaly co nejvíce na sever a východ, podle náčrtu mapy, který připravili rakousko-uherská diplomaté ve Vídni již 10. prosince.⁸⁵⁸ Tento dokument předložil Mensdorff zástupcům velmocí 18. prosince, jejich reakce však byla spíše vyhybavá.⁸⁵⁹ S otevřeným nepřátelstvím se rakousko-uherský návrh setkal na straně Ruska.⁸⁶⁰ Velvyslanecká konference vzhledem k neshodám velmocí uvázla na mrtvém bodě, k čemuž přispěla předčasná smrt německého státního sekretáře Kiderlena-Wächtera 30. prosince 1912, která dosti ovlivnila spolupráci mezi Německem a Velkou Británií.⁸⁶¹

⁸⁵³ Mensdorff Berchtoldovi 17. 12. 1912, ÖUA, sv. 5, s. 147–149.

⁸⁵⁴ Lichnovski Zahraničnímu úřadu 17. 12, GP, sv. 34, s. 53an.

⁸⁵⁵ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 347.

⁸⁵⁶ Mensdorff Berchtoldovi 20. 12. 1912, ÖUA, sv. 5, s. 183an.

⁸⁵⁷ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 197.

⁸⁵⁸ HELMREICH, s. 255.

⁸⁵⁹ Mensdorff Berchtoldovi 18. 12. 1912, ÖUA, sv. 5, s. 156.

⁸⁶⁰ Mensdorff Berchtoldovi 20. 12. 1912, ÖUA, sv. 5, s. 184. Vztahy mezi oběma státy pak výrazně ohrožovaly jejich vojenské přípravy na společných hranicích. HELMREICH, s. 257.

⁸⁶¹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 195.

Současně s velvyslanci jednali v Londýně i zástupci válčících stran. Diskuze byly vedeny v otevřeně nepřátelské atmosféře, ke které přispívaly požadavky Balkánského spolku. 6. ledna 1913 Turci návrhy spojenců odmítli, vzhledem k tomu, že se nehodlali vzdát držby Edirne a ostrovů v Egejském moři.⁸⁶² Rakousko-Uhersko, jež se postupně dostávalo do izolace a muselo řešit vzrůstající napětí s Ruskem a Srbskem, kvůli kterému byl císař František Josef I. nucen opět povolát Conrada do funkce šéfa štábu,⁸⁶³ se snažilo přimět Turky k ústupnosti. Osmanský ministr zahraničí však Pallavicinimu sdělil, že „*turecká vláda nemůže ve věci Adrianopole ustoupit*“.⁸⁶⁴ K ústupnosti nepřiměl Portu ani tlak velmocí, které 17. ledna předaly tureckým zástupcům společnou nótu, jež osmanskou vládu vybízela k opuštění Edirne a egejských ostrovů.⁸⁶⁵ Osmanská vláda však vzhledem k obtížné vnitropolitické situaci nemohla ustoupit. Navíc Porta doufala, že nedobrá finanční situace přiměje Bulharsko k stažení svého požadavku na zisk Edirne.⁸⁶⁶ Tlak Rakouska-Uherska na Portu ve snaze donutit ji k ústupnosti je možné hodnotit jako důkaz nakolik se politika Rakouska-Uherska proměnila od nedávné snahy udržovat Osmanskou říši jako záruku statutu quo na Balkáně.⁸⁶⁷

Nepříznivá situace na frontě a obava ze ztráty někdejšího hlavního města Osmanské říše vedly ke vzrůstající nespokojenosti osmanské

⁸⁶² Mensdorff Berchtoldovi 6. 1. 1913, ÖUA, sv. 5, s. 353. Na rozdíl od Edirne, které v té době bylo obleženo Bulhary, byly již ostrovy v Egejském moři v držení Řecka, které zde vylodilo své jednotky v průběhu října až prosince 1912. ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 157an.

⁸⁶³ BRETTNER-MESSLER, Horst, *Die Balkanpolitik Conrad von Hötzendorfs von seiner Wiederernennung zum Chef des Generalstabes bis zum Oktober Ultimatum 1913*, in: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 20. Band, Wien 1967, s. 181. Na počátku roku 1913 byly vztahy s Ruskem natolik špatné, že reálně hrozilo vypuknutí války mezi oběma monarchiemi. Tomuto tématu se věnoval Conrad v pamětním spise z konce ledna 1913, kdy v podstatě konstatoval, že válka by pro Rakousko-Uhersko představovala značné nebezpečí i pokud by zvítězilo, neboť kdyby došlo k této eventualitě byl by carský režim v Petrohradě nahrazen liberálním panslavistickým státem, který by vůči habsburské monarchii dále sledoval agresivní úmysly. CONRAD, sv. 3, s. 115–117.

⁸⁶⁴ Pallavicini Berchtoldovi 6. 1. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁶⁵ HELMREICH, s. 262. Ohledně tohoto dokumentu obdržel 7. ledna Pallavicini instrukce, aby se snažil Turky přimět k změně názoru. Berchtold Pallavicinimu 7. 1. 1913, ÖUA, sv. 5, s. 369.

⁸⁶⁶ Pallavicini Berchtoldovi 10. 1. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁶⁷ MÖHRING, s. 110.

veřejnosti. „*V Istanbulu vedly porážky, nedostatek potravin a neschopnost vlády vyplácet mzdy úředníků a učitelů k řadě divokých demonstrací, jež se rozšířily i do ostatních velkých měst říše.*“⁸⁶⁸ V průběhu ledna se tyto útoky proti vládě velkovezíra Kiamila Paši zintenzivnily s tím, jak se vyhrocovala otázka ohledně předání Edirne Bulharům.⁸⁶⁹ 23. ledna vnitropolitický tlak vyvrcholil ozbrojeným převratem vedeným členy Výboru jednoty a pokroku. Klíčovým mužem těchto událostí se stal Enver Bej, který nejprve se zbraní v ruce přiměl Kiamila Pašu k odstoupení a následně donutil sultána, aby novým velkovezírem jmenoval Mahmuda Şevketa Pašu.⁸⁷⁰ Pro Vídeň byly události v Istanbulu do značné míry překvapením,⁸⁷¹ doufala však, že nástup nové vlády nebude znamenat pokračování války za každou cenu, v čemž jí utvrzovaly i odhady velvyslanců ostatních velmocí.⁸⁷²

Nová vláda „*okamžitě iniciovala silně nacionalistický program. Kabinet Muhtara Paši byl obviněn z velezrady za uzavření míru v Lausanne s Itálií. Proslýchalo se, že s balkánskými státy nebude uzavřen podobně nečestný mír.*“⁸⁷³ Tomu také odpovídala osmanská odpověď na nótu velmocí z 30. ledna 1913.⁸⁷⁴ Pallavicini se již o den dříve dozvěděl o změnách plánované mírové smlouvy které Turci navrhovali. Podle osmanské vlády měla být Bulharům předána jen část Edirne ležící západně

⁸⁶⁸ SHAW, SHAW, s. 294.

⁸⁶⁹ Kvůli Edirne se Porta dostala pod silný tlak velmocí, k němuž se připojilo i Rakousko-Uhersko, které spatřovalo v uzavření míru naději na rekonstrukci svého postavení na Balkáně. Pallavicini proto dokonce turecké straně naznačily, že v případě ústupků Balkýánskému spolku, budou velmoci ochotny souhlasit se zvýšením osmanských cel a uzavřít s Osmanskou říší plnohodnotné obchodní smlouvy, jež by znamenaly zrušení dosavadního systému kapitulací. Pallavicini Berchtoldovi 21. 1. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁷⁰ PALMER, s. 227. Povstalci také zavraždili ministra války Nazima Pašu, kterého obviňovali z vojenských porážek. KINROSS, s. 591.

⁸⁷¹ Pallavicini Berchtoldovi 23. 1. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁷² Pallavicini Berchtoldovi 24. 1. 1911, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte. V rozhovoru s německým velvyslancem v Istanbulu Wangenheimem se Mahmud Şevket Paşa vyjádřil v tom smyslu, že není bezpodmínečným zastáncem pokračování války. Vyhradil si však několik dnů na odpověď na kolektivní nótu velmocí. Wangenheim Zahraničnímu úřadu 24. 1. 1913, GP, sv. 34, s. 240.

⁸⁷³ HELMREICH, s. 268.

⁸⁷⁴ Pallavicini Berchtoldovi 30. 1. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

za řekou Marica.⁸⁷⁵ V rozhovoru s velkovezírem si rakousko-uherský velvyslanec postěžoval na to, že Turci sice vyšli vstříc požadavkům velmocí v otázce egejských ostrovů, problém Edirne však řeší pouze polovičatě.⁸⁷⁶ Podobně vnímali tureckou odpověď i Němci, kteří se v této době obávali zásahu některé z velmocí v Malé Asii.⁸⁷⁷ Ruský velvyslanec v Istanbulu Michail Nikolajevič Giers se domníval, že Bulhaři návrh předání pouze části Edirne nepřijmou. Německý velvyslanec pak konstatoval obrat ruské politiky, která se nyní ovlivněna obavami z bulharského postupu na Istanbul snažila o zajištění co nejširšího předpolí osmanského hlavního města.⁸⁷⁸ Částečné turecké ústupky v otázce Edirne však nemohly uspokojit v té době sebevědomé Bulhary, kteří se nadto těšili podpoře Rakouska-Uherska v otázce budoucí držby Soluně.⁸⁷⁹ 3. února proto měly být obnoveny vojenské operace. Turecká strana na možnost znovuotevření konfliktu pohlížela s nadějemi na znovuobnovení svých některých pozic a získání lepší vyjednávací pozice vůči Balkánskému spolku. Přesto lze na straně Porty pozorovat jistou opatrnost, neboť Mahmud Şevket Paşa vydal vojskům na Çatalcské linii rozkaz, aby jednostranně nezahajovala palbu.⁸⁸⁰

Osmanské naděje na zvrát v konfliktu však byly záhy zmařeny. V průběhu příměří na thrácké frontě nebyli Osmané schopni prorazit řeckou námořní blokádu a navázat přímý kontakt s jednotkami v Makedonii,⁸⁸¹ jejichž pozice se neustále zhoršovala. 6. března padla Janina, kde Řekové zajali 33 000 tureckých vojáků.⁸⁸² Další neúspěchy zaznamenali Turci i v Albánii a dalších oblastech. Klíčová střetnutí se však odehrávala v Thrákii, kde probíhaly boje na poloostrově Gallipoli, Çatalcské linii a

⁸⁷⁵ Pallavicini Berchtoldovi 29. 1. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁷⁶ Pallavicini Berchtoldovi 30. 1. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte. Součástí turecké odpovědi byla i žádost o odstranění kapitulací.

⁸⁷⁷ Pallavicini Berchtoldovi 1. 2. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁷⁸ Wangenheim Zahraničnímu úřadu, 29. 1. 1913, GP, sv. 34, s. 279.

⁸⁷⁹ Berchtold Tarnowskému 30. 1. 1913, ÖUA, sv. 5, s. 599an.

⁸⁸⁰ Pallavicini Berchtoldovi 3. 2. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁸¹ HALL, s. 64an,

⁸⁸² Tamtéž, s. 84.

především při obléhání Edirne. Vzhledem k tomu, že v průběhu února a března klesala naděje na pomoc městu⁸⁸³ a bulharský tlak podpořený připojením 2. srbské armády k bulharským obléhajícím jednotkám se postupně zvyšoval, byl 26. března 1913 velitel pevnosti Mehmed Sükrü Paşa donucen ke kapitulaci i s 60 000 vojáky. 27. března vstoupil bulharský car Ferdinand triumfálně do města.⁸⁸⁴ Porta tak byla nucena přistoupit k mírovým jednáním. Již 28. února Turci opět požádali velmoci o prostředkování v průběhu mírových jednání v Londýně,⁸⁸⁵ kde mezitím probíhaly spory velmocí o delimitaci hranic na Balkáně.⁸⁸⁶ Do 15. března velmoci vypracovaly plán o pěti bodech, jenž měl posloužit jako základ jednání o mírové smlouvě: „1. *Turecká hranice bude začínat v Enosu, sledovat tok Marici do Egene a odtud bude pokračovat od Midie. Veškerá území na západ od této linie budou Tureckem předána spojencům s výjimkou Albánie, jejíž delimitace a vláda budou rozhodnuty velmocemi.* 2. *Otázka egejských ostrovů bude přenechána rozhodnutí velmocí.* 3. *Turecko se naprosto vzdá jakýchkoli zájmů na Krétě.*“ Čtvrtý bod se zabýval problémem válečného odškodnění a otázkou osmanského zahraničního dluhu. Pátý pak prohlašoval, že na základě předchozích podmínek může být uzavřen mír.⁸⁸⁷

V průběhu těchto jednání byla pozice Rakouska-Uherska poměrně slabá. Na osudu Osmanské říše nyní mělo spíše malý zájem. Hlavní pozornost Vídně poutala situace v okolí Skadaru, který z pohledu habsburské monarchie nesměl připadnout Srbsku či Černé Hoře za žádnou cenu, neboť by mohl posloužit Rusku jako základna na Jadranu. Vztahy mezi Vídní na jedné straně a Cetyní a Bělehradem se proto kvůli tomuto

⁸⁸³ Osmanský protiútok v první polovině února se zhroutil v průběhu bitvy o Şarköj. ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 263an.

⁸⁸⁴ Podle tureckých záznamů zahynulo během obléhání 13 000 tureckých vojáků. Bulhaři ztratili 18 282 mužů, z toho asi polovinu v závěrečných pokusech o zteč města. Tamtéž, s. 280an.

⁸⁸⁵ Mensdorff Bechtoldovi 28. 2. 1913, ÖUA, sv. 5, s. 846. K otázce prostřednictví velmocí také Pallavicini Aehrenthalovi 1. 3. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁸⁸⁶ Blíže viz. HELMREICH, s. 281–309.

⁸⁸⁷ Tamtéž, s. 327. Srv. s Mensdorff Berchtoldovi, ÖUA, sv. 5, s. 974.

problému neustále zhoršovaly. Za jisté diplomatické vítězství Vídně je možné považovat rozhodnutí velmocí přimět Černohorce a Srby k ústupnosti pomocí námořní demonstrace, k níž došlo na počátku dubna 1913 s částečným úspěchem, neboť přestože zásah velmocí přiměl k ústupu Srbsko, které od Skadaru stáhlo své jednotky, Černohorci, kteří doufali v brzký pád města pokračovali v obléhání.⁸⁸⁸ 23. dubna 1913 byl velitel pevnosti⁸⁸⁹ Essad Paša donucen vzhledem k nedostatku potravin a těžkým ztrátám způsobených především hladem a nemocemi, donucen kapitulovat.⁸⁹⁰ V téže době došly do Vídně zprávy o tom, že na rakousko-uherského vyslance v Cetinji Giesla byl připravován atentát. Vztahy obou států se tak dostaly na bod mrazu, což vedlo šéfa štábu Conrada k požadavkům mobilizace podle plánu Fall-B, jenž počítal s omezeným konfliktem na Balkáně.⁸⁹¹ Takový krok Berchtold, který hodlal postupovat ve shodě s ostatními velmocemi, odmítl.⁸⁹² V každém případě však byl odhodlán zabránit připojení Skadaru k Černé Hoře,⁸⁹³ což se mu nakonec pod usilovným tlaku v Cetinji a Bělehradě podařilo.

Skadarská krize způsobila zpomalení jednání v Londýně, kde byla mezitím připravována mírová smlouva mezi Osmanskou říší a Balkánským spolkem. Diskuze o nových hranicích na Balkáně pak byly zásadním způsobem zpomalovány narůstajícími spory balkánských států, proslýchalo se dokonce, že v Makedonii docházelo ke střetům mezi Bulhary, Srby a Řeky.⁸⁹⁴ Odpor balkánských států, především Řecka, vůči mírové dohodě připravené velmocemi, byl překonán až pohrůžkou velmocí, že pokud

⁸⁸⁸ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 206.

⁸⁸⁹ Původním velitelem Skadaru byl Hasan Riza Bey, jehož 30. ledna 1913 zavraždili přívrženci Essada Paši, který „*aspiroval na vedení nového albánského státu*“. HALL, s. 91.

⁸⁹⁰ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 312an.

⁸⁹¹ BRETTNER-MESSLER, s. 202. K rakousko-uherským válečným plánům blíže viz. STONE, Norman, *Moltke and Conrad: Relations between the Austro-Hungarian and German General Staffs 1909–1914*, in: *The War Plans of the Great Powers 1880 – 1914*, edited by KENNEDY, Paul M., London, Boston Sydney 1979, 222–273.

⁸⁹² BRETTNER-MESSLER, s. 203an.

⁸⁹³ V této politice se k Rakousku-Uhersku přidala Itálie, která se obávala o své zájmy v Albánii. Mérey Berchtoldovi 23. 4. 1913, ÖUA, sv. 6, s. 221.

⁸⁹⁴ HELMREICH, s. 329an.

nebudou s návrhy velmocí souhlasit, mohou Londýn opustit.⁸⁹⁵ Až tento tlak přiměl válčící strany k podpisu mírové smlouvy. Londýnská smlouva znamenala potvrzení zhroucení osmanského panství v Evropě, kde ztratilo veškerá území západně od linie Enos-Midia. Porta se také musela vzdát Kréty a egejských ostrovů (jejichž osud mělo vyřešit další jednání velmocí). Finanční otázky související s výsledkem války měla vyřešit mezinárodní komise v Paříži.⁸⁹⁶ Přes ukončení konfliktu však zůstávaly nadále otevřeny otázky vlády a správy Albánie, jejích jižních a jihovýchodních hranic a držby egejských ostrovů.⁸⁹⁷

V průběhu dubna a května, kdy byla Vídeň zaměstnána řešením skadarského problému a jednáními v Londýně, zaujala v Istanbulu opatrný postoj. Pokud se jednalo o Skadar, kde se v dubnu stále bránila osmanská posádka, snažila se Vídeň po úspěchu námořní demonstrace a ústupu Srbů zabránit dalším střetům mezi osmanskými jednotkami a srbskou armádou.⁸⁹⁸ Albánská otázka tak hrála významnou úlohu v rámci osmansko-rakouských vztahů, jisté obavy způsobovala ve Vídni možnost, že by provincie nadále zůstala pod osmanskou správou.⁸⁹⁹ Pallavicini také vykonával tlak na Portu ve směru ústupků v otázce egejských ostrovů.⁹⁰⁰ 29. května mohl velvyslanec hlásit, že Turci jsou připraveni mírovou dohodu podepsat, přičemž velmi dobrý dojem v Istanbulu udělala skutečnost, že některé pro Portu významné otázky (vlastnictví Egejských ostrovů a problém finančního odškodnění) byly přenechány pozdějšímu rozhodnutí velmocí. Naděje Porty na alespoň částečné zvrácení výsledků války vzbuzovaly spory balkánských států.⁹⁰¹ Tato skutečnost zneklidňovala Berchtolda, jenž zaslal Pallavicinimu instrukce, aby posoudil, zda Turci plánují zasáhnout do případného konfliktu vítězných

⁸⁹⁵ Mensdorff Berchtoldovi 26. 5. 1913, ÖUA, sv. 6, s. 529an.

⁸⁹⁶ HELMREICH, s. 331.

⁸⁹⁷ Mensdorff Berchtoldovi 30. 5. 1913, ÖUA, sv. 6, s. 558.

⁸⁹⁸ Berchtold Pallavicinimu 12. 4. 1913, ÖUA, sv. 6, s. 119.

⁸⁹⁹ Pallavicini Berchtoldovi 14. 5. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹⁰⁰ Pallavicini Berchtoldovi 22. 5. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹⁰¹ Pallavicini Berchtoldovi 29. 5. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

balkánských států, či zda se „jedná o pouhou pózu, kterou se Porta snaží získat jisté výhody v následujících jednáních“.⁹⁰² Pallavicini proto o této otázce diskutoval s velkovezírem Mahmudem Şevketem Paşou, jenž prohlásil, že další konflikt na Balkáně není v zájmu Osmanské říše.⁹⁰³ Tato odpověď však Berchtolda příliš neuspokojila, snažil se proto dosáhnout mírové koexistence Osmanské říše a Bulharska, které bylo ve Vídni vnímáno jako bariéra proti srbským ambicím.⁹⁰⁴

První balkánská válka znamenala katastrofální porážku Osmanské říše, která ztratila 150 000 km² a 4 miliony obyvatel.⁹⁰⁵ Zásadnější však byly značné hospodářské ztráty zvyšované přílivem muslimských uprchlíků z bývalých balkánských teritorií impéria.⁹⁰⁶ Významný psychologický dopad pak měla skutečnost, že v prohrané válce Turci „nečelili velmoci, ale koalici malých balkánských států“.⁹⁰⁷ Z vojenského hlediska konflikt odhalil obrovské slabiny ve fungování osmanského ministerstva války a generálního štábu.⁹⁰⁸ Osmanská armáda, jež byla před válkou chápána jako garant postavení Turecka v Evropě, utrpěla drtivé ztráty v podobě 50 000 mrtvých v boji, 100 000 raněných a 115 000 válečných zajatců. Dalších 75 000 mužů zahynulo na choroby, jež konflikt provázely.⁹⁰⁹ Z hlediska Vídně byla první Balkánská válka velkou porážkou staré koncepce udržování statu quo na Balkáně. Udržování Osmanské říše jako bariéry vůči slovanským národům naprosto selhalo. Na podzim 1912, kdy byla Porta stále v konfliktu s rakousko-uherským spojencem Itálií, se jasně projevila slabina této rakouské koncepce, neboť otevřené vystoupení na straně Turecka by Rakousku-Uhersku nevratně znepřátelilo balkánské křesťany.⁹¹⁰ Vídeň se

⁹⁰² Berchtold Pallavicinimu 30. 5. 1913, ÖUA, sv. 6, s. 558.

⁹⁰³ Pallavicini Berchtoldovi 1. 6. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹⁰⁴ Berchtold Pallavicinimu 2. 6. 1913, ÖUA, sv. 6, s. 580.

⁹⁰⁵ GOMBÁR, s. 305.

⁹⁰⁶ Celkově se jednalo o 400 000 lidí. AKSAKAL, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge 2008, s. 23.

⁹⁰⁷ Tamtéž, s. 22.

⁹⁰⁸ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 334an.

⁹⁰⁹ Tamtéž, s. 329, srv. s HALL, s. 135–136.

⁹¹⁰ BRIDGE, *Austria-Hungary and the Ottoman Empire in the Twentieth Century*, s. 42.

proto záhy rozhodla „*hrát bulharskou kartou*“, ⁹¹¹ což však zásadním způsobem poškodilo její postavení v Istanbulu. Vzhledem k nepřátelství se Srbskem a Černou Horou a postupnému odcizení s Rumunskem nezbylo Rakousku-Uhersku, než pokračovat v probulharské politice. Pozice Rakouska-Uherska, jež se potýkalo s výrazným oslabením svého velmocenského postavení, ⁹¹² se stala závislou na dalším vývoji vztahů mezi balkánskými státy, jež již v době uzavření Londýnského míru byly krajně napjaté. V průběhu jara roku 1913 tak habsburská monarchie přestávala být do značné míry pánem svého vlastního osudu. Zásadní slabinou rakousko-uherské diplomacie byla také skutečnost, že se nemohla spolehnout na podporu svých spojenců, což se naprosto jasně projevilo v červnu 1913 v průběhu bulharsko-rumunských jednání, jež k Berchtoldovu zklamání skončila neúspěchem. ⁹¹³

Tato neblahá situace se měla záhy projevit. Nespokojenost Sofie se zisky v Makedonii přispěla k nástupu radikální vlády proruského politika Stojana Daneva. ⁹¹⁴ Nástup tohoto muže, od něhož si car Ferdinand sliboval zajištění podpory Ruska v předvídaném konfliktu někdejších spojenců na Balkáně, však nepřinesl kýžený výsledek. Obrat k Rusku současně znamenal mnohem opatrnější rakousko-uherskou politiku v Sofii, která se v té době snažila dosáhnout bulharsko-rumunské dohody, jež by Bulharům zajistila tyl v případě války s Ruskem. ⁹¹⁵ Tyto pokusy Vídně však ztroskotaly na bulharské neústupnosti. Vzhledem k narůstajícím sporům se svými někdejšími spojenci se v Sofii 22. června 1913 sešla ministerská rada, jež dospěla k závěru, že „*válka je nevyhnutelná a bude lépe bojovat nyní, než později*“. ⁹¹⁶ 28. června vydal bulharský generál Michail Savov

⁹¹¹ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 183.

⁹¹² V Rusku a Balkánských státech se v této době začalo veřejně hovořit o Rakousku-Uhersku jako novém „Nemocném muži na Balkáně.“ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 196.

⁹¹³ Tamtéž, s. 214.

⁹¹⁴ HALL, s. 102. Tarnowski Berchtoldovi 16. 6. 1913, ÖUA, sv. 6, s. 658.

⁹¹⁵ HELMREICH, s. 342.

⁹¹⁶ Tamtéž, s. 359.

rozkaz k útoku na srbské a řecké pozice.⁹¹⁷ Přestože byla bulharská armáda lépe vybavena i organizována než její soupeři, utrpěla již na začátku konfliktu klíčovou porážku od Srbů v bitvě u Bregalnice (30. června – 8. července).⁹¹⁸ Podobně neúspěšně si počínala i na makedonské frontě proti Řecku.⁹¹⁹ Po vstupu Rumunska do války na straně Srbska a Řecka 10. července bylo o výsledku konfliktu rozhodnuto.⁹²⁰

V době, kdy došlo k těmto dramatickým událostem, usiloval Pallavicini v Istanbulu o obnovení diplomatických vztahů mezi Osmanskou říší a Bulharskem.⁹²¹ Po vypuknutí druhé Balkánské války tato snaha ztroskotala. Turci navíc ve stále větší míře jevíli tendenci využít problémů Bulharska ke zvrácení situace v Thrákii.⁹²² 10. července Pallavicini hlásil do Vídně, že Turci jsou odhodláni vojensky vystoupit i kdyby to mělo znamenat vojenské střetnutí s Bulhary.⁹²³ Po zavraždění velkovezíra Mahmuda Ševketa Paši 11. června 1913 (jehož v úřadě vystřídal Said Halil Paša) se upevnila moc mladoturků, kteří atentátu využili k čistkám v řadách svých oponentů.⁹²⁴ Úspěch na bojišti pak měl upevnit postavení rodícího se triumvirátu Envera Paši, Taláta Paši a Cemala Paši. Do 17. července zaujala osmanská armáda v síle 250 000 mužů pozice na linii Enos-Midia,⁹²⁵ o pět dní později se tyto síly daly do pohybu a ještě téhož dne dosáhl Enver Paša v čele jezdeckého pluku Edirne.⁹²⁶ Operace, jež narazila na minimální odpor Bulharů přinesla svůj efekt v podobě pozvednutí otřesené osmanské morálky a nárůstu popularity mladoturecké vlády. Enver se pak stal pro

⁹¹⁷ Tamtéž, s. 362.

⁹¹⁸ HALL, s. 110–112.

⁹¹⁹ Tamtéž, s. 112an. Porážky od Srbska a Řecka způsobily pád Danevovy vlády, jíž vystřídal kabinet Vasila Radoslavova.

⁹²⁰ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 216.

⁹²¹ Pallavicini Berchtoldovi 23. 6. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹²² Pallavicini Berchtoldovi 6. 7. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹²³ Pallavicini Berchtoldovi 10. 7. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹²⁴ PALMER, s. 227. Pallavicini Berchtoldovi 11. 6. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹²⁵ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 323. O postupu osmanské armády informoval Pallavicini Berchtolda v několika depeších. Pallavicini Berchtoldovi 13. a 15. 7. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹²⁶ ERICKSON, *Defeat in Detail*, s. 326an.

mnoho obyvatel hlavního města hrdinou.⁹²⁷ V době, kdy se Turci rozhodli k akci, již bylo o výsledku konfliktu rozhodnuto.

Následné mírové jednání v Bukurešti znamenalo další diplomatickou porážku Rakouska-Uherska. „*Snaha Vídně zmírnit důsledky vojenské katastrofy Bulharska úsilím na diplomatické frontě v podstatě nevedla k úspěchu. Při této příležitosti se dostala do ostrého světla neschopnost Rakouska-Uherska prosadit třeba jen dílčí zahraničněpolitické cíle bez cizí pomoci.*“⁹²⁸ Bukurešťská smlouva z 10. srpna 1913⁹²⁹ znamenala zásadní oslabení Bulharska, jež přišlo o značnou část svých zisků z první Balkánské války. Posíleno bylo především Srbsko, jehož vztahy s Vídní byly stále napjaté vzhledem k situaci v Albánii, jež musela být v říjnu 1913 řešena rakousko-uherským ultimátem Bělehradu, po kterém Srbové stáhli z nově zřízeného státu své vojenské jednotky.⁹³⁰ Mírová jednání v Bukurešti však neřešila otázku Edirne, jehož obsazení Turky se velmoci marně snažily zabránit nabídkami rozsáhlých koncesí.⁹³¹ Skutečnost, že Turci tyto výzvy odmítali, a samostatná jednání Porty a Sofie naznačily, že se tato otázka vymkla velmocím z rukou.⁹³² Osmansko-bulharské rozhovory začaly 6. září za napjaté atmosféry. Již záhy se ukázalo, že bulharské naděje na udržení některých oblastí v Thrákii budou zklamány. Smlouvou z 30. září získala Porta Edirne a většinu východní Thrákie. Pro Bulharsko byl tento výsledek značným zklamáním, neboť do tureckých rukou se vrátily mnohé oblasti, kde o necelý rok dříve slavila bulharská armáda svá velká vítězství.⁹³³

Rakousko-Uhersko zaujalo k těmto událostem opatrný přístup.⁹³⁴ Na jedné straně si bezpochyby nepřálo další oslabování Bulharů, na straně druhé se však obávala dalšího zhoršení vztahů s Turky. Ty byly v této době

⁹²⁷ PALMER, s. 228.

⁹²⁸ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 217.

⁹²⁹ HELMREICH, s. 396. Fürstenberg Berchtoldovi 10. 8. 1913, ÖUA, sv. 7, s. 100an.

⁹³⁰ BRETTNER-MESSLER, s. 268–270.

⁹³¹ HELMREICH, s. 402.

⁹³² Tamtéž, s. 406.

⁹³³ HALL, s. 126.

⁹³⁴ Berchtold Pallavicinimu 6. 9. 1913, ÖUA, sv. 7, s. 254.

dosti napjaté. Porta byla vůči úmyslům Vídně krajně podezřívavá vzhledem k její předchozí probulharské politice. Když se měl před zahájením konference Pallavicini setkat s bulharskými zástupci, doprovázeli je osmanští důstojníci, což vedlo rakousko-uherského velvyslance k tvrdé kritice.⁹³⁵ V průběhu dalších jednání se Rakousko-Uhersko soustředilo na dosažení modu vivendi mezi Istanbulem a Sofií, setkala se však spíše s částečným úspěchem.⁹³⁶ Celkově bylo postavení Rakouska-Uherska v Istanbulu na počátku podzimu dosti slabé a lze tvrdit, že jej zastiňovala aktivita ostatních velmocí.⁹³⁷ Rakousko-Uhersko se navíc muselo soustředit na narůstající hrozbu nejen ze strany Srbska, ale také Rumunska, jež mělo aspirace v Sedmihradsku.⁹³⁸ Lze proto konstatovat, že pokud výsledky první Balkánské války znamenaly pro Vídeň zásadní ohrožení jejích zájmů na Balkáně, byla druhá Balkánská válka pro Rakousko-Uhersko téměř katastrofou.⁹³⁹ Hovoříme-li o rakousko-tureckých vztazích, pak lze toto obecné hodnocení použít i v tomto případě. Pokud byly vztahy Vídně a Istanbulu v průběhu let 1910–1911 nadmíru dobré, znamenaly balkánské války zásadní narušení vlivu Vídně oslabeného válkou v Tripolsku. Rakousko-uherská podpora Bulharska v průběhu obou balkánských válek pak znamenala, že vztahy Osmanů k Rakousku-Uhersku byly v období, jež zbývalo do první světové války, poznamenány značnou nedůvěrou.

⁹³⁵ Pallavicini Berchtoldovi 4. 9. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹³⁶ Pallavicini Berchtoldovi 10. 9. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 206 Berichte.

⁹³⁷ Pallavicini Berchtoldovi 2. 10. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte. V této zprávě si Pallavicini povšiml proměny německé politiky, která ztratila víru v další existenci Osmanské říše. Pallavicini také poukazoval na údajné prohlášení německého císaře Viléma II., jenž prý své sestře (manželce řeckého krále Konstantina I.) slíbil, že jí jednou bude moci pozdravit jako byzantskou císařovnu.

⁹³⁸ BRETTNER-MESSLER, s. 266.

⁹³⁹ BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 358.

3. 3. Rakousko-Uhersko a Osmanská říše do června 1914

Po Balkánských válkách proběhl nový soubj velmocí o vliv v Osmanské říši. Pozice Rakouska-Uherska byla v rámci tohoto procesu spíše okrajová vzhledem k jeho předchozí politice a oslabení pozic na Balkáně v průběhu Balkánských válek. Pokus Vídně stát se součástí německé vojenské mise v Istanbulu vedené Limanem von Sandersem⁹⁴⁰ ztroskotal na odporu samotných Němců a na negativní reakci ostatních velmocí, jež se obávaly vzrůstu vlivu Berlína v Osmanské říši.⁹⁴¹ Zásadnějších úspěchů nedosáhla Vídeň ani na poli hospodářsko-politickém, když bezmocně sledovala uzavření rusko-turecké železniční koncese v severní Anatolii.⁹⁴² Tyto kroky ruské vlády podporované na osmanské straně Komisí rusko-tureckého přátelství, vyvolávaly na přelomu let 1913/1914 značné obavy Vídně, která v průběhu jara nebyla schopna reagovat na růst ruského vlivu v Istanbulu.⁹⁴³ Stejně tak nebyla schopna zásadnějším způsobem zasáhnout od britsko-německého souboje o vliv v Osmanské říši. Ruská aktivita v Istanbulu však Pallaviciniho značně zneklidňovala, neboť napojení Osmanské říše na země Dohody by mělo negativní důsledky pro rakousko-uherskou politiku na Balkáně.⁹⁴⁴

Jedním z hlavních zdrojů obav Vídně byla možnost obnoveného konfliktu na Balkáně. Na konci října 1913 se Pallaviciniho zástupce Löwenthal (14. října odcestoval Pallavicini na měsíc z Istanbulu)⁹⁴⁵ dozvěděl, že Porta plánovala získat půjčku v hodnotě 700 milionů franků

⁹⁴⁰ CONRAD, sv. 3, s. 563–568.

⁹⁴¹ BRIDGE, Francis Roy, *Austria-Hungary and the Ottoman Empire*, s. 259.

⁹⁴² Löwenthal Berchtoldovi 3. a 8. 10. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁴³ 10. května 1914 se Talâta Paşı spolu s osmanským ministrem války İzzetem Paşou setkal s carem Mikulášem II. v Livadii, kde se osmanští politici pokusili dosáhnout aliance Osmanské říše a Ruska. Sazonov však zůstal rezervovaný, jednání tak nepřinesla konkrétní výsledek. REYNOLDS, s. 44an.

⁹⁴⁴ Pallavicini Berchtoldovi 23. 3. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁴⁵ Löwenthal Berchtoldovi 14. 10. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

v zahraničí, jejíž garancí mělo být zvýšení osmanských cel o 4 %.⁹⁴⁶ V průběhu roku 1914 pak Turci doufali získat námořní převahu v Egejském moři, která by jim umožnila vítěznou odvetnou válku vůči Řekům, v jejímž průběhu jim mělo podle představ osmanských politiků pomoci Bulharsko, kde měly silný vliv revanšistické kruhy. Pokud by bylo Řecko poraženo počítali Turci se získáním alespoň části Egejských ostrovů, vytvořením autonomní Makedonie a zvětšením Albánie.⁹⁴⁷ Turci i Bulhaři plánovali vyslat do Makedonie ozbrojené skupiny, jež by zde vedly záškodnickou činnost, která by byla vysvětlena jako důsledek utlačování místního obyvatelstva ze strany Řeků a Srbů.⁹⁴⁸ Zprávám o osmanských a bulharských plánech v Makedonii nepřikládali Pallavicini ani Löwenthal nikterak malý význam, stejně tak jako pečlivě monitorovali situaci v Anatolii, kde se opět aktivizovala arménská otázka.⁹⁴⁹

Zásadní pozornost rakousko-uherského velvyslance poutala na přelomu let 1913/1914 otázka osmanského námořního zbrojení. Neúspěšné operace osmanského námořnictva v průběhu Balkánských válek vedly historiky tohoto konfliktu k tvrzení, že „*Osmané měli své loďstvo využít lépe*“.⁹⁵⁰ Neúspěch osmanského loďstva prorazit řeckou blokádu Úžin vedl nejen ke ztrátě Egejských ostrovů, ale také k neschopnosti zásobovat osmanskou armádu v Makedonii, která zůstala izolována a byla tak odsouzena k nevyhnutelné porážce. Ve snaze zvrátit poměr sil vůči Řecku, začala osmanská vláda již záhy po skončení války uvažovat o posílení loďstva nákupem plavidel v zahraničí. Klíčem k modernizaci osmanského

⁹⁴⁶ Löwenthal Berchtoldovi 25. 10. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁴⁷ Tamtéž.

⁹⁴⁸ Löwenthal Berchtoldovi 27. 10. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁴⁹ O situaci v Makedonii informoval Löwenthal Berchtolda 6. listopadu, kdy mu bulharský vyslanec Tošev řekl, že hlavním cílem je dosáhnout autonomie oblasti. Löwenthal Berchtoldovi 6. 11. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte. Ohledně Anatolie informoval Pallavicini Vídeň o plánech na reformy osmanského četnictva. Pallavicini Berchtoldovi 17. 11. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte. V souvislosti s arménskou otázkou si všiml obav Turků z možného dělení asijské části Osmanské říše iniciované Německem a Ruskem. Pallavicini Berchtoldovi 8. 12. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁵⁰ HALL, s. 66.

námořnictva se měla stát britská námořní mise vedená kontradmirálem Arthurem H. Limpusem,⁹⁵¹ jejíž činnost byla kritizována ruskými politiky, kteří tvrdili, že „*modernizace osmanského loďstva a zásadní nárůst jeho palebné síly nákupem dvou dreadnoughtů postavených v Británii...pouze povzbudí osmanskou agresi vůči balkánským státům a Rusku*“.⁹⁵²

Osmanské plány námořní výstavby monitorovali rakousko-uherský zastupitelé v Istanbulu od jejich počátku na podzim 1913. Porta měla v tomto směru krátkodobé i dlouhodobé cíle. Zprvu se chtěla soustředit na nákup hotových lodí v zahraničí (Turci neplánovali objednávat stavbu nových plavidel). Současně však zamýšleli zajistit osmanskému námořnictvu vhodné zázemí. Osmanská vláda proto jednala s britskými firmami Armstrong, Vickers a Maxim&Co. o výstavbě námořního arzenálu (včetně doků schopných pojmout dreadnought) v Izmitu, který by nahradil Zlatý roh v roli hlavní základny loďstva.⁹⁵³ V souvislosti s těmito rozsáhlými plány Osmanů se příležitosti pokusila využít i rakousko-uherská firma Stabilimento tecnico Triestino, jehož zástupci požádali Pallaviciniho o prostředkování návrhu na stavbu tří dreadnoughtů pro Turecko.⁹⁵⁴ Financování stavby plavidel mělo být kryto rozsáhlou půjčkou, jež by zajistily rakousko-uherské banky napojené na Stabilimento a Škodu Plzeň. Pallavicini však nemohl podobný projekt prosazovat bez schválení ministra zahraničí, kterému napsal, že „*dle mého názoru by realizace tohoto plánu byla žádoucí nejen z hospodářského, nýbrž také politického pohledu*“.⁹⁵⁵ Naděje na zisk takto významné zakázky však byly záhy zmařeny

⁹⁵¹ SHAW, SHAW, s. 308–309. Istanbul usiloval o příchod námořních odborníků z několika zemí dokonce i z Japonska. Japonská vláda vedená admirálem Jamamotem Gombeiem však tuto možnost vzhledem k antagonizmu vůči Rusku tuto možnost odmítla. Berchtold Pallavicinimu 24. 1. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 208 Weisungen, Waria.

⁹⁵² AKSAKAL, s. 45an.

⁹⁵³ Löwenthal Berchtoldovi 10. 11. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁵⁴ Pallavicini Berchtoldovi 30. 12. 1913, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁵⁵ Tamtéž.

prohlášením velkovezíra Saida Halima Paši, že po nákupech bitevních lodí v Británii neplánuje Porta další zakázky na stavbu válečných plavidel.⁹⁵⁶

V průběhu posledních měsíců, jež předcházely válce se pozice Vídně v Istanbulu příliš nezlepšovala.⁹⁵⁷ Mezi hlavní problémy, které Vídeň monitorovala byly, vztahy Porty s ostatními balkánskými státy, v jejichž rámci Pallavicini usiloval o co nejtěsnější vztahy mezi Turky a Bulhary. Z pohledu Vídně by bývalo bylo ideální vytvořit alianci mezi Osmanskou říší, Bulharskem a Rumunskem, která by byla vhodnou brzdou srbských a řeckých aspirací.⁹⁵⁸ V tomto smyslu také Berchtold radil Hilmímu Pašovi, jenž byl od roku 1912 velvyslancem ve Vídni, aby doporučil své vládě udržovat se Sofíí co nejtěsnější vztah. V opačném případě by podle slov rakousko-uherského ministra ovládli Balkán Rusové.⁹⁵⁹ Obavy z tohoto vývoje vyjadřovali i někteří osmanští představitelé, jež zneklidňovala především narůstající ruská aktivita v Bukurešti. Pallavicini proto radil velkovezírovi, aby Osmané usilovali o alianci s Bulharskem, která by tento ruský tlak zmírnila.⁹⁶⁰ Za zneklidňující pak Pallavicini považoval zhoršování osmansko-řeckých vztahů v průběhu jara 1914. 4. května 1914 hovořil s Saidem Halilem Pašou o možnosti sblížení Istanbulu a Athén, velkovezír mu však odvětil, že „*Turecko a Řecko se nikdy nemohou dorozumět*“. Osmanský státník se pak vyslovil pro sblížení s Bulhary, což byl pro Vídeň vítaný vývoj.⁹⁶¹ Zhoršování turecko-řeckých vztahů⁹⁶² pak Pallavicini v situační zprávě z téhož dne označil za dlouhodobě neudržitelné. Negativní vztahy mezi oběma státy pak dokumentoval narůstajícím vystěhovalectvím Řeků z osmanské Thrákie, odkud v průběhu

⁹⁵⁶ Pallavicini Berchtoldovi 8. 1. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁵⁷ BRIDGE, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire*, s. 45.

⁹⁵⁸ Pallavicini Berchtoldovi 18. 2. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁵⁹ Berchtold Pallavicinimu 14. 2. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 208 Weisungen, Waria.

⁹⁶⁰ Pallavicini Berchtoldovi 22. 4. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁶¹ Pallavicini Berchtoldovi 4. 5. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁶² Vztahy mezi Osmanskou říší a Řeckem vzbuzovaly obavy nejen Rakouska-Uherska, ale i ostatních velmocí. Obzvláště zneklidněn byl především Petrohrad, který se obával, že v případě konfliktu by došlo k uzavření Úžin. Válka by navíc podle názoru ruských politiků mohla přerůst ve všeobecný evropský konflikt. AKSAKAL, s. 51.

jara 1914 odešlo 30 000 řeckých obyvatel.⁹⁶³ Ačkoli se Rakousko-Uhersko v průběhu první poloviny roku 1914 snažilo využít těchto problémů Turecka k vytvoření bulharsko-osmanské aliance, byla jeho snaha neúspěšná. Na delší dobu ji pak přerušilo vypuknutí první světové války.

Nezdar rakousko-uherské politiky v Istanbulu na jaře 1914 byl do značné míry způsoben stupňující se izolací habsburské monarchie. Na počátku roku se projevovaly neshody mezi Německem a Rakouskem-Uherskem na mezinárodní scéně,⁹⁶⁴ jejichž kořeny je třeba hledat v období balkánských válek, kdy Německo sledovalo naprosto nezávislé cíle, jež se nezdálo dostávat do protikladu se zájmy Rakouska-Uherska.⁹⁶⁵ V průběhu roku 1914 se tento trend projevil i v politice obou zemí vůči Osmanské říši. Zatímco Němci se snažili v rámci Osmanské říše zajistit své zájmy především v hospodářské rovině tak, aby v případě dělení asijského Turecka získali svůj díl, spatřovalo Rakousko-Uhersko Osmanskou říši jako možný nástroj své balkánské politiky (proto také usilovalo o spojení Turků a Bulharů).⁹⁶⁶ To sice neznamenovalo, že by se Rakousko-Uhersko nesnažilo zajistit své postavení pro případ koloniálního dělení Malé Asie,⁹⁶⁷ jeho zájmem však na prvním místě bylo zachování Osmanské říše jako regionální mocnosti. Proto si také Pallavicini v průběhu první poloviny roku 1914 často stěžoval na německou politiku a pasivitu Berlína v Istanbulu. Skutečnost, že se mnozí osmanští politikové přikláněli na stranu Dohody pak přičítal německé prořecké politice v otázce Egejských ostrovů,⁹⁶⁸ která v Istanbulu zanechala krajně negativní dojem.⁹⁶⁹ Tento stav se sice

⁹⁶³ Pallaviciniho zpráva o turecko-řeckých vztazích 4. 5. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁶⁴ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 235.

⁹⁶⁵ KOS, Franz-Josef, *Die politischen und wirtschaftlichen Interessen Österreich-Ungarns und Deutschlands in Südosteuropa 1912/1913*, Wien, Köln, Weimar 1996, s. 236an.

⁹⁶⁶ BRIDGE, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire*, s. 43.

⁹⁶⁷ Blíže viz. BRIDGE, Francis Roy, *Tarde venientibus ossa. Austro-Hungarian Colonial Aspirations in Asia Minor 1913 – 1914*, in: *Middle Eastern Studies*, Vol. VI, 1970, s. 319–330.

⁹⁶⁸ Pallavicini Berchtoldovi 23. 3. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

⁹⁶⁹ Pallavicini Berchtoldovi 28. 1. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

postupně zlepšil,⁹⁷⁰ Rakousko-Uhersko však již nebylo schopno této situace jakkoli využít, neboť atentát na následníka trůnu a následná červencová krize a vypuknutí první světové války zásadním způsobem podvázaly jeho akceschopnost v Istanbulu. Na vstup Osmanů do Velké války na straně Centrálních mocností pak měla Vídeň pouze marginální vliv.

Pokud by měla být zhodnocena politika habsburské monarchie v Osmanské říši v posledních měsících před první světovou válkou, pak je nutné konstatovat, že v průběhu roku 1914 byl stále patrný znatelný úpadek vlivu Vídně v Istanbulu k němuž došlo v průběhu Balkánských válek. Rakousko-Uhersko se sice snažilo prosazovat své zájmy nejen hospodářského, ale i politického charakteru, zůstávalo však značně osamoceno. Zvýšená aktivita ostatních velmocí v osmanském hlavním městě pak znamenala, že Rakousko-Uhersko nebylo schopné většinu svých politických plánů prosadit. Zvláště se to projevovalo v otázce možného turecko-bulharského spojení, které se mělo dle představ Vídně stát účinnou brzdou srbských ambicí na Balkáně. Neschopnost prosadit i některé dílčí cíle pak jasně demonstrovala značný úpadek Rakouska-Uherska na mezinárodní scéně.

Balkánské války znamenaly naprosté zhroucení rakousko-uherské zahraniční politiky. Vídeň projevovala v průběhu roku 1914 značnou bezradnost a nedokázala se s novou situací vypořádat. Politika statu quo, již habsburská monarchie s některými výjimkami praktikovala po dlouhá desetiletí, neměla na Ballhausplatzu žádnou alternativu. Proto také v průběhu roku 1914 zůstávala pozice Vídně slabá, přičemž nejevila známky zásadnějšího oživení. Zdá se tak, že je možné tvrdit, že osudy Rakouska-Uherska a Osmanské říše byly do značné míry propojené – kolaps tureckého panství v Evropě znamenal kolaps postavení Vídně na Balkáně. V tomto smyslu lze hodnotit i další osudy obou říší, pro něž ve svém důsledku znamenalo rozhodnutí vstoupit v průběhu roku 1914 do

⁹⁷⁰ V květnu 1914 hovořil velkovezír o odhodlání Porty dosáhnout sblížení s Trojspolkem. Pallavicini Berchtoldovi 18. 5. 1914, HHStA, PA, XII Türkei, Kt. 207 Berichte.

válečného konfliktu se svými nepřáteli ortel smrti. Rozhodnutí Rakouska-Uherska z léta 1914 zahájit válku se Srbskem bylo do značné míry motivováno obavami Vídně z dalšího ohrožení její velmocenské pozice, která byla zásadním způsobem otřesena v průběhu let 1912–1913. K tomuto stavu pak klíčovým způsobem přispělo fiasko rakousko-uherské politiky vůči Osmanské říši, jež byla přes některé úspěchy špatně definovaná a do značné míry nekonsistentní. Neschopnost Rakouska-Uherska udržet status quo na Balkáně (tedy územní integritu Osmanské říše) tak byla jednou ze zásadních příčin vypuknutí první světové války. Z tohoto úhlu pohledu je pak nutné konstatovat, že vztahy Rakouska-Uherska a Osmanské říše hrály významnou úlohu při formování moderních dějin mezinárodních vztahů.

Závěr

V průběhu let 1896–1914 zaznamenaly vztahy Rakouska-Uherska a Osmanské říše pozoruhodný vývoj. Na počátku tohoto období se Rakousko-Uhersko s ostatními velmocemi snažilo vyřešit arménskou otázku a problém Kréty, jenž vyvrcholil osmansko-řeckou válkou roku 1897. Na základě společné politiky vůči problémům Osmanské říše pak Vídeň v důsledku jednání s Petrohradem položila základ rakousko-ruské entente, jež měla tvořit základnu balkánské politiky obou států v následujícím desetiletí. V rámci tohoto sblížení sledovaly oba státy vůči Istanbulu víceméně totožnou politiku, jejíž hlavní zásadou bylo zachování statu quo ve sféře Východní otázky. Motivy Vídně a Petrohradu však byly odlišné. Zatímco Rakousko-Uhersko si přálo zajištění svých pozic na Balkáně vzhledem k jeho obtížné vnitřní situaci,⁹⁷¹ Rusko plánovalo využít dohody s Vídní k aktivnější politice na Dálném východě. Při bližším zkoumání podmínek vzniku rakousko-ruské entente je proto zřejmé, že spolupráce obou velmocí vznikla na základě specifických okamžitých zájmů, které načas přerušily rivalitu obou států. Po důkladné analýze předchozí i následující politiky obou velmocí je však zřejmé, že rakousko-ruská entente mohla trvat pouze pokud působily podmínky, jež se zasloužily o její vznik. Tuto skutečnost lze demonstrovat obnovením rivality obou zemí po roce 1906, kdy se jejich situace dramaticky změnila.

Pokud hovoříme o rakousko-ruské entente v souvislosti s rakousko-uherskou politikou vůči Osmanské říši, je nutné konstatovat, že v období jejího trvání (1897–1907) byla pozice Vídně v Istanbulu poměrně slabá. Přestože obě velmoci byly společně za normálních okolností schopné prosadit své zájmy vůči Portě, měly na jejich politiku vliv některé skutečnosti, jež s Východní otázkou souvisely pouze zprostředkovaně.

⁹⁷¹ Ze zahraničně-politického hlediska se Rakousko-Uhersko spoluprací s Ruskem snažilo v jistém smyslu nahradit svou někdejší vazbu na Velkou Británii v rámci Středomořských dohod.

Rakousko-Uhersko se potýkalo se závažnými vnitřními problémy, které zásadním způsobem omezovaly jeho akceschopnost na mezinárodní scéně. Po převratu v Bělehradě roku 1903 se také potýkalo se zhoršujícím se vztahem vůči Srbsku. Ve stejném období bylo Rusko vázáno na Dálném východě a jeho možnosti řešit blízkovýchodní otázky byly limitované. Obě mocnosti se proto omezily na udržování statu quo na Balkáně, což se projevilo především v souvislosti s neklidem v Makedonii a otázkou reforem, jež měly tamní situaci vyřešit. Přestože politika statu quo, jíž Rakousko-Uhersko i Rusko sledovaly, představitelům Osmanské říše v podstatě vyhovovala, vnímali Turci značně negativně snahu Vídně a Petrohradu vnutit jim své reformní návrhy. Vzhledem ke slabému postavení obou velmocí pak byla Porta schopná klást jejich tlaku účinný odpor, v němž ji podporovalo Německo, které sledovalo své vlastní politické a především hospodářské zájmy. Vztahy Rakouska-Uherska a Osmanské říše taky byly v období do roku 1907 provázeny vzájemnou nedůvěrou. Pozici Vídně v rámci Osmanské říše je pak nutné vzhledem k výše zmíněným peripetiím vzájemných vztahů obou mocností označit jako poměrně obtížnou, přestože byla schopná prosazovat své hospodářské zájmy.

Tento stav se začal proměňovat až po nástupu Aloise Lexy hraběte Aehrenthala do funkce ministra zahraničí habsburské monarchie. Přestože si nový ministr přál pokračování entente s Ruskem, zahájil období mnohem aktivnější politiky Rakouska-Uherska ve sféře Východní otázky. Osmanská vláda se této skutečnosti snažila využít především při řešení makedonské otázky. Mnozí historikové v této souvislosti spekulují, že na přelomu let 1907/1908 Rakousko-Uhersko obětovalo entente s Ruskem ve prospěch svých vlastních zájmů v Osmanské říši (jmenovitě prosazení projektu tzv. sandžacké dráhy). Z oficiálních dokumentů však není možné takové tvrzení dokázat. Přesto je nutné konstatovat, že rozpad rakousko-ruské entente znamenalo zásadní posílení pozic Rakouska-Uherska v Istanbulu, jehož

představitelé vítali zhroucení ideje makedonských reforem, již považovali za nepřipustné vměšování do vnitřních záležitostí říše.

Toto zlepšení poměru obou států však bylo pouze krátkodobé, neboť mladoturecká revoluce a následná anexe Bosny a Hercegoviny, která byla habsburskou monarchií okupována od roku 1878, znamenala zásadní zhoršení vztahů obou zemí.⁹⁷² Řešení mezinárodní krize, jež anexi Bosny a Hercegoviny provázela, nakonec do značné míry přinesla přímá jednání mezi Rakouskem-Uherskem a Osmanskou říší, která byla z právního hlediska jediným skutečně poškozeným státem. Dohoda o odškodnění za anexi okupovaných osmanských provincií znamenala nejen obrat v dějinách rakousko-osmanských vztahů, ale také napomohla k řešení krize v mezinárodním měřítku v dubnu 1909. V období po ukončení anekční krize lze zaznamenat nebývalý nárůst vlivu Rakouska-Uherska v Istanbulu. Tento stav byl způsoben nejen opatrným postojem Vídně k vnitřním problémům a sporům Osmanské říše, ale také skutečností, že po zajištění svých zájmů se Rakousko-Uhersko navrátilo ke své koncepci udržování statu quo na Balkáně, která byla v souladu se zájmy Turecka. Přesto tato politika v některých případech narušovala vzájemný vztah obou států. Projevovalo se to nejvíce při řešení situace v souvislosti s povstáním Albánie, kdy se Vídeň, znepokojená neklidem na Balkáně, snažila přimět osmanskou vládu k provedení reforem. Tuto snahu však Turci chápali negativně, neboť jí vnímali v souvislosti s dlouhodobými zájmy Rakouska-Uherska v Albánii, obávali se pak přímého zásahu Vídně v provincii. Přes tyto potíže je však nutné označit pozici Rakouska-Uherska v Osmanské říši v období let 1909–1911 za nebývale silnou, jeho vliv v Istanbulu pak v těchto letech dosáhl vrcholu. Vztahy obou států byly natolik dobré, že se dokonce spekulovalo o možnosti navázání těsnější vazby mezi Vídní a Istanbulem. Pro tvrzení, že se Istanbul cíleně snažil uzavřít s Vídní alianci, však neexistují přesvědčivé důkazy.

⁹⁷² Političtí radikálové v Istanbulu dokonce volali po válce s habsburskou monarchií.

Pozice Vídně se náhle zhroutila na přelomu let 1912/1913, kdy v důsledku neklidu na Balkáně a italsko-turecké války došlo ke konflakraci na Balkáně, jež znamenala zhroucení osmanského panství v Evropě. Společně s ním došlo k zásadnímu propadu velmocenské pozice Rakouska-Uherska na poloostrově. Je proto možné tvrdit, že osudy obou říší byly v jistém smyslu vzájemně propojeny. Neschopnost Rakouska-Uherska udržet územní integritu Osmanské říše se ukázala být klíčovou pro osud jeho balkánské politiky. Je pochopitelně otázkou, nakolik si tuto skutečnost uvědomovali politici ve Vídni. Přestože je možné tvrdit, že jedním z hlavních cílů rakousko-uherských ministrů zahraničí Gołuchowského, Aehrenthala i Berchtolda bylo udržet status quo na Balkáně, nebyla tato jejich politika vždy účinná, ani konzistentní. Pro Gołuchowského byla prostředkem pro dosažení tohoto cíle entente s Ruskem a program makedonských reforem. Nebyl však vzhledem k postavení Rakouska-Uherska na mezinárodní scéně schopen tuto politiku prosadit nejen vůči Istanbulu, ale také proti odporu ostatních velmocí, především Německa a Británie. Ruská angažovanost na Dálném východě, porážka ve válce s Japonskem a následná revoluce, pak mocnostem entente znemožňovala efektivně vystupovat společně vůči osmanské vládě, která využívala slabin obou velmocí.

Gołuchowského nástupce Aehrenthal zamýšlel udržet entente s Ruskem a pomocí aktivní politiky vnutit Turkům reformy, jež by uklidnily situaci na Balkáně a posílily zdejší pozici habsburské monarchie. Jeho snaha však ztroskotala na změněné politické situaci v Rusku, pro něž již entente postupně ztratila svůj původní účel. Vzhledem k vnitřní situaci Osmanské říše pak byl dokonce nucen opustit dlouhodobý politický kurz Rakouska-Uherska v průběhu anexe Bosny a Hercegoviny, která nejen, že znamenala narušení statu quo na Balkáně, ale také vedla k zásadnímu zhoršení poměru vůči Rusku, Velké Británii a Srbsku. Tento efekt však paradoxně neměla na rakousko-turecké vztahy, které byly v období po

anexi příznivé. Tento fakt lze považovat za nesporný úspěch Aehrenthalovy politiky. Její slabinou však byla skutečnost, že rakousko-uherský ministr nebyl schopen (a patrně ani ochoten) narušovat tento stav přílišným tlakem na osmanskou vládu ve věci reform, jež však byly, pokud Rakousko-Uhersko chtělo udržet status quo, nezbytně nutné. Povstání v Albánii, přetrvávající neklid v Makedonii a napětí v osmansko-italských vztazích, tak vytvářely v jistém smyslu časovanou bombu, která musela dříve či později explodovat.

Vypuknutí První balkánské války v důsledku výše zmíněných faktorů znamenalo zhroucení rakousko-uherské politiky statu quo, na níž byla do značné míry závislá jeho mocenská pozice na Balkáně. Zhroucení tureckého panství v Evropě také odhalilo zásadní slabiny rakousko-uherské zahraniční politiky. Ukázalo se, že Vídeň nemá připraveno příliš dalších variant⁹⁷³ ke své stávající politice. Nové situaci čelila se značnou bezradností. Navíc bylo zřejmé, že Rakousko-Uhersko nebylo schopné prosadit své zájmy na velmocenské scéně, bez podpory jiné velmoci, kterou si však často nedokázalo zajistit ani od vlastních spojenců.⁹⁷⁴ Balkánské války a neschopnost Rakouska-Uherska udržet status quo tak znamenaly zásadní ohrožení klíčových zájmů habsburské monarchie a její velmocenské politiky. V tomto smyslu hrála poněkud negativní roli i osobnost rakousko-uherského ministra zahraničí Berchtolda, který ačkoliv byl vynikajícím diplomatem, nedokázal adekvátně reagovat na kritický vývoj situace. Balkánské války pak znamenaly nejen selhání rakousko-uherské zahraniční politiky, ale také zásadní oslabení rakousko-uherské pozice v Istanbulu. Situace vzniklá výsledkem balkánských válek pro Rakousko-Uhersko znamenala oslabení jeho velmocenských pozic. V obavách z dalšího úpadku svého zahraničněpolitického postavení byli,

⁹⁷³ V průběhu balkánských válek habsburská monarchie podporovala Bulharsko a jeho aspirace. Tato politika se však zhroutila po bulharské porážce v druhé Balkánské válce.

⁹⁷⁴ Přestože bylo Rakousko-Uhersko vnímáno především západními mocnostmi jako satelit Německa, politika obou států se ve sféře Východní otázky často dostávala do zásadních protikladů.

politici ve Vídni přesvědčeni, že v případě další krize na Balkáně již nesmí projevovat další známky slabosti. Toto odhodlání se s katastrofálními důsledky projevilo v průběhu krize z léta 1914.

Z tohoto krátkého souhrnu vývoje rakousko-uherské zahraniční politiky vůči Osmanské říši je zřejmé, že ve svých důsledcích měla zásadní vliv na velmocenské postavení Rakouska-Uherska. Neúspěch dlouhodobé politiky habsburské monarchie udržet status quo na Balkáně zprostředkovaně vedl k osudnému rozhodnutí Vídně z července 1914, jež zažehlo válečný požár v Evropě, jenž se stal oběma říším osudný. Z tohoto úhlu pohledu není bezpochyby možné význam rakousko-osmanských vztahů na počátku 20. století podceňovat. Je proto možné konstatovat, že dramatický vývoj rakousko-tureckých vztahů zůstává poněkud neprávem stranou pozornosti českých i světových historiků, neboť vývoj rakousko-osmanských vztahů má své nezastupitelné místo ve sledu událostí, jež vedly k vypuknutí první světové války, která znamenala zánik světa dlouhého 19. století.

Seznam zkratek

- GP - Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914
- HHStA - Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
- MZA - Moravský zemský archiv, Brno
- NL/Be - Nachlass Berchtold
- NL/Ae - Nachlass Aehrenthal
- ÖUA - Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des österreichisch-ungarischen Ministeriums des Äussern
- PA - Politisches Archiv
- VMORO - Vnitřní makedonsko-odrinská revoluční organizace

Bibliografie

Nepublikované prameny

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien

Politisches Archiv

- XII Türkei – Kt. 191 Berichte 1907 I–VI.
Kt. 192 Berichte 1907 VII–XII.
Kt. 194 Berichte 1908 I–V.
Kt. 195 Berichte 1908 VI–VII.
Kt. 196 Berichte 1908 VIII–IX.
Kt. 197 Berichte 1908 X–XII .
Kt. 198 Berichte 1909 I–VII.
Kt. 199 Berichte 1909 VIII–XII.
Kt. 200 Berichte 1910 I–III.
Kt. 201 Berichte 1910 IV–VII.
Kt. 202 Berichte 1910 VIII–XII.
Kt. 205 Berichte 1911 VI–XII, 1912 I–VI.
Kt. 206 Berichte 1912 VII–XII, 1913 I–XI.
Kt. 207 Berichte 1913 X–XII, 1914.
Kt. 208 Weisungen, Waria 1914–1917.
Kt. 344 Liasse XXXVI: Bosnisch-türkischer Bahnanschluss
Kt. 345 Liasse XXXVI–1 Balkanbahnen 1908 II
Kt. 346 Liasse XXXVI-1 Balkanbahnen III–XII
Kt. 351 Liasse XXXIX: Verhandlungen anlässlich der
Annexion Bosniens und der Herzegowina.
Kt. 382 Liasse XLV: Balkankrieg 1912–1913.
- X Russland – Kt. 133 Berichte 1908.
- Nachlass Aehrenthal Kt. 1–5
- Nachlass Berchtold Kt. 1, 2, Typoskript d. Memoiren Berchtolds, sv. I – IV.

Moravský zemský archiv, Brno

Fond G 138 (Rodinný archiv Berchtoldů) Kt. 133

Státní oblastní archiv Litoměřice

Aehrenthalský rodinný archiv

Kt. 125, inventární číslo 138 Korespondence Conrad Aehrenthal

Publikované prameny

ADLRGASSER, Franz (ed.), *Die Aehrenthals. Eine Familie in ihrer Korrespondenz 1872–1911*, sv. 2, Wien, Köln, Weimar 2002.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz, *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*, 5 sv., Wien 1922–1923.

Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914, hg. LEPSIUS, Johanes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich, sv. 2, 12, 25, 26, 27, 34, Berlin 1922–1927.

Macedonian Financial „Règlement“ 1906. „Règlement“ for the Financial Service of the three Vilayets of Roumelia. in: *The American Journal of International Law*, Vol. 1, No. 2, s. 209–213.

Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des österreichisch-ungarischen Ministeriums des Äussern, Ausgewählt von BITTNER, Ludwig, PRIBRAM, Alfred Francis, SRBIK, Heinrich, ÜBERSBERGER, Hans, sv. 1–8, Wien, Leipzig 1930.

Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One, II The Bosnian Annexation Crisis September 1908 – May 1909, edited by KUNERALP, Sinan, TOKAY, Gül, Istanbul 2009.

- PRIBRAM, Alferd Francis, *Secret Treaties of Austria-Hungary*, 2 vol., Cambridge 1920.
- SIEBERT, Benno von (ed.), *Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente politik der Vorkriegsjahre*, Berlin, Leipzig 1921.
- Treaty of Peace Between Italy and Turkey*, in: *The American Journal of International Law*, vol. 7, 1913, No. 1, s. 58–62.
- WANK, Solomon (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Aussenpolitik 1885–1912 in 2 Teilen*, Erster Teil, Graz 1994.

Tisk

Fremden-Blatt
Neue Freie Presse

Literatura

- AFFLERBACH, Holger, *Der Dreibund. Europäische Grossmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*, Wien, Köln, Weimar 2002.
- AGSTNER, Rudolf, SAMSINGER, Elmar (eds.), *Österreich in Istanbul. K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*, Wien 2010.
- AKSAKAL, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge 2008.
- ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774–1923. A Study in International Relations*, London, Melbourne, Toronto, New York 1966.
- BOBROFF, Ronald P., *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits*, London, New York 2006.
- BRETTNER-MESSLER, Horst, *Die Balkanpolitik Conrad von Hötzendorfs von seiner Wiederernennung zum Chef des Generalstabes bis zum*

- Oktober Ultimatum 1913*, in: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 20. Band, Wien 1967, s. 180–276.
- BRIDGE, Francis Roy, *Tarde venientibus ossa. Austro-Hungarian Colonial Aspirations in Asia Minor 1913 – 1914*, in: Middle Eastern Studies, Vol. VI, 1970, s. 319–330.
- BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866–1914*, London, Boston 1972.
- BRIDGE, Francis Roy, *Great Britain and Austria-Hungary 1906–1914*. London 1972.
- BRIDGE, Francis Roy, *Austria-Hungary and the Ottoman Empire in the Twentieth Century*, in: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 34/1981, s. 234–271.
- BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire 1900–1918*, in: KENT, Marian (Ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996.
- BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990.
- BRIDGE, Francis Roy, *Die jungtürkische Revolution aus österreichisch-ungarischer Sicht*, in: Österreichische Osthefte 38, Heft 1, Wien 1996, s. 23–52.
- CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal vor der Bosnischen Annexionskrise*, Uppsala 1955.
- CARLGREN, W. M., *The Renaissance des Dreikaiserbundes. Ein grosspolitischer Plan Aehrenthals im Jahre 1906*, in: Historisk arkiv 2, 1959, s. 1–26.
- CLARK, Edward J., *The Ottoman Industrial Revolution*, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 5, No. 1 (January 1974), s. 65–76.
- COCHENHAUSEN, Friedrich von, *Conrad von Hötzendorf. Eine Studie über seine Persönlichkeit*, Berlin 1934.

- DAILEY, Kenneth I., *Alexander Isvolsky and the Buchlau Conference*, in: *Russian Review*, vol. 10, No. 1, s. 55–63.
- DERINGIL, Selim, *The Well-Protected Domains. Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876–1909*, New York 2011.
- Die Habsburger Monarchie 1848–1918*, Band IX/2 Die Gesellschaft der Habsburgermonarchie im Kartenbild. Verwaltungs-, Social- und Infrastrukturen nach dem Zensus von 1910, bearbeitet von RUMPLER, Helmut, SEGER, Martin, Wien 2010.
- ERICKSON, Edward J., *Defeat in Detail. The Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913*, Westport, London 2003.
- FELLNER, Fritz, *Der Dreibund*, Wien 1960.
- FIALA, P., *Feldmarschall Conrad von Hötzendorf (1852–1925)*, Wien 1972.
- FINDLEY, Carter Vaughn, *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity. A History, 1789–2007*, New Haven, London 2010.
- GALANDAUER, Jan, *František Ferdinand d'Este. Následník trůnu*, Praha, Litomyšl 2000.
- GERHARD, Heinz, *War in der bosnischen Annexionskrise die deutsche Demarsche von 22. März ein Ultimatum?*, Diss., Berlin 1965.
- GLENNY, Misha, *Balkán 1804–1999. Nacionalismus, války a velmoci*, Praha 2003.
- GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny Islámských zemí*, Praha 1999.
- GRANT, Jonathan, *The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854–1914*, in: *The Journal of Military History*, Vol. 66, No. 1 (January 2002), s. 9–36.
- GRUMPELT, Werner, *Die Deutsche Politik in der Zeit der Bosnischen Krisis*, Altenburg 1939.
- HALL, Richard C., *The Balkan Wars 1912–1913. Preclude to the First World War*, New York 2000.

- HANİOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton, Oxford 2008.
- HANTSCH, Hugo, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann*, Wien, Köln, Graz 1963.
- HART, Lidell, *Historie první světové války*, Brno 2000.
- HASLIP, Joan, *Der Sultan. Das Leben Abd ul-Hamids II.*, München 1968.
- HELMREICH, Ernst Christian, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*, Cambridge 1938.
- HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999.
- CHÉRADAME, Andrée, *L'Autriche au seuil du vingtième siècle*, Paris 1900.
- İNALCIK, Halil, QUATAERT, Donald (eds.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Volume Two 1600–1914, Cambridge 2004.
- JELAVICH, Barbara, *The Habsburg Empire in European Affairs, 1814–1918*, Chicago 1969.
- KABISH, Ernst, *England und die Annexionskrise*, in: Berliner Monatshefte/Kriegsschuldfrage, VIII/1930.
- KANN, Robert A., *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, Berkeley, Los Angeles, London 1980.
- KANNER, Heinrich, *Kaiserliche Katastrophenpolitik. Ein Stück zeitgenössischer Geschichte*, Leipzig, Wien, Zürich 1922.
- KENT, Marian (Ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London 1996.
- KINROSS, Lord, *The Ottoman Centuries. The Rise and Fall of Turkish Empire*, New York 2002.

- KOS, Franz-Josef, *Die politischen und wirtschaftlichen Interessen Österreich-Ungarns und Deutschlands in Südosteuropa 1912/1913*, Wien, Köln, Weimar 1996.
- LOWE, C. J., *The Reluctant Imperialists. British Foreign Policy 1878–1902*, London 1967.
- MANGO, Andrew, *Atatürk*, London 2004.
- MAY, Arthur J., *The Novibazar Railway Project*, in: *The Journal of Modern History*, vol. 10, 1938, No. 4, s. 496–527.
- MAY, Arthur J., *Trans-Balkan Railway Schemes*, in: *Journal of Modern History*, vol. 24, 1952, No. 4, s. 352–367.
- MAZOWER, Mark, *Salonica, City of Ghosts. Christians, Muslims and Jews, 1430–1950*, New York 2006.
- McMEEKIN, Sean, *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power 1898–1918*, London, New York, Toronto 2011.
- MÖHRING, Rubina, *Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem Osmanischen Reich 1908–1912*, Diss., Wien 1978.
- MOLDEN, Bertold, *Graf Aehrenthal*, Stuttgart, Berlin 1917.
- MÜLLER, Eugenie Maria, *Der Konflikt Conrad Ährenthal*, Diss., Wien 1977.
- ÖZMUCUR, Süleyman, PAMUK, Şevket, *Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489–1914*, in: *The Journal of Economic History*, Vol. 62, No. 2 (June 2002), s. 293–321.
- PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996.
- PANTENIUS, Hans Jürgen, *Der Angriffsgedanke gegen Italien bei Conrad von Hötzendorf. Ein Beitrag zur Koalitionskriegsführung im Ersten Weltkrieg*, I. Teilband, Köln, Wien 1984.
- PERNES, Jiří, FUČÍK, Josef a kol., *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.

- REYNOLDS, Michael A., *Shattering Empires. The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires*, Cambridge 2011.
- ROTHENBERG, Gunther, *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette 1976.
- RUMPLER, Helmut, *Österreichische Geschichte 1804–1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien 2005.
- RYCHLÍK, Jan a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem*, sv. 1 Utváření balkánských národů, Praha 2009.
- SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975*, London, New York, Melbourne 1977.
- SCHMITT, Bernadotte E. Schmitt, *The Annexation of Bosnia 1908–1909*, Cambridge 1937.
- SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1996.
- SKŘIVAN, Aleš, *Aehrenthal das Profil eines österreichischen Staatsmanns und Diplomaten*, in: Prague Papers on the History of International Relations 2007, s. 179–194.
- SKŘIVAN, Aleš, *Der Höhepunkt des Streits Aehrenthal – Conrad im Herbst 1911*, in: Prague Papers on the History of International Relations 2009, s. 299–307.
- SKŘIVAN, Aleš, *Muž který mohl zachránit monarchii? Alois hrabě Lexa von Aehrenthal (1854–1912)*, in: Historický obzor 22, 9/10 2011, s. 217.
- SOSNOSKY, Theodor von, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, 2 Bd., Stuttgart, Berlin 1913, 1914.
- STONE, Norman, *Moltke and Conrad: Relations between the Austro-Hungarian and German General Staffs 1909–1914*, in: The War Plans of the Great Powers 1880 – 1914, edited by KENNEDY, Paul M., London, Boston Sydney 1979, 222–273.

- ŠEDIVÝ Miroslav, *Austria and the Near East: Metternich's Foreign Policy During the Second Mehmed Ali Crisis, 1839–1841*, in: *Archiv orientální* 74, 2006, p. 1–35.
- ŠEDIVÝ, Miroslav, *Austrian Relations with the Ottoman Empire during the First Mohammed Ali Crisis (1831–33)*, in: *Archiv orientální* 77, 2009, p. 201–217.
- UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward J., *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2009.
- VALKOUN, Jaroslav, *Britská zahraniční politika a Egypt v 80. letech 19. století*, in: *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 2/2010, s. 103–122.
- WANK, Solomon, *A Note on the Genealogy of a Fact: Aehrenthal's Jewish Ancestry*, in: *Journal of Modern History* 41/1969, s. 319–326.
- WHITE, J. A., *The Diplomacy of the Russo-Japanese War*, Princeton 1964.

Abstrakt

Vztahy Rakouska-Uherska a Osmanské říše v letech 1896–1914 prošly řadou proměn a krizí. Jejich vývoj zásadně ovlivňoval postavení habsburské monarchie na poli mezinárodních vztahů. Hlavním cílem této práce bylo analyzovat jednotlivé fáze tohoto procesu a určit do jaké míry ovlivňovaly vzájemné vztahy obecnou politiku obou zemí a posoudit jejich význam. Za tímto účelem podnikl autor této práce rozsáhlý výzkum archivního materiálu ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchivu a dalších institucích v české republice, jejichž fondy mu poskytly značnou pramennou základnu pro vytvoření relevantních závěrů. Stranou jeho pozornosti a zkoumání nezůstalo ani množství vydaných pramenů a odborné literatury. Díky tomuto výzkumu si vytvořil ucelený pohled na problematiku, jíž pak analyzoval v její úplnosti.

V průběhu svého výzkumu dospěl autor k závěru, že poměr habsburské monarchie vůči Osmanské říši byl značně významný pro obecné směřování zahraniční politiky Rakouska-Uherska. Tato skutečnost se projevila především v období rakousko-ruské spolupráce v letech 1897–1907, v průběhu Bosenské krize či Balkánských válek. Především v posledně jmenovaném případě se význam poměru Rakouska-Uherska vůči Osmanské říši projevil patrně nejzásadněji. Neschopnost rakousko-uherské politiky udržet dlouho hájený princip statu quo na Balkáně (tedy udržení územní integrity Osmanské říše) vedl k výraznému oslabení velmocenského postavení habsburské monarchie. V důsledku této skutečnosti se představitelé Vídně rozhodli k osudnému kroku vstoupit do válečného stavu se Srbskem, jenž vedl k počátku první světové války. Vztahy habsburské monarchie vůči Osmanské říši tak měly svůj nezastupitelný vliv na rozpoutání tohoto konfliktu. Z tohoto pohledu je zřejmé, že výzkum dějin rakousko-osmanských vztahů na počátku 20.

století přináší nové pohledy a interpretace dějin mezinárodních vztahů před první světovou válkou.

Abstract

The relations between Austria-Hungary and the Ottoman Empire went through many changes and crisis in the years 1896–1914. Their development influenced considerably the international position of the Habsburg Monarchy. The main goal of this thesis was an analysis of the particular stages of this process and to determine how the mutual relations influenced the policy of both states in general and to assess its significance. Pursuing this objective the author of this thesis undertook extensive research of documents in Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Vienna and other institutions in the Czech Republic, which funds gave him a considerable amount of archival sources for reaching relevant conclusions. He also used an amount of published sources and literature. Thanks to this research he made a complete view of the problematic, which he then analyzed in its complexity.

During his research the author came to the conclusion that the relationship of the Habsburg Monarchy towards the Ottoman Empire was quite important for general development of the Austro-Hungarian foreign policy. This fact proved especially in the period of the Austro-Russian cooperation in the years 1897–1907, during the Bosnian Crisis and in the course of the Balkan Wars. The significance of the relations between Vienna and Istanbul proved itself most notably in the last mentioned example. The inability of Austro-Hungarian policy to maintain its long-term principle of status quo on the Balkans (i.e. the territorial integrity of the Ottoman Empire) led to a considerable weakening of the great power status of the Habsburg Monarchy. As a consequence of this fact the politicians in Vienna decided to a fatal step to enter a state of war with Serbia, which led to the start of the First World War. The relations between Austria-Hungary and the Ottoman Empire had therefore their irreplaceable influence on the break out of this conflict. It is clear from this point of view

that the research of the history of the Austro-Ottoman relation at the beginning of the 20th century brings new perspectives and interpretations of the history of the international relations before the First World War.